

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JOHN FREELY

OSMANLI SARAYI

*Osmanlı Sultanlarının
İstanbul'daki Özel Hayatları*

JOHN FREELY

OSMANLI SARAYI

*Osmanlı Sultanlarının
İstanbul'daki Özel Hayatları*

İngilizceden çeviren: Ayşegül Çetin Tekçe

ALFA

ALFA | TARİH

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

OSMANLI SARAYI

JOHN FREELY (1926-2017)

New York'ta doğdu. 17 yaşındayken ABD Deniz Kuvvetlerine katıldı ve II. Dünya Savaşının son iki yılında Pasifik'te, Birmanya ve Çin'de komando olarak görev yaptı. Savaştan sonra eğitimine devam etti ve 1960 yılında New York Üniversitesinde fizik doktorasını tamamladı. İstanbul'a ilk olarak 1960 yılında, sonradan Boğaziçi Üniversitesine dönüşecek olan eski Robert Koleji Yüksekokuluna geldi. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesinde astronomi ve bilim tarihi dersleri vermeye başladı. İlk kitabı, Hilary Sumner-Boyd'la beraber hazırladığı *Strolling Through Istanbul [İstanbul'da Dolaşmak]*, 1972'de basıldı. Freely'nin bugüne kadar yayımlanan ve çoğu Türkiye üzerine olan otuzdan fazla kitabı arasında *A History of Robert Koleji: The American College for Girls and Boğaziçi University* (2000) ve beş ciltlik *Türkiye Uygarlıklar Rehberi* de (2002) bulunuyor.

AYŞEGÜL ÇETİN TEKÇE (1976)

İstanbul doğumlu. İstanbul Üniversitesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı okudu. 1996 yılından bu yana çevirmen ve editör olarak çalışmalarını sürdürüyor.

Osmanlı Sarayı

© 2020, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Inside the Seraglio

© 2016, John Freely

Kitabın Türkçe yayın hakları Nurcihan Kesim Ajans aracılığıyla ve Bloomsbury Publishing Plc. ile yapılan anlaşmayla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Çeviren Ayşegül Çetin Tekçe

Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-625-449-623-3

1. Basım: Temmuz 2022

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

JOHN FREELY

OSMANLI SARAYI

*Osmanlı Sultanlarının
İstanbul'daki Özel Hayatları*

İngilizceden çeviren: Ayşegül Çetin Tekçe

ALFA

Toots için...
Nice İstanbul anısına.

İÇİNDEKİLER

Renkli Resimler Listesi, 6

Teşekkür, 7

Resimler Hakkında Bilgi, 8

Önsöz, 15

1. OSMANLI HANEDANLIĞI	17
2. FATİH SULTAN MEHMET	29
3. DAR-ÜS SAADE	47
4. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN	64
5. KADINLAR SALTANATI	82
6. HEDİYE ERGANUN	101
7. PADİŞAH KATLİ	115
8. ESNAF ALAYI	129
9. ÜÇ DELİ SULTAN	145
10. KAFESLENEN AVCI	159
11. ŞEHZADE KAFESİ	176
12. LALE DEVRİ	189
13. MEŞKHANEDE CİNAYET	209
14. VAK'A-İ HAYRİYE	229
15. BOĞAZ KİYİLERİNDE	243
16. ÜÇ SULTAN YILI	261
17. HAPSEDİLEN SULTANLAR	277
18. OSMANLI HANEDANLIĞI'NIN ÇÖKÜŞÜ	295
19. CİNLERİN MEŞVERET YERİ	315

Sözlük, 321

Kaynakça, 329

Dizin, 339

RENKLİ RESİMLER LİSTESİ

1. Fatih Sultan Mehmet (1451-81); Gentile Bellini tarafından yapılan portresi, 1480
2. Kanuni Sultan Süleyman (1520-66)
3. Haseki Ağa (*solda*)
4. Kızlarağası, Harem Hazinesdarı (*sağda*)
5. Lale Devri Sultanı III. Ahmed (1703-30)
6. III. Selim (1789-1807)
7. Kâtip Efendi (*solda*)
8. Kapı Ağası (Dar-üs Saade Ağası) (*sağda*)
9. IV. Mustafa (1807-08)
10. Hünkârın Başçuhadarı (*solda*)
11. Çeşnicibaşı (*sağda*)
12. Esnaf Alayında Şekerciler Alayı
13. Sultan ve maiyeti sarayda
14. Boğaz'da pazar kayıkları
15. II. Mahmut (1808-39)
16. Abdülaziz (1861-76)
17. V. Mehmet Reşat (1909-18)
18. *Haremde Kadın*, Halife Abdülmecit'in yaptığı tablo
19. Divan
20. Arz Odası

TEŞEKKÜR

Yazar, bu kitaptaki fotoğrafları sağlayan Anthony E. Baker'a; yardımlarını esirgemeyen İstanbul'daki Amerikan Araştırma Merkezi Müdürü Dr. Anthony Greenwood'a; Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesindeki nadide kitapların koruyucusu, müdür Köksal Seyhan'a ve Türkçe çevirilerde yardımcı olan Tunç Üstünel'e teşekkürlerini sunar. Ayrıca el yazmalarını yayına hazırlama aşamasında yardımcı olan Eleo Gordon'a ve Sarah Day'e teşekkürler.

RESİMLER HAKKINDA BİLGİ

RENKLİ: No. 2, 5, 6, 9, 12, 13, 15, 16 ve 17 İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinden; no.1 Londra National Gallery'den; no: 14 İstanbul Denizcilik Müzesinden; no. 18 Çelik Gülersoy arşivinden; no. 3, 4, 7, 8, 10 Türk Kültürüne Hizmet Vakfı R.P. koleksiyonundan; no. 19 ve 20 Anthony Baker tarafından yapılmıştır.

SİYAH-BEYAZ: No. 2, 6, 7, 14, 20, 22, 38, 52, 64 ve 68 Julia Pardoe, *Beauties of the Bosphorus* adlı kitabından W. H. Bartlett tarafından yapılmış gravürler; 1839; No. 5, 8, 10, 18, 24, 28, 30, 31, 32, 34, 39, 40, 41, 42, 44, 49, 50, 54, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 67 ve 71 Topkapı Sarayı Müzesinden; No. 12, 26, 56 ve 61 Türk Kültürüne Hizmet Vakfı R.P. koleksiyonundan; No. 43, 88 ve 90 Anthony E. Baker tarafından çekilmiş fotoğraflar; No. 1 Alınan Arkeoloji Enstitüsünden; No. 69, 72, 73, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86 ve 87 Çelik Gülersoy arşivinden; No. 46 Fazıl Yıldız, *Zamannâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinden; No. 13, 36, 48, 57, 74 ve 89 Thomas Allom ve Robert Walsh, *Constantinople and the Scenery of Asia Minor*, 1838; No. 3, 45, 51, 53 ve 75 A-I Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, 1839; No. 27 ve 37 *Les quatre premiers livres des navigations et pérégrinations orientales de Nicolas de Nicolay*, Lyon, 1567; No. 33 Comte de Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque de la Grèce*, Paris 1782-1809; No. 11 ve 29 M.I. d'Ohsson, *Tableau général de l'empire Othoman*, Paris 1787-1824; No. 9 S. H. Eldem ve F. Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul, 1972; No. 15 ve 19 Lokman, *Hüner-nâme*, 1584-1585, Topkapı Sarayı Müzesi; No. 21 ve 23 Lokman, *Tarih-i Sultan Süleyman*, 1579, Chester Beatty Kütüphanesi, Dublin; No. 25 Lokman, *Şehin-şahnâme* 1581-1582; No. 35 C. Vecellio, *Costumi-antichi*, 1859, Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia; No. 4 ve 47 *Foggie Diverse Vestire de'Turchi*, Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia.

**Osmanlı İmparatorluğu
Döneminde İstanbul**

The map illustrates the city of Istanbul during the Ottoman Empire, showing the Bosphorus Strait (BOĞAZ) and the Marmara Sea (MARMARA DENİZİ). The city is divided into seven numbered regions (I-VII) corresponding to the Seven Hills. Key landmarks and locations marked include:

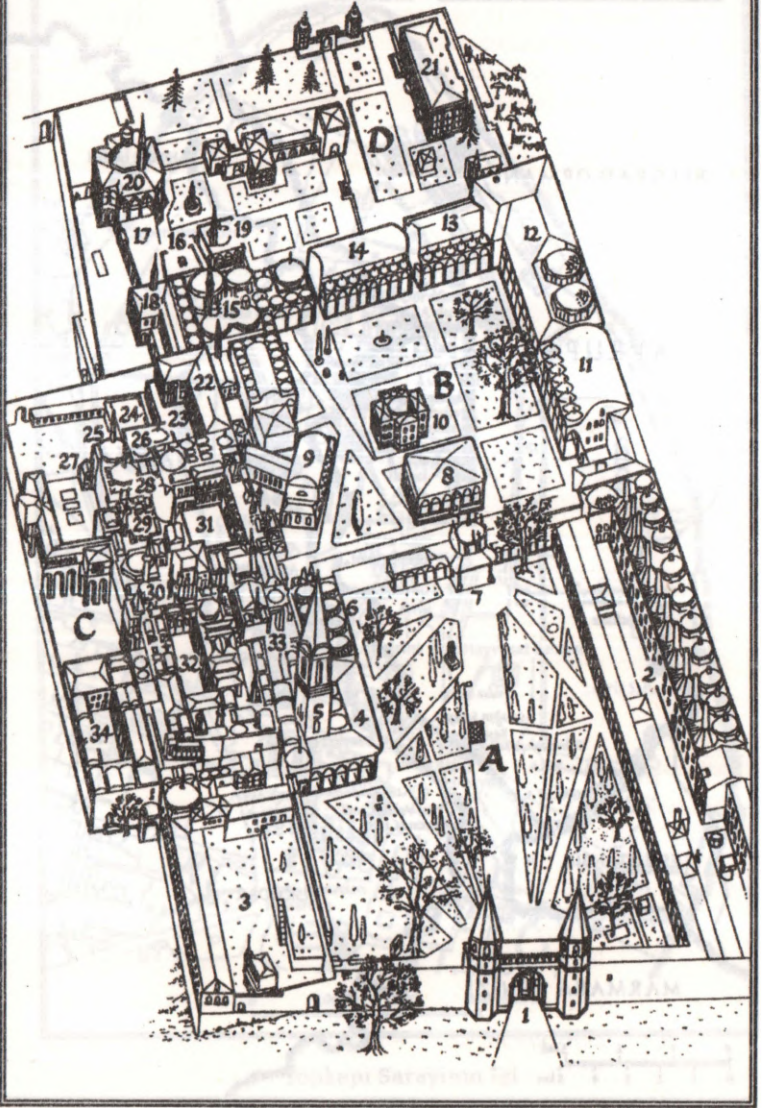
- Regions:** I, II, III, IV, V, VI, VII.
- Water Bodies:** HALIÇ (Golden Horn), BOĞAZ (Bosphorus), MARMARA DENİZİ (Marmara Sea).
- Landmarks and Locations:**
 - PERA (Beyoğlu)
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii
 - Yavuz Ersinan Camii
 - Ahi Çelebi Camii
 - Rüstem Paşa Camii
 - Sarayburnu
 - Galata Kulesi
 - Nusretiye Camii
 - Galata Kulesi
 - Yeni Camii
 - Şehzade Camii
 - Bozdoğan Kemeri
 - Süleymaniye
 - Musur Çarşısı
 - Kapalı Çarşı
 - Mahmut Paşa Camii
 - Cağaloğlu Hammamı
 - Harem
 - Topkapı Sarayı
 - Aya İrini
 - Ayasofya
 - Sultan Ahmet Camii
 - Atmeydanı
 - İbrahim Paşa Sarayı
 - II. Mahmut Türbesi
 - Beyazidiye (Beyazıt Camii)
 - Laleli Camii
 - Pertevniyal Valide Camii
 - Haseki Hürrem Camii
 - Fatih Camii

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul

A) İkinci Avlu B) Üçüncü Avlu C) Harem D) Dördüncü Avlu

- 1) *Bâb'ı Hümayun*
- 2) *Mutfaklar (Matbah-i Âmire)*
- 3) *Has Ahırlar*
- 4) *Divan (Kubbealtı)*
- 5) *Divan Kulesi (Kasrı Adalet)*
- 6) *İç Hazine*
- 7) *Bâb-üs Saade*
- 8) *Arz Odası*
- 9) *Ağalar Camisi*
- 10) *III. Ahmet Kütüphanesi*
- 11) *Seferli Koğuşu*
- 12) *Fatih Köşkü (İç Hazine)*
- 13) *Kilerli Koğuşu*
- 14) *Hazine-i Hümayun Hademeleri Koğuşu*
- 15) *Hırka-i Saadet Dairesi*
- 16) *Mermer Havuz*
- 17) *İftariye Kameriyesi*
- 18) *Sünnet Odası*
- 19) *Revan Köşkü*
- 20) *Bağdat Köşkü*
- 21) *Mecidiye Köşkü*
- 22) *Altın Yol*
- 23) *İlkbâller Taşlığı; Cinlerin Meşveret Yeri, Çifte Kasırların önünden geçerek güneybatı köşesine açılır (26)*
- 24) *Mermer Havuz*
- 25) *III. Murat'ın Dairesi*
- 26) *Kafesin bulunduğu yer olduğu düşünülen Çifte Kasırlar; büyük olasılıkla güneydeki onarılmayan odalar Kafes odalarıydı.*
- 27) *I. Ahmet Kütüphanesi*
- 28) *Hünkâr Sofası*
- 29) *Hünkâr Hamamı*
- 30) *Valide Sultan Dairesi*
- 31) *Valide Taşlığı*
- 32) *Cariyeler Taşlığı*
- 33) *Karaağalar Taşlığı*
- 34) *Harem Revirleri*

Topkapı Sarayı'nın İçi

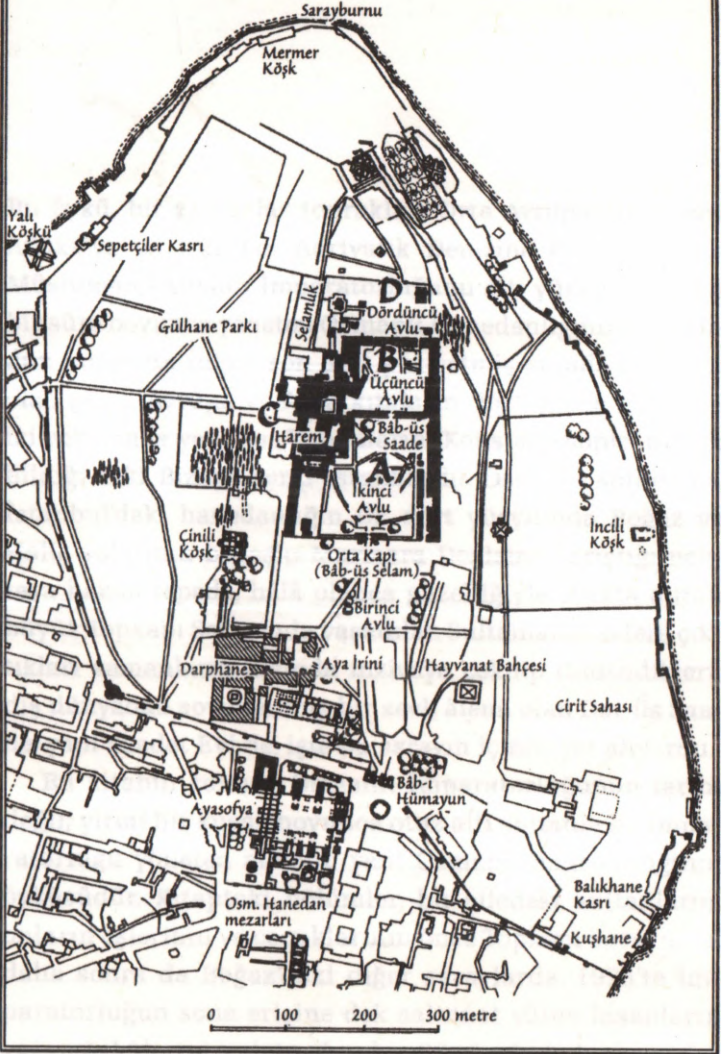

Topkapı Sarayı ve Çevresi

Boğaziçi

Topkapı Sarayı ve Çevresi

Topkapı Sarayının İçi

ÖNSÖZ

Bu öykü, bir zamanlar toprakları Orta Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya ve İran'dan Adriyatik Denizine kadar uzanan Müslüman Osmanlı İmparatorluğunu altı yüzyıldan uzun bir süre boyunca yöneten Osmanlı Hanedanlığının öyküsüdür. İmparatorluğun son dört yüz yetmiş yılında başkenti olan şehir, Avrupa ve Asya kıtalarını birleştiren Boğaz'ın iki yakasında yer alan, Yunanların "Konstantinople" olarak bildiği eski Bizans kenti İstanbul'du. Osmanlı sultanları, İstanbul'daki hanedanlığın ilk dört yüzyılında Boğaz ve Haliç sularının birleşip Marmara Denizine karıştığı noktaya bakan tepede, hâlâ olanca güzelliğiyle ayakta duran büyük Topkapı Sarayında yaşadılar. Sultanların, sefere çıktıkları zamanların dışında inzivaya çekilip dinlendikleri; dış dünyadan soyutlanmış bir zevk âlemi olan Dar-üs Saade, yani Saadet Evi de, işte bu sarayın içinde yer alıyordu.

Bu kitabın konusu Osmanlı İmparatorluğunun tarihi değil; yirmi bir kuşak boyunca otuz altı sultanla bu İmparatorluğu yöneten ailenin; yani Osmanlı hanedanlığının öyküsüdür. Kitaptaki bölümler, bu ailedeki sultanların, onların eşlerinin ve çocuklarının önce Topkapı Sarayında, daha sonra da Boğaz'daki diğer saraylarda, 1923'te İmparatorluğun sona erişine dek saltanat süren insanların yaşamöykülerini anlatmaktadır. Günümüzde bu saraylar müzeye dönüştürülmüş olsa da, odalarında bir zamanlar burada yaşayan sultanların varlıkları hâlâ hissediliyor ve sarayın her köşesine sinmiş anılar, Dar-üs Saade'deki çok özel yaşantıları bilenler için, canlanmaya hazır bekliyor.

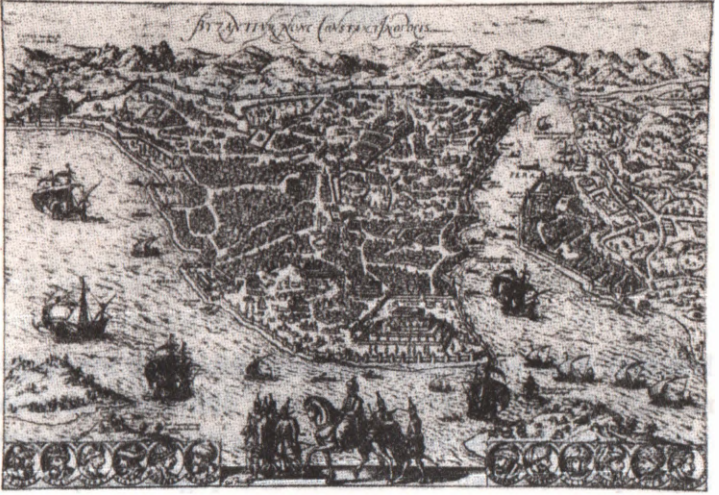
OSMANLI HANEDANLIĞI

İstanbul, Asya ve Avrupa kıtalarının arasında; bir ayağını Doğu dünyasına, bir ayağını Batı dünyasına basarak özenle dengelenmiş bir köprü gibidir. Dünyanın en eski büyük şehirlerinden biri olan ve eski çağlarda Byzantium, Yunanlarca da Konstantinople olarak bilinen İstanbul, önce Hristiyan Bizans İmparatorluğunun, ardından da Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olmuştur. Bu imparatorlukların eserleri hâlâ Boğaz'ın, Haliç'in ve Marmara Denizinin; yani şehri bölen ve çevreleyen suların kıyılarında gökyüzüne doğru uzanmaktadır.

Şehir, Karadeniz'den Marmara Denizine doğru otuz kilometre boyunca uzanan ve iki kıtayı birbirinden ayıran Boğaz'ın güney ucunda yer alır. Burada Boğaz'ın suları, bir palayı andıran Haliç'in sularına karışır, orada birleşen sular birlikte Marmara'ya akar.

Şehrin eski çağlarda Byzantium olarak bilinen bölümü Avrupa yakasındadır. Burası, kuzeyi Haliç'le, güneyi Marmara Deniziyle ve batısı da Roma İmparatorluğu döneminde Bizanslılar tarafından yaptırılan surlarla çevrelenmiş, dev bir üçgeni andıran dağlık bir burundur. İstanbul yedi tepeli bir şehirdir, bu tepelerin altısı peş peşe Haliç sırtlarında uzanır, yedincisiyse Marmara kıyısındaki surların hemen gerisinde, tek başına yükselir.

Yedi tepenin birincisi dağlık burunun denize bakan ucundadır. Burası bir zamanlar Bizans imparatorlarının

1. İstanbul haritası, on altıncı yüzyıl sonları

Büyük Sarayının bulunduğu yerdir. Günümüzde bu saraydan geriye yalnızca deniz kıyısındaki birkaç yıkıntı kalmıştır. Bu yıkıntıların bir bölümü, Osmanlı İmparatorluğunu yöneten sultanların yaşadığı, kubbeleriyle Birinci Tepenin doruklarını taçlandıran ve Marmara Denizine, Boğaz'a ve Haliç'e tepeden bakan Topkapı Sarayının dış surlarıyla birleştirilmiştir.

Topkapı Sarayı günümüzde bir müze olmasına karşın, hâlâ kendisini çevreleyen duvarların ardında, içinde bulunduğu şehirden apayrı bir yer gibidir. Gün sona erip de bütün ziyaretçiler ve çalışanlar gittiğinde, sarayın sıra sıra kemerli avluları, bunların sonundaki labirenti andıran koridorları ve dış dünyadan tecrit edilmiş odaları, sessizce kendi karanlıklarına gömülür.

Topkapı Sarayının ana girişi, sarayın ilk avlusuna açılan Bâb-ı Hümayundur. Kapının üst kısmında, üzerlerinde birer tuğra bulunan altın yaldızlı iki Arapça yazma vardır. Alt yazmadaki tuğra 19. yüzyılın ortalarında Bo-

2. Birinci Tepedeki Topkapı Sarayından Boğaz'ın ve Haliç'in görünümü

ğaz'daki yeni saraylara gitmek üzere terk edilen Topkapı Sarayında yaşayan son sultanın, II. Mahmut'un tuğrasıdır. Bu yazmada 19. yüzyılın başlarında bu kapıda yaptırılan onarımlar belirtilir. Üstteki yazmada ise 1453'te İstanbul'u fethederek "Fatih" adını alan Sultan II. Mehmet'in tuğrası bulunur. Bu yazmada da İstanbul'un fetihini izleyen yirmi beş yıl boyunca Topkapı Sarayının tamamlanışı anlatılır:

Burası, Allah'ın izniyle yapılmış, sağlam ve güvenli, kutsal bir kaledir. Yüceler yücesi Allah, iki denizin sultanı, iki cihanda Allah'ın gölgesi, iki ufuk arasında Allah'ın kulu, karaların ve denizlerin kahramanı, İstanbul fatihi, Sultan Mehmet Han'ın oğlu Sultan Murat'ın oğlu Sultan Mehmet'in saltanatını ebedi kulsın ve ona Kuzey Yıldızının üzerinde bir yer versin. 883 (1478) Mübarek ramazan ayında yapılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, altı yüzyıldan uzun bir süre yirmi bir kuşaktan otuz altı sultanıyla Osmanlı İmparatorluğunu yöneten ailenin, yani Osmanlı Hanedanlığının yedin-

3. Bâb-ı Hümayun

ci sultanıydı. Hanedanlık adını, imparatorluğu kuran ve 1282'den 1326'ya kadar hüküm süren ilk Osmanlı sultanı Osman Gazi'den almıştır. O dönemin Avrupalı tarihçileri Osman'a "Othoman," Osmanlı İmparatorluğuna da "Ottoman" imparatorluğu diyorlardı, bu nedenle günümüzde İslam dünyasında Osmanlı olarak bilinen imparatorluk Batı'da *Ottoman* olarak anılır. Başlangıçta Osman'ın hüküm sürdüğü topraklar Küçük Asya'nın kuzeybatısındaki Bitinya'da (*Bithynia*) yer alan küçük bir alandan ibaretti. Bitinya'nın geri kalanıysa son demlerini yaşamakta olan Bizans İmparatorluğunun sınırları içindeydi. Bizans İmparatorluğunun çöküşüyle birlikte Osmanlı toprakları da hızla genişledi.

1326'da Osman'ın oğlu ve vârisi Orhan Gazi, Bursa'yı fethederek Bizanslılardan aldı. Böylece bu şehir Osmanlı İmparatorluğunun ilk başkenti oldu. Orhan, Bursa'dan sonra Bitinya'nın tamamını ele geçirdi ve Çanakkale Boğazını geçerek Avrupa'ya girdi. Bunu izleyen yarım asırda Türkler Edirne'yi fethetmiş, 14. yüzyılın üçüncü çeyreğin-

de Edirne'yi başkent yaparak Balkanlar'a ve Avrupa'ya doğru açılmaya başlamışlardı.

Osmanlılar ilk yenilgilerini Orhan'ın torunu I. Bayezit (Yıldırım Bayezit) 1402'de Ankara'da Timurlenk'e karşı yenik düştüğünde yaşadılar; esir düşen I. Bayezit bu olaydan kısa bir süre sonra esaretin utancı içinde öldü. Bu yenilginin ardından Osmanlı İmparatorluğunun büyümesi bir duraksama dönemine girdi ve bu dönem, 1421'de Bayezit'in torunu II. Murat'ın tahta çıkışına dek sürdü. II. Murat tahta çıktıktan kısa bir süre sonra fetihlere başladı.

Murat hükümdarlığının ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun eski başkenti olan Bursa'da Muradiye Camisini yaptırdı. Yine aynı zamanlarda Edirne'yi çevreleyen iki nehirden biri olan Tunca üzerindeki bir adada çok sayıda yapıdan oluşan Edirne Sarayını yaptırdı.

Murat'ın üçüncü oğlu, geleceğin II. Mehmet'i, 30 Mart 1432'de Edirne Sarayında doğdu. Annesi Hümâ Hatun adında bir cariyeydi. Hümâ Hatun'la ilgili elimizde pek az bilgi olmasının nedeni, Hümâ'nın, Murat'ın dört eşinden biri olmayışındır. Büyük olasılıkla sıradan bir Rum ailesinden gelmeydi. Anlaşılan Murat, Hümâ Hatun ve oğluyla pek ilgilenmiyordu; eşlerinin arasında gözdesi olan Türkmen prensesi Hatice Hatun'dan olan oğlu Alâeddin Ali onun için daha önemliydi. En büyük oğlu Ahmet'in annesinin adı da Osmanlı şeceresinde geçmese de, Rum asıllı bir cariyeye olduğunu tahmin ediyoruz.

Mehmet, yaşamının ilk yıllarını annesiyle birlikte Edirne Sarayındaki haremde geçirdi. Üç yaşına geldiğinde Anadolu'ya, üvey ağabeyi Ahmet'in sancakbeyliği yaptığı Amasya'ya gönderildi. 1437 Mayısında Ahmet'in ani ölümü üzerine henüz beş yaşında olmasına karşın onun yerine Amasya sancakbeyliğine atandı. Aynı tarihte diğer üvey ağabeyi Alâeddin Ali de yedi yaşındaydı ve Manisa sancakbeyliğine atanmıştı. Her iki şehzade de Murat'ın

en güvendiği dostları arasından seçtiği kişilerin vesayetinde eğitim görüyorlardı. İki yıl sonra şehzadelerin görev yerleri değişti ve bu sefer Mehmet Manisa'da, Alâeddin Ali de Amasya'da görevlendirildi. Yeni sancakbeyliklerine gitmeden önce her ikisi de Edirne'ye giderek sünnet edildiler ve bu olay, sarayda uzun süren şenliklerle kutlandı. Bağdat şeyhi Seyyid Natta, armağan olarak sünnet şöleninde kullanılmak üzere özel yapılmış deriden masa örtüleri gönderdi ki, o güne dek masa örtüsü kullanmak Osmanlılarda bilinmeyen bir âdetti.

1443 yılı Haziran ayının başlarında Alâeddin Ali, lalası Kara Hızır Paşa tarafından öldürüldü. Bu olay üzerine tahtın vârisi durumuna gelen Mehmet derhal babasının yanına, Edirne Sarayına çağrıldı. Anlaşılan Murat, imparatorluğunu tehdit eden ciddi bir tehlike karşısında oğlunun da yanı başında olmasını istiyordu. Çünkü o sıralarda Papa IV. Eugenius Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi düzenleyeceğini ilan etmişti. Mehmet'in bu dönemde babasının yanında olduğunu yazan İtalyan eski eserler uzmanı Anconalı Cyriacus, yıllar sonra Fatih'in Yunanca ve Latince öğretmenliğini de üstlenen kişidir. 1443'te Cenevizlilerle birlikte ticaret için Edirne'deki Osmanlı Sarayına gelen Cyriacus, Murat'ın, kendilerini bir halının üzerinde oturarak "barbarlara özgü, inceliksiz bir ihtişam gösterisiyle" karşıladığını, bu sırada genç Mehmet'in babasının arkasında vezirlerle birlikte ayakta beklediğini anlatır.

Mehmet her açıdan başına buyruk ve tez canlı bir çocuktü, büyüklerine itaat etmeye gönülsüz, eleştiri ya da öğüt dinlemeye tahammülsüzdü ve on bir yaşına dek babasından ayrı kaldığı için yaşamında onu kontrol eden ya da disiplin altına alan kimse olmamıştı. Murat oğlunu yetiştirmeleri için pek çok öğretmen görevlendirmiş ancak Mehmet bunların hiçbirini dikkate almamıştı, ta ki karşısına ünlü bir Kürt din adamı olan Molla Ahmet Gü-

rani çıkana dek. Murat, Gürani'ye bir değnek vermiş ve öğrencisi itaatsizlik ettiğinde çekinmeden bunu kullanmasını söylemişti. Gürani bunu Mehmet'e ilettiğinde genç şehzade kahkahalarla güldü ve böylece yaşamının ilk dayağını da yemiş oldu. Bu olaydan sonra Mehmet, Gürani'den çekinmeye başladı ve örnek bir öğrenci oldu; ya da Türk kaynakları böyle olduğunu söylüyor. Mehmet felsefe ve bilimin yanı sıra, İslam tarihi ve edebiyatı öğrendi, Anconalı Cyriacus'la birlikte Yunan, Latin tarihi ve edebiyatı okudu ve hem Avrupa'dan, hem Asya'dan gelen daha pek çok öğretmenden ders aldı.

12 Haziran 1444'te Anadolu'daki Türk beylerinden Karamanoğlu İbrahim Bey'in başkaldırması üzerine, Murat, ordusunun büyük bir bölümünü alarak Edirne'den ayrılmak zorunda kaldı. Yokluğunda saltanat vekili olarak Mehmet'i ve ona danışmanlık yapması için de Sadrazamı Çandarlı Halil Paşa'yı görevlendirdi. Murat yola çıktıktan çok kısa bir süre sonra Bektaşî tarikatına mensup İranlı bir derviş, Edirne'deki garnizonda kalan askerlerin arasında Müslüman inançlarına taban tabana zıt dini fikirler yaymaya başladı. Mehmet, fikirlerine ilgi duyduğu bu dervişi ve yandaşlarını himayesi altına almayı teklif etti. Bunu duyan Müftü Fahrettin ise büyük bir velvele kopararak itiraz etti. Onun bu tepkisinden çekinen Mehmet teklifini geri aldı ve hemen ardından Fahrettin'in verdiği bir fetvayla derviş ve yandaşları, kazığa bağlanarak yakıldılar.

Aynı haziran ayının sonlarına doğru, Osmanlı ordusunun ayrıcalıklı müfrezesi olan yeniçeriler,

4. Silahlı bir yeniçeri

kendilerine ödenen aylığın arttırılmasını isteyerek ayaklandılar. Bu müfreze düzenli olarak askere alınan ve İslam dinine döndürülerek Osmanlı askeri hiyerarşisinde görev alacak şekilde yetiştirilen Hıristiyan gençlerinden, yani "devşirme"lerden oluşuyordu ve bu gençler askeri basamaklarda sadrazamlığa dek yükselebiliyorlardı. Murat çıktığı seferlerde bu askerlerden en iyi şekilde yararlanıyordu, ancak onun yokluğunda başıboş kalan askerler, Mehmet'in acemiliğinden faydalanmak niyetindeydiler. Yeniçeriler ayaklanıp Edirne bedestenini ateşe verince, Mehmet pes ederek aylıklarını yükseltti, böylece de çöküşüne dek Osmanlı İmparatorluğunun başını ağrıtabilecek bir âdetin doğmasına neden oldu.

Bütün bunlar olup biterken asıl tehdidi oluşturan Haçlı seferi başlamış ve Macar soylusu John Hünyadi komutasında kalabalık bir Hıristiyan ordusu Balkanlar'ın içlerine, güneye doğru yola çıkmıştı. Halil Paşa bu haberi alır almaz Murat'a bir elçi göndererek durumu bildirdi ve Murat da ordusunu Anadolu'dan çekerek tekrar Avrupa'ya sürdü. Murat'ın ordusu 10 Kasım 1444'te Varna'da Haçlı ordusunu tam anlamıyla kılıçtan geçirdi, canını kurtarabilen az sayıdaki Hıristiyanın arasında Hünyadi de vardı.

Bu zaferden sonra Murat Edirne'ye dönerek herkesi şaşırtan kararını açıkladı; tahtını oğluna bırakıyordu. 1 Aralık 1444'te Mehmet, II. Mehmet olarak tahta geçtiğinde daha on üç yaşını doldurmamıştı, babası ise henüz kırk yaşındaydı. Murat imparatorluğun yönetimini oğluna bıraktı. Halil Paşa'yı da sadrazam yapıp onun emrine vererek Manisa'ya çekildi.

Bunu izleyen aylar boyunca Halil Paşa art arda elçiler göndererek tahta dönmesi için Murat'a yalvardı; ona göre Mehmet, imparatorluğun yönetimini üstlenemeyecek kadar genç ve toydu. Mehmet tahta geçer geçmez İstanbul'u kuşatmaya karar vermişti, ancak bu niyetini imparatorluğu yönetmedeki yeteneksizliğinin bir kanıtı olarak ba-

basına bildiren Halil Paşa'nın ısrarlarıyla vazgeçti. Bu olay üzerine Murat tahtı yeniden devralmaya karar vererek 1446 yılının Eylül ayında Edirne'ye döndü. Halil Paşa, Mehmet'i tahtı babasına bırakmaya razı etti ve Murat ikinci kez sultan olurken oğlu da Manisa'ya çekildi.

Bu sırada John Hünyadi, Türklere karşı yeni bir Haçlı ordusu kurarak sefere çıkmıştı ve 1448 yılının Eylül ayında ordusuyla birlikte Tuna Nehrini geçti. Murat, oğlunu kendine katılması için Edirne'ye çağırdı ve Haçlı ordusunu karşılamak üzere kendi askerlerini topladı. İki ordu 23 Ekimde Kosova'da, Murat'ın 1389'da Sırpları bozguna uğrattığı meydana karşılaştılar. II. Kosova Savaşı da ilki gibi Osmanlıların zaferiyle sonuçlandı. Mehmet katıldığı bu ilk savaşta ordunun sağ kanadına komuta etti. John Hünyadi üç gün süren bu savaştan da sağ çıkmayı başardı ve ömrünün kalan sekiz yılı boyunca da Türklerle savaşmaya devam etti.

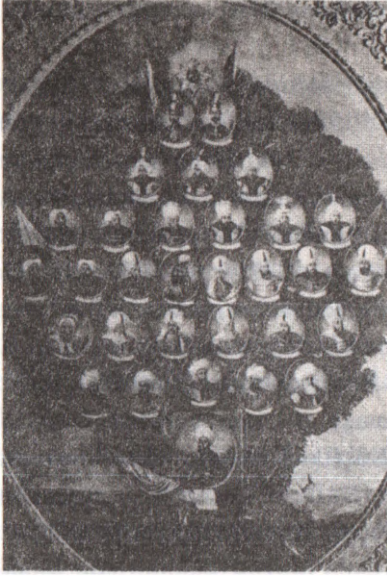
1448 yılının Ocak ayında cariyesi Gülbahar'ın geleceğin II. Bayezit'ı olacak oğlan çocuğunu doğurmasıyla Mehmet ilk kez baba oldu. Gülbahar hakkında pek az şey biliniyor; ama sultanlar zaman zaman soylu Müslüman kadınlarla evlenseler de, haremlerindeki kadınların çoğu Hıristiyan olduğundan, o da büyük olasılıkla bir Rum'du. Murat ertesi yıl oğlu için soylu bir aileden gelen bir Müslüman kıızıyla bir evlilik planladı ve bu konuda kendisine hiç danışılmayan Mehmet'in hoşnutsuzluğuna karşın, bu evlilik gerçekleşti. Murat'ın oğluna seçtiği gelin, Doğu Anadolu'daki Dulkadirli Türkmenlerinin beyi olan İbrahim'in kızı Sitti Hatun'du. 1449 yılının Eylül ayında Edirne Sarayında muhteşem bir düğün yapıldı. Düğün gecesinin ardından iki ay süren kutlamalar boyunca şarkılar söylendi, danslar edildi, Anadolu ozanları arasında gelini ve damadı öven beyit yarışmaları düzenlendi. Venedik'te bulunan bir Yunan el yazmasındaki portresine ve zamanın vakayinamelerinde anlatılanlara bakılırsa, gelin dikkat

çekecek güzellikte bir genç kızdı. Ancak Mehmet, Sitti'ye karşı en ufak bir sevgi duymamış olacak ki, İstanbul'un fethinden sonra, kendisine bir çocuk vermeyen bu kadını Edirne Sarayında bırakarak İstanbul'a yerleşti. Sitti 1467 yılına dek tek başına ve üzüntü içinde Edirne'de yaşadı. Öldüğünde de yeğeni Ayşe tarafından anısına yaptırılan bir caminin avlusunda toprağa verildi.

1449 yılının Eylül ayında Mehmet'in annesi Hümâ Hatun öldü ve Bursa'daki Muradiye Camisinin avlusunda toprağa verildi. Türbesindeki kitabede bu mezarın oğlu Mehmet tarafından "Kadınların sultanı, rahmetli annesi için" yaptırıldığı yazılıdır ve "toprağının mis kokulu olması" dileği yer alır.

Ertesi yıl cariyesi Gülşah, Mehmet'in gözdesi olacak ikinci oğlu Mustafa'yı doğurdu. Aynı yıl Murat'ın da Ahmet adında bir oğlu oldu ve şehzade Ahmet'ten ayırmak için bu çocuğa 'Küçük' lakabı takıldı. Küçük Ahmet'in annesi Anadolu'daki Çandaroğlu Türkmen Beyi II. İbrahim'in kızı Halime Hatun'du. Oğlu Mehmet'in evliliğinin ardından bu evlilik, Murat'ın iki güçlü beylikle akraba olmasını sağlıyordu; böylelikle Murat, Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu'daki en büyük düşmanları olan ve imparatorluk sınırlarının Asya'nın doğusuna doğru genişlemesini engelleyen Karamanoğlu Türklerine karşı güç kazanmış oldu.

Murat ertesi yılın başlarında Edirne Sarayına çok sayıda köşk yaptırma işine girişti, ancak bu yapılar henüz başlangıç aşamasındayken, 8.Eylül 1451'de bir içki âleminin ardından beyin kanaması nedeniyle öldü. Öldüğünde kırk yedi yaşındaydı ve sultanlık yaptığı otuz yılın büyük bir bölümünü savaşlarda geçirmişti. Sadrazam Halil Paşa, Murat'ın ölümünü, o sırada Manisa'da bulunan Mehmet'ten gizleyerek, onu Edirne'ye çağırdı. Mehmet on beş gün sonra geldiğinde ordunun "Padişahım çok yaşa!" nidalarıyla sultan ilan edildi ve on dokuzuncu yaş gününe bir ay kala tahta geçti.

5. Osman Gazi'den
Abdülmecit'e, Osmanlı
Hanedanlığı

İkinci kez tahta oturan Sultan, sarayın bütün vezirlerinin ve önde gelenlerinin katıldığı bir törenle Osman Gazi'nin kılıcını kuşandı. Törenin ardından babasının da sadrazamı olan ve aslında nefret ettiği Halil Paşa'yı yeniden sadrazamlığa atadı. Mehmet'in Halil Paşa'ya karşı beslediği kinin nedeni, ilk sultan oluşunda Halil Paşa'nın kendisini tahttan indirmek için elinden geleni yapmasıydı, bunun da ötesinde onun Bizanslılardan ve diğer düşman devletlerden rüşvet aldığından kuşulanıyordu. Yine de Halil Paşa'yı tamamen saf dışı bırakabileceği bir anı kollamak niyetiyle, onun sadrazamlık görevini sürdürmesine göz yumdu. Mehmet'in bu kını tek taraflı değildi, Yunan tarihçi Doukas, Halil Paşa'yla ilgili bir yazısında, onun Mehmet'ten nefret ettiğini belirtir ve Sadrazam'ı "Bizanslıların dostu ve rüşvet düşkünü" olarak tanımlar. Doukas, Halil Paşa'nın sık sık Mehmet'i "samimi bir dost ve vicdan sahibi bir adam" olan babası Murat'la karşılaş-

tırdığını ve onun için “küstah ve canavar ruhlu bir zorba” dediğini aktarır.

Mehmet, babasının vezirlerinden biri olan İshak Paşa’yı da Anadolu beylerbeyliğine atadı ve ona, babası Sultan Murat’ın mezarından alınıp Muradiye Camisinde defnedilmesi emrini verdi. Bu atamaların hemen ardından Edirne Sarayının haremine giderek babasının cariyelerinin tebriklerini ve başsağlığı dileklerini kabul etti. Haremdeki kadınlar arasında Murat’ın gözdesi olan cariyeye on beş ay önce Küçük Ahmet’i doğuran Halime Hatun’du. Osmanlı Hanedanlığında kardeşler arasındaki taht çekişmesi daha önce iki iç savaşa yol açan bir sorun olduğu için, Mehmet’in ilk işi Küçük Ahmet’in ölüm fermanını vermek oldu. Mehmet Halime Hatun’la konuşurken, adamlarından biri de Küçük Ahmet’i boğarak öldürdü. Mehmet bu kararına gerekçe olarak, Osmanlı’da kuşaklardır süregelen taht kavgalarını önlemek için kardeşlerin birbirini öldürtmesi geleneğini ve Kuran’dan ayetleri (“Fitne öldürmekten daha kötüdür” [Bakara suresi, 191]) gösterdi. Daha sonra bu geleneği kanunlara da geçirerek, “Oğullarımdan hangisine saltanat müyesser olursa, âlemin düzeni için erkek kardeşlerini öldürtmesi münasiptir. Bu uygulama ekseri ulema tarafından caiz görülmüştür. Gereği yapılsın!” fermanını çıkarmıştır.

Mehmet’in tahta geçişinden kısa bir süre sonra yeniçeriler arasında yeniden bir isyan çıktı ve Mehmet, hiç istememesine karşın, bu isyanı bastırmak için yeniçeri aylıklarını yükseltmek zorunda kaldı. Bu duruma o kadar öfkelenmişti ki, orduların başkumandanı Kazancı Doğan’ı kırbaçlatarak azletti. Ardından yeniçeri birliklerinin komutasını doğrudan kendisine bağladı, böylelikle çıktığı seferlerde onları çok daha etkin bir şekilde kullanabilecekti.

Ertesi yıl Mehmet, sadece denizyoluyla ulaşılacak konumda olan İstanbul’u kuşatma ve fethetme planlarını

uygulamaya koydu. 1452 yazında Boğaz'ın Avrupa yakasına, Yıldırım Bayezit'in 1397'de yaptırdığı Anadolu Hisarının tam karşısına Rumeli Hisarını yaptırdı. Dönemin Bizans imparatoru Konstantin XI. Dragases, İstanbul'un Karadeniz'den yiyecek yardımı almasını tamamen engelleyen ve kuşatmanın açık habercisi olan bu hisarın yapılmasını engelleyemeyecek kadar güçsüz durumdaydı.

Kuşatma 6 Nisan 1453'te başladı. Mehmet, St Romanus Kapısı [Topkapı] karşısında otağını kurdurdu ve topçularına kenti topa tutmaları emrini verdi. Top yağmuru ve yeniçerilerle Anadolu'dan gelen piyade askerlerinin saldırıları yedi hafta sürdü. Bu sırada Konstantin'in seferber ettiği halk, duvarlarda açılan gedikleri onarmaya çalışıyordu. Konstantin, umutsuzca kenti savunan Rumları ve onların Cenevizli yandaşlarını bir arada tutmaya çabılıyor, bu arada da Avrupa'daki Hıristiyan güçlerden yardım bekliyordu. Ancak beklediği yardım gelmedi ve Türkler 29 Mayıs 1453 sabahı kente girdiler. İmparator Konstantin ise askerleri teslim olmadan önce ölmüştü.

Böylelikle İstanbul Türkler tarafından fethedilmiş ve bin yıldan uzun bir tarihi olan Bizans İmparatorluğu sona ermişti. Bizans İmparatorluğunu yöneten son kuşak Palaelogların yerini, Osmanlı Hanedanlığı aldı. Hıristiyanlığın en eski kalesi İstanbul ise yeni ve güçlü bir Müslüman imparatorluğunun topraklarına katıldı.

FATİH SULTAN MEHMET

Mehmet zaferin kazanıldığı günün akşamüstü Adriano-polis Kapısından [Edirnekapı] fethettiği kente girerken, askerlerinden “Fatih Mehmet!” nidaları yükseliyordu. O güne dek Türklerin “Kostantiniye” dedikleri kente, Yunan-cada “kente” ya da “kentte” anlamına gelen, *stin poli* sözcüklerinden türeyen İstanbul adı verildi.

İstanbul’un fethinin en ayrıntılı öyküsü, kentin düşüşünden kısa bir süre sonra buraya gelen Yunan yazar İmralı Kritovulos tarafından yazılan *Fatih Mehmet’in Tarihi* adlı eserdir. Kritovulos, Mehmet’in fethettikten sonra üç gün boyunca askerlerinin yağmasına bıraktığı kente girdiğinde karşılaştığı üzücü manzarayı şöyle anlatır:

Sultan kente girdi ve bu yerin büyüklüğünü, konumunu, azametini ve güzelliğini, kalabalık halkını, ihtişamını, büyük para ve emek harcanarak inşa edilmiş yapılarını ve kiliselerini görmek amacıyla çevresine baktı... Ne kadar çok insan öldürüldüğünü, o muhteşem yapıların ne hale geldiğini ve kentin ne kadar perişan ve viran olduğunu görünce gözleri doldu ve derin bir üzüntüyle içini çekerek: “Biz böyle bir şehri nasıl yağmaya ve yıkıma terk etmişiz!” diye inledi.

Fatih atının üzerinde kente girdi; Mese Caddesi olarak bilinen tarihi yolu geçti ve Altıncı Tepeden Birinci Tepeye vardı. Burada karşısına 532-537 yılları arasında İmparator Justinianus tarafından yaptırılan büyük Ayasofya

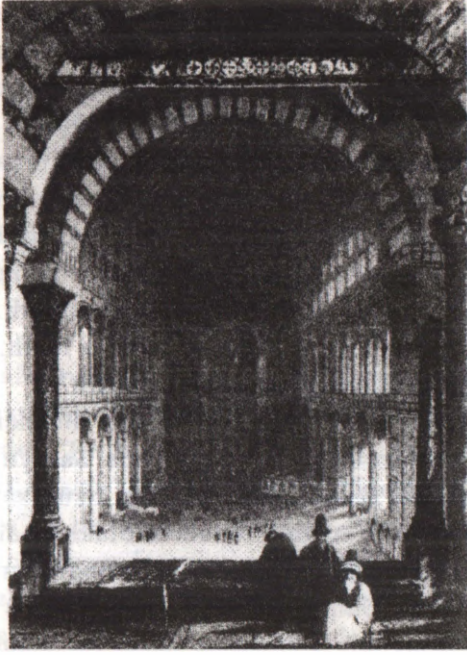
Kilisesi çıktı. Burada atından inerek diz çöktü ve bir saygı gösterisi olarak yerden aldığı bir avuç toprağı türbanına serpti. Çünkü bu kilise, Hristiyanlıkta olduğu kadar Müslümanlıkta da kutsal bir yapıydı. Yapının çevresini dolaştıktan sonra buranın derhal bir Müslüman ibadethanesine çevrilmesini ve adının da Ayasofya Kebir Camii konulmasını emretti. Müezzinin ezan okuyabilmesi için bu yapıya bir minare eklenmesi gerekiyordu, bunun yanı sıra içeride de bazı değişiklikler yapılmalıydı. Bu eklemeler tamamlandı ve 1 Haziran 1453'te Fatih, Ayasofya Camisinde kılınan cuma namazına katıldı.

Fatih Ayasofya'yı gezdikten sonra Birinci Tepenin Marmara kıyılarındaki Büyük Bizans Sarayının yıkıntılarını inceledi. Bizans imparatorları uzun zaman önce burayı terk ederek, Altıncı Tepedeki Blakhernai Sarayına [Tekfur Sarayı] taşınmışlardı ancak fetih sırasında bu saray da harabeye dönmüştü. Fatih, Büyük Bizans Sarayının viran koridorlarında dolaşırken derin bir üzüntü duydu ve İranlı şair Sadi'nin bir beytini mırıldandı:

*Perdedârî mî küned der tâk-ı kisrâ ankebût
Bûm nevbet mî zened der kal'a-ı Efrâsiyâb**

Her iki saray da oturulamayacak durumda olduğu için, Fatih o günün akşamı St Romanus Kapısı önündeki otağına döndü. Kısa süre sonra Kritovulos'un da "kent merkezindeki en güzel yer" olarak tanımladığı Üçüncü Tepede bir saray yaptırmaya karar verdi. Aynı zamanda şehrin surlarının onarılmasını ve eski Bizans kentinin Marmara kıyısındaki zafer girişi olan Altın Kapının duvarlarının içine bir hisar yapılmasını emretti. Burası Yedikule olarak bilinen, Fatih ve onu izleyen padişahlar tarafından hapisane olarak kullanılan ve Devlet Hazinesinin tutulduğu yerdir.

* Kayserin sarayında perdedarlığı örümcek yapıyor
Efrasiyab'ın kulelerinde hükümdarlık davulunu baykuş çalıyor -çn.

6. Ayasofya Camisinin iç görünümü

İstanbul'un, İmparatorluğun yeni başkenti olmasına karar veren Fatih, kentteki hasarın onarılmasını, Asya ve Avrupa'daki beyliklerden Müslüman Türklerin yanı sıra değişik uyruklardan Hıristiyanların ve Yahudilerin getirilip buraya yerleştirilmesini emretti. Müslüman olmayan milletler dini inançlarına göre gruplara ayrıldılar, her grubun başında kendi dini lideri bulunuyordu. Fatih, kent alındığında boş olan Rum Ortodoks Patrikliği görevine, keşiş Gennadius'un seçilmesini sağladı ve Havariler Kilisesini patrikhane olarak ona verdi. Daha sonra kiliseyi yıktırıp cami yaptırmaya karar verdiğinde, Gennadius'un Pammakaristos Manastırına' taşınmasına izin verdi ve bu yolculuğun rahat geçmesi için ona kendi atlarından

* Fatih'te, sonradan Fethiye Camisine dönüştürülen yapı -çn.

birini gönderdi. Aynı zamanda Gennadius'un "kimse tarafından rahatsız edilmeden, tacize uğramadan, hasımlarının baskısına, saldırısına ya da haraç kesmesine maruz kalmadan, himayesindeki piskoposlarla birlikte vergilerden muaf olarak" yaşayacağına dair güvence veren bir ferman çıkardı.

Fatih, Bizans İmparatorluğu zamanında devletin yüksek kademelerinde görevli olan ve fetih sonrasında esir alınan bazı Rumları da serbest bıraktı. Bunların arasında kuşatma sırasında Rum birliklerine komuta eden Grandük Lucas Notaras da vardı. Notaras hasta karısına ve çocuklarına ulaşmaya çalışırken yakalanmış, Fatih onu çağırınca evinde hapis tutulmuştu. Notaras, Sultan'ın Sadrazam'a ilişkin kuşkularını doğrulayarak Halil Paşa'nın gerçekten de Bizanslılardan rüşvet aldığını bildirdi. Fatih derhal Halil Paşa'yı tutuklatarak hapse attırdı ve bir aydan uzun bir süre boyunca işkence edildikten sonra boynunun vurulmasını emretti. Bu arada kentin kumandanı olarak görevlendirebileceğini düşündüğü Notaras'a karşı son derece kibar ve ilgiliydi, ancak yüksek rütbeli Rum esirler arasında Grandük'ün çok sayıda düşmanı vardı ve onların suçlamaları sonucunda Fatih, Notaras'ın ve iki oğlunun da boynlarını vurdurdu.

Kritovulos'un yazdığına göre, Fatih İstanbul'un onarılması ve yeniden düzenlenmesi işinin başına Karıştırıcı Süleyman Bey'i getirerek, hasat zamanı Edirne Sarayına döndü. Bunu izleyen haftalar boyunca çok sayıda yabancı milletin elçileriyle görüştü; bunların arasında Venediklilerin, Sırpların, Arnavutların, Yunanların, Mısırlıların, İranlıların ve Karamanoğlu Türkmenlerinin elçileri de vardı. Elçilerin hepsinin amacı ortaktı: bu genç fatihle dostluk ilişkileri kurmak. Bu görüşmelere katılan Venedikli hükümet temsilcilerinden Giacomo Languschi, Fatih'i şöyle tanımlar:

7. Topkapı Sarayının Üçüncü Avlusu

Hükümdar, Büyük Türk Mehmet Bey, yirmi altı yaşında (aslında yirmi iki), iyi görünümlü, yapılı, silah konusunda uzman, insanda saygıdan çok korku uyandıran, çok nadir gülen, asla tedbiri elden bırakmayan, son derece eli açık, planlarını gerçekleştirmek konusunda inatçı, tehlikeden sakınmayan, Makedonyalı İskender gibi adını duyurmaya meraklı biri...

Fatih'i anlatan Türkçe eserlerin çoğu süslü bir dille yazılmış methiyelerden oluşuyor, ancak 16. yüzyıl tarihçisi Mustafa Ali, Sultan'ın 1454'teki seferden dönüşünde geceler boyunca peri kızlarını andıran güzel gözlü cariyelerle sefahate daldığını, melek yüzlü içoğlanlarıyla içki âlemleri yaptığını anlatır. Bu tanımlamaların hemen ardından da ekler: "Mehmet sefahate ve şehvete dalmış gibi görünse de, aslında yüce bir hak sevgisiyle çalışıyor, tebaasının sıkıntılarını çözmenin yollarını arıyordu."

Fatih, Halil Paşa'nın öldürülmesinden sonraki bir yıl içinde kendine yeni bir sadrazam seçmedi, bu süre boyunca İshak Paşa bir çeşit sadrazam vekilliği görevi yaptı. Sonunda 1454 yazında, soylu bir Yunan-Sırp ailesinden

gelen, İslam dinini kabul ederek yirmi yıldır sadakatle ve başarıyla kendisine hizmet etmiş olan Mahmut Paşa'yı sadrazamlığa atadı.

Fatih 1454 yılı başlarında Sırbistan'a sefere çıkmadan önce kısa bir süre için İstanbul'a döndü. Kritovulos'a göre İstanbul'da ancak "yapılan binaları incelemeye, bunlara ilişkin yeni talimatlar vermeye ve bir an önce tamamlanmalarını emretmeye yetecek kadar bir süre" kaldı. Ertesi yıl yine Sırbistan'a sefere çıkarken kente uğradığında "bütün yapım-onarım işlerinin tamamlandığını, Altın Kapıdaki hisarın ve kenti çevreleyen surların en iyi şekilde yapıldığını" görerek, bu kez de "kent'in merkezinde, saraya yakın bir yere, geniş ve güzel bir çarşı yapılmasını" emri verdi. Kritovulos'un sözünü ettiği bu büyük çarşı, bugünkü meşhur Kapalıçarşı'nın çekirdeğini oluşturan çok kubbeli bedestendir.

Fatih 1456'da çıktığı Sırbistan seferinin sonunda Belgrad kapılarına kadar geldi, ancak burada temmuz ayı ortalarında çarpıştığı John Hünyadi'ye yenilerek geri çekildi. Bu, Fatih'in yaşadığı ilk yenilgiydi; 24.000 askerini kaybetmiş, kendisi de bir kargıyla uyluğundan yaralanmıştı. Belgrad'ın kurtulduğu haberi Batı Avrupa'da büyük sevinç gösterileriyle kutlandı, Papa III. Callistus bunun, "Hayatının en mutlu olayı" olduğunu söylerken, Türklerle karşı çıkılacak yeni bir Haçlı seferinden söz edilmeye başlandı. Ancak bir ay sonra John Hünyadi'nin bir veba salgınında ölmesiyle bu fikirden de vazgeçildi.

Fatih, Belgrad yenilgisinden sonra ordusuyla birlikte Edirne'ye döndü ve burada bir yıl kaldı. Ertesi bahar İmparatorluğun dört bir yanına ve yabancı ülkelere haberciler göndererek, oğulları Bayezit ve Mustafa'nın yakında sünnet olacaklarını duyurdu. Davetliler arasında gelebileceği için üzüntülerini bildiren Venedik dükası Francesco Foscari de vardı.

Sünnet şölenini anlatan Türk tarihçi Âşıkpaşazâde, Tunca Nehrinin üzerindeki Edirne Sarayının bulunduğu adada dört gün dört gece süren eğlenceler yapıldığını aktarır. Ada, Sultan'ın daveti üzerine İmparatorluğun dört bir yanından gelen tanınmış kişilerin çadırlarıyla dolup taşmıştı. Fatih en ortadaki padişah otağında çevresinde dört seçkin din adamıyla oturuyordu. İlk gün Kuran'dan ayetler okundu ve yorumlandı, ardından saray şairleri bu olayın şerefine yazdıkları şiirleri okudu. Şairlere ve din adamlarına para ve kaftan hediye edildikten sonra, muhteşem bir ziyafet sofrasına oturuldu. Ertesi gün Edirne'deki yoksullar için yemekli eğlenceler düzenlendi. Bunu izleyen gün de imparatorluğun önde gelenlerine ve davetlilere bir ziyafet verilerek savaş oyunları sergilendi, at yarışları ve ok atma yarışmaları yapıldı. Sonuncu gün yüksek rütbeli kişiler Sultan'a hediyeler sundular ve Sultan da tahtının çevresine toplanan yoksullara avuç avuç para dağıttı. Bütün bu şenlikler boyunca Mehmet son derece neşeliydi, bir yıldan kısa bir süre önce yaşamının en ağır yenilgisine uğradığını unutmuş gibiydi.

Belgrad'daki utanç verici yenilgiye rağmen Fatih'in orduları akınlara devam ettiler. Klasikler üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda klasik Yunan kültürüne karşı derin bir hayranlık duyan Fatih, Atina'yı aldıktan sonra 1459'da bu antik kente giderek tarihi eserleri inceledi. Kritovulos, Fatih'i bir "Helen kültürü âşığı" olarak tanımlar ve şöyle yazar:

Mehmet kente ve içindeki harikalara adeta âşık olmuştu, çünkü bir zamanlar burada yaşayan kişilerin bilgeliğine ve sağduyusuna; yiğitliğine ve erdemlerine; diğer Yunan kentleriyle ve barbarlarla savaşırken yaptıkları olağanüstü işlere ilişkin çok güzel şeyler duymuştu.

Fatih, üç yıl sonra hikâyesini Homeros'tan okuduğu Truva'yı ziyaret etti. Kritovulos'a göre Fatih, İstanbul'u

fethederek Yunanların Truva'da kazandığı zafere karşılık vermişti. Tek üzüntüsü, kendi başarılarını övecek Home-ros gibi bir şairinin olmayışydı.

1458 yılında Üçüncü Tepedeki saray henüz tamamlanmamıştı, ancak Fatih'in eşleri ve çocukları bütün harem halkıyla birlikte çoktan buraya taşınmışlardı. 22 Aralık 1459'da Fatih'in cariyelerinden biri olan Çiçek, burada bir oğlan çocuğu doğurdu; Cem adı verilen bu çocuk, Osmanlı Hanedanlığının İstanbul'da doğan ilk üyesiydi. Bu sırada Fatih'in büyük oğulları Anadolu'da sancakbeyliği görevlerindeydiler, Bayezit Amasya'da; Mustafa da daha sonra Konya'ya atanmak üzere Manisa'daydı.

1459 yılının başlarında Fatih Dördüncü Tepeye muazzam bir külliye yapılmasını emretti, bu amaçla Havariler Kilisesinin kalıntıları da yok edildi. Fatih Camii olarak bilinen bu külliyenin tamamlanması on yıldan uzun bir zaman aldı. O güne dek Osmanlı İmparatorluğunda yapılmış en büyük cami olan Fatih Camisinde sekiz medrese, bir tıbbiye, bir hastane, bir tımarhane, bir ilkokul, bir imarethane, bir düşkünlerevi, bir kervansaray, bir hamam ve biri tahtın vârisi Şehzade Bayezit'in annesi Gülbahar, biri de Fatih için yapılmış iki türbe bulunuyordu. Mahmut Paşa da Fatih'in yolundan giderek İkinci Tepeye, bir çarşısı, hamamı ve türbesi olan büyük bir cami yaptırdı.

Aynı yıl kentin en yüksek yeri olan Birinci Tepede Topkapı Sarayının yapımına başlandı. Üçüncü Tepedeki saray bir yıl önce tamamlanmış olmasına karşın, Fatih ülke yönetimini ve özel yaşamını sürdürecektir daha korunaklı bir yere gereksinim duymuş olmalıydı. Haliç'le Marmara Denizinin arasındaki bu yüksek burunun çevresine, üzerinde hisarlar bulunan yüksek surlar ördürdü; sarayın avluları ve köşkleri tepenin doruğunda yer alacak, eteklerindeyse koruluklar ve meyve bahçeleri bulunacaktı. Topkapı Sarayı yapılırken Fatih ve ailesi Üçüncü Tepedeki –daha sonra Eski Saray adını alacak olan– sarayda yaşadılar.

Yine 1459 yılında Fatih, Haliç'in üst taraflarında Eyüp'te bir cami yaptırdı. Buraya Eyüp denmesinin nedeni Hazreti Muhammed'in arkadaşı ve alemdarı Ebu Eyüp Ensari'nin, Peygamberin ölümünden uzun süre sonra, 674-678 yıllarında İstanbul'a yapılan ilk Arap kuşatmasında ön saflarda yer alması ve rivayete göre İstanbul surları önünde can vererek defnedilmiş olmasıdır. 1453'teki kuşatma sırasında Mehmet, Eyüp'ün mezarını aratmış ve mezar mucizevi bir şekilde Şeyhülislam Akşemsettin tarafından bulunmuştur. Bunun üzerine Fatih 1459'da yaptırdığı Eyüp Camisine şatafatlı bir türbe ekleyerek Eyüp'ün mezarını da buraya taşıtmıştır. Eyüp'ün türbesi daha sonraları Türkiye'deki en kutsal yer sayılmış ve yeni sultanların, Osman Gazi'nin kılıcını burada kuşanmaları bir gelenek haline gelmiştir.

1460 baharında Fatih, İmparator Konstantin'in erkek kardeşleri Thomas ve Demetrius Palaeologus'un yönettikleri Mora Despotluğuna büyük bir sefer düzenledi. Demetrius İstanbul'un fethinden tam yedi yıl sonra, 29 Mayıs 1460'ta başkent Mistra'da Fatih'e teslim oldu; Thomas ise İtalya'ya kaçtı. Demetrius, Fatih'le birlikte Edirne'ye gitti ve 1470'teki ölümüne dek Dimetoka kasabasında yaşadı. Bu arada 1461 Ağustosunda Trabzon'un da Fatih'e teslim olmasıyla, Bizans'ın ayakta kalan son kalesi de yıkılmış oldu. Trabzon'un son imparatoru David Comnenus, ailesiyle birlikte Edirne'de hapsedildi. 1 Kasım 1463'te Fatih, David'in ve iki büyük oğlunun öldürülmesi emrini verdi. İmparatorun küçük oğlu George bir Türk ailesinin yanına verilerek Müslüman olarak yetiştirildi; böylelikle Comneni Hanedanlığı da, son üyesiyle birlikte tarih sayfalarından siliniyordu. George'un kız kardeşi Anna ise iki Türk paşasıyla art arda iki evlilik yaptı ve ikinci kocasının ölümünden sonra da ölene kadar Sultan'ın İstanbul'daki haremde yaşadı.

Trabzon'da esir alınan tüm diğer soylular ve imparatorluğun önde gelenleri öldürüldü, aralarında bir tek Mahmut Paşa'nın akrabası olan ve Sadrazam'ın ricasıyla canları bağışlanan George Amirutzes ve ailesi sağ kaldı. Seçkin bir filozof ve bilim adamı olan Amirutzes, Fatih'in coğrafya, astronomi ve astroloji öğretmenliğini yaptı.

Kritovulos'a göre Topkapı Sarayı 1465'te tamamlandı, başka kaynaklarsa sarayın yapımının on üç yıl daha sürdüğünü söylüyor. Anlaşılan başlangıçta Fatih Topkapı Sarayını, İmparatorluğun yönetim merkezi olarak düşünmüş, haremimi Üçüncü Tepedeki Eski Saray'da bırakmayı uygun görmüştü. Ancak Kritovulos'un yeni saraya ilişkin anlattıklarına bakılırsa, Fatih harem halkının hiç olmazsa yılın bir bölümünü burada geçirmesini planlıyordu:

Sarayın içinde inanılmaz yükseklikte ve güzellikte ihtişamlı kuleler, erkekler ve kadınlar için daireler, yatak odaları, dinlenme odaları, uyku odaları ve daha pek çok gösterişli oda vardı. Ayrıca sarayın dışında da çok sayıda yapılar, dehlizler, koridorlar, revaklar, avlular, sundurmalar, fırınlar ve şaşaalı hamamlar bulunuyordu.

Osmanlı hizmetinde İtalyan bir esir olan Giovanni Maria Angiolello da, sarayın üç avlusu bulunduğunu, on ayak yüksekliğinde duvarlarla çevrili olduğunu, saray alanında botanik bahçeleri, hayvanat bahçeleri ve Sultan'ın avlamaktan pek hoşlandığı ördeklerle dolu bir havuz bulunduğunu anlatır:

Bu bahçede sıra sıra meyve ağaçları, çeşitli asmaların sarıldığı kameriyeler, güller, leylaklar, safranlar ve daha pek çok çiçek bulunurdu, her yerde dünyanın en tatlı sularının aktığı kaynaklar ve havuzlar vardı. Ayrıca bahçede değişik hayvanların tutulduğu bölümler de yer alıyordu. Bu bölümlerde geyikler, karacalar, ceylanlar, tilkiler, yabantavşanları, koyunlar, keçiler, Hindistan'dan getirilen inekler (ki bunlar bizimkilerden çok daha bü-

yüktüler) ve başka hayvanlar bulunuyordu. Bahçede türlü kuşlar yaşar, baharda bu kuşların ötüşünü dinlemek doyumsuz bir zevk olurdu, çamurlu bir gölette ördekler ve kazlar yüzer, Büyük Türk, bu göldeki hayvanları silahla vurmaktan büyük zevk alırdı.

Fatih Hristiyanlığa karşı özel bir ilgi duyuyordu, belki de bunun nedeni Rum olduğunu düşündüğümüz ama Müslümanlığa geçen annesiydi. Geleceğin II. Bayezit'inin annesi olan Gülbahar da, büyük olasılıkla Fatih'in cariyelerinin çoğu gibi Rum'du ve onlar gibi hareme girdikten sonra Müslüman olmuştu. Fatih'in Hristiyanlığa karşı ilgisi, özellikle Gennadius'u Rum Ortodoks Patriği atadığında ortaya çıkar. Patrikliği süresince Gennadius'u üç kez ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerinde Hristiyanlık üzerine uzun sohbetler yapmışlardır. Gennadius eserinin bir özetini çıkararak Fatih'in okuması için Türkçeye çevirtmiştir. Fatih'in Gennadius'la ve diğer Hristiyan keşişlerle ve din adamlarıyla görüşmesi, Sultan'ın Hristiyanlığa eğilimi olduğu yönünde söylentilerin yayılmasına yol açtı. On altıncı yüzyıl başlarında Galata'da yaşayan Teodoro Spandugino, Fatih'in kiliselerdeki kutsal emanetlere ibadet ettiğini ve önlerinde her daim yanan mumlar bulundurduğunu iddia eder. Bu söylentiler o sıralarda meydana gelen birtakım olaylarla daha da arttı. Bunlardan biri de Mühlenbachlı keşiş George'un, Fatih'in Avrupalıların çoğunlukta olduğu Galata üstlerindeki Pera'da (Beyoğlu'nda) bulunan Fransisken kilisesine gittiğini öne sürmesiydi:

Pera'da oturan Fransisken kardeşlerim bana, Fatih'in kiliselerine geldiğini, koro yerinde oturarak ilahilere ve pazar ayinine katıldığını anlattılar. Merakını gidermek için ona takdis edilmemiş mayasız ekmek vermişler; ne de olsa domuzun önüne inci atılmaz.

Ne var ki Fatih'in Hristiyanlığa karşı ilgisi bir me-
raktan ibaretti; çünkü görünürde o, hiçbir dinle pek ilgili
değildi, İslam dinine ilişkin öğrendikleri de Müslüman
bir imparatorluğun sultanı olarak bilmesi gerekenlerden
öteye geçmedi. Angiolello, Şehzade Bayezit'in, babası için,
"Hz. Muhammed'e inanmayan bir despot" dediğini yazar.

Osmanlılar Sünni Müslümanlardı, İranlı Şiilerinse
kabul edilmiş dini esaslara aykırı bir doktrini vardı. Fa-
tîh, Edirne'deki ilk saltanatında korumaya çalıştığı İranlı
dervişin, din düşmanı olduğu gerekçesiyle yakılmasından
beri Şii inançlarına ilgi göstermişti. Aynı zamanda İran
edebiyatına, özellikle de Sufi mistiklerinin şiirine ilgi du-
yuyordu. Bu ilgisi de, onun Sünni inançtan farklı düşün-
düğünün bir kanıtı sayıldı, hatta bu konuda şöyle bir eski
Osmanlı deyişi vardır: "Farsça okuyan bir adam imanının
yarısını yitirir."

Fatih, edebiyatın koruyucusu olarak tanınır. İslam
dünyasının ozanlarına ve yazarlarına hediyeler gönder-
miş, dönemin Türk kaynaklarına göre, otuz Osmanlı yaza-
rını himayesine almıştı. Fatih'in zamanında edebiyat dili
Farsça, İslam biliminin dili ise Arapçaydı. Fatih'in kendi
yazdığı şiirlerse çoğunlukla Türkçe konuşma dilindeydi.
Sultan ardında, "Avni" mahlasıyla Türkçe yazılmış seksen
şiirden ve büyük İranlı şair Hafız'ın eserlerinin tefsirle-
rinden ibaret birkaç Farsça gazelden oluşan bir divan bı-
rakmıştır.

O zamanlar Osmanlı sarayının âdetleri oldukça sa-
deydi, daha sonraları sultanın çevresinde hüküm sürecekt
olan debdebe ve şaşaalı törenler henüz başlamamıştı. Fa-
tîh Sultan Mehmet, camiye yanında yalnızca bir iki feda-
isiyle gider, halkla birlikte ibadet ederdi. Mühlenbachlı
keşiş George da bu sadeliğin tanığıdır:

*Fatih'i, yanında sadece iki genç adamla saraydan bir
hayli uzak olan camiye giderken gördüm. Hamama da*

aynı şekilde gidiyordu... Sultanı camide namaz kılarken de gördüm. Ne bir koltukta ne de bir tahtta oturuyordu, o da diğerleri gibi yere serilmiş bir seccadede ibadet ediyordu.

1473 yılı sonbaharında Fatih, Mahmut Paşa'yı sadrazamlıktan azlederek yerine Gedik Ahmet Paşa'yı atadı. Mahmut Paşa ise bütün mal varlığı elinden alınarak Yedikule Zindanlarına atıldı. Bu olayın sebebi, kesin olarak bilinmese de, Mahmut'un, Fatih'in en sevdiği oğlu Şehzade Mustafa'nın düşmanlığını kazanmış olması olabilir. O sonbahar Karaman'da bulunan Mustafa amansız bir hastalığa yakalandı ve 1474 yılının Haziran ayında da öldü. Fatih'in oğlunun ölümünden duyduğu üzüntü, 1470-1474 yıllarında Şehzade Mustafa'nın hizmetinde bulunan ve daha sonra sarayda görevlendirilen Angiolello tarafından şöyle anlatılır: Fatih, oğlunun ölüm haberini aldığı anda derin bir yasa gömülerek üç gün üç gece ağlamıştır. Angiolello, Mustafa'nın, babasının en sevdiği oğlu olduğunu ve onu tanıyan herkesçe çok sevildiğini, ölümü üzerine bütün kentin feryadı figan ederek ağladığını aktarır.

Bu acı olay, Fatih'in, oğlunun ölümünden açıkça sorumlu tuttuğu Mahmut Paşa'ya karşı daha da kinlenmesinin nedeni olabilir. Fatih, oğlunun Bursa'daki Muradiye'de toprağa verilişinin ardından Sadrazamının ölüm fermanını vermiştir. Türk şair Meali'ye göre Fatih bu kararını "Mustafa'nın ardından düşmanının hayatta kalmasının olanaksız olmasıyla" açıklamıştır. Bu emir, İstanbul kadısı Sinan Bey tarafından uygulanmış, cellatları 18 Temmuz 1474'te Mahmut'u ipe boğarak öldürmüşlerdir. Ertesi gün Mahmut, İkinci Tepedeki camiinin türbesine gömülmüştür. Buraya, günümüzde de Mahmutpaşa denir. Fatih, anlaşılması güç karakterinin bir yansıması olarak, Mahmut Paşa'nın toprağa verildiği gün bütün imparatorlukta yas ilan etmiştir.

Fatih, 1479 yılını Topkapı Sarayında geçirdi. O yaz Şehzade Bayezit'in oğlu, geleceğin I. Selim'i olacak torununun sünnet düğününe pek çok kişiyi davet etti. Davet edilenlerin arasında Venedik dukası Giovanni Mocenigo da vardı; duka bu daveti kibarca geri çevirdi. Fatih aynı zamanda dukadan, "kendisine iyi bir ressam göndermesini" de istemişti. Venedik dukasının seçtiği Gentile Bellini, o yılın eylül ayında İstanbul'a geldi ve 1481 Ocak ayının ortasına dek kentte kaldı. Bellini, Fatih'in bugün, Londra Ulusal Galerisinde bulunan ünlü portresini* yaptı. Portrenin üzerinde, 25 Kasım 1480'de tamamlandığı yazılıdır. Angiolello'ya göre Bellini bu portrenin yanı sıra sarayın odalarını süsleyen, *cosa i lussuria*, yani "şehvet nesneleri" olarak tanımladığı erotik tablolar da yapmıştır. Angiolello'nun Fatih betimlemesi, Sultan'ın portresiyle bir hayli uyumludur:

Daha önce de belirttiğim gibi Büyük Türk olarak bilinen İmparator Mehmet, orta boylu, kilolu ve yapılıydı; geniş bir alnı, gür kirpikli iri gözleri, kartal gagasını andıran bir burnu, küçük bir ağız, kızıl gölgeli çember sakalı, kısa, kalın bir boynu, soluk bir teni, dik omuzları ve gür bir sesi vardı. Gut hastalığından mustaripti.

Fatih'in bu dönemdeki görünümü, Fransız diplomat Philippe de Commyne's'in anılarında da yer alır. Commyne's'e göre Fatih, XI. Louis ve Macar Matthias Corvinus'la birlikte, geçen yüzyılın en büyük hükümdarlarından. Ne var ki dünya zevklerine (*les plaisirs du monde*) olan aşırı düşkünlüğüyle Mehmet'in tatmadığı lezzet, denemediği şehvet oyunu kalmamış, bu nedenle de genç yaşta gut ve benzeri hastalıklara yakalanmıştır. 1480 baharında başlayan gut hastalığının bir sonucu olarak Mehmet'in bir bacağı korkunç bir şekilde şişmiş ve iltihaplanmıştı.

* Bu portre, 2020 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından satın alınarak İstanbul'a getirilmiştir -çn.

Saray doktorlarının hiçbirisi bu hastalığın nedenini ya da çaresini bulamıyor ama hepsi de gizliden gizliye bunun Sultan'ın aşırı oburluğunun (*grande gourmandise*) cezası olduğuna inanıyorlardı. Commynes, Sultan'ın, bu halde halkın karşısına çıkmak istemediği için, saraya kapandığını anlatır:

Onu gören kimseler bacaklarının devasa bir hale geldiğini anlattılar; yaz başında bacakları öylesine şişmiş ki, bir insan bedeni boyuna ulaşmış, daha sonra durumu biraz iyiye gitmiş. Hiçbir doktor bu hastalığın çaresini bulamamış ama bunun takdiri ilahi olduğu, Tanrı'nın Sultan'ın hayvansı oburluğunu bu şekilde cezalandırdığı söyleniyormuş. İnsanların kendisini bu çaresiz durumda görmesini istemediği ve düşmanlarının karşısında küçük düşmekten çekindiği için, pek az kişiyle görüşüyor, sarayından dışarı çıkmıyormuş.

Fatih inzivaya çekilişinin ardından bir dizi tören ve protokol kuralından oluşan kanunnamesini hazırlatmıştır. Yeni kurallardan biriyle, Sultan'ın haftada dört kez Divan toplandıktan sonra vezirlerine verdiği ziyafet kal-

8. Fatih Sultan Mehmet'in (1451-1481) Constanza da Ferrara tarafından yapılan ve 1480'de tamamlanan portresi

kıyor, yalnızca aile üyelerinin yemeklerde Sultan'a eşlik etmesine izin veriliyordu: "Bundan sonra ailem dışında kimse benimle birlikte sofraya oturmayacaktır. Büyük atalarımın vezirleriyle birlikte yediği söylenir; ben bu âdeti kaldırdım."

Kötüleşen sağlık durumuna karşın Fatih 1480'de iki sefere daha çıktı. 1481 baharında yeni bir sefer hazırlığına başladı, ordularının başında olmaya kararlı olduğu bu sefer, büyük olasılıkla Mısır'a yapılacaktı. Sadrazam Karamanlı Mehmet Paşa'ya ordularını, İstanbul'un Asya yakasındaki Üsküdar'da toplaması emri verilmişti, ancak bunun dışında, seferin nereye yapılacağına ilişkin bir bilgi yoktur.

25 Nisan günü Fatih Boğaz'ı geçerek Üsküdar'a geldi ve aynı gün ordu da yola koyuldu. Gebze yakınlarındaki İzmit Körfezine vardıklarında, Fatih'in ansızın baş gösteren karın ağrıları nedeniyle mola verildi. Doktorlarından biri olan Hamidüddin el-Lari, ona yanlış ilaç vermiş olmalı ki durumu hızla kötüledi. Çocukluğundan beri Mehmet'e bakan Yahudi doktoru Maestro Iacopo'nun elinden geleni yapmasına karşın, artık iş işten geçmişti. Sultan ertesi gün, yani 3 Mayıs 1481'de, Angiolello'ya göre, "günün yirmi ikinci saatinde" öldü.

Mehmet Paşa, hamisi olan Şehzade Cem'in, ağabeyi Bayezit'ten önce davranarak tahta geçmesi için Fatih'in ölümünü gizlemeye çalıştı. O sırada her iki şehzade de Anadolu'da sancakbeyliği yapıyorlardı. Bayezit Amasya sancakbeyi, Cem ise Konya sancakbeyiydi. Mehmet Paşa, Fatih'in cansız bedenini bir arabaya koyup kilitledi, askerlere Sultan'ın hastalandığını bildirdi. Cem'e bir haberci gönderdi ve aceleyle İstanbul'a doğru yola çıktı. Ne var ki bu durum Bayezit taraftarı olan yeniçerileri şüphelendirdi ve Topkapı Sarayının kapılarına dayanarak Sultan'ı görmek istediler. Sultan ortaya çıkmayınca Bâb-ı Hümayun'dan saraya daldılar ve Sultan'ın, Sadrazam'ın

adamları tarafından korunan cesediyle karşılaştılar. Galeyana gelen yeniçeriler Mehmet Paşa'yı öldürerek kesik başını bir mızrağa geçirdiler ve, "Bayezit çok yaşa!" nara-ları atarak İstanbul sokaklarında gezdirdiler.

İshak Paşa'nın haber saldığı Bayezit, 20 Mayıs'ta İstanbul'a vardığında yeniçerilerin taşkın sevinç gösterileriyle

9. Çinili Köşk ve kesitleri

karşılandı. Bu arada İshak Paşa, yeniçerilerin kumandanı Sinan Ağa'yla işbirliği yapmıştı ve ikisi birlikte Bayezit'i sultan ilan ederek ona Osman Gazi'nin kılıcını kuşandırdılar. Ertesi gün II. Bayezit olarak anılan yeni Sultan, devletin ileri gelenleriyle beraber babasının tabutunu Fatih Camisine taşıdı. Fatih burada yaptırdığı türbede toprağa verildi, mezarının başında, Bayezit'le birlikte aralarında iki bin dervişin de bulunduğu yirmi bin kişi ağıtlar yakarak gün doğana dek dua ettiler.

Venedik balyosu (büyükelçisi) Nicolò Cocco, Fatih'in ölüm haberini Duka Giovanni Mocenigo'ya ulaştırmak üzere bir elçi gönderdi. Bu elçi 19 Mayıs'ta Venedik'e vardığında duka, Devlet Şurasıyla bir toplantıdaydı. Elçi, toplantı salonuna dalarak haykırdı: "*La grande aquila e morta!*" (Büyük kartal öldü!) Aradan iki asırdan uzun bir zaman geçtikten sonra bu haber verme anını yazan Giovanni Sagredo, şöyle eklemiştir: "Ölümün, bu zalim ve boyun eğmez barbarı durdurması, Hristiyan âlemi ve İtalya için büyük bir şanstır." Dukanın elçisinden haberi alan Papa IV. Sixtus, tüm Roma'da top atışlarıyla ve kilise çanlarıyla bu olayı halka duyurdu ve ardında kardinaler ve büyükelçilerle Santa Maria del Popolo'ya yürüdü. O gece bütün kentte ateşler yakılmıştı, kiliselerde şükran ayinleri yapılıyordu; aynı sahneler Büyük Türk'ün öldüğü ve Hristiyan Avrupa'sının korkularının sona erdiği haberrinin ulaştığı İtalya'da ve Kuzey Avrupa'da da tekrarlandı.

Fatih öldüğünde kırk dokuz yaşındaydı ve büyük bölümü savaşlarda geçen otuz yıl boyunca saltanat sürmüştü. Kâtibi Tursun Bey, yazdığı Fatih Mehmet biyografisinde şöyle der: "Fatih İstanbul'u fethetmesinin yanı sıra, yirmiden fazla bağımsız beyliği de kâfirlerden alarak İslam âlemine armağan etmiştir."

Topkapı Sarayının surları ve kapılarından başka, Fatih'in zamanından günümüze kadar değişmeden gelen tek yer, 1472'de tamamlanan Çinili Köşktür (Sırça Saray ya da

Sırça Köşk olarak da bilinir). İran mimarisi tarzında yapılan köşk, Topkapı Sarayının İkinci Avlusunun batı yamacındadır. Köşk, bir zamanlar saraydaki içoğlanlarının cirit oynadıkları alana bakar. Bir tarihçi, Fatih'in burada oturup onların kartopu oynayışlarını izlerken nasıl neşelendiğini anlatır. Ayrıca sarayın hayvanat bahçesindeki hayvanlar da buraya getirilip Sultan'a gösterilir, Fatih özellikle aslan terbiyecilerini seyretmekten büyük zevk alırdı. Bu köşkteki Farsça ithaf yazısı, köşkün yıldızlarla süslü küçük kubbesini cennetin kubbesine; köşkü de takımyıldızlara doğru uzanan kutsal konağa benzetir. Fatih'in himayesindeki şairlerin pek çoğu bu köşkü öven şiirler yazmış, Sultan'ın yıldızların altında içoğlanlarıyla birlikte şarap içtiği gece toplantılarından, haremdeki, "cennetten çıkma hurileri" andıran kadınlarla eğlendiği akşamlardan söz etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, ömrünün son yıllarını, Dar-üs Saade'deki bu Sırça Sarayda geçirmiştir.

DAR-ÜS SAADE

II. Bayezit, babası Fatih Sultan Mehmet'in yerine tahta geçtiğinde otuz üç yaşındaydı. Savaşçı bir ruh taşıyan babasının aksine Bayezit, Topkapı Sarayında oturmayı, sefere çıkmanın tehlikelerine ve zor koşullarına yeğliyordu. Bayezit halk tarafından "Sufi" olarak tanınıyordu; modern çağın Batılı tarihçileriye onu "Oturan Sultan" olarak anarlar.

Tahta çıktığı sırada Bayezit'in Birinci Kadın'ı, ilk oğlu Abdullah'ın annesi Şirin'di. 1483'te Abdullah'ın ölümüyle Birinci Kadın sıfatı, Bayezit'in ikinci oğlu ve tahtın vârisi durumundaki Şehzade Ahmet'in annesi Bülbül'e geçti. Bayezit'in değişik cariyelerden altı oğlu daha vardı ve daha sonra onun yerine tahta geçecek olan I. Selim de, Dulkadirli beyi Alâüddevle Bozkurt'un kızı Ayşe Hatun'un oğluydu. Bayezit'in ayrıca on beş kızı vardı ancak bu kızların annelerinden, yalnızca oğlan çocuğu da doğuranların isimleri biliniyor.

Bayezit tahta çıkışından sonraki yıl, kendisini Anadolu sultanı ilan eden ve Bursa'da bir ordu toplayan kardeşi Cem'le savaştı. Bayezit karşısında yenilgiye uğrayan Şehzade Cem, Rodos'a kaçarak St John Şövalyelerine sığındı ve bu sürgün yaşamını 25 Şubat 1495'te Napoli'de noktaladı. Dört yıl sonra Bayezit, kardeşinin cenazesinin buradan alınarak Bursa'daki Muradiye türbesine, dede-

si II. Murat'ın yanına defnedilmesini sağladı. On yedinci yüzyıl Türk tarihçilerinden Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde Şehzade Cem'in toprağa verilişiyle ilgili tuhaf bir hikâye anlatır:

Cem'in cenazesi ve malları –ki aralarında boşken sahibinin eline geçer geçmez ağzına dek dolan tılsımlı bir bardak, beyaz bir papağan, satrançbaz bir maymun ve binlerce muhteşem kitap da vardı– padişaha teslim edildi. Bayezit, Cem'in, dedesi II. Murat'ın Bursa'daki türbesinde defnedilmesini emretti. Mezarı kazarlarken birdenbire türbenin içinde bir kıyamet koptu, gökler gürledi ve hepsi fırar etti. Üç gün geçmeden de tek bir âdemoğlu oradan içeri giremedi. Vaziyet padişaha anlatılınca, o da Cem'in dedesinin türbesinin yanında, ayrı bir türbe de toprağa verilmesini emretti.

Bayezit, Cem'in isyanını bastırdıktan sonra devraldığı imparatorluğu güçlendirmek için çalışmalara başladı ve ilk iş olarak ticareti geliştirdi. 1501-1506 yıllarında Üçüncü Tepede, bugün Beyazıdiye olarak bilinen ve bulunduğu semte Bayezit adını veren camiye yaptırdı, böylece buradaki antik Tauri Meydanı da bugünkü Bayezit Meydanı adını aldı.

Bayezit, askeri yönetimi art arda gelen sadrazamlara bırakarak saraya çekildi ve saltanatının son on yılını da sarayın duvarlarının ardında geçirdi. Richard Knolles, 1610 yılında yayımlanan ve Osmanlı imparatorluğu tarihi üzerine yazılan ilk İngilizce eser olan *The Lives of the Othoman Kings and Emperors* (Osmanlı Krallarının ve İmparatorlarının Yaşamları) adlı kitabında Bayezit'in saltanat dönemini şöyle tanımlar:

Onca sıkıntıdan sonra Bayezit kendini sakin bir yaşama bıraktı, zamanının çoğunu felsefe okuyarak, bilgili kimselerle fikir alışverişinde bulunarak geçirdi; barışçı bir kişiliği olmasına karşın, konumu ve askerlerinin sa-

vaşma arzusu nedeniyle zaman zaman hiç istemeden de olsa, sefere çıktı.

Fatih, Topkapı Sarayını yaptıırken sarayın çevresine Haliç'ten Marmara Denizine kadar uzanan, yaklaşık iki buçuk kilometre uzunluğunda surlar ördürmüştü. Bu surlar Haliç ve Marmara kıyıları boyunca uzanan Bizans duvarlarıyla birleşerek Birinci Tepeyi çevreliyordu. Deniz tarafındaki surlardan sarayın ana girişi, Haliç'in Boğaz ve Marmara'yla buluştuğu Sarayburnu'ndaki kapıdandı. Bu kapıya, her iki yanındaki dev toplar nedeniyle Topkapı adı verilmiş, zamanla saray da bu adla anılmaya başlamıştır.

Fatih'in ördürdüğü surlarda yirmi sekiz kule ve üç kapı vardı. Ana kapıya Bâb-ı Hümayun deniyordu. Girişteki odalarda sürekli olarak elli muhafız nöbetteydi. Bâb-ı Hümayun, Fatih'in zamanında çevresine duvar örülen Birinci Avluya açılır. Kapının sol tarafında eski Bizans kilisesi Aya İrini yer alır. Bu kilise Birinci Avluda toplanan yeniçeriler tarafından silah deposu olarak kullanılıyordu. Aya İrini'nin ilerisindeki büyük yapı da Topkapı Sarayının dış hazinesi Darphane'dir. Birinci Avluda ayrıca depolar, atölyeler, bir fırın, bir revir, sarayın su tesisatı, tuvaletler, bir mescit ve görevleri sarayın dışında olan Birun'daki (dış hizmetler) zanaatkârların ve

II. Bayezit (1481-1512)

hizmetlilerin barakaları bulunuyordu, ne var ki bu yapıların hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır.

Avlunun batısındaki bir kapıdan Çinili Köşke ve eskiden Topkapı Sarayının alt bahçeleri olan, Marmara ve Haliç kıyılarına dek uzanan Gülhane Parkına çıkılır. Bu bahçeler ilk olarak Fatih döneminde düzenlenmiş ve Topkapı Sarayının sultanları ağırladığı yaklaşık dört asır boyunca da ekilip dikilmiştir.

Avlunun sağındaki bir yol, içoğlanlarının cirit oynayıp atış talimi yaptıkları, Sultan'ın av partileri düzenlediği araziye gider. Sarayın hayvanat bahçesi bu yolun sonunda, sol taraftadır; seyyahlar bu bahçede filler, zürafalar, aslanlar, kaplanlar, ayılar, yabandomuzları, ceylanlar, gevikler ve keçiler bulunduğunu anlatır. On altıncı yüzyıl Türk tarihçisi Lokman'a göre, filler ve zürafalar gösterişli görünüşleri nedeniyle, şölen zamanları Birinci Avluda sergilenirlerdi. 1530'da Roma imparatoru I. Ferdinand'ın saraya gönderdiği iki büyükelçi, Birinci Avluda "altın zincirlerle bağlanmış, korkunç bir şekilde kükreyen" on aslan ve iki kaplan gördüklerini bildirmişlerdir. Fransız seyyah Louis Deshayes de Courmenin, Sultan'ın yabandomuzu avına çıktığı zamanlarda, avlanan her domuzda bir Hristiyan düşmanın adını verdiğini anlatır: "Sultan her bir yabandomuzuna düşmanlarından birinin adını verir; İspanyol Sinyor dediği İspanya Kralı, Floransa Dükü, Malta Hükümdarı... gibi."

Sarayın kuşhanesi alt bahçelerin güneydoğu köşesinde, Marmara kıyısındaki surların hemen iç kısmındaydı. On yedinci yüzyıl Ermeni tarihçisi Eremya Çelebi'ye göre kuşhane, St John Baptist'e adanan bir Bizans kilisesindeydi. Buradaki kuğuların tüyleri, Sultan'ın avda kullandığı oklara takılıyordu.

Eremya ayrıca, kuşhanenin kuzeyindeki kıyıda Balıkthane Kasrı adında bir köşk bulunduğunu, Balıkthane Kapısı denen küçük bir kapıyla saraydan bu köşke çıkıldığını

nı yazar. Sarayın balık emini, yani baş balıkçı burada yaşar, Sultan sık sık buraya gelerek balıkçıların saray sofrasında sunulacak balıklar için ağlarını atışını seyredirdi.

Marmara ve Haliç kıyılarında daha pek çok köşk vardı, bunlardan biri de II. Bayezit'in yaptırdığı, Galata'nın karşısında, Haliç kıyısındaki Yalı Köşküydü. On altıncı yüzyılda iki kez yeniden yapılan bu köşk, Bayezit'in sefere çıkan ordularını seyredebileceği şekilde tasarlanmıştı. Bir keresinde Bayezit, köşkün önündeki sularda yüzen, içinde bir kadın cesedinin bulunduğu bir tabut görmüş ve bu olayın araştırılmasını istemişti. Anlatıldığına göre kadının kocası bulunup tutuklanmış, ancak karısının, içinde zehirli bir yılanın saklandığı bir küpten bal yediği için öldüğünü kanıtlayarak Sultan'ın gazabından kurtulmayı başarmıştır.

Birinci Avlunun sonundaki kapı Bâb-üs Selam'dır (Selam Kapısı), buraya Orta Kapı da denir. Buradan sarayın iç kısmına girilir ki, bu kapıdan öteye at üstünde geçme hakkı sadece Sultan'a aitti. Bu kapının sağındaki duvarda cellatların ellerini ve kılıçlarını temizledikleri Cellat Çeşmesi vardı. Kapının yanında *seng-i ibret* yani "ibret taşı" olarak bilinen iki mermer niş vardı, bunlarda suç işlemiş devlet adamlarının ve ileri gelenlerin kesik başları sergileniyordu. Kimi zaman bu kesik baş, kapının üzerindeki bir kazığa geçiriliyordu. Buranın Bâb-üs Saade (Saadet Kapısı) olduğunu sanan bir on altıncı yüzyıl seyyahı gördüklerini şöyle anlatır: "Saraya giderken altın kakmalı bir kapıdan geçmeniz gerekir, bu Saadet Kapısıdır. Kimi zaman bu kapının üzerinde Büyük Sinyor'un (Sultan'ın) o sabahki ani kararıyla kellesi uçurulan sadrazamın kazığa geçirilmiş kafasını görürsünüz."

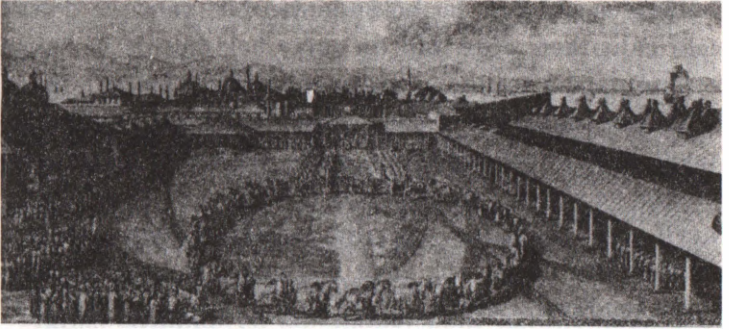
Girişteki odalarda kapıağası ve adamları yaşıyordu. Kapının solundaki oda aynı zamanda bostancıbaşı da olan cellatbaşının odasıydı, hemen bitişiğindeki hücrede de ölümü bekleyen tutuklular kalıyordu.

Orta Kapı İkinci Avluya açılır. Burası Fatih'ten bu yana pek az değişmiştir. Muazzam boyutlardaki bu avluda servi ve çınar ağaçları vardır, bir zamanlar burayı süsleyen pınarları ve çevresinde otlayan yumuşak bakışlı ceylanlarıyla, huzurun ve sükûnetin hüküm sürdüğü bir ortamdır. Sol köşesindeki kulenin altındaki kubbeli odada (Kubbe-altı) Divan heyetinin toplanması nedeniyle, buraya aynı zamanda Divan Avlusu da denir. Bu avluda, Divan ve onun ötesindeki İç Hazine'den başka yapı bulunmaz; bir de burayı çevreleyen sütunların kalıntıları vardır. Bunların ardında, avlunun sağ yanında sarayın mutfakları, soldaki duvarların ardında ise has ahırlar, aşçıların mescidi ve koğuşları bulunur.

Divan Avlusu, imparatorun halkla ilişkilerinde kullanıldığı için özellikle gösterişli yapılmıştır. Divan heyeti haftada dört kez burada toplanarak yönetimle ilgili kararlar alır ya da adli işlere bakardı. Böyle günlerde avlu, şaşaalı giysilere bürünmüş memurlarla, saray bekçileriyle ve yeniçerilerle dolup taşardı, sıradan durumlarda burada 5000'in üzerinde insan toplanırdı, özel törenlerdeyse bu sayı iki katından fazla olurdu. Bu izdihamda bile avluda çıt çıkmaz, bu duruma tanık olan yabancılar hayrete düşerdi. Daha sonra duka unvanını alacak olan Venedik balyosu Andrea Gritti, 1503'te II. Bayezit'in huzuruna kabul edildiği bir gün, avluda gördüğü sahneyi şöyle anlatır:

Avluya girdiğimde bir tarafta ayakta bekleyen yeniçerileri, diğer tarafta yüksek rütbeli devlet adamlarını ve Padişah Hazretlerinin maaşlı memurlarını gördüm; etrafta öylesine güzel bir düzen ve sessizlik hâkimdi ki, gözleriyle görmeyen birinin buna inanması mümkün değildir.

Divan, adını, heyetin toplandığı kubbeli odanın üç tarafında çepeçevre sıralanmış divanlardan alır. Sadrazam, yüzü kapıya dönük şekilde en ortada oturur, diğer vezirler

11. Topkapı Sarayının İkinci Avlusunda binicilik gösterisi

de rütbelerine göre onun her iki yanında yerlerini alırlardı. Fatih, saltanatının ilk yıllarında düzenli olarak Divan toplantılarına katılırdı. Ancak bu toplantılardan birinde bir köylünün içeriye dalıp heyet üyelerine, "Bu kodamanların arasında hangisi sultan?" diye bağırması üzerine, Fatih öylesine öfkelenmişti ki bir daha buradaki toplantılara katılmadı. Bunun yerine sadrazamın oturduğu yerin hemen üzerindeki kafesli bir pencereden toplantıları izledi; bu pencereye daha sonraları Sultan'ın Gözü adı verilmiştir. Divan Kulesinin altındaki bir odada bulunan bu pencere, Topkapı Sarayının kendine has özelliklerinden biridir. Haremin ana girişi olan Arabalar Kapısı da bu kulenin altında, Divan heyetinin toplandığı odanın bitişiğindedir. Kapıya bu adın verilmesinin nedeni, harem kadınlarının pek ender olarak saraydan çıktıklarında kapalı arabalar içerisinde bu kapıdan geçmeleridir.

İkinci Avlunun doğu tarafındaki üç kapının ardında, dar, uzun bir bahçe vardır. Saray mutfakları bu bahçenin doğusunda, depolar ve mutfak çalışanlarına ait mescitse batısındadır. Bu mutfaklara ilişkin en eski bilgiler, korsanlarca esir alınan ve köle olarak II. Bayezit'a satılan, 1505-1514 yıllarında Topkapı Sarayında içöğlanı olarak yaşayan Cenovalı Giovantonio Menavino tarafından anlatılanlardır. Menavino, Bayezit döneminde mutfakların iki

bölüme ayrıldığını, bu bölümlerden biri yalnızca Sultan için çalışırken, diğerinin de saray sakinlerine ve Divan toplantılarına katılanlara hizmet verdiğini belirtir. İkinci mutfakta yaklaşık 160 aşçı, fırıncı ve hizmetli çalışmaktaydı. Mutfak çalışanlarının sayısı Bayezit'in saltanatını izleyen ve sarayın en kalabalık dönemi olan yüzyılda bir hayli arttı. On altıncı yüzyılın sonlarına doğru yalnızca helvacıların sayısı altı yüzü bulmuştu. Helvacılar, mutfakta kendilerine ayrılan bir bölümde çalışıyor, 1629-1637 yıllarında Fransız büyükelçisiyle birlikte İstanbul'da bulunan Jean Baptiste Tavernier'ye göre "oldukça yüksek bir kelle şekeri andıran" uzun, beyaz şapkalar giyiyorlardı. Tavernier, helvacıların saraydaki ayrıcalıklı konumunu ve bu durumu nasıl istismar ettiklerini şöyle anlatır:

Saraya girip çıkma hakkına bir tek onlar sahip oldukları için, satın aldıkları her şeye iki katı fiyat biçiyorlar. Ancak en büyük geliri, kendilerinininki gibi rezil işlere alıstırdıktan sonra kandırarak gizlice revire soktukları ve efendilerine pazarladıkları genç erkeklerden elde ediyorlar.

12. Başkâhya

Saray mutfakları günde iki öğün yemek servisi yaparlardı, ancak yaz aylarında günbatımından yaklaşık iki saat sonra yatsı namazının ardından sultan ve haremdeki kadınlar için bir akşam yemeği servisi daha yapılırdı. İki yüze yakın görevli, mutfakla sultanın yemek odası arasında iki sıra oluşturur, bir sıra hazırlanan yemekleri elden ele saraya ulaştırırken diğer sıra da boşalan tabakları aynı şekilde mutfağa gönderirdi.

İkinci Avlunun en sonundaki kapı Bâb-üs Saade'dir. Buradan, sarayın en sıkı korunan ve en özel bölümü olan Üçüncü Avluya çıkılır, burada Dar-üs Saade (Mutluluk Evi) yer alır. Bu kapıda hadım edilmiş beyaz haremağaları olan *akağalar* nöbet tutar, haremağalarının başı *kapı ağasıdır*. Sultan tahta çıkışında ve bazı bayramlarda Bâb-üs Saade'nin önündeki kubbeli saçağın altında oturur, tebaası ve memurları huzuruna gelerek hürmetlerini sunarlardı. Bu sahne pek çok tabloya ve nakşa konu olmuştur. Bâb-üs Saade'den geçme izni yalnızca sultanla görüşmeye gelen büyükelçilere verilir, sultan onları kapının hemen ötesindeki Arz Odasında huzuruna kabul ederdi.

Üçüncü Avludaki yapıların çoğu, Fatih'in, gelecek vaat eden gençlerin Osmanlı ordusunda ve sivil hizmetinde çalışmak üzere eğitilmeleri için kurduğu Enderun Mektebine (Saray Mektebi) aitti. Başlangıçta bu okula yalnızca Hristiyan azınlıklardan toplanan devşirmeler ya da savaşta esir alınan ve İslam dinine uygun olarak yetiştirilen gençler alınıyordu, ancak zamanla Türk gençleri de bu okula girebilmeye başladılar. Osmanlı devleti ilk asırlarındaki parlak başarısının büyük bir bölümünü, kusursuz bir eğitim veren Enderun Mektebinin mezunlarına borçludur. Bu mezunlar İmparatorlukta çok ileri rütbelere gelmiş, kimileri sadrazamlığa kadar yükselmiştir. II. Bayezit bu okulla yakından ilgilenmiş, ayrıca da Beyoğlu'ndaki, günümüzde Galatasaray Lisesi olan Mektebi Sultan iyi yaptırmıştır.

Enderun Mektebindeki içoğlanlarının başında, kapı ağasının altındaki haremağaları bulunuyordu. On altıncı yüzyılın son çeyreğine dek akağaların başı, İç Hizmetlerdeki en yetkili memurdu. Ancak bu dönemde harem nüfusunun ve öneminin de artmasıyla birlikte bu yetki siyahî haremağalarının başı olan *kızlar ağasına* geçti, çünkü haremi siyahî haremağaları koruyordu.

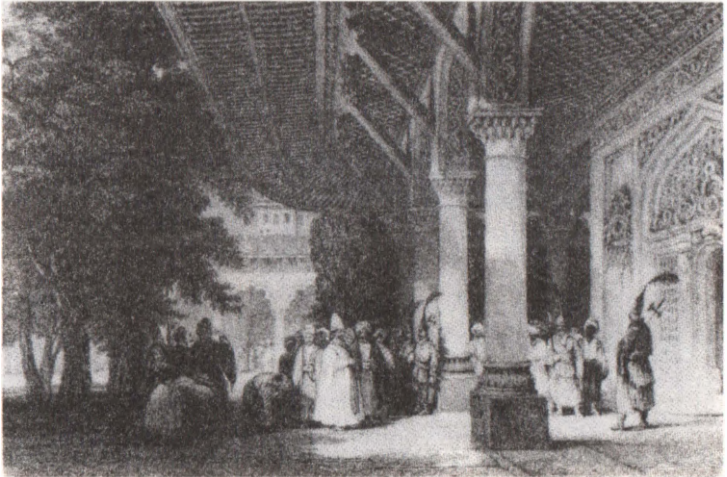
Avlunun güneybatı ucunda bulunan yapı Ağalar Camisidir. Haremağaları ve içoğlanları burada ibadet ederlerdi. Camiye haremde de giriş vardı. Caminin içinde, sultan, valide sultan, sultanın gözdeleleri ve kızlarağası için perdeyle ayrılmış özel bölmeler bulunuyordu.

Avlunun güneybatı ucundaki Kuşhane Kapısından da hareme girilebiliyordu. Arabalar Kapısı ve Kuşhane Kapısından başka, yalnızca sultanın selamlıktaki odasından hareme çıkılan özel bir kapı vardı. Harem, İkinci ve Üçüncü Avluların batısında, Divan Kulesinden kuzeye doğru, Ağalar Camisine kadar uzanan alanda yer alıyordu. Sarayın kuzey ucuna ve çok sayıda köşkün bulunduğu bir bahçe olan Dördüncü Avluya kadar uzanan alanda ise Has Oda ve selamlık vardı. Haremdeki ve selamlıktaki yapıların tümü, İstanbul'un fethinden en az bir asır sonra tamamlanmıştır. Fatih'in ve onu izleyen sultanların nispeten daha az sayıda cariyesi vardı ve çoğu Eski Saray'da kalıyordu. Venedik balyosu Alvise Sagundino, 1499'da Topkapı Sarayında II. Bayezit'la birlikte kalan sadece on kadın olduğunu, diğer seksen cariye'nin sarayın dışında bir yerde yaşadığını belirtir. Sözü edilen bu yer büyük olasılıkla Eski Saray'dı ve seksen sayısı, sadece sultanın eşlerini ve cariyelerini kapsıyordu, onların da çok sayıda kadın hizmetçileri ve nedimleri vardı. Büyükelçi Iacomo Contarini 1507'de II. Bayezit'in sarayında yaşayanlardan şöyle söz eder: "Sultan, haremde sürekli kendisini ve üç yüz kişiden oluşan saray halkını koruyan dört ağa bulundurur, bunların arasında seksen oğlan ve

dediklerine göre birkaç kadın vardır." Contarini, Bayezit'in zaman zaman Eski Saray'daki kadınları da ziyaret ettiğini belirtir. Bayezit'in annesi, Valide Sultan Gülbahar, ömrünün son beş yılını Eski Saray'da geçirmiş, buradan oğluna kederli mektuplar göndermiştir:

Benim devletlim, göresim geldi; sizin göresiniz gelmediyse, benim geldi. Devletli başınız için gelin göreyim. Benim beyciğim yakında sefer dahi ederseniz, sağlıklarla, bari bir iki kezcik devletli yüzünüzü göreyim gitmeden. Kırk günden fazla oldu ki, göremedim. Benim sultanım, küstahlığımı mazur görün. Benim sizden gayri kimim var, siz sağ olun.

Gülbahar 1486 yılının Eylül ayında öldü ve yedi günlük yas döneminden sonra Fatih Camisinin arka bahçesinde, kocası Mehmet'in türbesinin yanındaki türbede toprağa verildi. Fatih'in mezarının aksine Gülbahar'ın mezarı asla halka açılmadı ve bu da bazı hikâyelerin ve efsanelerin doğmasına neden oldu. Eski ve çok bilinen bir efsane –ki düzmece olduğu çok açıktır– Gülbahar'ın Fran-

13. Bâb-üs Saade (Saadet Kapısı)

sız Kralının kızı olduğunu, İmparator Konstantin XI. Dragases'e gelin olarak yola çıkmışken İstanbul'un fethiyle Türkler tarafından esir alındığını söyler. Evliya Çelebi de *Seyahatnâme*'sinde bu efsaneyi biraz değişmiş haliyle anlatır ve Gülbahar'ın gerçekte hiçbir zaman İslam dinini kabul etmediğini belirtir:

... Hakir Evliya da nice kereler, seher vaktinde türbesinde kıraat eden eczahanların, İslam ile öldüğüne şüphe olan bu kadının sandukasına arkalarını dönerek Kuran okuduklarına tanık olmuştur. Gene nice kereler, Fransa frengi taifesinin türbedarlara birkaç akçe vererek kapısı her daim kilitli olan bu türbeyi açtırıp ziyaret ettiklerini gördüm.

On beşinci yüzyılın son on yılında Bayezit, İspanya'dan sürgün edilen çok sayıda Yahudiye sığınma hakkı tanıdı ve çoğunluğu İstanbul'a yerleştirilen bu mülteciler, kentteki ticaret hayatını bir hayli canlandırdılar. Aralarından pek çoğu, Fatih'in özel doktoru Maestro Iacopo'dan sonra başlayan geleneği sürdürerek, Topkapı Sarayında doktorluk yaptı.

14. Topkapı Sarayının Dördüncü Avlusu

1508'de Bayezit ağır bir hastalığa yakalandı ve hayatından umut kesildi, ertesi yıl iyileşmesine karşın yatalak kaldı. 1509 yılında İstanbul'da halk arasında "Küçük Kıyamet" olarak anılan büyük bir deprem oldu ve Topkapı Sarayının dış duvarlarıyla bazı yapıları hasar gördü. Bayezit, hasar gören yerlerin onarılması emrini verdi, bunların arasında Sultan'ın hamamı da vardı. Hamamın bitişiğindeki odalardan biri içoğlanlarına müzik ve dans dersleri verilen meşkhaneydi. On yedinci yüzyıl ortalarında savaşta esir alınarak sarayda içoğlanı olan Polonyalı Albert Bobovi, her salı günü, Sultan tıraş olurken saray müzisyenlerinin orada müzik çaldığını anlatır. Bu âdetin II. Bayezit zamanında başladığı söylenir.

1511 baharında, hâlâ yataktan çıkamasa da, Bayezit'in sağlığı düzelmeye başladı. Bu arada oğullarının beşi ölmüştü: Abdullah ve Âlemşah doğal nedenlerle, Şahinşah aşırı içkiden öldüler. Mahmut ve Mehmet ise 1507'de itaatsizlikleri nedeniyle babalarının emriyle zehirlenerek öldürüldüler. Hayatta kalan üç oğlu Ahmet, Korkut ve Selim, Anadolu'da sancakbeyliği yapıyorlardı ve üçü de babaları öldüğünde tahtı ele geçirmek için güçlerini İstanbul yakınlarına sürmüşlerdi. Selim, babası Sultan Bayezit'in, yerini en büyük oğlu Ahmet'e bırakarak tahttan çekilmek niyetinde olduğunu biliyordu. Buna engel olmak amacıyla ordusunu Avrupa'ya yönlendirerek Edirne yakınlarında kamp kurdu, aynı zamanda askerlerinin maaşını artırarak, babasının ordusundakinden de çok daha fazla sayıda askerin kendi saflarına katılmasını sağladı.

Bayezit ertesi bahar, 23 Nisan 1512 günü ordusuyla birlikte İstanbul'a giren Selim'e boyun eğmek zorunda kaldı ve kentin yönetimi Selim'in eline geçti. Selim o gün, yirmi altı yıldır görmediği babasıyla karşılaştı ve onu, tahtı kendisine bırakmaya zorladı. Ertesi gün Selim, Osman Gazi'nin kılıcını kuşanarak İstanbul'daki üçüncü, Osmanlı tarihindeki dokuzuncu sultan oldu.

Selim, babasının ömrünün son günlerini doğduğu yer olan Trakya'daki Dimetoka'da dinlenerek geçirme isteğini kabul etti. Bayezit yirmi gün daha Topkapı Sarayında kaldıktan sonra, bütün malvarlığı, ailesi ve hizmetlileriyle birlikte bir kervan halinde Dimetoka'ya doğru yola koyuldu. Selim, babasını kentin surlarına kadar geçirdi, burada Bayezit yaşlı gözlerle oğluyla vedalaştı ve ona başarılar diledi.

Kervan Dimetoka'ya hiç ulaşamadı çünkü Sultan Bayezit yarı yolda ansızın fenalaştı ve 26 Mayıs 1512'de acılar içerisinde kıvranarak öldü. Beraberindekilerin bir kısmı, Bayezit'in, Selim'in emriyle Yahudi doktoru Hamon tarafından zehirlendiğine inanıyorlardı.

Selim, babasının İstanbul'a geri getirilerek, saltanatı zamanında Üçüncü Tepede yaptırdığı Beyazıdiye türbesine defnedilmesini sağladı. Evliya Çelebi, Bayezit'in türbesinin, hastaların ziyaret edip şifa bulduğu kutsal bir yer olduğunu belirtir.

Selim tahta geçtiğinde on sekiz yıl Trabzon sancakbeyliği yapmıştı ve kırk iki yaşındaydı. Her zaman öfkeli görünen yüz ifadesi ve zalim kişiliği nedeniyle Türkler ona *Yavuz* adını verdiler. Knolles'in Sultan'ı tanımlayışına bakılacak olursa, Selim gerçekten de bu adı hak ediyordu:

Selim'in sert yüz hatları, ateşli ve delici bakışları, Tatarlarınkini andıran soluk teni, üstdudağından başlayıp boynuna dek uzanan ucu sivri bıyıklarıyla kısa kesilmiş sakalı, savaşçı yaradılışını ve merhametsiz kişiliğini ortaya koyuyor; kendisini görenlerde, kalbinde fesattan ve zulümden başka bir duygu barındırmayan bir insan izlenimi uyandırıyor...

Diğerlerinin aksine Selim her işini gizli görüyordu, yemeklerini tek başına yiyor, yalnızca içoğlanlarıyla ve haremağalarıyla görüşüyor, iştahını bir parça etle gide-riyordu... Kadınlarının huzuruna çıkmasına izin vermi-yor, soyunun sürmesi gereği dışında onların yakınlığını

da istemiyordu, onlarla birlikte olduğunda da (tahmin edildiği üzere) soğuk ve katıydı: kadınlardan çok, doğaya aykırı zevklere düşkündü...

Selim tahta çıkışından kısa süre sonra tahtın diğer vârisleriyle mücadeleye girişti. Ertesi yıl kardeşleri Ahmet ve Korkut'u yenerek öldürdü, hemen ardından da altı yeğenini öldürttü. Selim'in rakiplerini ortadan kaldırma girişimi bu kadarla da kalmadı, 20 Aralıkta öz oğulları Abdullah, Mahmut ve Murat'ı da öldürttü. Bu akıl almaz kararın altında yatan neden, oğullarının kendisine karşı birleşeceklerinden kuşkullanması olabilir.

Üç şehzadenin de öldürülmesiyle Selim'in tek erkek vârisi Süleyman kaldı. Süleyman'ın annesi Hafsa, Topkapı Sarayındaki hareme yerleşerek Selim'in birinci kadını oldu. Selim tahta çıkmadan kısa bir süre önce annesi Ayşe aniden öldüğü için, valide sultanlık makamı onun saltanatı boyunca sahipsiz kaldı. Selim'in ayrıca on kızı vardı; bunlardan beşi, üçü sadrazamlığa yükselen paşalarla evlendiler.

Selim'in vezirlerinden birine verdiği cariyelerinden birinden de bir oğlu olduğu (Üveys Paşa) söylenir. Selim'in bu çocuğu hiçbir zaman oğlu olarak kabul etmeyişi, büyük olasılıkla Üveys Paşa'nın hayatını kurtaran bir davranış oldu ve Üveys Paşa 1546'da eceliyle öldü.

Selim, 23 Ağustos 1514'te Çaldıran'da İran

15. Yavuz Sultan Selim, Mermerli Köşkte atış talimi yaparken

şahı İsmail'i yenerek Anadolu'nun doğusunu da Osmanlı topraklarına kattı. Daha sonra Mısır'daki Memlukları yenilgiye uğratarak 20 Ocak 1517'de Kahire'yi aldı, böylelikle İmparatorluğun sınırları Akdeniz'in doğu kıyılarına ulaştı. Geleneğe göre zamanın halifesi El Mütevekkil, hilafet haklarını Selim'e ve ardından gelecek Osmanlı sultanlarına devretti. Bu gelenek daha sonra Osmanlı sultanlarının halifelik sıfatını da taşımalarına dönüştü ve kimi sultanlar bu sifata dayanarak kendilerini İslam dünyasının da lideri ilan ettiler. Selim, Hz. Muhammed'in kutsal emanetlerini alarak İstanbul'a getirdi ve bu emanetler Has Oda'daki Hırka-i Saadet Dairesi olarak anılan yeni bir salonda muhafaza altına alındı.

Selim Topkapı Sarayına Mermer Köşk olarak bilinen bir yalı yaptırdı. Lokman, bu köşkün son derece zevkli döşendiğini, duvarlarını, aralarında Selim'in Çaldıran Savaşında Şah İsmail'e karşı kazandığı zaferi konu alan bir tablo da olmak üzere, pek çok tablonun süslediğini anlatır. Türk tarihçi Hoca Sadeddin, yazdığı I. Selim biyografisinde bu köşkteki tablolardan birinin Fatih Sultan Mehmet'in portresi olduğunu belirtir. Anlattığına göre Selim bu portreyi ilk gördüğünde resmin Fatih'e pek benzemediğini ama yine de dedesine ilişkin hoş anılarını canlandırdığını söylemiştir: "Rahmetli, çocukken bizi mübarek dizine oturturdu, kartal gagasını andıran burnu ve soylu yüzü hâlâ hafızalarımızdadır. Ressam bu portrede ona benzerliği yakalayamamış."

Selim yetenekli sayılabilecek bir şairdi; Türkçe, Farsça ve Arapça dizeler yazıyordu. En bilinen beytinde, dünyaya hâkim bir imparatorun aşkın tuzağına yakalandığında düştüğü açmazı dile getirerek yakınır:

*Şirler titrer iken pençe-i kahrımdan
Bir gözleri ahuya zebun etti felek beni*

Selim 1520'de bir sefere daha çıkmayı planlıyordu ancak yaz ortasında hazırlıkların hâlâ tamamlanamaması üzerine bu seferi ertesi yıla bırakıp Edirne Sarayına çekilerek dinlenmeye karar verdi. 1520 yılının Ağustos ayının ortalarında İstanbul'dan ayrıldı ancak yarı yolda, Çorlu yakınlarında bir köye vardıklarında öylesine ağır bir hastalığa tutuldu ki, yolculuğu yarıda bırakarak burada mola vermek zorunda kaldılar. Selim, yaklaşık sekiz yıl önce babası Bayezit'in öldüğü bu yerde eceliyle buluştu ve ıstırap içinde geçirdiği altı haftanın sonunda, 22 Eylül 1520'de ölüme yenik düştü. Ferhat Paşa, o sırada Manisa sancakbeyi olan Süleyman'ın bir an önce İstanbul'a gelerek tahta geçebilmesi için Selim'in ölümünü gizli tuttu.

Mısır seferinde Selim'in yanında olan tarihçi Kemalpaşazâde, büyük Sultan'ın ölümü üzerine bir ağıt yazarak, "çok kısa zamanda çok büyük işler başardığını ve tıpkı batan güneş gibi yeryüzünde uzun bir gölge bırakarak gittiğini" söyler.

Selim'in ölüm haberi üzerine, bir sonraki seferin Macaristan'ın başkenti Buda'ya yapılması olasılığıyla korku içinde yaşayan Hristiyan Avrupa'da şükran törenleri düzenlendi. Paolo Giovio, Papa X. Leo'nun Selim'in ölüm haberini alışını şöyle anlatır: "Selim'in kesin olarak öldüğünü öğrenince tüm Roma'da insanların çıplak ayakla gezerek ilahiler söylemesini emretti." Selim fikirlerini kimseyle paylaşmadığı ve kararlarını tek başına aldığı için kimse bu son seferin hedefini bilemiyordu, Büyükelçi Bartolomeo Contarini bu durumu şöyle tanımlar: "Sürekli düşünür; bu sırada yanında bulunan paşalar da dahil olmak üzere kimse tek kelime etmeye cesaret edemez; ülkeyi tek başına, yalnızca kendi fikirlerine göre yönetir." Hristiyan âlemi adeta bayram ederken Selim son sırrını da kendisiyle birlikte mezara götürmüştü. Adı bilinmeyen bir yorumcu, "Yavuz Selim iltihaplanan bir çıban nedeniyle öldü ve böylelikle Macaristan kurtuldu," der.

Süleyman tahta çıkışının hemen ardından Beşinci Tepede babasının onuruna bir cami yaptırdı. Selim, Selimiye adıyla anılan bu caminin arkasındaki türbede toprağa verildi. Yavuz Sultan Selim'in koca sandukası, üzerinde Sultan'ın hayattayken başına sardığı büyük sarıkla, bu türbedeki kubbeli kabrin ortasında yapayalnızdır. Evliya Çelebi bu kabri şöyle tanımlar:

Kendilerinin (Sultan Selim'in) kabri-i şerifinde olan heybet, hiçbir padişahın türbesinde yoktur. Selim Han, sandukasının başında yedi başlı bir ejderi andıran sarığı, burada amade yatar. Hakir, bu türbede üç yıl dualar ve ilahiler okudu.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Süleyman tahta çıktığında yirmi altı yaşına girmek üzereydi. Yabancı gözlemciler, onun zalim babasından daha iyi huylu olduğuna karar vererek saltanatı döneminde rahat edecekleri ümidine kapıldılar. Bartolomeo Contarini, Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı üzerine şöyle bir yorum yapmıştır:

Sultan yirmi beş yaşında, uzun boylu ama ince yapılı, narin yüz hatlarına sahip. Boynu biraz fazla uzun, yüzü ince, burnu kartal gagası gibi. Daha yeni terleyen bıyıkları ve küçük bir sakalı var, cildi biraz soluk olsa da yüzü oldukça hoş. Akıllı bir hükümdar olduğu söyleniyor ve herkes onun saltanatının hayırlı olacağını umuyor.

Süleyman 6 Kasım 1494'te Trabzon'da doğmuştu. Doğumundan çok kısa bir süre önce babası I. Selim, Trabzon sancakbeyliğine atanmıştı. Süleyman'ı doğurduğunda on yedi yaşında olan annesi Hafsa Hatun, Kırım Tatarlarının hanı Mengli Giray'ın kızı olabilir.

Süleyman, dedesi II. Bayezit'in saltanatı sırasında önce 1509 yılında Anadolu'nun batısındaki Bolu'da, sonra da 1509-1512 yılları arasında Kırım'daki Kefe'de sancakbeyliği yaptı. Babası I. Selim'in saltanatı boyunca Manisa sancakbeyliği görevindeydi. I. Selim seferdeyken iki kez de saltanat vekili olarak Edirne Sarayında bulundu.

16-17. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ve karısı Roxelana

Sancakbeyliği yapan Osmanlı şehzadelerinin yaşadıkları sarayların, zenginlik ve şaşaa bakımından sultanların saraylarından geri kalır yanları yoktu. Kayıtlara göre Manisa sancakbeyliğinin son yıllarında Süleyman'ın sarayında –on yedisi haremindeki kadınlar olmak üzere– 673 kişi yaşıyordu. Haremden annesi Hafsa, altı cariye, altı hizmetçi, iki çamaşırcı, bir kâtip ve bir doktor vardı. Adı bilinen tek cariye, bazı kaynaklarda Arnavut, bazılarındaysa Çerkez olduğu söylenen ve 1515'te Mustafa adında bir oğlan çocuğu doğuran Mahidevran'dır. Süleyman'ın 1512'de doğan Mahmut adında bir oğlu daha vardı, 1519'da da üçüncü oğlu Murat doğdu. Mahmut'la Murat'ın annelerinin kim oldukları bilinmiyor. Murat 1521'de, Mahmut'sa ondan bir yıl sonra öldü. Kayıtlara göre 1521'de Süleyman'ın kızlarından biri ölmüş, biri de Kaptanıderya Ali Paşa'yla evlenmiştir ancak ne bu kızların, ne de annelerinin isimleri bilinmektedir.

Süleyman tahta çıkınca annesi Hafsa da Valide Sultan oldu. Ağabeyi Mahmut'un ölümünden sonra tahtın vârisi

konumuna gelen Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran, Süleyman'ın birinci kadını ve haseki oldu. Ancak o zaman bile bir rakibesi vardı, çünkü o sıralar Sultan'ın yeni gözdesi, Batı'da Roxelana olarak tanınan Haseki Hürrem'di.

Roxelana'nın o zamanlar Polonya topraklarında olan Ukrayna'nın batısında doğduğu sanılıyor. Polonya tarihinde anlatıldığına göre Roxelana, Rutenyalı bir rahibin kızıydı ve adı Aleksandra Lisowska'ydı. Tatarlar tarafından esir alınıp İstanbul'da köle pazarında satıldı. Avrupalılar, Roxelana adının "Rus kadın" anlamına geldiğine inandılarsa da daha sonra bu ismin Polonya'da "Rutenyalı kız" anlamına gelen bir deyim olduğu sonucuna varıldı. Süleyman'ın saltanatının ilk beş yılı boyunca Roxelana ona beş çocuk verdi; 1521'de Mehmet; 1522'de Mihrimah; ardından Abdullah, Selim ve Bayezit doğdular. Abdullah 1526'da haremde çok sık görülen salgın hastalıklardan birine yakalanarak öldü.

Süleyman tahta geçtikten kısa bir süre sonra Sadrazam Piri Paşa'yla birlikte Avrupa'ya bir sefer hazırlığına başladı. Süleyman'ın hedefi Tuna Nehri boyunca uzanan topraklara açılan kapının anahtarı olan Belgrad'ı almaktı ve 29 Ağustos 1521'de bunu başardı. Haberi alan Venedik dukası derhal İngiltere büyükelçisine bir mektup yazarak bunun, "Tüm Hıristiyanları ilgilendiren çok üzücü bir gelişme" olduğunu belirtti.

Süleyman Belgrad'ı aldıktan sonra, Türkler arasında olgunlaşmanın bir belirtisi sayılan şeyi yaptı ve sakalını uzattı. Süleyman'ın sakallı olarak resmedildiği ilk kaynak, Arifi'nin *Süleymanname*'sidir; kim tarafından çizildiği bilinmeyen bu resimde, Sultan'ın Belgrad zaferinin ardından İstanbul'a dönüşü konu edilmiştir.

Ertesi yıl Süleyman, Piri Paşa'nın yerine uzun süredir yakın arkadaşı olan İbrahim Paşa'yı sadrazamlığa atadı. Bir Rum balıkçının oğlu olan İbrahim, Türkler tarafından

esir alınarak İstanbul'a getirilmiş, saraya satıldıktan sonra Enderun Mektebinde öğrenim görmüştü. Topkapı Sarayında içöğlanı olarak hizmet ederken o sıralarda kendisiyle aynı yaşta olan Süleyman'la arkadaşlık kurmuşlardı. Süleyman tahta geçtiğinde İbrahim'i önce doğancıbaşı, ardından Hasodabaşı yaptı. Sadrazamlığa atadıktan sonra da İbrahim'e Atmeydanı'nda, Topkapı Sarayındaki tüm yapılardan daha büyük olan bir saray verdi. Ertesi yıl İbrahim, Süleyman'ın kız kardeşi Hatice'yle evlendi. On altıncı yüzyıl Türk tarihçisi İbrahim Peçevi'nin anlattığına göre Atmeydanı'nda yapılan düğün şenlikleri tam on beş gün sürdü ve "daha önce hiçbir prensesin düğününde görülmemiş bir bolluk ve neşeyle" kutlandı.

İbrahim, aile dışından olduğu halde Topkapı Sarayının İç Sarayına girmesine izin verilen tek kişiydi ve genellikle burada, Süleyman'ın yatak odasının bitişiğindeki bir odada yatıyordu.

1526 baharında Süleyman, İbrahim Paşa komutasındaki orduyla birlikte Macaristan'a bir sefer düzenledi. 29 Ağustos'ta, Macar ordularıyla yapılan Mohaç Savaşı iki saatten de az sürdü ve Osmanlılar Macarları tam anlamıyla bozguna uğrattı. Macar askerlerinin çoğu savaşta öldü, sağ kalanlar da Süleyman'ın hiçbir esir alınmaması emrine uyularak öldürüldü. Süleyman'ın üçüncü şahıs ağzından yazdığı günlüğüne 31 Ağustos'ta düşülen not şöyledir: "Sultan, altından yapılmış tah-

18. Topkapı Sarayında bir kâtip

tına oturdu ve vezirleriyle beylerinin kutlamalarını kabul etti, 200 esir öldürülmüştü ve gökten boşanırcasına bir yağmur yağıyordu." 2 Eylülde de şunlar yazılmıştır: "Mo-haçlıların sonu; 20.000 Macar piyadesi ve 4.000 süvari gömüldü."

Savaşın hemen ardından Süleyman, kâtiplerine zaferi müjdeleyen mektuplar yazdırarak bunları İmparatorluğun dört bir yanındaki sancakbeylerine gönderdi. Kendisi de annesi Hafsa'ya bir mektup yazdı. Zamanın Venedik balyosu Pietro Bragadin Valide Sultan'ı "Sultan'ın derin bir sevgi ve saygıyla bağlı olduğu, 47-48 yaşlarında çok güzel bir kadın" olarak tanımlar. Roxelana'ya da zafer haberini veren bir mektup yazdı, o sıralarda okuma yazması pek az olan Roxelana, Süleyman'la yazışmalarında bir kâtip kullanmak zorunda kalıyordu. Sultan'a yazdığı ilk mektuplarından birinde, "Benim sultanım sormuşsunuz ki eğer yazımı okumuş olsan daha ziyade hasretler yazardın (Sultanım, yazdıklarınızı okuyabilseydim bana olan özleminizi uzun uzun anlatacağınızı söylemişsiniz)," der. Daha sonraları yazmayı öğrendiğinde Sultan'a yazdığı mektuplar son derece dokunaklı ve yetkin bir anlatıma sahiptir. Çocuklarıyla birlikte ona duydukları özlemi dile getirdiği özel bir notta şöyle yazmıştır:

Benim Sultanım, ayrılık ateşinin sınırı yoktur. Siz de bu dertli ruhumu yatıştırmak için, mektubu şerifinizi çok geciktirmeyesiniz. Bari mektubunuzla biraz huzur bulayım... Mektubunuz okunduğunda kulunuz Mir Mehmed ve cariyeniz Mihrimah da gözyaşlarını tutamadılar. Onların ağlayıp inlemelerinden neredeyse deli olacaktım. Ne de olsa (yokluğunuz nedeniyle) bir matem vardır. Sultan bendeniz Mir Mehmed ve cariyeniz Mihrimah ve Selim Han ve Abdullah selamlar edip ayağınızın tozuna yüz sürerler. (Mektubunuzda) Paşa'ya (İbrahim Paşa) neden küstüğümü sormuşsunuz. İnşallahü taala, görüşmemiz kismet olursa, anlaşılır.

Birbirlerine yazdıkları mektupların çoğu şiirlerden oluşur, Süleyman'ın Roxelana'ya yazdığı bir mektup şu dizelerle başlar:

*Benim şahım, her şeyim
cananım, parlak yüzlü mehtabım
Can dostum, bir tanem
her güzelliğin hükümdarı, sultanım*

Roxelana'nın Süleyman için yazdığı şiirlerden biri de şöyledir:

*Ey saba (rüzgârı), sultanıma (benim için) ağlayıp inliyor
ve perişan diyesin
Senin gül yüzün olmadan işi bülbül gibi feryat etmek
diyesin
Yokluğunda sanma gönül derdine dermanın yeter
Bulamadı kimse onun derdine derman diyesin
Tasanın eli tığ-ı derdiyle delip yüreğimi
Ney gibi ayrılık yüzünden hasta ve inliyor diyesin*

Bragadin, 9 Haziran 1526 tarihli bir mektubunda Süleyman'ı şöyle tanımlar:

Sultan otuz iki yaşında, ölü gibi soluk tenli; kartal gagasını andıran bir burnu ve uzun bir boynu var; çok güçlü bir görünümü olmasa da elini öperken ne kadar güçlü elleri olduğunu anladım, bu ellerle kimselerin eğemediği yayları büktüğü söyleniyor. Melankolik bir kişiliği var, yaşamındaki kadınlara çok bağlı, özgürlükçü düşünen, gururlu, tez canlı ve zaman zaman son derece kibar olabilen biri.

Süleyman, Mohaç zaferinden sonra ordusuyla birlikte İstanbul'a dönerek altı ay kadar burada kaldı, ardından İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuyla Avrupa'ya sefere çıktı. Bu seferin hedefi Viyana'ydı ancak başarısızlıkla sonuçlandı. Ordusundan ağır kayıplar ve-

ren Süleyman, 15 Ekim 1529'da askerini geri çekerek, kış bastırmadan İstanbul'a varmak amacıyla yola koyulmak zorunda kaldı.

Bu, Süleyman'ın yenilgiyi ilk tadışıydı ve Avusturya'yı kuşatmasının nedeninin, tebaasından John Zapolya'yı Avusturya arşidükü Ferdinand'dan korumak olduğunu öne sürerek durumu kurtarmaya çalıştı. Dikkatleri başka yöne çekmek için de 27 Haziran 1530'da oğulları Mustafa, Mehmet ve Selim'i sünnet ettirdi, Atmeydanı'nda yapılan gösterişli düğün şenlikleri tam üç hafta sürdü.

O sıralar tahtın vârisi konumunda olan Mustafa on beş yaşındaydı ve şimdiden gelecek vaat eden bir kişiliği vardı. Altı yıl önce Bragadin, genç şehzadenin "sıra dışı kabiliyetleri olduğunu, yeniçeriler tarafından çok sevildiğini ve büyük başarılar gösterdiğini" yazmıştı. Büyükelçi ayrıca Mustafa'nın, hasekiliği Roxelana'ya kaptırsa da hâlâ Süleyman'ın birinci kadını olan annesi Mahidevran'ın tek yaşama sevinci olduğunu belirtiyordu. Bragadin'in 1526'da yazdığına göre Süleyman artık Mahidevran'la hiç ilgilenmiyor, gözü "genç ama pek güzel olmayan, yine de zarif ve ufak tefek" Roxelana'dan başkasını görmüyordu. Daha önce hiçbir sultan, haremindeki kadınlardan yalnızca birine bağlı kalmamıştı, bu durum Süleyman'ın çevresindekileri hayrete düşürüyor, bu yüzden Sultan'a büyü yaptığını düşündükleri Roxelana'dan nefret ediyorlar, hatta onun bir cadı olduğunu söylüyorlardı.

1531'de Roxelana Süleyman'a bir oğlan çocuğu daha verdi, ancak bu çocuğun kambur olması annesi için büyük üzüntü kaynağı oldu. Yine de Süleyman, Cihangir adı verilen bu çocuğu çok sevdi ve zamanla Cihangir, babasının yanından hiç ayırmadığı bir arkadaş oldu.

Süleyman'ın Roxelana'yı tercih etmesi Mahidevran'ı çileden çıkarıyordu; Venedik balyosu Bernardo Navagero'nun anlattığına göre bir gün haremden Roxelana'ya saldırarak yüzünü tırmaladı ve saçlarını yoldu. Kavganın ar-

dından Roxelana odasına kapandı ve kızlarağasının onu Süleyman'ın odasına çağırması üzerine, "Mahidevran'ın saldırısından sonra Sultan'ın huzuruna çıkamayacak kadar kötü durumda olduğunu" belirterek bu daveti geri çevirdi. Bunu duyan Süleyman, Mahidevran'ı hareminden kovarak Eski Saray'a sürdü.

Bragadin tarafından anlatılan bir başka olay da şöyle gelişmiştir: Annesi Hafsa, Süleyman'a "güzel bir Rus kızı" olan yeni bir cariye hediye ettiğinde Roxelana "derin bir kedere kapılarak kendini yere atmış, hıçkırıklarla ağlamıştır." Süleyman da, "bu kızlardan bir teki bile sarayda kalacak olursa, eşinin üzüntüsünden öleceğini" belirterek bu cariyeyi göndermiştir.

Navagero'nun yazdığına göre 1533 yılında Süleyman'la evlenen Roxelana, Osmanlı tarihinde sultanın resmi karısı olan ilk köledir. Süleyman'la Roxelana'nın evliliği bir başka açıdan da ilgi çekicidir; Sultan, Roxelana için bütün diğer cariyelerinden vazgeçmiş, ömrünün sonuna dek yalnızca onu sevmiştir. Topkapı Sarayında yapılan düğünün ardından Atmeydanı'nda bir hafta süren şenlikler düzenlenmiştir.

Roxelana Üçüncü Tepedeki Eski Saray'dan Topkapı Sarayının haremine taşınmıştı. Süleyman'ın, saltanatının ilk yıllarında sarayda büyük çaplı yenilemeler ve eklemeler yaptırmasının başlıca nedeni de, Roxelana'nın buraya taşınması olsa gerek.

1532 yılının başlarında Süleyman, İbrahim Paşa komutasındaki ordusuyla Viyana'ya bir sefer daha düzenledi ancak bu kez de Avusturya sınırından öteye geçilemedi. Süleyman, Osmanlı ordusu İstanbul'a döndüğünde başarılı geçtiğini söylediği bu seferi kutlamak üzere şenlikler yapılmasını emretti. Süleyman, bu kutlamalarla ilgili olarak günlüğüne şunları yazmıştır:

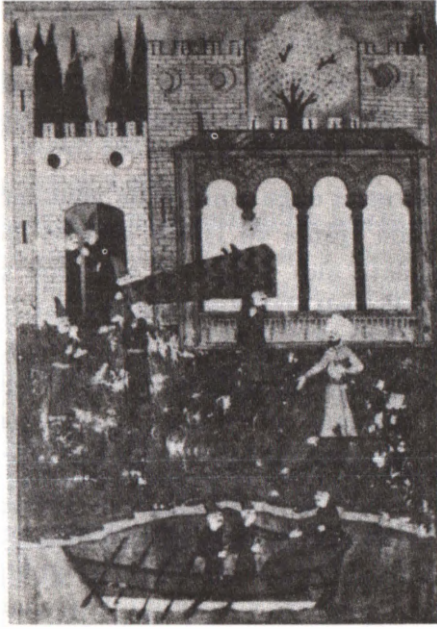
"Ziyafetlerle ve fener alaylarıyla geçen beş gün... Çarşılar gece boyunca açık kaldı ve Süleyman tebdil-i kıyafet, dükkânları gezdi."

Süleyman'ın annesi Hafsa, 1534 yılının Mart ayında ölünce Roxelana haremdeki kadınların başı konumuna yükseldi. Navagero'ya göre tahtın arkasındaki güç de Roxelana'ydı, hatta "Sultan'ın iradesinin dizginleri onun elindeydi."

Bu kez dikkatini doğu sınırlarına yönelten Süleyman, 1534 baharında İran'a ve Irak'a seferler düzenleyerek Tebriz'le Bağdat'ı aldı. Bağdat'ta geçirdiği kış boyunca Roxelana'yla düzenli olarak mektuplaştılar. Roxelana, bu mektuplardan birinde acı bir dille haremdeki durumundan ve İbrahim Paşa'yla ilgili sorunlardan yakınır.

Şüphesiz Roxelana'nın mutsuzluğunun temelinde yatan neden, o sıralarda İbrahim Paşa'nın, gücünün doruğunda oluşuydu. Yaklaşık bir yıl önce İbrahim, Avrupalı bir delegeyle konuşurken ne kadar güçlü ve söz sahibi olduğuna ilişkin atıp tutmuş, Süleyman'ın bile kendisiyle boy ölçüşmeyeceğini söylemişti. Sadrazam'ın benzer sözler ettiğini duyan Venedikli tarihçi Ludovico Gritti de, bu konuda şöyle bir yorum yapmıştır: "Süleyman adamlarından birini gönderip İbrahim'i öldürtecek olsa, kimse onu haksız bulmazdı."

Görünen o ki, 1534-1535 yıllarında yapılan seferden sonra İbrahim Paşa gözden düşmüş, Süleyman onun sadakatinden şüphelenmeye, hatta Paşa'nın devlete ihanet ettiğini düşünmeye başlamıştı. 1536 Mayısının 14'ünü 15'ine bağlayan gece, Süleyman, İbrahim Paşa'yı Topkapı Sarayındaki odasında kendisiyle birlikte yemek yemeye davet etti. O gece neler olup bittiği tam olarak bilinmesede, Süleyman'ın lallerini (dilsiz adamlarını) İbrahim'in yemekten sonra çekilerek uyuduğu odaya gönderip Paşa'yı öldürttüğü düşünülüyor. İbrahim Paşa bir hayli direnmiş olmalı ki, o geceden uzun zaman sonra bile odasının duvarlarında kan lekeleri görülebiliyordu.

19. İbrahim Paşa'nın tabutu Topkapı Sarayından çıkarılırken

İbrahim'in ölümünün ardından Süleyman'ın emriyle Atmeydanı'ndaki sarayı da dahil olmak üzere bütün mal varlığına el konuldu ve sadrazamlığa da Ayas Paşa atandı.

1538'de Süleyman, Roxelana'ya doğum günü hediyesi olarak Yedinci Tepede yaptırmış olduğu camiye verdi. Haseki Hürrem Camii olarak bilinen bu yapı, Mimar Sinan'ın eseridir. Sinan, Enderun Mektebinde öğrenim gördükten sonra Süleyman'ın çıktığı seferlerden dördünde askeri mühendis olarak görev almış, ardından da sarayın baş mimarı olmuştur.

1539 yılı sonbaharında Süleyman'la Roxelana, oğulları Bayezit'la Cihangir'i sünnet ettirdiler ve bu olayın şerefine Atmeydanı'nda on beş gün süren şenlikler yapıldı. Aynı zamanda kızları Mihrimah'ın Diyarbakır sancakbeyi olan Rüstem Paşa'yla evliliği kutlandı. Rüstem, daha son-

ra kendisine takılan, “bit sayesinde yükselmiş” anlamına gelen “Kehle-i İkbāl” lakabıyla tanınır. Bu lakabın hikâyesi şöyledir: Mihrimah’la evlenmesini önlemeye çalışan düşmanları, Rüstem’in cüzamlı olduğu söylentisini yaydılar. Saray doktorları Rüstem’i muayene ettiklerinde onun bitlenmiş olduğunu görerek cüzamlı olmadığını bildirdiler çünkü zamanın tıbbi inançlarına göre bitler asla cüzam hastalarına yanaşmazdı. Böylelikle Rüstem’in Mihri-mah’la evlenmesine izin çıktı ve Süleyman onu kendine ikinci vezir olarak atadı. Beş yıl sonra sadrazamlığa yükselerek Süleyman’ın emrindeki en güçlü ve zengin adam konumuna gelen Rüstem Paşa, eski, “Bahtı açık adama bir bit bile şans getirir” deyişinin canlı bir örneği olarak “Kehle-i İkbāl” lakabını aldı.

1543’teki çiçek salgınında Süleyman’la Roxelana’nın o sırada yirmi bir yaşında olan büyük oğulları Mehmet hayatını kaybetti. Süleyman, Şehzade Mehmet’in ölümüyle öylesine sarsıldı ki, ancak üç gün üç gece oğlunun cansız bedeninin başında oturduktan sonra onun toprağa verilmesine razı oldu. Bu acı olayın ardından oğlunun anısına Üçüncü Tepede bir cami yaptırmaya karar verdi, 1548’de tamamlanan Şehzade Camisinin mimarı da Mimar Sinan’dır.

İki yıl sonra Sultan, Mimar Sinan’a muhteşem bir külliye yapılması emrini verdi. Süleymaniye adıyla bilinen bu caminin devasa kubbesi yarım kubbelerle çevrilidir ve dört yüce minaresi Haliç sırtlarındaki Üçüncü Tepenin üzerinde göğe yükselir. Süleymaniye’de caminin yanı sıra dört medrese ve bu medreselerin hazırlık bölümü olan sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, bir tıbbiye, bir hastane, bir tımarhane, bir imarethane, dükkânların bulunduğu bir çarşı, bir hamam ve biri Süleyman diğeri Roxelana için yapılmış iki türbe bulunur. Süleymaniye 1557’de tamamlandı ve Evliya Çelebi’nin anlattığına göre Mimar Sinan, caminin vakfedildiği gün Sultan’a şöyle

dedi: "Hünkârım, senin için öyle bir cami yaptım ki, ahret gününe dek ayakta kalacaktır."

Bu sırada Süleyman'ın dört oğlu da sancakbeyliği görevlerindeydi: Mustafa Amasya'da, Selim Manisa'da, Bayezit Konya'da, Cihangir de Halep'te. V. Charles'ın büyükelçisi Ogier Ghiselin de Busbecq, Roxelana'nın bir dönem Rüstem Paşa'yla birlik olup Sultan'ın görünürdeki vârisi Mustafa'yı öldürterek tahtın gelecekte kendi oğullarından birine kalmasını sağlamak için planlar yaptığını belirtir. Fransız Guillaume Postel'in "kusursuz bir eğitim almış, akıllı ve hükümdar olacak yaşta" diye tanımladığı Mustafa, yeniçerilerin gözünde de bir kahramandı ve herkes babasının ardından tahta onun geçmesini bekliyordu. Navagero'nun 1553'te Mustafa otuz sekiz yaşındayken yazdığına göre, "İnsanların Mustafa'yı ne kadar çok sevdiklerini ve tahta çıkmasını ne kadar arzuladıklarını kelimelerle ifade etmek olanaksız"dı. Busbecq, Mustafa'nın o sıralarda en parlak çağını yaşadığını ve bir asker olarak büyük başarılar elde ettiğini belirtmiştir.

20. Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye Külliyesi

Süleyman 1553 baharında İran'daki Safevilerle savaşmak üzere yola çıktı. Osmanlı ordusu henüz Orta Anadolu'dayken Sadrazam Rüstem Paşa, Süleyman'ı, oğlu Mustafa'nın, sancakbeyliğindeki yeniçerilerin de desteğini alarak tahta geçmek için Safevilerle anlaştığına inandırdı. O yılın ekim ayı sonlarında Süleyman, Mustafa'yı Konya Ereğli'sindeki kampına çağırdı. Şehzade 6 Kasım'da buraya vardığında babasının lalleri tarafından boğularak öldürüldü. Busbecq'in anlattığına göre Sultan, oğlunun boğuluşunu bir paravanın arkasından seyretti.

Mustafa'nın öldürülüşüyle çığına dönen yeniçeriler kazan kaldırma hazırlığındayken Süleyman aylıklarına yüklü bir zam yaparak ve Rüstem Paşa'yı sadrazamlıktan azlederek bu ayaklanmanın önüne geçti. Rüstem Paşa'nın yerine sadrazamlığa Kara Ahmet Paşa atandı. Halep'te bulunan Şehzade Cihangir, ağabeyinin ölüm haberine öylesine üzüldü ki, hastalanarak o yıl 27 Aralıkta öldü ve İstanbul'a getirilerek toprağa verildi. Sultan, Mimar Sinan'a oğlunun anısına Boğaz'ın Avrupa yakasında günümüzde hâlâ şehzadenin adıyla anılan semte, bir cami yapılmasını emretti.

Mustafa'nın öldürülüşünün ardından Süleyman kaldığı yerden sefere devam etti. 1555 yılının Kasım ayında gösterişli ordusuyla birlikte Halep'e girdi, bu olaya tanık olan ve gördüklerinden çok etkilenen İngiliz seyyah Anthony Jenkinson Sultan'ın önünden gelen pek çok birimi sayar: "12.000 silahlı adam... 16.000 yeniçeri... ve 1.000 içoğlanı..." ve Süleyman'ın maiyetiyle birlikte gelişini anlatır:

*Onların hemen ardından Büyük Türk'ün kendisi geliyor-
du, muhteşem bir görünümü vardı, yüz ifadesi ve tavırları
ağırbaşlı ve gururluydu, iki yanında altın sırmalı
kumaşlar sarınmış birer içoğlanı yürüyordu: kendisi
ise güzel beyaz bir ata binmiş, değerli taşlarla bezeli al-*

tın sırmalı bir kaftan giymişti, başında tahminimce on beş metre kadar kumaştan yapılmış, ipek ve ketenden örülmüş, bildiğimiz Callicut kumaşına benzeyen ama ondan çok daha kaliteli beyaz bir sarık vardı, sarığın önüne beyaz devekuşu tüylerinden yapılmış küçük bir sorguç iliştirilmişti, atıysa aynı zenginlikte ve ihtişamda süslenmişti.

Sultan'ın ardı sıra beyaz süslü binek arabalarında altı hanımefendi geliyordu, hepsi erkeklerin kıyafetleriyle aynı gümüş renginde kumaşlardan, incilerle ve değerli taşlarla bezeli elbiseler giymişlerdi, başlarında altın iplerden örülmüş başlıklar vardı, bunların altından gür saçları omuzlarına dökülüyordu, ellerinde Antike modasına uygun küçük yaylar taşıyorlardı ve iki yanlarında haremağaları vardı.

15 Mart 1558'de Roxelana öldü ve Süleymaniye Camisinin arkasında kendisi için yaptırılan türbede toprağa verildi. Ne gariptir ki tarihçiler Roxelana'nın ölümüne ve Sultan'ın bu olay karşısındaki tepkisine ilişkin hiçbir şey yazmamışlardır. Süleyman, bu kadına duyduğu ölümsüz aşkı, Roxelana'nın ardından yazdığı bir şiirde şöyle dile getirir:

*Hüzün dağında sarardım soldum
Gece gündüz inledim durdum
Cânânım gideli beri
Kaderimi gözler oldum*

Roxelana'nın ölümünden sonra oğulları tahtın vârisi olmak için birbirleriyle savaşa giriştiler. Asi davranışları nedeniyle Bayezit'tan soğuyan Süleyman, Sokollu Mehmet Paşa komutasında yeniçerilerden ve sipahilerden oluşan bir destek ordusunu Selim'e gönderdi. 1559 yılının Mayıs ayında Selim, Konya yakınlarında savaştığı kardeşi Bayezit'ı yendi, Bayezit bu yenilgiden sonra İran'a kaçarak Şah Tahmasp'a sığınmak zorunda kaldı. Uzun süren

görüşmelerden sonra Süleyman, Tahmasp'ı, Bayezit'ı ve onunla birlikte İran'a giden dört oğlunu öldürtmeye ikna etti. Bayezit'ın üç yaşında bir oğlu daha vardı ve Bursa'da annesinin yanında kalıyordu. Süleyman bu çocuğun da öldürülmesini emretti. Venedik balyosu Marcantonio Donini, Süleyman'ın oğullarının ölüm haberlerini aldığı anda gösterdiği tepkiyi şöyle anlatır:

Dediklerine göre Sultan oğullarının ölüm haberlerini aldığı anda ellerini birleştirip göğe bakmış ve, "Şükürler olsun ki Müslümanların oğullarımın taht kavgaları yüzünden çekecekleri sıkıntılardan kurtulduğunu görmek bana nasip oldu; artık çaresizlik içinde yaşayıp ölmek-tense, kalan günlerimi huzur içinde geçirebileceğim," demiş.

Busbecq, Süleyman'ın gitgide daha dindar bir insan olduğunu, ancak bir o kadar da hurafelere inandığını belirtir. Anlaşılan Sultan da ölümden sonra kendisini nele-rin beklediğini düşünmeye başlamıştı.

Sultan günbegün dini inançlarında daha da titizleşiyor, hatta olmadık şeylere inanmaya başlıyor. Eskiden kendisine şarkı söyleyip müzik çalan bir koroyu dinlemekten büyük zevk alırdı, ancak bu âdetten de vazgeçti, nedeni de bu eğlenceleri bırakmazsa gelecekte fena halde cezalandırılacağını söyleyen bir kâhinin (daha doğrusu dindarlığıyla ve falcılığıyla ün yapmış yaşlı bir kadının) sözüne kanması. Saraydaki bütün müzik aletlerini üzerlerini süsleyen altın işlemelere ve değerli taşlara aldır-madan yaktırdı. Eskiden yemeğini gümüş bir tepsiden yiyordu, birileri buna da kusur bulduğu için şimdi yalnızca toprak kaplar kullanıyor.

Süleyman'ın o zamanki görünümü ve sağlık durumu da Donini tarafından şöyle anlatılır:

Padişah hazretleri bu yıl bedenlen çok güçsüz düştü, öyle ki ölmesine ramak kaldı; her yerleri su topladı, bacakları şişti, iştahını kaybetti ve yüzü çok sağlıklı, soluk bir renk aldı. Geçen mart ayında dört beş kez nöbet geçirerek bayıldı, hatta bir seferinde öldüğünü sandılar, durumu o kadar kötüydü ki, kimse bu nöbetlerden sağ çıkacağına inanmıyordu. Çoğunluk, doktorunun yoğun çabalarına karşın Sultan'ın ecelinin yakın olduğunu düşünüyor...

21. Kanuni Sultan Süleyman, Eyüp Türbesinde dua ederken

Sultan, kötüleyen sağlık durumuna karşın yönetimi elinde tutuyordu ve Hristiyan Avrupa'nın Muhteşem Süleyman, Türklerinse Osmanlı tarihinde sivil kanunlar koyan ve bunları din kurallarıyla birlikte uygulayan ilk sultan olduğu için Kanuni Sultan Süleyman olarak tanındığı

bu adam hâlâ Avrupa'ya korku salıyordu. Busbecq, 1562 sonbaharında yazdığı ve Türkiye'den gönderdiklerinin sonuncusu olan mektubunda, Süleyman'ın nasıl korkunç bir güce sahip olduğunu şöyle anlatır:

Süleyman kendisinin ve atalarının başarılarıyla yüreklerimize dehşet salarak karşımızda dikiliyor; Macaristan'ı 200.000 atlısıyla ezip geçiyor; Avusturya'yı ve Almanya'nın geriye kalanını tehdit ediyor; İran sınırıyla aramızda ne kadar millet varsa hepsini dize getiriyor. Ordusu yerküremizi kaplayan üç kıtadaki sayısız krallığın kaynaklarıyla donanmış; yıkımımız için çabalıyor. Yoluna çıkan her şeyi yıldırım gibi çarparak yerle bir ediyor; tecrübeli birliklerinin ve son derece iyi eğitilmiş askerlerinin başında dünyaya korku salıyor. Kâh orada, kâh burada vahşi bir aslan gibi kükreyerek sınırlarımızı delip geçeceği anı kolluyor...

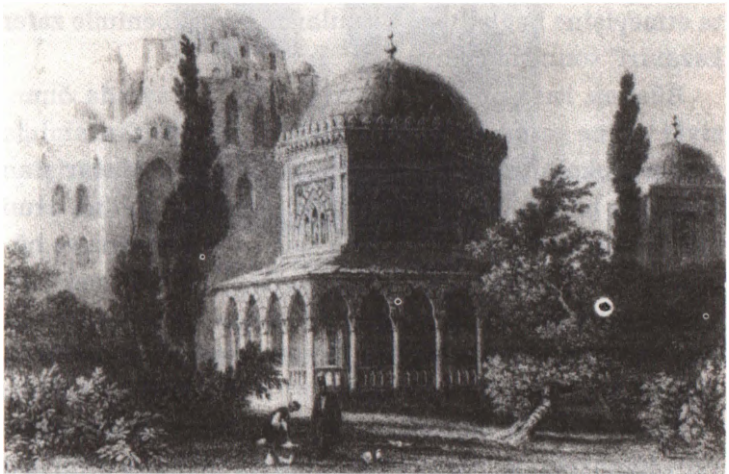
Süleyman 1565'te Malta'daki St John Şövalyelerinin kalesine büyük bir saldırı düzenledi ancak bu sefer tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Sultan, Osmanlı ordusunun başarısızlığını Malta'da bizzat bulunarak orduya komuta etmeyeşine bağladı ve, "Ordularım ancak benimle zafer kazanır!" sonucuna vardı.

Rüstem Paşa'nın 1561 yılının Temmuz ayında ölmesiyle yerine geçen Ali Paşa da 1565'te öldü. Sadrazamlığa atanan Sokollu Mehmet Paşa derhal yeni bir Macaristan seferinin hazırlıklarına girişti. Süleyman on yıldan uzun bir süredir ordusunun başında savaşa girmemişti ve büyük bir zaferle Malta yenilgisini hafızalardan silmek istiyordu. Artık ata binemiyordu ve 1 Mayıs 1566'da Osmanlı ordusu İstanbul'dan ayrılırken ancak çevresindekilerin yardımıyla arabaya binebildi.

Seferin ana hedefi Macaristan'ın güneyindeki Zigetvar'ı Kont Nicholas Zrinyi'den almaktı. Osmanlı ordusu 5 Ağustosta Zigetvar'a ulaştı ve burayı kuşatma altına aldı,

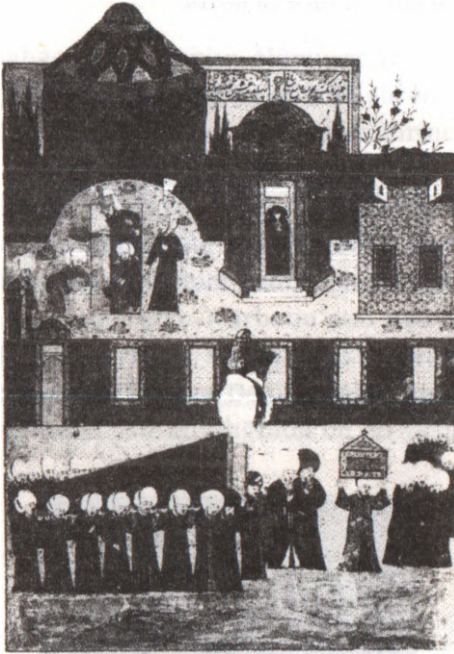
Zrinyi ise askerleriyle birlikte kaleye çekildi. 7 Eylül 1566'da Zrinyi sağ kalan askerlerini çaresizlik içinde Osmanlı ordusunun üzerine gönderdi ama kale düştü. Zrinyi ise önce esir alındı, sonra da top güllesiyle başı uçuruldu.

Süleyman, Zigetvar'ın alınışını göremeden, 5 Eylül'ü 6 Eylül'e bağlayan gece, çadırında bir kalp krizi geçirerek öldü. O sırada yanında yalnızca doktoru ve Sokollu Mehmet Paşa vardı ve ölümü askerlerden gizli tutuldu. Süleyman'ın cesedi mumyalandıktan sonra Sokollu, durumu ağzından kaçırır endişesiyle doktoru da öldürdü. Ardından Kütahya'da sancakbeyliği yapan Selim'e bir haberci göndererek dönüş yolunda Osmanlı ordusunu karşılamasını öğütledi; böylelikle en kısa zamanda kontrolü ele geçirebilecekti. Bu sırada Sultan'ın öldüğünü sadece çok güvendiği kâtabi Feridun Bey'e ve Sultan'ın kılıç taşıyıcısı Cafer Ağa'ya söyledi. Bu iki kişinin dışında kimse Sultan'ın çadırına sokulmuyor, askeri emirler, Süleyman'ın el yazısını taklit eden Cafer Ağa tarafından yazılı olarak veriliyordu. Emirler, ordunun Belgrad üzerinden İstanbul'a

22. Kanuni Sultan Süleyman (solda) ile Roxelana'nın (sağda) Süleymaniye'deki türbeleri

gitmesi yönündeydi. Süleyman'ın cansız bedeni çadırından bir arabaya taşındı, Sokollu Mehmet Paşa ise atıyla bu arabanın tam arkasından ilerliyordu. Bu sahne Feridun Bey'in Zigetvar seferini anlatan el yazmasındaki bir resme de konu olmuştur. Her mola yerinde Süleyman bir tahtırevanla çadırına taşınıyor, Sokollu sözde ona günün haberlerini veriyor ve ondan yeni emirler alıyordu.

23. Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye'de toprağa verililişi

Nihayet Belgrad yakınlarında Selim, Osmanlı ordusuna yetişti ve ancak o zaman Süleyman'ın ölüm haberi askerlere verildi. Ordu İstanbul'a vardığında yeniçeriler isyan çıkararak daha çok maaş ve bazı ayrıcalıklar istediler ve Selim bu isteklere boyun eğdi. Topkapı Sarayına dönüşünün ertesi günü de, babasını Süleymaniye'de toprağa verdi.

Süleyman, Sinan'ın kendisi için yaptığı, Selim'in anesi Roxelana'nın türbesinin yanı başındaki görkemli türbede toprağa verildi. Cennetin Ağaçları olarak bilinen servilerin gölgesinde yan yana duran bu iki türbeye baktıkça, Süleyman'ın Roxelana için yazdığı şu aşk dizeleri gelir akla:

*Bakışlarım ilişti ona ansızın
Söğüt dalı gibiydi ince ve narin*

KADINLAR SALTANATI

II. Selim, babası Süleyman'ın ölümüyle tahta geçtiğinde kırk iki yaşındaydı. İstanbul'da hüküm süren sultanların beşincisi, Osmanlı Hanedanlığı'nınsa on birinci sultanıydı.

Selim 1543'te on dokuz yaşındayken sancakbeyi olarak Manisa'ya atandığında burada kendi haremını kurmuştu ve daha sonra birinci kadını olan gözdesi Nurbanu'yla birlikte yaşıyordu. Nurbanu'nun asıl adı Cecelia Venier-Baffo idi. Nurbanu, Venedikli iki soylunun evliliğinden doğmuştu. 1537'de Ege Denizindeki Paros Adasında Türkler tarafından esir alındığında on iki yaşındaydı. İs-

24. II. Selim (Sarhoş Selim) (1566-1574)

25. Topkapı Sarayı haremi, dış bahçeleri ve köşkleri, Yalı Köşk, 1581-1582

tanbul'a götürülerek Topkapı Sarayına satıldı ve Şehzade Selim'in haremine seçilince Nurbanu adını aldı. Üç yıldan biraz daha uzun bir zaman içerisinde Selim'e dört çocuk verdi. Bu çocukların ilk üçü kızdı –Hacer Gevherhan, Es-mahan ve Şah Sultan– ardından 4 Temmuz 1546'da Se-lim'in ilk oğlu ve geleceğin III. Murat'ı olan Murat doğdu.

Selim, tarihe de geçen "Sarhoş" lakabıyla anılırdı. Knolles'in yazdığına göre "kısa boylu, oldukça kiloluydu, yüzü şişmanlıktan ziyade ayyaşlıktan şişmişti."

Selim, yeniden sadrazamlığa atadığı Sokollu Mehmet Paşa'ya devlet yönetiminde tam yetki verdi. Ona göre bir sultan günlerini haremde zevk içinde geçirmeli, devlet meseleleriyle canını sıkmamalıydı. Bu durum Venedik balyosu Lorenzo Bernardo tarafından şöyle anlatılır:

Sultan Selim... şu düşüncedeydi: Bir imparator gerçek saadeti savaş alanlarında bin bir zahmetle kahramanlık peşinde koşarak aramamalı; canını hiçbir şeye sıkma-

dan, soytarılarla ve kadınlarla dolu sarayında, dünya zevklerini tadarak, değerli taşlarla, görkemli saraylarla, localarla ve köşklerle zenginlik ve ihtişam arzusunu tatmin ederek tatlı bir hayat sürmeliydi.

1537'de Fransız büyükelçiliğinde görevli Philippe du Fresne-Canaye, İstanbul'da bulunduğu üç ay içinde, Sultan'ın sarayından yalnızca iki kere, cuma namazına katılmak için çıktığını yazar. Edirne Sarayına yaptığı kısa ziyaretler dışında Selim bütün bir yılı Topkapı Sarayında, çoğunlukla da haremde geçiriyordu. Venedik balyosu Constantino Garzoni, Selim'in, "her gece bahçesindeki kapıdan haremine geçerek buradaki kadınlarla zevk âlemleri yaptığını" yazar. Garzoni'ye göre Selim zamanında, haremde Sultan'ın eşleri, cariyeleri ve onların hizmetçileriyle birlikte yaklaşık yüz elli kadın vardı.

Haremin kadınları iki sınıfa ayrılmıştı. Alt sınıfta haremde gündelik işlerinin çoğunu gören hizmetçiler ve cariyeler vardı. Bu sınıfın kadınları da kendi içlerinde becerilerine ve kıdemlerine göre *çırak*, *kalfa* ve *usta* olarak ayrılıyordu. Köle kızlar bu aşamalardan geçerek genellikle iyi bir gelirle emekli oluyorlardı. Bu kadınların sultanla yakın bir ilişkiye girdikleri pek nadirdi, ancak sultanın dikkatini çekmeyi başaranların belki de bir geceliğine onun yatağını paylaşma şansları vardı.

Haremdeki en üst sınıfın kadınları *gediklilerdi*. Bu kadınlar güzelliklerine ya da müzisyenlik, şarkı söyleme veya dans etme yeteneklerine göre seçiliyorlardı. Bu kızlar önce haremde yaşça büyük olan *kâhya* kadınlarından birinin yanına *çırak* olarak veriliyor, gerekli eğitimi aldıktan sonra giydirilip süslenerek sultanın huzuruna çıkarılacakları güne hazırlanıyorlardı. Sultan bu kızlardan birini beğenecek olursa o kız sultanın *gözde*'leri arasına giriyordu.

Gözde olan bir kız kendi özel dairesine sahip olur, ardından *külhancı usta* tarafından yıkanıp kokular sü-

r n r, kutucu usta tarafından giydirilir, *hazinedar* tarafından değerli takılarla süslenerek sultanla buluşmasına hazırlanırdı. Sultanla ilk gecesinin ardından eğer onun beğenisini kazanırsa *ikbal*; Batı'da bilinen adıyla sultanın odalığı olurdu. *Odalık*, "sultanın yatak odasını paylaşan" anlamına gelir. Sultandan bir  ocuk doğuran odalık *haseki* olur, eğer bu  ocuk sultanın yaşayan en büyük oğluysa o zaman *birinci kadınlığa* yükselirdi. Oğlu tahta geçen kadın ise *valide sultan* sıfatını alıyordu.

1605-1607 yıllarında Venedik balyosu olan ve Topkapı Sarayının harem hayatına ilişkin ayrıntılı bilgiler veren Ottaviano Bon, gayri Müslim genç kızların sultanın haremine alındıktan sonra İşlam dinini kabul ederek "okuma yazmayı, isterlerse Türk dilini, dikiş dikmeyi ve çeşitli müzik aletleri çalmayı"  ğrendiklerini yazar. Ayrıca, "günün pek çok saatini dinlenip eğlenerek, saray bahçelerinde gezerek, kendi kendilerine gülüp oynayarak ge irmelelerine izin veriliyordu," der.

Selim'in hareminin başında, en büyük oğlunun annesi ve birinci kadın olan Nurbanu vardı. Nurbanu, Selim'in hasekisiydi ve Büyükelçi Jacopo Soranzo'nun 1566'da yazdığına göre, "Haseki, hem güzel hem de akıllı olduğu için Sultan'ın derin sevgisini ve saygısını kazanmıştı." Nurbanu, 1559'da doğan Fatma Sultan'dan sonra başka  ocuk doğurmadı. Selim, sultan olduktan sonra haremine pek çok cariyeye kattı ve bu cariyelerden, altısı

26. İ  sarayda görevli bir lal

erkek sekiz çocuğu daha oldu. Yine de haremdeki kadınlar arasında en sevdiği Nurbanu'ydu, Venedik balyosu Andrea Badoara 1573'te Nurbanu için, "Ona *haseki* diyorlar ve Sultan tarafından çok seviliyor," diye yazmıştır.

Üçüncü Tepedeki Eski Saray'da, ölen sultanların kadınları ve çocukları yaşadığı için buranın bir adı da Gözyaşı Sarayıydı. Sultanın eşi ve odalığı olan kadınlar ömürlerinin geri kalanını burada geçirirken, diğer kadınlar Osmanlı devlet adamlarıyla evlenebiliyorlardı. Bon'un anlattığına göre Sultan'ın burada bir dairesi vardı ve ailesinden buraya taşınan kadınları ziyarete geldiğinde bu dairede kalıyordu.

Bon, Sultan'ın haremdeki kadınların son derece sıkı bir yönetim altında olduklarını ve kuralları çiğnediklerinde ağır şekilde cezalandıklarını belirtir:

Haremin suç işleyen kadınlarını son derece ağır cezalar bekliyor, kalfaları tarafından fena halde dövülüyorlar, yine de ıslah olmayıp itaatsizliklerini ve terbiyesizliklerini sürdürürlerse saraydan kovularak eski hareme sürülüyorlar ve sahip olduklarının çoğu ellerinden alınıyor: ama eğer suçları büyüclük ya da benzeri bir kötülükse elleri ayakları bağlanarak bir çuvala konup denize atılıyorlar.

Bon, haremle ilgili yazısına "Şehvet Yasağı" adlı şöyle bir bölüm eklemiştir:

Hareme, buradaki kadınların birtakım hayvansı ve kirli arzularını tatmin etmek için kullanabilecekleri hiçbir nesne sokulmaz; örneğin turp, salatalık, havuç ve benzeri sebzeler yemek isterlerse bunlar ancak dilimlenerek hareme gönderilir; böylelikle genç ve arzu dolu bu kadınların erkeklere karşı duydukları açlığı bastırmak için bazı yanlış ve iğrenç yollara sapmaları engellenmiş olur.

Selim'in haremi on sekiz siyahi hadımağa tarafından korunuyordu. III. Murat'ın zamanında hadımağaların başı olan kızlarağası, İç Hizmetlerin en güçlü kişisiydi. Kızlarağasının emrindeki hadımağalar, İkinci Avludan hareme ana giriş olan Arabalar Kapısının hemen ötesindeki üç katlı koğuşta kalıyorlardı. Kızlarağasının daire-si, Üçüncü Avludan hareme geçilen Kuşhane Kapısının önündeydi. Şehzadeler, ergenlik çağına gelip de Enderun Mektebine başlamadan önce burada kızlarağasından ders alıyorlardı.

Hadımağalar, çocuk yaşta köle pazarlarında hadım edildikten sonra saraya alınan kölelerdi, siyahi olanları çoğunlukla Nübye'den; beyaz olanlarıysa Çerkezistan'dan geliyordu. Bon, hadımağaların diğer öğrencilerle birlikte Enderun Mektebinde öğrenim gördüklerini belirtir. Ayrıca onlara genellikle çiçek isimleri verilmesi dikkatini çekmiştir: "İsimleri çiçek isimlerinden seçiliyor; Sümbül, Nergis, Gül, Şebboy gibi. Belki de kadınlara hizmet etikleri ve hep onlarla birlikte oldukları için isimleri de bekâreti, tatlılığı ve masumiyeti çağrışırsın diye düşünülmüştür."

Birkaç kaynakta siyahi hadımağaların aralarında bazılarının hadım edildikten sonra bile cinsel güce sahip olduklarına ilişkin bilgilere rastlanır. On sekizinci yüzyıl Türk tarihçisi Ali Seydi Bey, bu konuda sarayın korumalarından olan bir arkadaşından duyduğunu ileri sürdüğü şöyle bir olay anlatır:

Bu imansız siyahilerin ne kadar hain olduklarına bizzat şahidim, bazıları Sultan'ın odalıklarına âşık olup tüm kazandıklarını onlara yediriyorlar. Her fırsatta gizlice buluşup sevişiyorlar. Odalıklar bu hadım siyahilerden ne zevk alıyorlar? diye sorabilirsiniz. Oysa İstanbul'da odalıkların bu siyahilerle oynaşmaktan pek hoşlandıklarını duymayan kalmadı. Birliğimizden iki teberdar,

evlendikleri odalıkları haftasında boşadılar çünkü bu kadınlar onlara: "Sizinle birlikte olurken hadım siyahilerle birlikte olduğumuz zamanki kadar zevk almıyoruz," demişler.

Bon, Sultan'ın ayrıca "soytarılar, müzisyenler ve laller gibi alt tabakadan" hizmetlileri olduğunu anlatır:

Sarayda ayrıca soytarılar, hokkabazlar, müzisyenler, güreşçiler ve her yaştan laller var, laller sarayda sadece kapı ağasının girip çıkabildiği yerlere girme hakkına sahipler. Asıl ilginç olan Büyük Sinyor'un ve çevresindekilerin bu dilsiz adamlarla el ve baş hareketleriyle tıpkı kelimelerle olduğu gibi anlaşabilmeleri; gevezelikten hiç hoşlanmayan, ağırbaşlı Türk soylularına yaraşır bir durum. Sultan'ın eşleri ve haremdeki diğer kadınlar da bu işaret dilini öğrenmek için sağır-dilsiz kadınlarla ve kızlarla çalışıyorlar.

Bon, Sultan'ın bu lalleri gözden düşen vezirlerini öldürtmek için kullandığını belirtir: "Sultan, başıyla hafif bir işaret verdiğinde laller vezirin üzerine çullanarak onu boğarlar, ardından ayaklarından sürüyerek saraydan çıkarırlar."

II. Selim'in hükümdarlığı boyunca birbiri ardına gelen güçlü ve azimli kadınlar, devlet işlerinde bir hayli söz sahibiydiler, bu nedenle bu dönem, Osmanlı tarihinde "Kadınlar Saltanatı" olarak anılır. Haremin başındaki Nurbanu, bu kadınların ilkiydi ve hem Selim'in hem de oğlu Murat'ın saltanatının ilk yıllarında dizginler onun elindeydi. Fransa kralı III. Henry'nin annesi Kraliçe Catherine de Medici'yle mektuplaşıyor, Osmanlı ve Fransız saraylarının iyi ilişkiler içerisinde olmalarını sağlıyordu.

Sokollu Mehmet Paşa'nın saraydaki baş rakibi, Süleyman'ın saltanatının son yıllarında İstanbul'a gelen, Portekizli zengin bir Yahudi olan Joseph Nasi'ydi. Asıl adı Joao Miquez olan Nasi, o sıralar Kütahya sancakbeyi olan

Selim'e altınlar ve değerli taşlar armağan ederek kısa sürede onun dostluğunu kazanmıştı. Selim tahta çıkar çıkmaz Nasi'ye Ege'de Venediklilerden alınan adalardan biri olan Naksos Adasının dukalığını verdi. Gelgelelim Selim'e yakınlığı sayesinde İmparatorluğun şarap ticaretini tekeline alan Nasi, İstanbul'da çok daha kârlı işlerle meşgul olduğu için Naksos Adasına hiç gitmedi. Bir Venedik büyükelçisinin belirttiğine göre Nasi, Selim'e sık sık hediye olarak en iyi şaraplarından gönderiyordu: "Majesteleri öylesine çok şarap içiyor ki... Don Joseph de ona şişeler dolusu şarap ve her türlü yemiş gönderiyor."

Nasi, Selim'i daha tahta çıkmadan, Kıbrıs'ın Venediklilerden alınması gerektiğine inandırmıştı. Adanın başlıca zenginliklerinden biri de üzüm bağları ve şaraplarıydı. Selim, adayı alırsa Nasi'yi Kıbrıs kralı yapacağına söz vermişti.

1571 baharında Selim, Sokollu Mehmet Paşa'nın tüm itirazlarına karşın ordularını Kıbrıs'a gönderdi. Sefer zaferle sonuçlandı ve 1 Ağustos 1571'de Kıbrıs'taki son Venedik kalesi de düştü. günde adada üç yüzyıldan uzun sürecek olan Osmanlı yönetimi başladı. Ancak Nasi'nin Kıbrıs kralı olma planları suya düştü çünkü Sokollu, Selim'i bu Yahudi dostundan yüz çevirmeye ikna etti ve Nasi 1579'da düş kırıklığı içinde öldü.

Selim ise son yıllarında zamanının çoğunu Şemsi Ahmet Paşa'nın annesi olan sütannesiyile yani daye hatunuyla ge-

27. Valide sultan

çirdi. Venedik balyosu Garzoni, 1573'te şunları yazmıştır: "Sultan günlerini Ahmet Paşa'nın annesiyle satranç oynayarak geçiriyor, bu yaşlı kadın bir zamanlar onun bakıcısıymış."

Sultanların sütanneleri haremde ayrıcalıklı bir yere sahipti. Fatih'in kayıtlara yalnızca Daye Hatun olarak geçen sütannesi de Fatih'in saltanatında büyük bir servete sahip olmuş ve adına pek çok cami yapılmıştır. Daye Hatun, Mehmet'in ölümünden sonra beş yıl daha yaşamış ve 14 Şubat 1486'da İstanbul'da ölmüştür.

Selim, sarayın bahçelerine çiçek ekmekten büyük zevk alırdı. 1574'te Halep'teki bir Osmanlı memuruna yazdığı mektupta şöyle buyurmuştur: "Bahçelerim için 50.000 lale gerekli. Lale soğanlarını alması için baş hizmetçilerimden birini gönderiyorum. Bu emir derhal yerine getirilsin."

Selim ayrıca yetenekli bir şairdi, gazellerinin bir bölümü günümüze de ulaşmıştır. Bu gazellerin çoğu, aşkın ve şarabın verdiği zevkleri över; tıpkı en sevilen şu gazelinin son dizelerindeki gibi:

*Ey sevgili, ver Selim'e şarap renkli dudağını
Sonra yokluğunla şarap eyle gözyaşımı
Şarap gibi kızıl olsun gözyaşım, kanlı aksın*

Selim, 15 Aralık 1574'te Topkapı Sarayındaki hamamında düşerek öldü, o sırada sarhoştur. Öldüğünde elli bir yaşındaydı ve sekiz yıl üç ay boyunca saltanat sürmüştü. Evliya Çelebi, Sarhoş Selim'in ardından şöyle bir yorum yapmıştır: "Hoş tabiatlı bir hükümdardı ancak zevke ve içkiye fazlasıyla düşküdü."

Nurbanu, Sokollu Mehmet Paşa'nın da yardımıyla Selim'in cesedini bir buz sandığında saklayarak Manisa sancakbeyliğindeki oğlu Murat'ın İstanbul'a gelmesini bekledi. Murat on iki gün sonra Topkapı Sarayına vardığında derhal sarayın Üçüncü Avlusundaki taht odasına giderek burada kendisini bekleyen Sokollu tarafından

sultan ilan edildi, hemen ardından da Sokollu'yu sadrazamlığa atadı.

O gece Murat, tahta ortak çıkmalarından endişelendiği beş erkek kardeşini boğdurttu. Bu kararını da Osmanlı'da süregelen kardeş katli geleneğiyle açıkladı. Ertesi gün babasını Ayasofya'nın bitişiğindeki bahçede toprağa vererek, Mimar Sinan'a burada görkemli bir türbe yapılmasını emretti. Selim'in dev sandukası bu türbenin kubbesi altında, öldürülen beş oğlunun; Abdullah, Cihangir, Mustafa, Osman ve Süleyman'ın küçük tabutlarının ortasında yatar. Şehzadelerin en küçüğü olan Süleyman, öldürüldüğünde henüz sütten kesilmemiş bir bebektir. Cellat başı geldiğinde, annesi Süleyman'ı emzirmekteydi ve oğlunun kollarından alınıp boğularak öldürülmesinin ardından canına kıymıştı.

Murat tahta çıktığında yirmi dokuz yaşındaydı ve üç yıl Akşehir'de, on üç yıl da Manisa'da sancakbeyliği yapmıştı.

Saltanatının ilk yılında Murat, Mimar Sinan'a Topkapı Sarayında pek çok yeni bina yapılması görevini verdi, bu arada 1574 yangınında ağır hasar gören saray mutfakları da onarıldı. Topkapı Sarayının en görkemli yapılarından ikisi, Taht Odası ve Murat'ın gözdeleleri ve içoğlanlarıyla eğlendiği III. Murat Salonu, bu dönemde yapılmıştır.

Murat ayrıca saltanatı döneminde bir hayli kalabalıklaşan harem için de iki yeni hamam yaptırdı. Hamam, haremdaki sosyal yaşamın merkeziydi; buradaki âdetler, İstanbul'daki kadın hamamlarındakiyle aynı olsa gerek. On altıncı yüzyıl ortalarında Topkapı Sarayında içoğlanı olan İtalyan Luigi Bassano da Zara, bu hamamları şöyle anlatır:

Kadınların çoğu yirmi kişilik gruplar halinde hamama gider ve burada arkadaşça birbirlerini yıkarlar – komşu komşuya, kardeş kardeşe. Ancak pek çoklarının bildiği

gibi birbirlerini yıkayıp masaj yapan bu kadınların arasında zaman zaman aşk ilişkileri doğar. Burada tıpkı bir kadınla bir erkek gibi aşk yaşayan kadınlar görülür. Ayrıca bu kadınların genç, güzel bir kızı çıplak görmek ve ellemek için fırsat kolladıklarına da tanık oldum...

Murat, devlet işlerini bütünüyle, üçüncü kez sadrazamlık yapan Sokollu Mehmet Paşa'nın deneyimli ellerine bıraktı. Sadrazam 12 Aralık 1579'da bir Divan toplantısında arazisini elinden aldığı bir sipahi tarafından öldürüldü. Sokollu'nun ölümünü izleyen on altı yıl boyunca Murat tam on kez sadrazam değiştirdi. Sokollu'nun ardından Osmanlı yönetiminde sık sık görev değişiklikleri yapılması, tutarsızlıkların baş göstermesine ve İmparatorluğun gerilemeye başlamasına yol açmıştır. Venedik balyosu Maffeo Venier'in de yazdığı gibi: "Sokollu Mehmet'le birlikte Türk erdemi de mezara girdi."

Murat tahta çıktığında tek eşi, 1563'te evlendiği bir Arnavut kadını olan Safiye'ydi. Safiye, Sultan'ın ilk kızı Ayşe'nin ve geleceğin III. Mehmet'i olan ilk oğlunun da annesiydi. Mehmet 26 Mayıs 1566'da doğdu. Safiye'nin gelişine dek haremdeki en güçlü kadın olan Valide Sultan Nurbanu, onu kendine bir rakip olarak gördü. Kızlarının da yardımıyla Safiye'yi gözden düşürmek için oğlu Murat'a pek çok güzel cariye gönderdi, ancak Venedik balyosu Gianfrancesco Morosini'nin de belirttiği gibi bu çabalar boşunaydı: "Kendisine armağan edilen güzel kadınlarla çevrili olmasına karşın Sultan, annesinin ve kız kardeşlerinin ricalarına da kulak asmayarak bu kadınlarla zerre kadar ilgilenmiyor... Ona (Safiye'ye) öylesine bir aşkla bağlı ki, hiçbiri onun fikrini değiştiremedi."

1582 yazında Murat, en büyük oğlu Şehzade Mehmet'i sünnet ettirdi ve Atmeydanı'ndaki düğün şenlikleri tam elli iki gün sürdü. Sünnet operasyonu, şenliklerin otuz yedinci gününde haremde yapıldı. Başında babası bekler-

ken Mehmet'i sünnet eden Cerrah Mehmet Paşa, kullandığı usturayı Nurbanu'ya, kesilen deriyi de altın bir tepsi içinde Safiye'ye hediye etti.

Nurbanu, 1583 yılı Aralık ayında ölene dek haremdeki saltanatını sürdürdü. Onun ölümünden kısa bir süre önce Paolo Contarini, dukaya yazdığı bir mektupta, Sultan'ın sarayda en çok güvendiği kişinin Nurbanu olduğunu ve hep ona danıştığını belirtir: "Sultan devlet işlerini ve yabancı ülkelerle ilişkilerini annesinin öğütlerine dayanarak yürütüyor. Ona göre sarayında annesinden daha güvenilir ve iyi niyetli bir akıl hocası yok, ayrıca bu kadının sıra dışı yeteneklerine ve erdemlerine karşı derin bir saygı ve hayranlık besliyor." Nurbanu son nefesini vermeden önce oğluna bazı tavsiyelerde bulundu; Gianfrancesco Morosini bu tavsiyeleri, "ancak çok akıllı, başarılı ve deneyimli bir devlet adamının yapabileceği, son derece mantıklı ve sağduyulu uyarılar" olarak tanımlar. Nurbanu'nun öğütleri üç konuda yoğunlaşır: tebaasına adaletin gereğine uygun ve ayrıcalık gözetmeden hükmetmeli; altına olan düşkünlüğünü dizginlemeli ve en önemlisi

de oğlu Mehmet'i koruyup kollamalıdır. Morosini, Nurbanu'nun ölümünü hemen Venedik'e bildirirken, "Tüm dünya, onun son derece iyiliksever, cesur ve bilge bir kadın olduğu konusunda hemfikirdir," der.

Murat, annesinin ölümüyle adeta yıkıldı ve onun için görülmemiş görkemde bir cenaze töreni düzenledi. Törenin ardından Mimar Sinan'a annesi adına bir cami yapılmasını

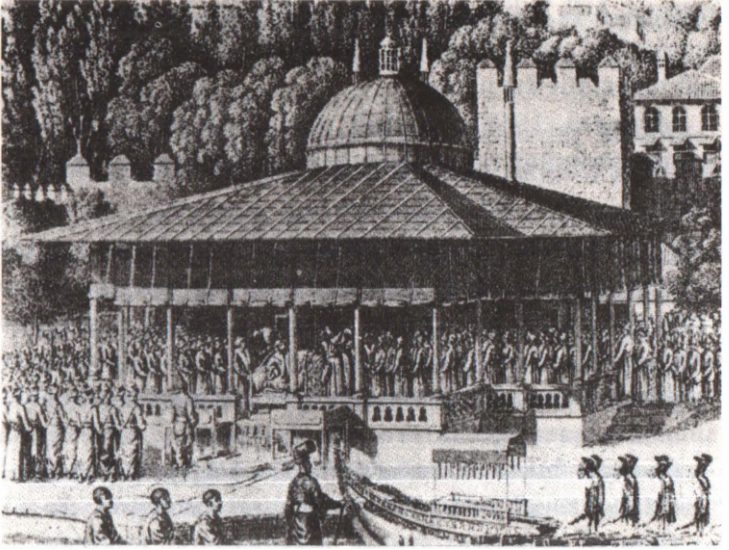
28. III. Murat (1574-1595)

emretti. Atik Valide Camii olarak bilinen bu cami, Süleymaniye'yle yarışabilecek ihtişamıyla Üsküdar'ın en yüksek tepesinde kuruludur.

Morosini, 1585'te yazdığı raporunda Murat'ın o zamanki görünümünü ve saraydaki yaşantısını şöyle anlatır:

Sultan çok ufak tefek ama yapılı bir adam – hatta biraz şişmanca. Kocaman, açık renk gözleri, kartal gagasını andıran bir burnu, hoş bir ten rengi ve uzun, sarı bir sakalı var. At üstünde başında türbanıyla otururken boyunun kısalığı belli olmadığı için yakışıklı görünüyor ama attan indiğinde neredeyse bir cüceyi andırıyor. Yüz ifadesine bakılacak olursa zalim bir kişiliği yok. Bünyesi oldukça zayıf, ömrü pek uzun olmayacağına benzer... Zamanının çoğunu sarayında hadımağalarla, içoğlanlarıyla, soytarılarla, lallerle ve cariyelerle geçiriyor... Çevresinde konuşabileceği uygun kimseler yok, haremdeki birkaç kadın dışında hepsi otuz yaşın altında ve az önce saydığım türde kişiler... Divan günlerinde yeniçeri ağasını, kazaskerleri ve son olarak da paşaları huzuruna kabul ediyor. Vezirlerle kısa görüşmeler yaptıktan sonra genellikle haremine dönerek zamanını sohbetinden pek hoşlandığı kadınlarla birlikte geçiriyor, sarayın dışına çıktığındaysa bahçelerinde atış talimi yaparak lalleriyle ve soytarılarıyla oynuyor... Sarayda sürekli gürültülü çalgılar çalınıyor ve Sultan donanma fişeklerini izlemeye bayılıyor... Ayrıca sık sık komedi gösterileri sahneleniyor... Yazları da, kışları da, hava kararırken akşam yemeği için hareme gidiyor.

Morosini, Murat'ın yalnızca Safiye'yle birlikte olduğu yirmi yılın ardından haremini büyütmeye başladığını da belirtir. Anlaşılan kız kardeşi Hüma'nın hediye ettiği bir köle kızın aşk oyunlarına hayran olmuş ve haremine yeni kadınlar almaya karar vermiştir. Bunun üzerine Safiye, Sultan'ı kendisine bağlamak ve başka kadınlardan soğut-

29. Sultan, Yalı Köşkte bir törende

mak için türlü büyüler yaptırmış ancak durumu öğrenen Murat, ona karşı tüm saygısını yitirerek Morosini'nin de yazdığı gibi kendini iyiden iyiye zevk ve sefaya vermiştir:

Sultan kendisine hediye edilen sayısız genç ve güzel kadınla birlikte oldu, böylelikle şimdi sürmekte olduğu yaşam tarzını benimsedi. Eski halinden eser kalmadı; artık bir ya da iki kadınla yetinmiyor; haremindeki yirmiden fazla kadınla ilişki kuruyor. Her gece iki hatta üç kadınla yatıyor. Dini kurallara göre her ilişkiden sonra yıkanması gerektiğinden bir gecede iki üç kez banyo yapıyor. Bu durum sağlığı için son derece tehlikeli çünkü hem bünyesi çok zayıf hem de epilepsi hastası; ansızın bir yerde düşüp ölmesi işten değil.

Harem arşivlerine göre Murat'ın yirmi dört oğlu ve otuz iki kızı oldu ki, bu rakamlar Osmanlı Hanedanlığı için bir rekordur. Hele bu çocukların elli dördünün Sultan'ın ömrünü adeta "hanedanın damızlığı" olarak geçir-

diği son on iki yılında doğduğu düşünülecek olursa, durumun ne kadar abartılı boyutlarda olduğu açıkça görülür.

Bu sırada Safiye birinci kadınlığını sürdürdü, aynı zamanda tahtın görünmez sahibi de oydu. Büyükelçi Giovanni Moro, 1590'da Safiye için, "şehzadenin annesi olarak elinde bulundurduğu yetkiye dayanarak devlet işlerine müdahale ediyor, üstelik bu konuda bir hayli başarılı ve Majesteleri mantıklı ve akıllı bulduğu bu kadının sözünü dinliyor," der. Safiye de, Nurbanu'nun Venedik'le kurmuş olduğu sıkı ilişkileri sürdürdü, ancak ondan farklı olarak yaptıklarının karşılığında birtakım ödüller bekliyordu. Büyükelçi Lorenzo Bernardo, 1592'de yazdığı bir raporda bu durumu şöyle ifade eder: "İyi niyetini sürdürmesi için, ona sık sık minnettarlığını kazanabilecek armağanlar vererek gönlünü hoş tutmanın akıllıca bir tutum olacağı düşüncesindeyim."

Nurbanu gibi Safiye de yabancı ülkelerin ileri gelenleriyle düzenli olarak mektuplaştı, özellikle İngiltere kraliçesi Elizabeth'le ilişkileri sonucu 1580 yılında III. Murat, deniz aşırı ticaret yapan İngiliz Levantenlere yedi yıllık bir imtiyaz tanıdı ve İstanbul ile İzmir'de ticaret merkezleri kurmalarına izin verdi.

Murat, saltanatının son yıllarında Topkapı Sarayı dışına pek nadir çıktı. II. Selim'in, "bir sultanın yeri savaş meydanları değil saraydır" inanışını dile getiren Lorenzo Bernardo, bu konuda III. Murat'ın babasını da gölgede bıraktığını belirtir: "Murat, bu düşüncede olan babası Sultan Selim'i kendine örnek aldı, hatta onu bile geride bıraktı. Sultan Selim hiç olmazsa av partileri için sarayından çıkıp kimi zaman Edirne Sarayına kadar uzanıyordu, Majesteleri ise... neredeyse saraydan hiç çıkmıyor." Daha sonra Bernardo, Murat'ın saray arazisinde düzenlediği av partilerini anlatır:

Önce buraya geyikler, keçiler, yabandomuzları, ayılar ve aslanlar getirtir, ardından bir av partisi düzenler; kendisi de bir pencereden adamlarının bu hayvanları avlayışlarını seyreder. Sarayın bahçelerinde ayrıca dünyanın dört bir yanından getirilen kuşlar bulunur. Sultan zaman zaman atıyla gezintilere çıkarak bu kuşlara bakar. Kısacası diğer sultanların kent dışında yaptıkları ne varsa o bunları sarayın içinde yapar ve bu şekilde kendince eğlenir.

Venedikli diplomatların yazdıklarına göre saltanatının son iki yılında Murat, cuma namazlarına katılmak için dahi Topkapı Sarayından çıkmıyordu. Giovanni Moro 1590'da yazdığı bir raporda, Murat'ın cuma namazına yalnızca Sadrazam'ın öğütlerine uyarak, "hükümdarlığından memnun olmasalar da, sürüler halinde kendisini görmeye gelen cahil halkı rahatlatmak için" gittiğini belirtir.

Mimar Sinan'ın Murat için yaptığı muhteşem Has Oda'da sarayın müzisyenleri çalar, çeşitli eğlenceler yapılırdı. Ayrıca bayram günlerinde haremın kadınları buraya gelerek Sultan'ın bayramını kutlardı. III. Murat zamanında saray doktoru olan Domenico Hierosolimitano bu bayramlaşmaları şöyle anlatır:

... Büyük Sinyor daha sonra haremındaki sultanların bayramlaşmak için kendisini beklediği geniş odaya gider; onun girişiyle birlikte bütün kadınlar ayağa kalkarak eğilirler ve güler yüzle bayramını kutlarlar. O ise yanıt vermeksizin gülümseyerek bayram tebriklerini kabul eder, ardından yanındaki hadımağanın taşıdığı değerli taşları –her bir kadına eşit miktarda olmak üzere– dağıtır, bunların yanı sıra köleleri için de birer kese altın verir.

Murat'ın haremındaki kadınlar saray dışına çıkamasa- lar da Haliç, Boğaz ve Marmara kıyılarında uzanan bahçelerde gezebiliyorlardı. İngiliz diplomat John Sanderson, Nurbanu'yla Safiye'nin haremdeki diğer kadınlarla bir-

likte bahçede gezintiye çıktıkları bir gün meydana gelen ilginç bir olayı anlatır. Gezintileri sırasında Boğaz'da seyreden bir dizi sandal görürler, bu sandallar ağlayan kadınlarla doludur. Nurbanu neden ağladıklarını sorduğunda, bu kadınların kızlarağası tarafından boğulacak fahişeler olduğunu öğrenirler. Bunun üzerine Nurbanu hemen bir emir göndererek kızlarağasının bu kadınları serbest bırakmasını, bir daha böyle bir işe kalkışacak olursa III. Murat'la konuşarak onun ölüm fermanını çıkarttıracağını söyler.

Bu arada Sadrazam Koca Sinan Paşa, Murat için Marmara kıyısındaki setin üzerine İncili Köşk denilen bir köşk yaptırdı. Murat, ömrünün son beş yılında haftada birkaç kere bu köşke giderek, köşkün önünden geçerken top atışlarıyla kendisini selamlayan gemileri seyretmeyi âdet edinmişti.

1594 sonbaharında Murat'ın uzun süredir var olan karaciğer hastalığı ilerledi ve epilepsisi ağırlaştı. 1595 yılı başlarında ölümünün yaklaştığını hisseden Sultan, son bir kez gemileri seyretmek arzusuyla İncili Köşke gitmek istedi. Sarayın müzisyenlerini de buraya çağırdı, onlar hüznü bir İran şarkısı çalarken ağzından şu sözler döküldü: "Ey ölüm, gel sen de benimle seyreyle bu gece." Osmanlı donanmasının iki kadırgası köşkün önünden geçerken burada bulunduğunu bildikleri Sultan'ı top atışıyla selamladılar ve patlamanın etkisiyle köşkün camları kırılarak odaya saçıldı, gözyaşlarına boğulan Sultan, "Bir zamanlar bütün donanmamın salvoları bu köşkün camlarını indiremezdi, oysa şimdi..." diyerek iç geçirdi, "ömrüm de bu köşk gibi viran hale geldi." Ardından saraydaki dairelerine götürüldü ve üç gün sonra, 16 Ocak 1595'te kırk dokuz yaşındayken öldü.

Safiye, oğlu Mehmet Manisa'dan gelene dek Murat'ın ölüm haberinin duyulmasını istemediği için durumu yalnızca Sadrazam Ferhat Paşa'ya bildirdi, Ferhat Paşa ise

Mehmet'e haber salmak için Manisa'ya bir vezir gönderilmesini önerdi. Venedik balyosu Marco Venier'e göre bu konuda Sultan'ın diğer eşleriyle Safiye arasında bir anlaşmazlık çıktı; Sultan'ın diğer eşleri vezirin bu ani ayrılışının şüphe çekeceğini düşünüyorlardı. Sonunda bostancıbaşının, her gün Sultan'a su taşımak için kullandığı küçük bir kayıkla Mehmet'e haber vermek üzere yola çıkmasına karar verildi.

Mehmet İstanbul'a gelene dek geçen sürede Murat'ın ölüm haberi sarayın dışına da sızdı; yeniçerilerin ve kanunsuz kişilerin geçmişte pek çok kereler olduğu gibi bu fırsattan yararlanıp kenti yağmalayacağından korkan halk, paniğe kapıldı. Marco Venier, Murat'ın ölümünün on birinci gününde kentte yaşananları şöyle anlatır:

Sultan'ın öldüğüne dair söylentiler çoluk çocuk herkesin kulağına ulaştı; halk yine bir ayaklanma çıkmasından ve evlerinin, dükkânlarının yağmalanmasından korkuyor... Sultan Murat'ın ölümünün ardından geçen on bir gün içinde kentte düzenin sağlanması için sayısız kelle vuruldu. Sarayda ise büyük bir kargaşa var; her gece silah sesleri duyuluyor ki, bu da o sırada birilerinin denize atıldığı anlamına geliyor.

Mehmet 28 Ocakta İstanbul'a vardı ve doğrudan Topkapı Sarayına gitti. İngiliz büyükelçiliğine verilen bir raporun yazarı Rabbi Salomone'ye göre Mehmet ilk iş olarak on iki yıldır görmediği annesi Safiye'yle görüşmek üzere hareme gitti. Safiye oğlunu Murat'ın cansız bedeninin tutulduğu odaya götürdü; büyük olasılıkla Murat da yirmi bir yıl önce II. Selim'in cesedinin saklandığı buz sandığına konmuştu. Ardından taht odasına giderek kendisini bekleyen Sadrazam Ferhat Paşa'yla vezirlerin bağlılık yeminlerini kabul etti, el öptürdü ve III. Mehmet olarak tahta oturdu.

Ertesi gün Murat, Ayasofya'nın bahçesinde, babası Selim'in türbesinin yanında toprağa verildi ve Mehmet, Mimar Davut Ağa'ya burada babası için muhteşem bir türbe yapılmasını emretti. Salomone bu türbede "bütün diğer sultanların türbelerinde olduğu gibi dünyanın en değerli mermerlerinin kullanılacağını" yazar. Ardından Mehmet'in III. Murat'ın oğullarına, yani kendi üvey kardeşlerine karşı tutumunu anlatır:

O gece Sultan'ın on dokuz erkek kardeşi huzuruna getirildi. Bunlar, babasının çok sayıda eşinden olan oğullarıydı ve en büyükleri on bir yaşındaydı. Sultan'ın elini öpmeye ve sağ olarak ona görünmeye gelmişlerdi. Sultan kardeşlerine korkmamalarını, onlara zarar vermeyeceğini; yalnızca geleneğe uyarak onları sünnet ettirmek niyetinde olduğunu söyledi. Daha önce hiçbir sultan bunu yapmamıştı, kardeşler birer birer Sultan'ın elini öperek sünnet edildiler, ardından Sultan'ın adamlarınca bir kenara çekilerek mendillerle sessizce boğuldular. Bu her ne kadar korkunç ve acımasız görünse de burada âdet böyle ve insanlar da bu duruma alışkın.

Shakespeare, IV. Henry'de bu kardeş cinayetlerine atıfta bulunur. Perde V, sahne 2'de krallık tacını takan V. Henry kardeşlerine hitap ederken III. Murat'tan söz eder:

*Kardeşlerim, acınız korkuyla karışmış.
İngiliz sarayı burası, Türk sarayı değil;
Murat'ın yerine de Murat geçmiyor;
Harry'nin yerine Harry geçiyor.**

Salomone, Ayasofya'nın bahçesinde, babalarının çevresinde toprağa verilen on dokuz şehzadenin cenaze törenini şöyle anlatır:

* IV. Henry, W. Shakespeare, Remzi Kitabevi. Çev. Bülent Bozkurt -yn..

Cumartesi günü dini kurallara göre şehzadelerin cansız bedenleri yıkandı ve hazırlandı, servi ağacından yapılmış tabutlara konarak Divan'ın verandasında Sultan'a gösterildi. Geleneğe göre sultan kardeşlerini önce sağ, sonra ölü görür ve onların kanıyla hükümdarlığının temellerini atar. Buradan, önceki gün duyulanlara benzer ağıtlar eşliğinde ama ardında iki misli bir kalabalıkla zavallı şehzadelerin tabutları omuzlara alındı... Şehzadeler gözyaşları arasında, babalarının mezarı etrafında yaşlarına göre sırayla toprağa verildi.

Salomone, Murat'ın ardında hamile eşler de bıraktığını ve onun ölümünden sonra doğan iki oğlunun da derhal suda boğularak öldürüldüğünü belirtir. Knolles ise şehzadeler öldürüldükten sonra Mehmet'in bu sefer de babasından hamile kalma olasılıkları bulunan cariyeleri öldürttüğünü anlatır: "... tahtına bir rakip çıkacağı korkusundan kurtulmak için (ki bu Sultan'ın en büyük kâbusuydu) aynı gün içinde (bize bildirildiğine göre) babasının hamile olabilecek on eşini de denize atırarak boğdurttu."

Kardeşlerinin cenazeleri kaldırıldıktan sonra Mehmet Topkapı Sarayındaki odasına yerleşti, annesi Safiye ise Valide Sultan olarak haremın başına geçti. Murat'ın hayatta kalan tüm eşleri ve cariyeleri, yirmi yedi kızı, onların bakıcıları, hizmetçileri, hadımağaları, Murat'ın soytarıları ve lalleri Eski Saray'a gönderildi. Salomone bu dokunaklı sahneyi şöyle anlatır:

İnsanların güzelliklerini öve öve bitiremedikleri zavallı şehzadelerin cenazelerinden hemen sonra halk, şehzadelerin annelerinin ve III. Murat'ın diğer eşlerinin kızlarıyla ve mallarıyla birlikte saraydan ayrılışını izlemek üzere sarayın önünde toplandı. Sarayın bütün arabaları, atları ve katırları bu işe tahsis edilmişti. Sultan'ın eşlerinin ve yirmi yedi kızının yanı sıra, hizmetçilerden ve kölelerden oluşan iki yüz kişi daha vardı ve hep birlikte ölen sultanların eşlerinin ve kızlarının yaşadığı Eski

Saray'a gidiyorlardı. Eski Saray'da onlara hizmet edecek ve koruyacak hadımağaları da beraberlerinde götürüyorlardı. Burada Sultan'ın eşleri, yitirdikleri oğullarının ardından dilediklerince gözyaşı dökebileceklerdi çünkü Topkapı Sarayındaki haremde bu, son derece ağır cezası olan bir suçtu.... Ölen şehzadelerin bakıcıları ve öğretmenleri de, Mehmet'in babasının emrinde olan çok sayıda hadımağa, lal ve soytarıyla birlikte Eski Saray'a gönderiliyordu. Söylenenlere bakılırsa, yeni Sultan bu tür insanlardan hiç hoşlanmıyormuş.

III. Mehmet'in tahta çıkışından iki yıl sonra İstanbul'a gelen Fynes Moryson, III. Murat'ın eşlerinin ve kızlarının hâlâ "Gözyaşı Sarayı" olarak anılan Eski Saray'da yaşadıklarını yazmıştır. Kendisine anlatıldığına göre sarayın en güzel kadınları Topkapı Sarayındaki haremde III. Mehmet'le birlikte kalıyordu, çünkü Sultan "en sevdiği ve beğendiği kadınları kendine ayırmıştı."

HEDİYE ERGANUN

III. Mehmet tahta çıktığında yirmi dokuz yaşındaydı ve on iki yıl boyunca doğduğu yer olan Manisa'da sancakbeyliği yapmıştı. Hanedanlığın sancakbeyliği yapan son şehzadesiydi, ondan sonraki şehzadeler Topkapı Sarayında yaşadılar.

Mehmet 1583'te sancakbeyliğine atandığı Manisa'ya giderken beraberinde yaklaşık iki bin kişiyle yola çıkmıştı. Manisa'daki sarayda haremını kurdu ve bunu izleyen on iki yıl boyunca eşlerinden dört oğlu oldu; Mahmut, Selim, Ahmet ve Mustafa. Tahta çıktıktan sonra Süleyman ve Cihangir adında iki oğlu daha oldu ancak her ikisi de küçük yaşta öldüler. Mehmet'in ayrıca yedi kızı vardı, bunlardan yalnızca ilkinin adının Sevgilim olduğu bilinmekte.

Mehmet tahta çıkar çıkmaz yeniçeriler ayaklanarak aylıklarının artırılmasının yanı sıra bazı yeni ayrıcalıklar istediler. Mehmet bu isteklere boyun eğdi, ne var ki kısa bir süre sonra bu sefer kent halkı arasında büyük bir ayaklanma çıktı ve bu ayaklanma ancak Sadrazam Ferhat Paşa'nın sokakları top ateşine tutmasıyla bastırılabilirdi.

Mehmet saltanatının ikinci yılında Avusturyalılara karşı bir sefere çıkmaya karar verdi, ordunun başında da kendisi olacaktı. Bu kararın altında yatan başlıca neden, lalası Sadeddin Hoca'nın onu "bir sultanın yeni yerler fethetmesinin gerekliliğine ve cihadın erdemlerine" ikna

etmiş olmasıydı. Özellikle de Osmanlı ordusunun Hıristiyanlar karşısında çok acı yenilgiler yaşadığı düşünülecek olursa, Sultan'ın bu isteğe karşı durması olanaksız görünüyordu.

Valide Sultan Safiye ise oğlunu savaşa gönderme fikrine şiddetle karşı çıktı ve Mehmet'in gözdesini Sultan'ı bu kararından vazgeçirmek için ona yalvarmaya ikna etti. Ne var ki bu davranış, 6 Haziran 1596'da Marco Venier'in de yazdığı gibi, gözdenin hayatına mal oldu:

Anlaşılan Sultan'ın sefere çıkmasını daha fazla geciktirmek olanaksız. Valide Sultan oğlunun kendisinden ayrılacağını öğrenince deliye döndü ve oğlunun sırlıklam âşık olduğu eşsiz güzellikteki bir cariyeyi gitmemesi için Sultan'a yalvarmaya ikna etti. Kızcağız bir gün Sultan'la bahçede gezinirlerken Valide Sultan'ın dediğini yaptı, ancak Sultan ansızın öfkeye kapılarak hançerini çektiği gibi kızı öldürdü. Bu olaydan beri kimse bir daha bu konuyu açmaya cesaret edemiyor.

Seferde Mehmet'e eşlik edenlerin arasında İngiliz büyükelçisi ya da diplomatik çevrelerde Osmanlı hükümetine verilen adla "Sublime Porte" büyükelçisi Edward Barton da vardı. Safiye'nin çabaları sayesinde Barton'la Sultan arasında sıcak ilişkiler kurulmuştu ve büyükelçinin bu sefere katılmasının nedeni de Avusturyalılarla pazarlık yapılması durumunda aracılık görevini üstlenecek olmasıydı.

12 Ekim 1596'da Osmanlı ordusu Macaristan'ın kuzeyindeki Erlau Kalesini aldı ve bundan iki hafta sonra da Haçova'da kazdıkları siperlere yerleşmiş olan Avusturya ordusunun askerleriyle karşılaştı. Bu noktada Mehmet sinir krizleri geçirerek ordusunu bırakıp İstanbul'a dönmeye yeltendi ancak vezir Sinan Paşa onu bu niyetinden vazgeçirdi. Ertesi gün, yani 26 Ekimde iki ordu karşı karşıya geldiler ve Mehmet paniğe kapılarak yeniden kaçma-

ya çalıştı. Bu sefer Sadeddin Hoca devreye girerek Hazreti Muhammed'in hırkasını Mehmet'e giydirdi ve onu savaşa girmeye ikna etti. Savaş kısa sürdü ve beklenmedik bir şekilde Osmanlıların zaferiyle sonuçlandı. Mehmet bu savaşta gazi unvanını kazandı ve zamanın tarihçilerinden Hasan Kafi el-Akhisari onu "dünya fatihi Sultan Gazi Mehmet Han" ilan etti.

30. III. Mehmet (1595-1603)

Bu zaferden sonra Mehmet bir daha ordusuyla birlikte sefere çıkmadı. Venedik balyosu Girolamo Capello bir raporunda şöyle yazar: "Doktorlar, yemeye ve içmeye aşırı düşkünlüğü nedeniyle Sultan'ın sağlığının bozulduğunu, bu yüzden bir daha savaşa gidemeyeceğini belirtiyorlar."

Ertesi bahar Mehmet, ikinci oğlu Şehzade Selim'i öldürttü; bunun nedeni oğlunun ona başkaldırması olabilir

ancak ne gariptir ki, Osmanlı kaynaklarında bu konudan hiç söz edilmemektedir. Şehzadenin ölümüyle ilgili elimizdeki tek bilgi, Capello'nun 10 Mayıs 1597'de yazdığı rapordur. Bu raporda yanılıyla Selim'den Sultan'ın en büyük oğlu olarak söz eden Capello şöyle der: "Sultan'ın en büyük oğlu öldü, Sultan ise öylesine şişmanladı ki bir daha çocuk sahibi olamayacağı söyleniyor."

Kaynaklarda 1597 yılıyla ilgili tek bir olay daha vardır, o da tarihçi Selaniki'nin yazdığına göre ekim ayında Mehmet'in Üçüncü Tepedeki Eski Saray'a taşınmasıdır. Sultan "muazzam bir gösteriş ve debdebeyle" Eski Saray'a yerleşmiş, burada düzenlenen havai fişek gösterilerinde "korkunç patlamaların yankıları cennetin en uzak noktasına dek ulaşmış" ve Sultan "huzur ve sükûnet bulma umuduyla" bir ay bu sarayda kalmıştır.

Büyükelçi Barton, Mehmet'in tahta çıkışının ardından İngiltere'deki amirlerine bu olayın şerefine Sultan'a bir armağan göndermeleri konusunda baskı yapmaktaydı. 27 Temmuz 1595'te kraliyet danışmanı Thomas Heneage'e yazdığı bir mektupta, kraliçenin, "Majestelerinin saraylarından birinde bulunan horoz şeklindeki saati ya da benzeri, görkemli bir hediye göndermesini" önermiştir. Ne var ki 1597 yılının sonunda Barton'un ısrarlarına karşın Sultan'ın iyi niyetinden en iyi şekilde yararlanacak olan Levanten Birliğinden hâlâ bir hediye gelmemiştir. 28 Eylül 1597'de Barton, İngiltere'ye gönderilen sekreteri John Sanderson'a yazdığı bir mektupta bu konuda duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade eder: "Hediye konusunda içimizi rahatlatacak pek bir haber alamadık... Levanten Kumpanyasına daha fazla ricada bulunamam..." Barton bu mektubu yazdıktan üç ay sonra, otuz beş yaşındayken aniden dizanteriye yakalanarak öldü.

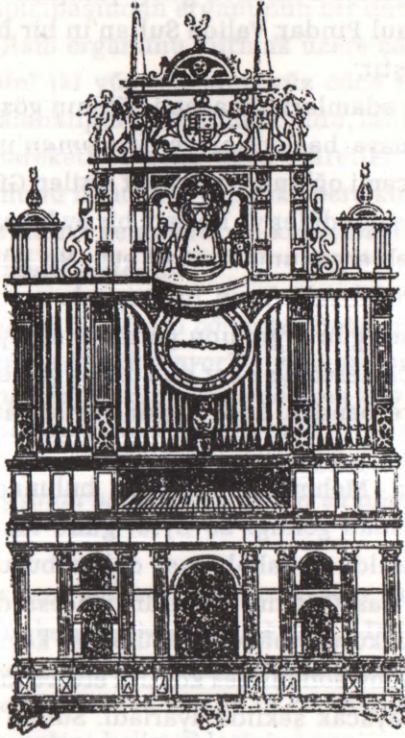
Levanten Kumpanyasının tüccarları, Kraliçe Elizabeth adına Sultan Mehmet'e bir hediye vermeye karar verdiklerinde, Barton'un önerisini de dikkate alarak, Sultan için

gizli bir saat mekanizması olan muhteşem bir erganun (org) yaptırdılar. Bu hediye, ilk kez 20 Ekim 1860 tarihli *The Illustrated London News* gazetesinde yayımlanan bir belgede "hem müzik çalan hem de pek çok başka kullanımı olan, Majestelerinin bir prense ya da benzeri bir soyluya gönderebileceği, eşi benzeri görülmemiş, olağanüstü bir alet" olarak tanımlanır.

Erganunu yapma görevi Londra'daki Demirciler Kumpanyası üyelerinden Thomas Dallam'a verildi. Dallam bir yıla yakın bir sürede erganunu tamamladı ve 14 Kasım 1598'de Whitehall Sarayında Kraliçe Elizabeth'e sundu. Elizabeth, gördüklerinden çok etkilenmiş olmalı ki, 31 Ocak 1599 tarihli bir mektubunda şu cümle yer alır: "Büyük Türk'e devasa boyutlarda, insanı hayrete düşüren bir hediye gönderiliyor, şüphesiz bu hediye bütün dünyada büyük yankılar uyandıracak, özellikle de Almanlar arasında."

Dallam'ın görevi erganunu İstanbul'a götürmek ve orada Sultan'ın sarayında kurmaktır. O ve üç adamı erganunu parçalarına ayırarak Levanten Kumpanyasına ait *Hector* adlı silahlı bir ticaret gemisine yüklediler. Yanlarında Barton'un ölümünün ardından İstanbul büyükelçiliğine atanan Henry Lello'nun sekreterliğini yapacak olan John Sanderson da vardı.

Hector, 13 Şubat 1599'da yola çıktı ve 15 Ağustosta İstanbul'a ulaşarak Yedikule önlerinde demir attı. Erganunun bulunduğu sandık Lello'nun Beyoğlu'ndaki evine taşındı ve burada Dallam'la yardımcıları sandığı açtılar. Ne yazık ki erganun yolda hasar görmüştü ve üç hafta boyunca onu onarmakla uğraştılar. Sonunda 30 Ağustos 1599'da Dallam günlüğüne şu notu düşmüştür: "Ayın otuzunda işimiz bitti ve aleti büyükelçinin evinde çalıştırdık."

31. Thomas Dallam tarafından Sultan için yapılan erganunun 20 Ekim 1860 tarihli Illustrated London News'da çıkan ve orijinalinin tıpkısı olduğu belirtilen resmi

Erganun yine parçalara ayrılarak 11 Eylül günü Haliç üzerinden Topkapı Sarayına taşındı. Dallam günlüğüne, erganunu kurup çalıştırmaları için yardımcılarıyla birlikte kimsenin sokulmadığı Üçüncü Avluya götürüldüklerini yazmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla erganun, Has Oda'nın kemerli bahçesine kurulmuştur.

Dallam aynı gün, Kraliçe Elizabeth'in, Valide Sultan Safiye'ye gönderdiği ve erganundan daha pahalıya mal olan muhteşem bir gezinti arabasının da büyükelçinin sekreteri Paul Pindar tarafından saraya getirildiğini be-

lirtir: yazdıklarına bakılırsa genç, yakışıklı ve çekici bir adam olan Paul Pindar, Valide Sultan'ın bir hayli beğenisini kazanmıştır.

Dallam ve adamları, iki acemi oğlanın gözetiminde erganunu kurmaya başladılar ve *dragoman*'ın (çevirmen) yardımıyla acemi oğlanlarla sohbet ettiler. Günün sonunda Beyoğlu'na döndüler ve Dallam bir ay boyunca her gün saraya giderek erganunu kontrol etti. Bu günleri günlüğüne şöyle yazmıştı: "Ayın on beşinde saraydaki işimi bitirdim ve her gün erganunu görmeye saraya gittim, bu bir ay boyunca neredeyse her gün orada yemek yedim, dediklerine göre benden önce hiçbir Hristiyan orada bulunmamış."

Erganunun Mehmet'e Boğaz'da bulunan annesinin yazlık sarayından geldiği 25 Eylül günü takdim edilmesine karar verildi. O sabah saat dokuz buçukta, Dallam ve adamları Has Oda'nın kemerli bahçesinde beklerken Sultan, seksen kürekçinin sürdüğü pazar kayığından indi. Dallam erganunu son bir kez kontrol etti ve tam saat onda çalmaya başlayacak şekilde ayarladı. Sultan'ın varış anı yaklaşmıştı, Dallam beklemesi söylenen kenardaki bir odadan Sultan'ı karşılamaya gelen kalabalığın seslerini duyabiliyordu. Sultan, erganunun tam karşısındaki tahtına oturdu, beraberindekiler de salonun üç tarafında yerlerini aldılar. Dallam, "Büyük Sinyor, tahtına oturarak sessizlik buyurdu," der ve ardından erganunun ikinci katındaki iki heykelcik gümüş trampetlerini çalmaya başlar:

Daha sonra erganun beş bölümden oluşan bir şarkıyı iki kez çaldı. Erganunun en üstünde, yani yerden on altı ayak yükseklikte siyah kuşların ve ardıkuşlarının kondukları bir yuva vardı, müzik bittiğinde bu kuşlar öterek kanat çırpıyorlar. Bunun dışında erganunun parçaları Büyük Sinyor'u hayrete düşüren başka hareketler de yapıyorlar.

Sultan kapıcıbaşından erganunun bir daha çalınmasını istedi. Dallam erganunu kurmak üzere çağırıldı ve bir anda kendisini iki yüz içoğlanı, yüz cüce ve yüz lalden oluşan bir kalabalığın karşısında buldu, laller erganunda gördükleri hareketleri ifade eden işaretler yapıyorlardı. Dallam erganunu ikinci kez çalmak üzere kurduktan sonra eğilerek Sultan'ı selamladı ve kapıcıbaşının eşliğinde oradan ayrılmaya yeltendi:

Ayrılmak üzere olduğumu gören kalabalık gülmeye başladı. Ardından Büyük Sinyor'un elini arkasına götürerek bir avuç dolusu altını kapıcıbaşına uzattığını gördüm. Kapıcıbaşı bu kırk beş altın sikkeyi bana verdi ve beni dışarı çıkararak geldiğim yere gönderdiler, bu muamele karşısında başarımdan dolayı en ufak bir sevinç duyamadım.

Beş gün sonra Dallam, erganuna bazı eklemeler yapması için Topkapı Sarayına çağırıldı. Dallam, burada daha önce tanıştığı iki acemi oğlanın kendisine sarayda kalmayı önerdiklerini ve Sultan'ın kendisine hareminden iki kadın vereceğini belirttiklerini yazar.

Bu acemi oğlanlarla daha önce tanışmıştım, Büyük Sinyor onlara beni sarayda kalmaya ikna etmelerini söylemiş, daha önce pek çok kereler benden bunu istemişlerdi ve kalacağımı düşünerek bana sarılıp defalarca öptüler...

Dallam, bu teklifi kibarca geri çevirir:

Onlara, İngiltere'de beni bekleyen bir eşimin ve çocuklarımın olduğunu söyledim. Bana ne kadar süredir evli olduğumu ve kaç çocuğum olduğunu sordular. Gerçekte ne evli ne de çocuk sahibi olmama karşın, mazeretimi geçerli kılmak için bu soruyu da yanıtladım.

Dallam, daha önce 12 Kasım Cuma günü de Topkapı Sarayına çağırılmış, bunu izleyen pazar ve pazartesi

günlerinde de Sultan'ın odalarında ve selamlıkta gezdirilmişti. Bir acemi oğlan eşliğinde yaptığı bu gezinti sırasında hareme bir anlığına bakmasına izin verilmişti. Bu sırada gördükleri, hareme ilişkin çok ender tanıklıklardan biridir:

Pek çok harika yeri gezdikten sonra mermer kaplı kare biçiminde küçük bir avludan geçtik, bana kafesli bir pencereyi göstererek oradan içeri bakmamı istedi, el işaretleriyle de kendisinin buna izni olmadığını belirtti. Pencerenin oraya gittiğimde duvarların çok kalın olduğunu ve kafeslerin kalın demir parmaklıklardan yapıldığını gördüm, ancak parmaklıkların arasından Büyük Sinyor'un cariyelerinden otuzunu gördüm: avluda bir topla oynuyorlardı. İlk bakışta onları erkek sandım, ama sırtlarına dökülen, küçük incilerle süslenmiş ve tokalarla tutturulmuş saçlarını görünce kadın olduklarını anladım, üstelik son derece güzel kadınlardı.

Başlarında yalnızca altın kumaştan küçük başlıklar vardı, boyunları örtülü değildi, gerdanlarında incili ve mücevherli kolyeler, kulaklarında da küpeler vardı, askerlerinkini andıran pelerinlere sarınmışlardı; bazıları kırmızı, bazıları mavi, bazılarıysa başka renklerde saten kumaştandı, üzerlerinde zıt renkli işlemeler vardı; pamuk ipliğinden yapılma kar beyazı ve ince kumaştan yapılmış peştemallerle örtünmüşlerdi ama bunların altından uyluklarını görebiliyordum. Bu peştemaller dizlerine kadar uzanıyordu, bazıları ince deriden güzel potinler giymişti, bazılarının dizlerinden aşağısı çıplaktı, ayak bileklerinde altın halkalar vardı, bazıları on-on beş santim yüksekliğinde topuklu kadife ayakkabılar giiyorlardı. Orada o kadar uzun süre durup onlara baktım ki beni gezdiren kişi kızmaya başladı. Ağzını çarpıtıp ayaklarını yere vurarak beni çağırdı; bense oradan ayrılmaya isteksizdim çünkü gördüğüm manzara çok hoşuma gitmişti.

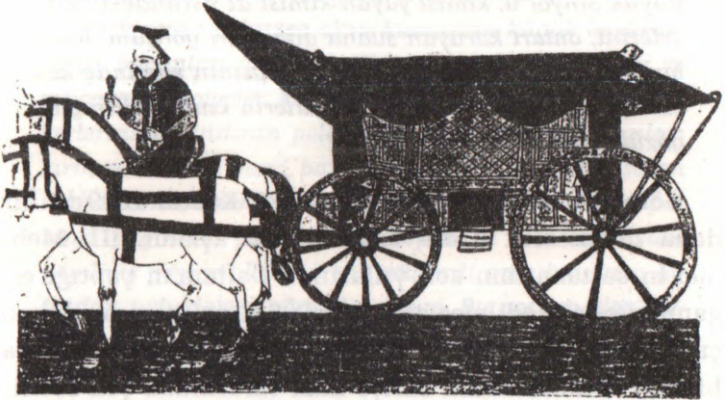
Ertesi salı günü Sultan'ın erganunu başka bir yere taşımak istemesi üzerine Dallam saraya çağırıldı, erganunun yeni yeri İncili Köşk olacaktı. Dallam, bir *dragoman* ve iki acemi oğlanla birlikte İncili Köşke götürüldü. Dallam erganunu köşke taşıyarak kurduğunu anlatır ancak burada günlüğünün bir sayfası kayıptır, diğer sayfada acemi oğlanların ansızın kaçtıklarını belirterek şöyle devam eder:

... Dragomana neden kaçtıklarını sordum; o da, Büyük Sinyor'la cariyelerinin geleceğini söyledi, "Canını seviyorsan kaç," dedi ancak ben daha oradan çıkamadan hepsi kaçmış, kapının öte yanına varmışlardı; bacaklarımın var gücüyle koştum, dört siyahi adam da hançerlerini çekerek bana doğru koşmaya başladılar, yakalayabilselerdi beni lime lime edeceklerdi... Bir yandan canımı kurtarmak için kaçarken, bir yandan da at üstündeki Büyük Sinyor'u, kimisi yayan kimisi at üstündeki cariyelerini, onları koruyan silahlı adamları gördüm; bunlar gece kadar siyah adamlardı, hepsinin ellerinde kocaman hançerler vardı ve hançerlerin kınları altın gibi gözüküyordu, vs.

Görevini tamamlayan Dallam, 28 Kasım 1599'da bir daha dönmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. III. Mehmet'in saltanatının son yıllarında Dallam'ın yaptığı erganundan söz edilmez ama Valide Sultan'ın saray dışına çıktığında Elizabeth'in hediye ettiği gezinti arabasına bindiği bilinmektedir. Safiye halk tarafından çok seviliyordu ancak Sultan üzerindeki etkisi nedeniyle ordunun ve ulemanın düşmanlığını kazanmıştı. Henry Lello bu durumdan raporunda şöyle söz eder: "Safiye çok seviliyordu ve oğlu üzerinde büyük etkisi vardı; müftüler ve askerler ise Sultan'ı istediği gibi yönettiğinden ve yanlış yönlendirdiğinden yakınıyorlardı."

Safiye'nin gücü, 1597'de yaptırmaya başladığı, Yeni Cami olarak bilinen yapıdan da anlaşılır. Cami için seçtiği yer Haliç kıyısında, Bizans döneminde Ortodoks Yahudilerinden ayrılan Karaim Yahudilerinin yaşadığı bölgeydi. Safiye, Karaimlerin Haliç'in diğer yakasına yerleşmelerini emrederek onlardan geriye kalan evleri de yıktırdı ve burada Yeni Cami'nin yapımına başlandı.

Valide sultanlar mali işlerini, *kira* adı verilen Yahudi kadınlar aracılığıyla yürütüyorlardı. Bu kadınlar harem-den çıkamayan kadınların ticari vekilliğini yapıyorlardı. Safiye'nin kirası da onun sayesinde büyük bir servet kazanan Esperanza Malchi adında bir kadındı. 1660 yıllarında İngiliz büyükelçiliğinde sekreter olan Paul Rycaut, "Mülki Kadın" dediği *kira*'nın ne kadar güç sahibi olduğunu anlatırken, onun Safiye'nin âşığı olduğunu öne sürer:

32. Valide sultanın arabası

Sultan Mehmet (III. Mehmet) zamanında... İmparatorluğun yönetimi tamamıyla bir Mülki Kadın'ın elindeydi, bu arsız kadın, Valide Sultan tarafından aşırı derecede seviliyor ve kollanıyordu (daha sonra aralarında doğaya aykırı bir ilişki olduğu da ortaya çıktı); öyle ki ondan

onay ve yetki almadan vezirler ve devlet adamları hiçbir şey yapamıyorlardı; hadımağaları ve kızlarağası kanunları duyuruyor, kabine toplantıları kadınların odalarında gizli olarak yapıyor; bu toplantıların sonunda kararlar alınıyor, devlet adamları azlediliyor ya da bu Kadın Hükümeti'nin çıkarlarına uygun atamalar yapılıyordu...

Mehmet'in sağlığı gözle görülür şekilde bozulmuş, art arda gelen bayılma ve sayıklama nöbetleri geçirmeye başlamıştı. Kendini tamamen kaybettiği bu nöbetlerden birini, Venedik balyosu Capello 29 Temmuz 1600'de yazdığı bir raporda anlatır: "Büyük Sinyor Üsküdar'da inzi-vaya çekildi, söylenenlere göre sayıklama nöbetlerine tutulmuş ve üç gün boyunca yalnızca kısa süreler boyunca kendine gelmiş."

1600 yılında sipahiler kendilerine maaş olarak ödenen akçelerin ayarının bozuk olması nedeniyle ayaklandılar. Enflasyondan sorumlu tuttukları Esperanza Malchi'yi ve gümrük şefi olan büyük oğlunu vahşice öldürdüler. Seleniki'nin yazdığına göre Mehmet, "annesiyile görüşüp durumu düzelterceğini" söyleyerek ayaklanmayı yatıştırdı.

1603 yılının başlarında bu kez yeniçeriler ayaklandılar ve Topkapı Sarayı önlerinde sipahilerle çatıştılar, düzen sağlanana dek her iki taraftan da çok sayıda asker öldü. Knolles, bu olaydan sonra yeniçerilerin taşkınlıklarını aşırı alkol almalarına bağlayan Mehmet'in, İstanbul'da şarap yasağı koyduğunu yazar:

Müftü, İstanbul'da ya da Pera'da İngiltere, Fransa ve Venedik büyükelçileri dışında evinde şarap bulunduran herkesin bunları imha etmesini, bu emre uymayanların ölümle cezalandırılacağını bildirdi; bunun üzerine (bazılarının da belirttiği gibi) İstanbul sokaklarında tıpkı sağanak yağmurun ardından akan seller gibi şarap aktı.

Aynı yıl yeniçeriler yine silahlı bir isyan çıkardılar. İmparatorluktaki tüm sorunların, Sultan'ın tamamen

annesiyle kapı ağasının boyunduruğunda olmasından kaynaklandığını düşünüyor, kapı ağasının kellesini istiyorlardı; aksi takdirde Mehmet'i tahttan indirip yerine en büyük oğlu Mahmut'u geçirmeye kararlıydılar. Mehmet bu isteklere boyun eğerek yeniçerilerin kapı ağasının ve bazı devlet adamlarının başlarını vurmalarına göz yumdu. Ayrıca annesi Safiye'yi Eski Saray'a gönderdi, bu arada Safiye'nin yaptırmakta olduğu camideki çalışmalar da askıya alındı. Ne var ki Venedik balyosu Agostino Nani'nin de yazdığı gibi Safiye kısa süre sonra Topkapı Sarayındaki hareme döndü. John Sanderson bu olaylardan birkaç ay sonra yazdığı bir raporda Safiye'nin camisinden, kilise olarak söz eder: "Valide Sultan'ın kilisesi göğe yükseliyor ve kendisi de eskisi gibi hüküm sürüyor."

Yeniçerilerin tahta Mahmut'u çıkarma tehdidi Mehmet'i bir hayli tedirgin etmişti. Yirmi bir yaşında olan Mahmut, Peçevi'nin yazdığına göre yeniçeriler tarafından çok seviliyordu. Mehmet ise tam aksine çok şişmandı ve Capello'nun da belirttiği gibi, doktorlar sağlığının sefere çıkamayacak kadar kötü olduğunu söylüyorlardı. O sıralarda Safiye, dini bütün bir falcının Mahmut'un annesine gönderdiği bir mektubu ele geçirdi, mektupta Sultan'ın altı ay içinde öleceği ve yerine Mahmut'un tahta çıkacağı yazılıydı. Bunun üzerine iyiden iyiye paniğe kapılan Mehmet, 7 Haziran 1603'te Mahmut'u ve annesini öldürttü. Henry Lello, krallığa yazdığı raporunda bu olayı haber verir ve "şehzadenin boğularak öldürüldükten sonra alelacele gizlice gömüldüğünü" belirtir.

Ne var ki falcının kehanetlerinden biri doğru çıktı ve 12 Aralık 1603'te III. Mehmet bilindiği kadarıyla kalp krizi nedeniyle öldü. Öldüğünde otuz sekiz yaşındaydı ve yaklaşık dokuz yıl saltanat sürmüştü. Knolles, Mehmet'in ölümünden söz ederken Sultan'ın kişiliğine ilişkin düşüncelerini de aktarır:

... Büyük Sultan Mehmet, zevk ve sefa içinde İstanbul'daki sarayında öldü... Korkak olmasının yanı sıra, aşırı derecede kibirliydi, en çok da bu nedenle tebaası ve özellikle de yeniçeriler tarafından hiç sevilmiyor, sayılmıyordu; başarısız yönetiminden ve devletin en önemli işlerini bile kadınların eline (annesinin, eşinin ve diğerlerinin) bırakmasından yakınan yeniçeriler ona karşı ayaklanmakla kalmadılar, neredeyse onu tahttan indireceklerdi. Sultan kendini tamamıyla dünya zevklerine vermişti ve bu yaşamın izleri de bir hükümdara hiç yakışmayan biçimsiz, şişman, sağlıksız ve hantal bedeninde açıkça görülüyordu. Bu durumunun sorumlusu da boş hayallerden başka şeyin yer almadığı, tembellikten ve zevkten başka hiçbir şeye çalışmayan zihniydi; böylelikle kısalan ömrünü halkıyla zerre kadar ilgilenmeden geçirdi ve ardından pek az kişi yasını tuttu.

Mehmet'in ardından tahta geçen oğlu I. Ahmet, henüz on üç yaşında olmasına karşın olgun bir erkeğin kişiliğine sahipti. Geleneğe göre tahta çıkan sultana şeyhülislam tarafından Osman Gazi'nin kılıcı verilirdi, Ahmet ise bu kılıcı kendi kendine kuşanmayı tercih etti. Vezirlerin kendisini taşımalarını da beklemeyerek tereddüt etmeden tahta çıkıp oturdu. İlk işi vezirlerine danışarak âdet olduğu üzere yeniçerilere ve İstanbul'daki diğer askerlere yüklüce bir bahşiş dağıtılmasını emretmek oldu, hemen ardından da atına binip kentin sokaklarını gezerek halkının kutlamalarını kabul etti.

Mehmet'in, Mustafa adında dokuz yaşında bir oğlu daha vardı. Ne var ki zihinsel özürlü olan bu çocuğun tahta rakip çıkması tehlikesi olmadığından olsa gerek, Ahmet kardeşinin hayatını bağışladı. Böylece Osmanlı tarihinde ilk kez bir sultan, kardeşlerini öldürmeden tahta çıkmış oldu. Büyük olasılıkla Mustafa'nın öldürülmemesinin bir nedeni de Osmanlı Hanedanlığının Ahmet'ten sonraki tek erkek vârisi olması ve Ahmet'in henüz bir oğul sahibi olmayacak kadar küçük yaşta olmasıdır.

33. İncili Köşk

Ahmet tahta çıkışının ertesi günü Ayasofya'nın yanındaki bahçede toprağa verilen babasının cenaze törenine katıldı. Kanuni Sultan Süleyman'ın ardından gelen üç sultanın sonuncusu olan Mehmet için de yine Ayasofya'nın bitişiğinde bir türbe yapıldı. Böylelikle eşleri, çocukları ve cariyeleriyle birlikte burada son uykularına yatan sultanların arasına Mehmet de katılmış oldu.

Saltanatının ikinci yılında Ahmet, babasından kalan hiç sevmediği bir mirası; Thomas Dallam'ın İncili Köşk'te kurduğu mekanik harikası organunu da başından attı. Ahmet de tıpkı babası gibi sık sık köşkün dışındaki namazgâhta ibadet ediyordu. Sultan'ın imamı Mustafa Safi'nin yazdığına göre babasından çok daha dindar olan Ahmet, organunun üzerindeki figürlerin bir putperest tapınağına yaraşır şeyler olduğunu ve "halifenin ibadet ettiği bir mekânda yerlerinin olmadığını" düşünüyordu. Böylelikle 1605'te Ahmet'in emriyle organun kurulduğu yerden kaldırıldı ve parçalara ayrılarak saraydan atıldı.

PADİŞAH KATLİ

Ahmet tahta çıkar çıkmaz büyükannesi Safiye'yi Üçüncü Tepedeki Eski Saray'a gönderdi ve Safiye, ölümüne dek geçen on beş yıl boyunca burada yaşadı. Topkapı Sarayından sürüldüğü için Haliç kıyısında yaptırmakta olduğu cami de yarım kaldı ve kısa sürede viraneye döndü.

Ahmet'in tahta çıkışıyla valide sultanlığa yükselen annesi Handan, Safiye kadar ön planda ve yetki sahibi değildi; bildiğini okuyan oğlu üzerinde fazla etkisi yoktu. 26 Kasım 1605'te öldüğünde, Ahmet Anadolu'daki bir ayaklanmayı bastırmak üzere sefere çıkma hazırlığındaydı. Handan, ölümünün ertesi günü Ayasofya'nın bitişiğindeki türbede, kocası III. Mehmet'in yanında toprağa verildi. Ahmet ise âdet olduğu üzere yedi gün yas tutması gerekirken sefer tarihini ertelemeye yanaşmadı ve cenazenin hemen ardından yola çıktı. Bu aceleciliği, Handan'ın ölümünde oğlunun parmağı olduğu söylentilerine yol açtı. 1602-1605 yılları arasında İstanbul'da bulunan İngiliz seyyah Sir Thomas Sherley, Ahmet'in devlet yönetimine karışmasından bıktığı annesinden kurtulmak istediğini yazar ve şöyle der: "bu nedenle 1605 yılı Ağustos ayında öz annesini zehirleyerek öldürdü."

Ahmet, küçük kardeşi Mustafa ile onun adı bilinmeyen annesini de Eski Saray'a göndererek başından savdı. Ancak tahta çıkışından kısa bir süre sonra yakalandığı çiçek hastalığından kurtulamayacağını düşünen vezirler,

Eski Saray'daki Mustafa'yı Topkapı Sarayına getirerek Ahmet'in yerine tahta çıkarmaya karar verdiler. Ne var ki Ahmet iyileşti ve ilk iş olarak bu kararı veren vezirleri saraydan kovdu.

II. Mehmet'in kısa süren ilk saltanatını saymazsak, tahta çıktığında bir oğul sahibi olmayan ilk sultan Ahmet'ti. Ancak kısa sürede bu açığı da kapadı ve saltanatının on birinci ayında, 3 Kasım 1604'te, geleceğin II. Osman'ı olacak çocuk doğdu. Osman'ın annesi, büyük olasılıkla Rum asıllı olan ve bazı kaynaklarda adı Hatice olarak da geçen Mahfiruz'du.

Osman'ın doğumundan sonraki iki yıl içinde isimleri bilinmeyen iki cariyeye, Ahmet'in ikinci oğlu Mehmet'i ve ilk kızı Gevherhan'ı doğurdular. Bunu izleyen on yıl içindeyse Ahmet'in en az on oğlu ve beş kızı olduğu biliniyor.

Saltanatının ikinci yılında Ahmet'in haremine Anastasia adında Rum asıllı bir cariyeye katıldı. Bu yeni cariyenin babası, Ege'deki Tinos adasının rahibiydi, ada Türkler tarafından fethedildiğinde Anastasia da esir alınarak İstanbul'daki köle pazarında satılmıştı. Hareme yeni gelen bir

grup cariyenin ilki olduğu için Ahmet ona, "Sürünün Başı" anlamına gelen Kösem adını verdi; Kösem daha sonraları Mahpeyker adını aldı. Kısa sürede Ahmet'in gözdesi olan Kösem, 1605'te Ayşe adında bir kız çocuğu doğurdu. Bunu izleyen on yıl içinde ise ona iki kız ve dört oğul daha verdi, bu oğullardan biri 29 Ağustos 1609'da doğan

34. I. Ahmet (1603-1617)

geleceğin IV. Murat'ı, bir diğeri de 9 Kasım 1615'te doğan İbrahim'di.

Bu arada haseki unvanını Kösem'e kaptıran Mahfiruz, oğlu Osman'ı Topkapı Sarayında bırakarak Eski Saray'a taşınmak zorunda kaldı; Osman'ın bakımını ise Kösem üstlendi. Kösem, arabasıyla İstanbul'da gezintiye çıktığı zamanlarda küçük şehzadeyi de beraberinde götürüyordu. Dönemin Venedik büyükelçileri yazdıkları raporlarda, bu gezintiler sırasında Kösem'in arabanın içinde bir perdeyle yüzünü gizlediğini, Osman'ın ise kendisini görmek için etraflarını çevreleyen halka avuçla para dağıtmaktan çok hoşlandığını belirtirler. Ayrıca bu raporlarda yazılanlara göre Ahmet, Kösem'e derin bir aşkla bağlıydı ve ülke yönetimindeki asıl yetki, tahtın görünmeyen sahibi olan Kösem'deydi. Cristoforo Valier, onun "Sultan'ın kalbinin tek sahibi olduğunu ve bu nedenle ona istediği her şeyi yaptırabildiğini" yazar. Simon Contarini ise Kösem'i şöyle tanımlar:

Güzel, kurnaz ve oldukça yetenekli bir kadın... Son derece güzel şarkı söylüyor ve Sultan ona sırlıslıkla âşık... Herkesçe sayılan biri olmasa da bazı konularda sözü geçiyor ve gözdesi olduğu Sultan onu bir an olsun yanından ayırmıyor... Ayrıca devlet meseleleri ve yönetim hakkında fazla konuşmayacak kadar akıllı.

Anlaşılan tahtın hakkını veremeyeceğine ilişkin bütün şüpheleri ortadan kaldıran Ahmet, Eski Saray'da annesiyle birlikte yaşayan kardeşi Mustafa'nın hayatını bağışladığına pişman olmuştur. Simon Contarini, 1612'de yazdığı bir raporda Sultan'ın iki kez kardeşini öldürtmeye karar verdiğini ancak her ikisinde de son anda vazgeçtiğini belirtir: ilk seferinde ansızın baş gösteren karın ağrıları nedeniyle, ikincisindeyse şiddetli bir gök gürültüsünden korktuğu için. Contarini'ye göre Mustafa'nın hayatını kurtaran asıl etken, "kardeşine şefkat gösteren bir Sul-

tan'ın ileride oğluna (Murat) da kıyamayacağını" düşünen Kösem'di.

1606 yılı sonbaharında İstanbul'un Yahudilerin çoğunlukta olduğu yerleşim bölgesinde büyük bir yangın çıktı. Knolles, bu yangını söndürme çalışmalarında Sultan Ahmet'in ön saflarda yer aldığını, hatta bu sırada yaralandığını belirtir: "İnsanlar panik içinde bağrışarak oradan oraya koştururken Sultan atından düştü ve yaralandı."

Ahmet kısa sürede iyileşti ve o yıl Mimar Mehmet Ağa'ya Birinci Tepede, Atmeydanı'nın doğu tarafında bir cami yapılması emrini verdi. Anlatılana göre Ahmet bu camiye öylesine değer veriyordu ki, sık sık caminin inşaatına giderek buradaki işçilerle ve ustalarla birlikte çalışıyor, yevmiyelerini kendi eliyle ödüyor ve en çalışanlarını ayrıca ödüllendiriyordu.

Ahmet Topkapı Sarayına da bir dizi yeni yapı ekledi; selamlıkta ve haremde birer hamam, III. Murat Odasının

bitişigine de küçük, güzel bir kütüphane yaptırdı. 1605 yılında sarayı ziyaret eden Fransız diplomat Henry de Beauvau, selamlıktaki hamamı anlattıktan sonra ekler: "Bugünlerde Sultan burayı pek kullanmıyor, onun yerine kadınlar için yapılan hamamda yıkanıyor."

Ahmet ayrıca bugün Dördüncü Avlu olarak bilinen yerde de bir köşk yaptırdı. Günümüze ulaşamayan bu köşkte haremde kadınları için eğlenceler düzenleniyor, Fransız diplomat Julien Bordier'nin yazdığına göre

35. Sultanın gözdelerinden biri

zamanın saray oyuncularını olan Yahudiler burada “çalgılı müzikli” komediler sahneliyorlardı.

Fransız diplomat Gilles Fermanel ise Ahmet’in Birinci Avluda “çok sevimli, küçük bir ev” yaptırdığını yazmıştır. Yapının ithaf yazısında burada “sarayın en halis ekmeğinin pişirildiği” belirtiliyordu. Burada imal edilen ekmeğin unu İznik buğdayından yapılıyor, sarayın sınırları içindeki bir korulukta yetiştirilen keçilerin sütüyle mayalanıyordu. Bu üstün kaliteli ekmekler yalnızca Sultan Ahmet’e ve onun layık gördüğü az sayıdaki kişiye sunuluyordu. Bu şanslı kişilerden biri olan saray doktoru Domenico Hierosolimitano, anılarında bu ekmekten de söz eder:

Bu iş için imal edilen kaliteli beyaz undan her gün bir buçuk kilo ağırlığında 120 somun ekmek pişiriliyor, bu ekmekler yalnızca Büyük Türk’ün seçtiği kişilere ya da altı doktorundan birine ikram ediliyordu; ki bu doktorların üçüncüsü, Tanrı’nın takdiriyle bugün Roma’da Kurtarıcımız aşkına sefalet içinde bir Hristiyan olarak yaşayan Domenico Hierosolimitano’ydu.

Hierosolimitano’nun hizmet ettiği dönemde sarayı ziyaret eden Ottaviano Bon, Ahmet’in haremindeki kadınların hastalandıklarında nasıl muayene edildiklerini şöyle anlatır:

Ancak hastalanan kadın Kraliçe (Valide Sultan) ya da Büyük Sinyor’un eşlerinden biriye, saray doktorlarının nabzına bakması için yatağından çıkardığı eli ya da kolu bir parça ipek ya da taftayla örtülürdü; zira çıplak tenine bakılması ya da dokunulması yasaktı; doktorun, onun yanında, hastalığına ya da tedavisine ilişkin söz söylemesi de yasaktı; ancak hastanın odasından çıktıktan sonra hangi ilacın nerede ve nasıl kullanılacağını anlatabilirdi, söz konusu ilaç da Türklerin geleneklerine göre bir miktar gevşetici ve rahatlatıcı şerbetten ibaretti, bunun dışında ilaç kullandıkları pek enderdi; kanımca bu doktorların

her hastalığın ilacını hazırlayabilecek bilgi ve becerileri de yoktu. Ola ki hastanın, bir cerrahın müdahalesine gereksinimi varsa o vakit kendi haline bırakılıyor, öylece acı çekmesine göz yumuluyordu çünkü ameliyat sırasında kadının teninin ve etinin görünmesi kaçınılmazdı.

Topkapı Sarayının iç kısımlarına girebilen az sayıdaki yabancıdan biri, Sultan Ahmet'in ava çıkmasından yararlanarak bostancıbaşının yardımcısıyla sarayda bir gezinti yapan Bon'du. Bon'un ilk gördüğü yer, Has Oda'nın kemerli avlusu ve burada Sultan'ın lalleriyle ve soytarılarıyla oynadığı bir göletti.

... Ve gölette küçük bir kayık vardı, bana söylendiğine göre Büyük Sinyor sık sık lalleri ve soytarılarıyla birlikte bu kayığa biner; bu adamların bir kısmı kürek çekerken, bir kısmı da suya dalıp çıkarak Sultan'ı eğlendirirlermiş; çoğu zaman da Sultan göletin kıyısında gezerken onları suya iterek kulaklarından tutup kafalarını suyun dibine bastırırmış.

Knolles, yazdığı Osmanlı İmparatorluğu tarihini 1610'da, Ahmet'in saltanatının yedinci yılında bitirirken, Sultan ve kişiliği hakkında şöyle bir yorum yapar:

Sözünü ettiğimiz bu büyük Sultan Ahmet tahta çıktığında hemen hemen on beş yaşındaydı, şimdi ise yirmi iki yaşlarında; yuvarlak, toplu bir yüzü var, herkesçe beğenilse de çiçek hastalığının izleri hâlâ görülüyor. Kestane rengi ufak sakalı yüzünün dört ayrı yerinde çıkıyor; yanaklarında ve çenesinin her iki yanında... Orantılı ve yapılı bir vücudu var, babası Mehmet gibi kilo almaya meyilli, güçlü ve adaleli, aynı zamanda da çok hareketli... Dünya zevklerine pek düşkün, bu yüzden o da, tıpkı babası gibi tez zamanda mezarı boylayacak... Cariyelerinden dört çocuğu var: iki oğul ve iki kız; en büyük oğlu beş yaşlarında. Ayrıca açık havada vakit geçirmekten de zevk alıyor, örneğin avlanmaktan ve doğancılıktan.

Knolles bunlara ek olarak Osmanlı Hanedanlığında süregelen her şehzadeye bir el sanatı öğretme geleneği uyarınca, Ahmet'in de boynuzdan halkalar yaptığını anlatır:

Bütün Türk imparatorları dini inanışları gereği her gün, zamanlarının bir bölümünü bir el sanatıyla uğraşarak geçirmek zorundalar: bu yüzden önceki Büyük Sinyor olan Sultan Mehmet (III. Mehmet) de ok imalatıyla uğraşır: oğlu Ahmet ise boynuzdan halkalar yapıyor, Türkler ok atarken bu halkaları başparmaklarına takıyorlar. Büyük Sultan her sabah ibadetini yaptıktan sonra bir süre bu halkaların yapımıyla uğraşır.

Ahmet, saltanatının dokuzuncu yılında o sırada henüz sekiz yaşında olan büyük kızı Gevherhan'ın elli beş yaşındaki kaptanıderya Kara Mehmet Paşa'yla evlenmesi şerefine görkemli bir düğün yaptı. Paul Rycaut'ın 1680 yılında basılan Osmanlı tarihinde bu düğün şöyle anlatılır:

Düğün günü gelip çattığında gelin alayı, damadın evine doğru yola çıktı: En önde yeniçeriler, arkalarında inzibat amiri ve onun emrindeki memurlar geliyordu, onların ardında seksen kadar bey, kadılar, vezirler ve sadrazam vardı.

Sadrazamın solunda müftü bulunuyordu, otuz obudan ve davuldan oluşan bando onları takip ediyordu, bandonun arkasındaysa ellerinde teflerle maymunlar gibi bin bir cambazlık yaparak ilerleyen seksen Mısırlı vardı.

Bu grubun arkasından da ikişerli halde kırk müzisyen yürüyordu; bu müzisyenlerin kimileri sitar, kimileri harp, kimileri ut çalıyordu. Bunların ardında, çaldıkları müzik eşliğinde şarkı söyleyip dans ederek ilerleyen, bir pelerinle takke giymiş, her yerine koyun kemikleri asmış bir deli (Türkler arasında bir aziz olarak görülüyor) geliyordu: arkasında tophanenin baş memurları ve caddeye yaklaşanları kovalamak için ellerinde topuzlar ve

türlü demir aletler taşıyan otuz adam vardı, bunların ardından gelen bir sürü adam, üzerlerinde balmumundan yapılmış meyveler bulunan, tepelerinden ve ortalarından iplerle bağlanmış olağanüstü yükseklikteki iki ağacı taşıyorlardı: Peşlerinde yirmi adamıyla birlikte gelinin manevi babası ve hazinedarbaşı olan Ahmet Paşa vardı, gösterişli giysilere bürünmüştü ve atının üzerinde gururla dimdik ilerliyordu.

Ahmet Paşa'nın arkasında kölelerin taşımakta olduğu iki büyük meşale vardı, onların arkasında da tamamen altınla kaplanmış, üzerindeki mücevherlerin parıltısı içinde yanan ateşi bile gölgede bırakan dev bir meşale taşınıyordu: Meşalelerin ardından kızlarağası ve prensesin hizmetçileri geliyordu, arkalarında kırmızı kadifeden yapılmış, altınlarla süslenmiş büyük bir sayeban (gölgelek) taşınıyordu; sayebanın yerlere kadar uzanan perdeleri sıkıca örtülmüştü çünkü altında atına binmiş, hadımağalarıyla birlikte ilerleyen gelin vardı; onların ardından muhteşem güzellikteki dört beyaz atın çektiği bir arabada, altın kumaşlarla örtülü gelin arabası geliyordu: peşlerinden gelen sekiz arabada gelinin silahlı siyahilerle korunan nedimleri vardı; alayın en sonundaysa kölelerin arasından seçilen en güzel yirmi beş bakire kız, atlara binmiş, omuzlarına dökülen saçlarını dalgalandırarak ilerliyordu...

Düğünün ertesi günü Sultan Ahmet, gelinin annesini döverek hançerle yanağından yaraladı; bunun nedeni, kadının Sultan'ın gözdelelerinden birini boğdurtmasıydı. Paul Rycaut, bu olayı şöyle anlatır:

Ne var ki bunca şaşaanın ve gösterişin ardından düğünün hemen ertesi günü Sultan Ahmet, Kaptan Paşa'yla evlenen kızının annesini acımasızca dövdü, hançeriyle yanağından yaraladı ve ayaklarının altına alarak çiğnedi; çünkü Sultan, kız kardeşinin kölelerinden birine âşık olmuştu ve gelinin annesi de Sultan'ın haremine istediği bu köleyi öldürtmüştü: Bütün bu sıkıntıların

üstüne İstanbul'u kırıp geçiren bir salgın baş gösterdi, Sultan da bu salgından kaçmak için İstanbul dışındaki Davut Paşa Sarayına gitti, ancak tatsızlıklar burada da yakasını bırakmadı ve yaptırdığı camiye ziyaret ederken bir derviş ona büyük bir taş attı.

Beş ay sonra Ahmet, Kösem'den olan ilk kızı Ayşe Sultan'ı Sadrazam Nasuh Paşa'yla evlendirdi. Bu sırada Ayşe yedi yaşında, kocasıysa orta yaştaydı. Ahmet, iki yıl sonra Nasuh Paşa'yı öldürttü ve Ayşe de dokuz yaşında dul kalmış oldu. Nasuh Paşa'nın ardından Ayşe, beş paşayla daha evlendirildi; eşlerinin ikisi savaşta, biri bir suikast sonucu, ikisiyse ecelleriyle öldü. Son kocası Halep Ahmet Paşa 1644'te öldüğünde Ayşe otuz dokuz yaşındaydı ve altıncı kez dul kalıyordu.

Süleyman'ın saltanatını izleyen bir asır boyunca Osmanlı Hanedanlığında sultan kızlarının art arda birkaç paşayla evlenmeleri olağan bir durumdu; böylelikle İmparatorluğun en güçlü kişileriyle akrabalık bağları kurulmuş oluyordu. Özellikle de Kösem, iktidardaki gücünü sürdürmek için yaklaşık elli yıl boyunca kızlarını ardı ardına bu paşalarla evlendirmesiyle tanınır. Kösem'in 1626'da Sadrazam Hafız Ahmet Paşa'ya yazdığı aşağıdaki mektuptan birkaç ay sonra, Hafız Ahmet Paşa, Ayşe'nin üçüncü kocası olmuştur: "Hazır olduğunuzda bana haber gönderin, ben de ona göre harekete geçeyim. Derhal gereği neyse yaparız. Hazırda bir kızım var. Tıpkı Fatma'mı verdiğim gibi, onu da size verebilirim."

Saltanatının on üçüncü yılında Ahmet, Atmeydanı'nın yanında yaptırdığı camiye vakfetti. Âdet olduğu üzere o gün Ahmet, alçakgönüllüğünün ifadesi olarak Hazreti Muhammed'in ayak izi şeklinde bir sorguç taktı.

Ne var ki Ahmet'in ömrü, bu caminin tamamlanışından kısa bir süre sonra, 22 Kasım 1617'de sona erdi. Bilindiği kadarıyla tifüse yenik düşen Sultan, öldüğünde yirmi

yedi yaşındaydı ve adını taşıyan caminin bitişiğindeki türbede toprağa verildi.

Ahmet'in ölümü, beraberinde taht krizini de getirdi çünkü en büyük oğlu Osman on üç yaşına yeni basmıştı. Üç asır ve on dört nesil boyunca Osmanlı Hanedanlığında taht, babadan en büyük oğula geçmişti. Şimdi ise Osman'ın çok küçük olması nedeniyle vezirler, tahta Ahmet'in kardeşi Mustafa'yı geçirmeye karar vermişlerdi. Mustafa, yirmi beş yaşındaydı ve ağabeyinin on dört yıl süren saltanatı boyunca Eski Saray'da yaşamıştı. Dönemin tarihçilerinden Peçevi, olayı şöyle anlatır:

Ahmet'in oğulları henüz çok küçük olduklarından, o sırada olgun bir erkek olan Mustafa tahta çıktı... Yetişkin bir şehzade varken bir çocuğu tahta oturtmak tehlikeli durumlara ve dedikodulara yol açacaktı, bu nedenle şartların gereği yerine getirildi ve tahtın vârisinin Mustafa olduğuna karar verildi. Aksi takdirde saray, türlü iftiranın ve yerginin hedefi olabilirdi.

36. Sultan Ahmet Camisinin Atmeydanı'ndan görünümü

Peçevi, bu değişikliğin "Ahmet Han'ın saltanatı boyunca her türlü devlet işine bakan kızlarağası Mustafa Ağa'nın marifeti olduğunu" ima eder. Venedik balyosu Simon Contarini'nin de belirttiği gibi, Ahmet'in yerine Mustafa'nın geçmesinde Kösem'in de büyük rolü olabilir; zira Kösem, Osman'ın tahta geçtiği anda kardeşleri Murat'la İbrahim'i öldürteceğinden korkuyordu, öte yandan Mustafa'nın onların hayatını bağışlaması olasılığı yüksekti.

Mustafa'nın tahta çıkışının ardından, I. Ahmet'in eşleri ve çocukları Eski Saray'a taşındılar, aralarında Kösem ve en büyükleri Murat olan dört oğlu da vardı. Kösem Eski Saray'da oturduğu süre zarfında da bin akçelik günlük gelirini almaya devam etti ve kocası ölmüş olmasına karşın hasekilik unvanını sürdürdü.

Tahta çıkana dek Mustafa'nın zihinsel engelli olduğunu pek az kişi biliyordu ancak sultan olduktan sonra onu gören herkes, zihinsel engelli olduğunu ve imparatorluk bir yana, kendi kendini bile idare edemeyeceğini anladı. Böylece Kâtip Çelebi'nin de *Fezleke*'sinde yazdığı gibi, ülke yönetimi Valide Sultan'a kaldı: "Göstermelik Sultan'ın zihinsel ve bedensel rahatsızlıkları ayyuka çıkınca, doktorların gözetimine bırakıldı... ve devlet yönetimi de muhterem annesine devredildi." Ulemanın önde gelenleri, Sultan Mustafa'nın resmen tahttan indirilmesi için vezirler arasında yandaş toplayan Mustafa Ağa'nın azledilmesi konusunda Valide Sultan'a baskı yapmaya başladılar. Ne var ki Naima'nın yazdığına göre Valide Sultan, "Mustafa Ağa'nın gözyaşlarına ve tatlı diline kanarak" onun kızlarağası olarak kalmasına karar verdi. Hemen ardından Mustafa Ağa, ulemaya Sultan Mustafa'nın zihinsel engelinin devleti idare etmesine mâni olduğunu bildiren bir fetva çıkarttırdı. Bunun üzerine 26 Şubat 1618'de Mustafa'nın doksan altı günlük saltanatı sona erdi ve Mustafa, Topkapı Sarayındaki Kafes olarak bilinen odaya kapatıldı.

Tahttan indirildiği gün Mustafa'nın yerine o sırada on üç yaşında olan yeğeni II. Osman geçti. Osman'ın annesi Mahfiruz Eski Saray'da kalmış olmalı ki, Topkapı Sarayına dönerek Valide Sultanlık sıfatını aldığına ilişkin hiçbir kayıt bulunmuyor. Mahfiruz, Osman'ın tahta çıkışından iki yıl sonra, 1620'de öldü ve ardından bir tören dahi yapılmaksızın Eyüp'te toprağa verildi. Osman'ın tahta çıkışıyla birlikte Mustafa'nın annesi de Eski Saray'a taşındı. Valide sultanken aldığı günlük üç bin akçe, iki bine indirildi. III. Mehmet'in annesi Safiye Sultan ise hâlâ Eski Saray'da yaşıyor ve günde üç bin akçe alıyordu. Safiye, 1618'de öldüğünde kocasının Ayasofya'nın bitişiğindeki türbesinde toprağa verildi. I. Ahmet'in hasekisi olarak günde bin akçe almayı sürdüren Kösem ise, oğulları Murat ve İbrahim'le birlikte Eski Saray'da yaşıyordu. Kösem'in çabaları sayesinde I. Ahmet'in yedi oğlunun da hayatları bağışlanmıştı, bu çocukların en büyüğü olan Mehmet henüz on üç yaşına basmamıştı.

Osman, hükümdarlığının üçüncü ayında İngiltere kralı I. James'e bir mektup yazarak Osmanlı Hanedanlığında süregelen tahta çıkma kuralının amcası I. Mustafa'yla neden değiştiğini açıkladı:

Bugüne değin bu imparatorlukta hükümdarlık hep dededen babaya, babadan oğula geçmiştir: Ancak büyük ve soylu amcamız Sultan Mustafa'nın yaşça büyük olması nedeniyle tahta onun çıkmasına karar verilmiştir.

Bu mektup yazıldığında Osman, kendisinin yerine Mustafa'nın tahta çıkmasını sağlayanları çoktan görevlerinden almış, orduya yaptığı bir açıklamada, amcasının kısa bir süre için de olsa saltanat sürmesini, atalardan kalma geleneğin bozulmasının kötü bir sonucu olarak tanımlamıştı.

Osman'ın saltanatının üçüncü yılında günbatımında gökyüzünde göz alıcı, kılıç şeklinde bir kuyruklu yıldız gö-

rüldü, Dimitri Kantemir'e göre sarayın astrologları bunu "bir zafer alameti ve Osmanlı İmparatorluğunun yükselişinin simgesi" olarak yorumladılar. Bir yıl sonraysa bu kez Boğaz'ın suları dondu ve aynı astrologlar bunu büyük bir uğursuzluğa yordular.

Osman'ın tahtına bir vâris bırakması gerekiyordu ve nihayet 20 Ekim 1621'de cariyesi Meylişah'tan bir oğlu oldu. Ne var ki Emir adı verilen bu çocuk ertesi yılın ocak ayında öldü. Kısa süre sonra Osman'ın ikinci oğlu Mustafa ve ilk kızı Zeynep doğdu ancak bu çocuklar da henüz bebekken öldüler. Bir türlü tahtın vârisi olacak bir oğlunun olmayışı Osman'ı korkuya sürükledi ve çıkmayı planladığı Polonya seferinden önce kendisinin yerine tahta geçirileceğinden kuşkulandığı kardeşi Mehmet'i öldürtmeye karar verdi. Rumeli kadısı fetva çıkararak olası bir taht kavgasını önlemek için Mehmet'in ölmesi gerektiğini bildirdi ve 12 Ocak 1621'de Mehmet öldürüldü.

Ertesi yıl Osman, hanedanlıkta süregelen köle kızlarla evlenme âdetini bozdu ve seçkin bir aileden gelen güzel bir Türk kıızıyla evlendi. Müftü Esat Efendi'nin kızı olan Ukeyle [âkile -çn.] aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman'ın torununun torunuydu. 7 Şubat 1622'de yapılan düğün, Müslüman halkın ve askerinin büyük tepkisini çekti. Zamanın İngiliz büyükelçisi Sir Thomas Roe, bir mektubunda bu olaydan şöyle söz eder:

*Yaklaşık on iki gün önce
Büyük Sinyor, vezirlerinin
tüm itirazlarına karşın bir*

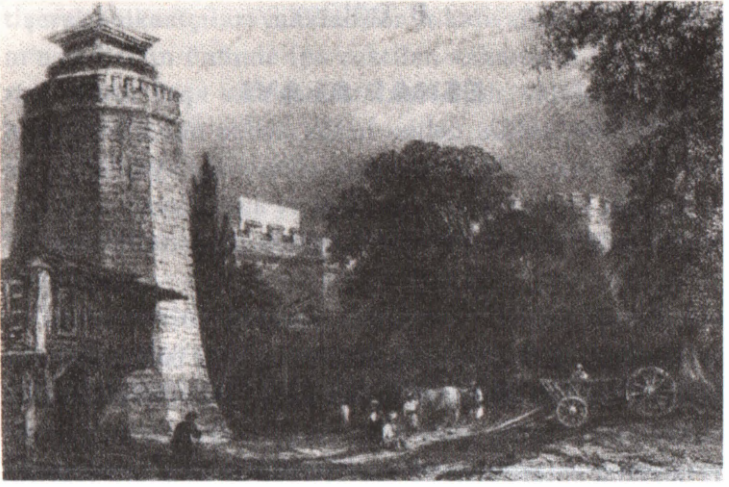

37. Silahlı bir yeniçeri

sultanın torunuyla sırf güzelliği için evlendi, üstelik son derece sade bir düğün töreni yapıldı ki bu da çeşitli söylentiye neden oldu, oysa sultanlar akrabalık dolayısıyla Türk asıllı kadınlarla evlenmezler. Bu tür tutarsızlıkları ve aşırı para hırsı nedeniyle Sultan ordunun gözünden bir hayli düştü; her gün bir iki içoğlanıyla kentin sokaklarında tebdil-i kıyafet dolaşması, ikinci sınıf bir memur gibi evlere ve meyhanelere girip çıkması ise halkın bile onu küçümsemesine yol açıyor.

Sonunda 18 Mayıs 1622'de İstanbul'daki askerler ve halk birleşerek Osman'a karşı ayaklandılar. Şeyhülislam derhal bir fetva çıkararak Sultan'ın ahlakını bozdukları gerekçesiyle Sadrazam Dilaver Paşa'yı ve diğer vezirleri lanetledi. Gale yana gelen kalabalık Topkapı Sarayının Birinci Avlusuna girerek Sadrazam'ı linç etti. Osman'ın danışmanları ayaklanmayı bastırmanın tek yolunun Sultan'ın bizzat isyancılarla görüşmesi olduğunu söylediler, oysaki ayaklanmanın perde arkasındaki elebaşı, tahttan indirilen Mustafa'nın eniştesi Kara Davut Paşa'ydı. Osman atına binerek danışmanlarıyla birlikte Bayezit'ta bulunan yeniçerilerin camisine gitti. Burada isyancılardan merhamet dilendiyse de yalvarmalarına kulak asılmadı ve Osman'ın beraberindekiler kılıçtan geçirildi. Böylelikle kaderiyle baş başa kalan Osman, bir arabaya bindirilerek Yedikule Zindanlarına atıldı. Bir karşı ayaklanmayla Sultan'ın yeniden tahta çıkmasından korkan Davut Paşa, derhal Osman'ın öldürülmesi emrini verdi. Evliya Çelebi, Osman'ın son saatlerini şöyle anlatır:

Osman Han'ı vura vura arabaya koyup Yedikule'de bin bir işkenceyle şehit ettiler. Cebecibaşı nam bir kâfir, mübarek kulağını kesti, bir yeniçeri de yüzüğünü almak için parmağını kesti. Kâfir bunları Davut Paşa'ya müjde getirip ödül olarak epeyce akçe aldı.

38. Yedikule kapısı

Ertesi gün Osman'ın cansız bedeni Sultan Ahmet Camisindeki türbeye, babasının yanı başında toprağa verildi. Osman öldüğünde henüz on yedi yaşında olduğu için tarihte Genç Osman olarak anılır. Osmanlı Hanedanlığında ilk defa bir sultanın kendi halkı tarafından öldürülmesi, yabancı gözlemcilerce, Osmanlı İmparatorluğunun gerilemeye başladığının bir göstergesi olarak kabul edildi. Sir Thomas Roe, olayın ardından yazdığı bir mektupta şöyle der:

Şu anda öğrendim ki Sadrazam Davut Paşa, yeni imparatorordan aldığı bir emirle birkaç saat önce zindana atılan Osman'ı boğdurtmuş: Böylelikle ilk kez kendi elleriyle sultanlarının canına kıymış oldular ki, bence bu, imparatorluğun çöküşünün kesin bir işareti.

ESNAF ALAYI

II. Osman'ı deviren ayaklanma sırasında isyancılar, Osman'ın amcası Mustafa'yı korumak amacıyla Topkapı Sarayından alarak önce Eski Saray'a, oradan da yeniçeri ocağına götürdüler. 19 Mayıs 1622'de Mustafa yeniden Topkapı Sarayına getirilerek ikinci kez tahta çıkarıldı.

Ertesi gün Davut Paşa, Mustafa'nın annesine Osman'ın kesik kulağını getirdi, böylelikle Osman'ın öldüğü kanıtlanmış, yeni sultanın tahtı da sağlama alınmış oluyordu. İkinci kez Valide Sultan olan Mustafa'nın annesi bir kez daha zihinsel engelli olan oğlunun yerine saltanat vekilliğini üstlendi ve ödül olarak Davut Paşa'yı sadrazam atadı.

Davut Paşa, Valide Sultan'ın kızıyla evlenmiş ve Süleyman adında bir oğlu olmuştu. Sir Thomas Roe'ya göre Valide Sultan'la damadı birlik olarak I. Ahmet'in hâlâ hayatta olan tüm oğullarını ortadan kaldırmaya karar verdiler, böylece çocuğu olmayan ve haremine cariye almayı kesinlikle reddeden Sultan Mustafa'dan sonra hanedanın tek erkek üyesi, Davut'un oğlu Süleyman olacaktı. Bu sayede tahtın Valide Sultan'ın torununa kalacağı kesinleşmiş olacaktı.

Valide Sultan'ın sağ kolu olan kapı ağası, adamlarıyla birlikte genç şehzadeleri öldürmek amacıyla Eski Saray'a gitti ancak yolları sarayın içoğlanları tarafından kesildi. Saray çevresinde nöbette olan yeniçeriler ve sipahiler ye-

tişerek suikastçıları yakaladılar ve kapı ağasını Atmeydanı'nda halkın önünde ipe çektiler. Askerlerin isteği üzerine Davut Paşa sadrazamlıktan alındı, Valide Sultan'sa halk tarafından evliya kabul edilen Sultan Mustafa'nın annesi olduğu için cezalandırılmadı. Kısa süre sonra yenicheriler Davut Paşa'yı Yedikule Zindanlarına götürerek bir zamanlar onun emriyle Osman'ı öldürdükleri yerde boğdular.

İmparatorluk kargaşa içindeydi; Anadolu'da sık sık ayaklanmalar çıkıyor, İstanbul'daki orduda maaşların yükseltilmesi için kazan kaldırma hazırlığı yapılıyordu; imparatorluk hazinesiyse tamtakırdı. Mustafa'nın vekilliğini yapan Valide Sultan bir yıl içinde tam altı sadrazam değiştirdi. Bu sadrazamların hiçbirisi İmparatorlukta düzen sağlayamadı ve gitgide her kesimde Mustafa'nın yerine Kösem'in en büyük oğlu Murat'ın tahta geçmesi gerektiği konuşulmaya başlandı. Sonunda, 10 Eylül 1623'te her hizipten bir temsilci Mustafa'yla görüşerek onu, tahtı yeğeni Murat'a bırakmaya ikna ettiler.

Murat tahta çıktığında on dört yaşındaydı ve babası I. Ahmet'in ölümünü izleyen yaklaşık beş yıl boyunca Eski Saray'da yaşamıştı. Tahta çıktığının ertesi günü amcasını Eski Saray'a gönderdi ve Mustafa ömrünün kalan kısmını burada geçirdi. Mustafa'nın annesi de Eski Saray'a gönderilmiş olsa gerek ancak akıbeti bilinmiyor. Onun yerine Topkapı Sarayına dönen Kösem, Valide Sultan oldu ve oğlunun saltanatının ilk yıllarında onun naibeliğini yaptı. Kösem'in o sırada sekiz-on iki yaş arasında olan diğer oğulları Süleyman, Kasım ve İbrahim ise ergenlik çağlarına varıncaya dek anneleriyle birlikte Topkapı Sarayında yaşadılar. Ardından her biri I. Ahmet'in hayatta kalan tek oğlu Şehzade Bayezit'le beraber selamlığa taşınarak içoğlanlarıyla birlikte öğrenim gördüler. Tahta ortak çıkacak yaşa geldiklerindeyse Murat'ın emriyle Kafes'e kapatıldılar ve aralarından biri dışında hepsi öldürüldü.

IV. Murat tahta çıkışının ardından Topkapı Sarayındaki hareme kendi cariyelerini yerleştirdi, ilk hasekisi Ayşe 1627 yılında ona Ahmet adında bir oğul verdi, bunu izleyen sekiz yıl boyunca Murat'ın dört oğlu daha oldu. Ne var ki bu oğulların –dördü 1640'taki veba salgınında olmak üzere– hepsi de çocuk yaşta öldü. Murat'ın ayrıca on iki kızı oldu, altısı bebekken öldü, altısıysa genç yaşta paşalarla evlendirildi. Kösem tarafından ayarlanan bu evliliklerin çoğu, paşaların sadrazamlığıyla sonuçlandı.

Murat'ın saltanatının ilk yıllarında hükümdarlık yapan Kösem, sürekli olarak sadrazamlarla yazıştıysa da, günümüze ulaşan yedi mektubun hiçbirinde tarih ya da yazıldığı kişinin adı belirtilmemiştir. Bunlardan birinde Kösem, Yemen'de olup bitenler ve oğlunun sağlık durumu hakkındaki endişelerini dile getirir:

Mısır'dan oradaki durumu anlatan mektuplar geldi, anlaşılan size de gelmiş. Yemen konusunda derhal bir şeyler yapılması gerekiyor, ne de olsa Mekke'nin kapısı. Elinizden geleni yapmalısınız. Bu konuda oğlumla görüşeceksiniz. Şunu söylemeliyim ki bu meseleden başka şey düşünemez oldum... Biliyorum sizin için çok güç olacak ama, Muhammed'in ümmetine hizmet ederek Allah'ın rızasını kazanmış olacaksınız. Maaş ödemelerini nasıl hallettiniz? Allah'ın izniyle kuralları uygulayacak ve ardından Yemen konusuyla ilgileneceksiniz. Oğlum sabah çıkıp gece dönüyor, onu hiç göremiyorum. Böyle soğuklarda dışarıda kalırsa yine hasta olacak... Çocuğumun çilesini çekmek beni mahvediyor. Fırsatını bulunca onunla konuşun. Kendine dikkat etmesi gerekiyor. Elimden hiçbir şey gelmiyor, beni dinlemiyor. Hasta yatağından yeni kalktı, bu soğukta dışarıda dolaşıyor. Bütün bunlar bende rahat huzur bırakmadı. Tek arzum onun hayatta kalması. Hiç olmazsa Yemen konusunda bir şeyler yapmaya çalışın. Allah yardımcımız olsun...

Bütün bu zaman boyunca Murat, yeni Sultan'ın tahta çıkışıyla maaşları artmadığı için artık tamamıyla kontrolden çıkan yeniçeriler tarafından öldürülme tehlikesiy-

le burun buruna yaşıyordu. Sadrazam sefere çıktığında devlet işlerine Sultan'ın dört eniştesi bakıyordu, bunlardan üçü Kösem'in kızlarıyla evliydi. Rycaut, kitabındaki "Osmanlı devletindeki bozuk düzen" başlıklı bölümde bu durumu şöyle yorumlar:

Devlet yönetimi tamamıyla Büyük Sinyor'un dört eniştesinin elindeydi, bu adamlar yaptıkları evlilikler sayesinde devletin üst kademelerinde görev almışlar ve büyük yetki sahibi olmuşlardı... bu adamların ettikleri zulmün yanı sıra Sultan'ın kaprisleri de devletin bozuk düzenini pekiştiriyor, halkın memnuniyetsizliğini ve tatminsizliğini artırıyordu...

Rycaut, Murat'ın aşırılıklarından da söz ederek, bir sultan olarak üzerine düşen sorumlulukları tamamen görmezden geldiğini, zamanını "soytarılarla, çalgıcılarla ve hadımağalarla" âlem yaparak geçirdiğini, bu şekilde hem sağlığını bozduğunu hem de halkın gözünden düştüğünü ve otorite yokluğunda bu İmparatorluğun hızla

39. IV. Murat (1623-1640)

çöküşe doğru ilerlediğini belirtir. Derken 1631 yılı Eylül ayında düşen bir yıldırım neredeyse Murat'ın canına mal oluyordu. Murat bu olaydan öylesine korktu ki, bir süre için de olsa şarap içmeye tövbe ederek kendini, hayatını bağışlayan Allah'a şükran borcunu ödemeye adadı.

18 Kasım 1631'de yeniçeriler ve sipahiler ayaklanarak Kösem'in damadı Sadrazam Hafız Ahmet Paşa'nın kellesini istediler, aksi takdirde Murat'ı tahttan indirip yerine kardeşini geçireceklerdi. Murat, Hafız Ahmet Paşa'yla birlikte aralarında kendi içoğlanı Musa da olmak üzere saraydan on beş kişiyi onlara vermek zorunda kaldı, hepsi de askerler tarafından linç edildiler. Murat, intikamını almak için doğru zamanı kolluyordu ve ertesi yıl asilerin çoğunu öldürttü, Rycout bu olaydan sonra "Boğaz'da sayısız cansız bedenın yüzdüğünü" yazar.

Ertesi yıl Murat, insanları devlete başkaldırmaya sevk ettikleri gerekçesiyle İstanbul'daki tüm kahvehaneleri kapattı (İstanbul'daki kahvehaneler pek çok sefer değişik nedenlerle kapatılmış ve kısa süre sonra yeniden açılmıştır), hatta daha da ileri giderek tütün ve afyon içilmesini yasakladı. Ne var ki aynı zamanda bir ferman çıkararak Müslümanlar için de geçerli olmak üzere alkol satışını ve tüketimini yasallaştırdı, bu İslam tarihinde görülmemiş bir uygulamaydı. Bekri (Sarhoş) Mustafa adlı bir arkadaşından Murat'ın alkol bağımlısı olduğunu öğrenen Kante-mir, bu fermana ilişkin şöyle bir yorum yapar:

Ancak o (Murat) en çok da kendisinden önce bu sıfatla anılan tüm sultanları da geride bırakan ayyaşlığıyla tanınıyor. Bekri Mustafa'nın şaraba alıştırdığı Murat, kendisi içmekle yetinmeyip müftüleri ve kazaskerleri de içmeye zorluyor, hatta herkesin şarap satmasına ve içmesine izin veren bir ferman çıkarttı. İflah olmaz bir şarap âşığı olan Murat, her nasılsa ölesiye nefret ettiği tütünü ve afyonu yasakladı, afyon yutan, tütün satan ya da içen pek çok kişiyi kendi elleriyle öldürdü.

Kantemir, Bekri Mustafa'nın Sultan'ı nasıl şaraba alıştırdığını da anlatır. Murat bir gün tebdil-i kıyafet çarşıda gezerken "ölesiye sarhoş bir halde çöpler arasında yuvarlanan" Bekri Mustafa'ya rastlar. Bekri, Murat'ı kandırarak onunla birlikte saraya gider ve burada ona şarabın zevklerini tanıtır, akşamdan kalmalığın tek ilacının dünkünden daha çok içmek olduğunu gösterir. Kantemir'in yazdığına göre, Bekri Mustafa'nın kısa süre sonra aşırı alkolden ölmesi, Murat'ı yasa boğmuştur:

Onun ölümü üzerine Sultan bütün sarayda yas ilan etti, Bekri'yi ise görkemli bir törenle bir meyhanedeki fıçıların arasına gömdürdü. Bu olaydan sonra Sultan, bir daha yüzünün hiç gülmeyeceğini belirtti ve ne zaman Mustafa'nın sözü açılrsa gözyaşlarına boğularak derin derin iç çekti...

Daha sonraları alkol bağımlılığının devlet için ne kadar tehlikeli olduğunu anlayan Murat, 1634'te alkol satışını ve tüketimini yasaklayarak İmparatorluktaki tüm meyhaneleri kapattırdı. Rycout, Murat'ın gitgide gaddarlaştıran yönetimini anlatırken Sultan'ın sarhoşken kendini kaybederek delirdiğini ve türlü zulüm uyguladığını, bu nedenle halkın ondan korktuğunu belirtir:

Şarap bağımlısı olan Murat, bunun kendi üzerindeki kötü etkilerinin de farkındaydı, sarhoş olduğunda vahşi ve zalim bir insana dönüştüğünü biliyor, buradan yola çıkarak ayyaşlığın insanları ne kötü yollara itebileceğini görüyordu. Özellikle de askerlerinin isyankârlığını şarap içmelerine bağlıyordu, bu nedenle bir ferman çıkararak bütün meyhaneleri yıktırdı, şarap küplerini kırdırarak içkileri sokaklara döktürdü. Büyük Sinyor'un tebdil-i kıyafet kentin sokaklarında dolaşmak gibi bir âdeti vardı, bu gezintilerinde sarhoş birine rastladığında onu zindana attırarak ölesiye falakaya yatırıyordu. Bir gün yine böyle dolaşırken sağır bir adama rastlamıştı, böylesine gaddar bir sultandan ölesiye korkan halk kaçışırken, Sultan'ın geldiği haberini duymayan bu adam, hemen

Sultan'ın yolundan çekilmediği için boğularak öldürülmüş, cesedi sokağa atılmıştı.

1635'te Murat, İran'daki Safevi topraklarına bir sefere çıkarak Erivan'ı aldı. Zafer haberiyle birlikte kardeşleri Bayezit'le Süleyman'ın ölüm fermanlarını İstanbul'a gönderdi, böylelikle kutlamalar arasında şehzadelerin ölümü fazla dikkat çekmeyecekti.

Murat 29 Aralık 1635'te ordusuyla birlikte İstanbul'a döndü. III. Mehmet'in 1596'da Haçova'da şans eseri kazandığı savaşı saymazsak, Süleyman'dan sonra ordusunun başında sefere çıkan ve zaferle dönen ilk sultan IV. Murat'tır. Zafer haberini alan kent halkı sokaklara dökülerek Murat'ı bir kahraman gibi karşıladılar. Evliya Çelebi bu sahneyi şöyle anlatır:

... bin kırk beş Receb'inin dokuzuncu günü âlemlerin padişahı öyle bir alayı azim ile şehre girdi ki dillerin tabir, kalemlerin tahrir etmesi mümkün değildir... Pencerelerde ve damlarda toplaşan halk, padişahı görünce, "Ya Gazi Murat Han, hoş geldin! Gazan mübarek olsun!" nidalarıyla hayır duaları ettiler... Padişah demir zırhlar kuşanmış, sarığına üç çatalı sorgucunu takmış, bir Nogay atı üzerine binmişti, ardından koşum takımları mücevherlerle işlenmiş yedi Arap küheylanı geliyordu. Revan hanı Emirgüne Yusuf Han ve diğer esir hanlar padişahın önü sıra yürürken neyler, zurnalar, ziller Efrasiyab havaları çalıyordu. Kendileriye (padişah) avını yakalamış bir arslan edasıyla iki cenaha selam ederek ilerliyor, ardı sıra üç bin zırlı ıçoğlanı geliyordu. O geçerken halk Allah'a şükredip yüzlerini yere sürüyordu. Esnafın yolun iki yanında kurduğu atlastan, satenden, altın kumaştan... çadırlar daha sonra padişahın... uşaklarınca... yağma edildi. Alay, saadetle saraya varınca Sarayburnu'ndan, Kız Kulesinden ve Tophane'den öyle top atışları yapıldı ki derya tutuştu sandık. Tellaller yedi gün yedi gece İstanbul'da şenlik yapılacağını duyurdular.

O sırada yirmi dört yaşında olan Evliya Çelebi, demirciler esnafının başı olan babası Derviş Mehmet Ağa'yla birlikte sefere katılmış, Erivan'ın alınışına tanık olmuştu. Murat'ın kılıç taşıyıcısı ve yakın arkadaşı olan Evliya'nın dayısı Melek Ahmet Ağa, sefer dönüşü yeğeninin Sultan'la görüşmesini sağladı. Görüşme 1635 yılı Kadir Gecesi gerçekleşti. O akşam Ayasofya'da müezzinlik yapan Evliya, Sultan'ın huzurunda Kuran'ın tamamını ezberden okuyarak onun beğenisini kazandı. Murat, Melek Ahmet ve bir adamını göndererek Evliya'yı locasına davet etti. Burada cemaatin önünde Evliya'nın başına altın bir taç takıldı ve Sultan'ın huzuruna çıkartıldı. Evliya bu karşılaşmayı şöyle anlatır:

Gazi Murat Han'ın huzuruna varınca eğilip yeri öptüm. Beni tebessümle karşıladı, selam ettikten sonra, "Kaç saatte hatm-i şerif edebilirsin?" diye sordu. "Padişahım,

40. Sultan ve kâtibi

sürat edersem yedi saatte ederim amma ezgisi ne aşikâr ne gizli kalsın, ne çok uzun sürsün ne de oldubittiye gelsin derseniz inşallah sekiz saatte ederim," dedim. Bunun üzerine, "İnşallah merhum şehit Musa'nın yerinde musahiblerimden biri olursun," buyurdular ve iki avuç altın ihsan ettiler ki, cümle altı yüz yirmi üç sikke-i hasene idi.

Aynı günün akşamı Evliya, Topkapı Sarayına götürüldü ve Murat'ın emriyle Sultan'ın hizmetindeki içoğlanlarının kıyafetleri giydirilerek onlarla birlikte Has Oda'ya girdi. Evliya, Sultan'ın odaya gelişini şöyle anlatır:

Kendileri (padişah) burçtan doğan güneş gibi haremin kapısında belirdi, hasodalılara ve musahiplere selam verip onların hayır dualarını aldıktan sonra bir tahtta karar kıldı, ben de önünde eğilerek yeri öptüm, her yanımda titriyordu ancak çok şükür o an hatırıma onu öven birkaç beyit geldi de söyledim. "Bir şey oku," buyurdular. Dedim ki, "Padişahım, yetmiş iki ilimden Farisi mi Arabi mi, Rumi mi İbrani mi, Süryani mi, Türki mi yoksa Yunanı mı okuyayım? Gazel... mi yoksa beyit... mi okuyayım?"

Evliya burada beyitler okudu, Sultan ve gözdeleleriyle akıl yarıştırdı, tambur çaldı, bir derviş gibi sema etti ve Musa'ya yazılmış hüznü bir aşk şarkısı söyledi; Murat bu şarkıdan öylesine etkilendi ki gözyaşlarına boğuldu. Ardından Evliya'nın musahipleri arasına katılmasını emretti. Akşam ezanı ile birlikte topluluk dağıldı, bu sırada Evliya, "Sultan müezzine yardımcı olmamı buyurunca tıpkı bir horoz gibi merdivenlerin tepesine fırlayarak ezan okumaya başladım," der.

Kısa süre sonra Evliya Enderun Mektebinde okumaya başladı müzik, yazı, dilbilgisi ve hatim derslerinin yanı sıra Farsça ve Arapça öğrendi. Evliya, burada geçirdiği zaman boyunca eski akıl hocası ve adaşı olan Evliya Efendi'den de dersler aldı ve bu arada Murat'la pek az görüşebildi:

Evliya Efendi'den haftada üç kere Kuran okuma dersleri alırdım, Farisi, Arabi ve hat ilmiyle meşgul idim. Bu minval üzre hünkârımızın hizmetinde pek sık bulunmadım amma ne zaman huzuruna çıksam beni sevinçle karşılar ve tebessüm ederlerdi, ben de ona latifeler, nük-teler ederdim... her alanda ilim sahibi olduğum için pa-dişahın iltifatına mazhar olurdum... Kendileri sade bir derviş gibi şakadan, gülmekten haz ederlerdi.

Evliya bunların ardından Murat'ın son derece güçlü ve atletik olduğunu belirterek bir gün Sultan'ın hamamının bitişiğinde, Has Oda'da tanık olduğu hayret verici bir olayı anlatır:

Bir gün saadetle ve ter içinde harem hamamından has odaya çıktığında cümleye selam verip, "Şimdi bir hamam faslı eyledim," dedi, cümle, "Sihhat afiyet olsun," diye karşılık verdi. Hakir (ben) ise, "Hünkârım, pak olup nur olmuşsunuz, bugün artık yağlanıp güreş etmeyin zira içeride (haremden) salavatsız güreşip kuvvetten düşmüşsünüzdür," dedim. "Ya kuvvetim kalmamış mıdır, gör şimdi," deyip bu hakiri (beni) kemerinden kavrayarak sıbyan fırlağı gibi başı üzerinde fır-a-fır çevirip devran ettirmeye başladı. "Bre hünkârım, bu duacını sakın koyuverip düşürme!" diye haykırdım, o ise, "Kendini pek tut," diye karşılık verdi. "Be-meded hünkâr, hemen Allah tuta yoksa iş işten geçti," diye feryat ettim. O yine beni gürz gibi çevirmeye devam etti. Sonunda, "Bre hünkârım, dönmekten gönlüm bulandı, kusacağım geldi," deyince gülmekten bitap ve mecalsiz kalıp hakiri yere indirdi ve kırk sekiz altın ihsan eyledi.

Evliya saraydayken Murat'ın sefere çıkmadığı kış aylarında günlerini nasıl değerlendirdiğini de gözlemlemiştir:

Cuma akşamları ulema, şeyhler ve hafızlarla sabaha dek ilim konuşurlardı. Cumartesi akşamları ilahi-hanlar, na't-hanlar, hanende ve sazandelerle sohbet olurdu. Pa-

zar akşamları meddahlar, şairlerle sohbet olurdu... Pazartesi akşamları oğlanlar raks eder. .. Mısırlı çalgıcılar çalar ... sabahlara dek Hüseyin Baykara meclisleri' olurdu. Salı akşamları İstanbul'un yetmiş tastan bin çemberden geçmiş, cihanı çekmiş çevirmiş (görmüş geçirmiş) köhne kocaları (ihtiyarları) ile sohbet edip her birinden bir hayat dersi edinirdi. Çarşamba günleri dindar ermişlerle, perşembe günleri dervişlerle sohbet eder, sabahları da Müslümanların meselelerine bakardı. Osmanlı eyaletlerini öyle iyi gözetirdi ki, ondan habersiz gökte kuş uçmazdı. Ancak burada Padişah'ın cümle üstün niteliğini tarife kalkarsak bir cilt daha doldurmak gerekir.

1636 yılında İranlıların Erivan'ı geri almaları üzerine Murat, Safevilerle yeniden savaş hazırlığına başladı. İlk iş olarak İstanbul'un tüm esnafının Topkapı Sarayının dış surları üzerine yapılan Alay Köşkünün önünde bir geçit töreni yapmalarını emretti.

Evliya, *Seyahatnâmesi*'nin bir cildinin üçte birinden çoğunu bu geçit törenine ayırarak, "bütün esnafları, tüccarları ve bu büyük şehir-i İstanbul'daki dükkânları ve zanaatları, şeyhlerinden ya da atalarından onlara kalan âdetlerini" uzun uzadıya anlatır. Geçit töreni tam üç gün sürmüştü, Sultan ve devletin ileri gelenleri Alay Köşkünden töreni seyretmişlerdir. Evliya, bu alayın elli yedi bölümünden ve bin bir esnaftan oluştuğunu yazar, oysa ayrıntılarıyla betimlediği esnaf sayısı yalnızca yedi yüz otuz beştir. Her esnafın temsilcileri, işlerine özgü bir üniforma ya da tuhaf bir kostüm giymiş, arabalarla ya da yayan geçerken türlü sanat eserlerini ve mallarını sergilemiş, Sultan'ı, beraberindekileri ve onları izleyen kent halkını eğlendirmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Evliya her

* Hüseyin Baykara'nın şiirlerinin okunduğu toplantılar. Baykara Türk devlet adamı ve şairdir. Uzun süre egemen olduğu Herat'ı bilim ve sanat merkezi haline getirdi, pek çok sanatçı ve bilgini korumasına aldı. Şiirleri Osmanlı İmparatorluğunda çok sevilirdi.

alayda kaç kişi olduğunu, bu kişilerin kaçar dükkânı bulunduğunu, şeyhlerini, koruyucu ermişlerini ve çığırtkanların tekerlemelerini ayrıntılarıyla anlatır:

Ekmekçilerin piri Âdem'dir... Cebrail, Âdem Nebi'ye buğdayı öğütüp un yapmayı, bundan da ekmek yapmayı öğretti, Âdem de bu ekmekten henüz sıcakken yedi; bu nedenle Âdem, ekmekçilerin piridir... Bu ekmekçi esnafının çok yamağı ve dokuz yüz doksan dokuz dükkânı vardır. Bunlar arabalar üzerinde geçerler, bu sırada kimi hamur yoğurur, kimi ekmek pişirir kimi de bunları seyircilere dağıtır. Bu tören için yaptıkları hamam kubbesi boyunda üstü çörek otlu ve susamlı has beyaz ekmeklerin her biri ellişer kantar gelir ve bunları taşıyan arabaları yetmiş seksen çift öküz çeker. Bu ekmekleri, hiçbir fırına sığmadıkları için, yeri hendek gibi yarıp üstünü külle örtüp dört tarafında ateş yakarak pişirmişlerdir.

Neccarlar (marangozlar) arabalar üzerinde tahtadan evler yaparak, bennalar (duvarcılar) duvar örerek, keresteciler direkler taşıyarak, bıçkıcılar tahta biçerek, sıvacılar dükkânlarını sıva edip süsleyerek, kireççiler kireç yakıp yüzleri gözleri beyaz kireç içinde gülüp şaka ederek geçerler...

Eyüp oyuncakçıları bin türlü oyuncak ve ıvır zıvırla geçerler. Arabalarında otuz yaşında aksakallı gözü sürmeli çelebiler, kimi önü önlüklü, kellesi kukuletalı çocuk kılığına girmiş, kimi ayağı nalınlı avrat kılığına girmiş adamlar vardır, sakallı bebeler, "Ben şu oyuncağı isterim, bunu istemem," diye ağlarken ellerindeki tırtılları ve dümbelekleri çalarlar...

Evliya'ya göre bu geçit töreninde esnaflar arasında kimin hangi sırada yürüyeceğine ilişkin pek çok tartışma yaşanmış, bütün bu anlaşmazlıkları bizzat Sultan Murat çözümlemiştir. İlk tartışma kasaplarla Akdeniz kaptanları arasında çıkmıştır. Murat, kaptanların lehinde karar vererek şöyle bir ferman çıkarmıştır:

İstanbul'a ganimet getirmelerinin yanı sıra, pirleri de Nuh Nebi'dir. Kâfirlere karşı cenk eden gazilerdir ve pek çok ilim sahibidirler. Alayı azim ile geçsin ve kasaplar artlarından gelsin.

Böylelikle geçit alayında ön sıralara yerleşen Akdeniz kaptanları, törenin en ilginç gösterilerini yaparlar. Evliya bu temsili şöyle anlatır:

Dağ gibi kalyonlar, potaçlar ve başka gemiler Sarayburnu'nda üçer yaylım top atışıyla Sultan'ı selamladıktan sonra askerlerini karaya döküp yüzlerce kalyoncuğu "Eya mola!" sedalarıyla kızaklar üzerinden çekerek suya indirdiler. Bu kalyoncuklarda altın kumaşlara bürünmüş muçolar, ellerindeki kadehlerden içki içen dayılara hizmet ediyorlardı. Her gemide saz ve söz fasulları vardı, di-

41. Esnaf alayı: Ekmekçiler

rekler ve kürekler mücevherle işlenmiş, yelkenler ibrişimden yapılmıştı, her direğin tepesinde bir çift oğlan ıslıkla silistre çalıyordu. Alay Köşkü dibine vardıklarında güya beş on kâfir gemisine rast gelip Padişah'ın huzurunda birbirlerine girerek cenk ettiler. Toplar tüfekler atıldı, göğü siyah dumanlar kapladı. Sonunda zafer kazanan Müslümanlar kâfir gemilerine dökülüp ganimet aldılar, Frenkoğullarını kovaladılar, sakallı kâfirleri zincire vurdular. Cümle haçlı bayrağı baş aşağı edip kâfir gemilerini yedeğe alarak "Allah Allah!" nidalarıyla döndüler.

Akdeniz kaptanlarının ardından kasaplar alaya katılmaya yeltenmiş, ancak yerlerini Mısır tüccarlarına kaptırmışlardır. Bunun üzerine iki grup köşkün önünde toplanarak Murat'a danışmış, Sultan yine kasapların aleyhine karar verince, "sevinçten ayakları yere basmayan Mısır tüccarları hemen Akdeniz kaptanlarının peşine takılmışlardır." Mısır tüccarları kendi aralarında sekiz gruba ayrılıyorlardı, bunlardan halkın en sevdiği grup misk-şerbet satanlardı. Evliya bu şerbetçilerin "porselen vazolar ve fiçiler içerisinde rengârenk, mis kokulu ravent, amber, gül, limon, demirhindi, vs şerbetlerini sergilediklerini ve bunları kalabalığa dağıttıklarını" yazar.

Ardından alaya katılan kasaplar, onuncu grup olarak mezbahacıların ve Yahudi kasapların önünden geliyorlardı:

Bu kasap taifesi ekseriyetle yeniçeri olup pür-silahtırlar, arabalar ve tahtirevanlar üzerindeki dükkânlarında çiçeklerle ve kıymetli kumaşlarla süslenmiş her biri kırkar ellişer okka gelen Karaman ve Türkmen koyunlarını sergilerler. Bu koyunları kelle paça ile yüzüp beyaz yağları üzerine safranla güller nakşedip boynuzlarını simle yaldızlayıp satırları ile lime lime edip sarı pirinç kefeli terazilerde tarttıktan sonra, "Ula on okka bir akçe, al canım iyisin, ver canım âlâ bir kebaplık, âlâ bir âlâ kıymalık!" diye çağırırlar.

Evliya, balık aşçılarıyla helvacılar arasında da bir anlaşmazlık çıktığını ve Murat'ın helvacılara öncelik tanıdığını yazar. Helvacılar beş gruba ayrılmışlardı ve en başta saray şekercileri, en sondaysa Evliya'ya göre en iyi gösteriyi yapan Galata helvacıları geliyordu:

Bunların alayında şekerden selviler ve dallarında şekerden elmalar, armutlar, zerdaliler, kirazlar ve şeftaliler vardır. Bunlardan sonra hünkâr helvacıbaşısı ve şehir şekercibaşısı, artlarında beyaz sivri külahlı adamları ile sekiz kat mehterane çalarak gelirler.

On dördüncü sırada on üç balıkçı ve balık satıcısı esnafıyla birlikte balık aşçıları geliyordu, Evliya'nın anlatığına göre çoğu Rum'du:

Bu balık satıcıları dükkânlarının tahtirevanı üzerinde alaydan iki gün önce tuttukları bin türlü balık sergiler, arslan misali iri balıkları boğazından zincirlerle bağlayıp, denizatlarını, porsukları, kunduzları ve yunusba-

42. İki Osmanlı denizcisi

lıklarını yetmiş seksener çift öküzün çektiği arabalara yüklemişlerdir. Bu taifenin çoğu Rumdur... Böyle bir hay huyla geçerlerken seyredenleri hayran bırakırlar... Balık aşçıları dokuz yüz adamdır, beş yüz dükkânları vardır. Bunlar cümle Rum kâfirlerdir, balıkları türlü şekilde pişirirler... Alayda şarkılar söyleyerek, maskaralıklar yaparak geçerler. Murat Han bu esnafların hallerinden haz alıp kahkahayla gülmüştür, zira kendileri şen şakrak bir padişaktır.

Yirmi sekizinci sırada, kürkçülerle debbağlar arasında da bir tartışma çıkmış ve kararı vermesi için yine Murat'a başvurulmuştur:

Bu kürkçü esnafıyla debbağlar arasında acayip bir çekişme olup padişah ve âyan eşraf kürk giymeye muhtaç olduklarından kürkçülerin önce geçmesinde karar kılınmıştır... Mahmutpaşa çarşısındaki Rum kürkçüleri başka bir alay olup ayı postundan külahlarla, cümle hayvan postundan çakşırlarla geçerler. Kimileri baştan ayağa arslan, kaplan ve kurt postuna bürünmüş, samur kalpaklar takmışlardır; kimileriye hayvanat derilerine sarınarak yaban insan kılığına bürünmüşlerdir. Beşer altışar adam bu yaban kılıklı âdemleri gene beşer altışar pranga zincirine bağlamış çekerken yaban âdemler seyirci üstüne hücum ettikçe halk içinde bir hay huy kopar ki, tabir olunmaz. Kimileri devler ve periler suretinde ayakları havada amma asıl ayakları yerde yürürler. Diğerleriye yine arslan, kaplan ve ayı postlarına bürünmüş, zincirlerle çekilerek dört ayak üzerinde giderken bazıları halk üzerine hamle edip zincirkeşlerce zapt edilirler. Bir kısmı da ayı, hıncır, kurt kılığında apul apul giderken geriden bir alay alaca zağar ve taziyla bu kadar avcı ellerinde silahlarla domuzların, ayıların ve kurtların içine dalıp birbirlerine hamle edip av faslı ederler.

Üçüncü gün karanlık çökerken Alay Köşkünün önündeki geçit töreni sona ermiş, esnaflar, memurlar ve halk

evlerine dönmüştür. Evliya, törenin sona erişini şöyle anlatır:

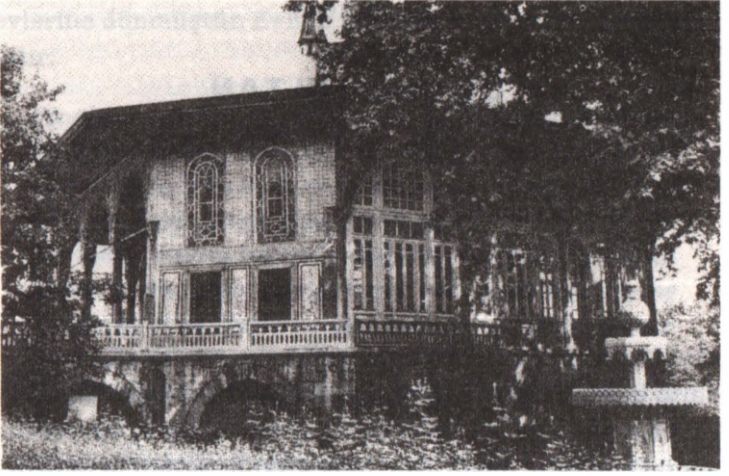
Bu alayın yürüyüşü şafak vakti Alay Köşkü dibinden başlayıp günbatımına dek sürmüştür. Bu alay için İstanbul'da üç gün üç gece kâr olmamış, alay terkibi öyle bir gulgule ve velvele olmuştur ki dillerin tabir, kalemlerin tahrir etmesi mümkün değildir. Bu hakir Evliya da ancak bu kadarını tahrir kadir oldu. Böyle bir alay ne Çin'de, ne Horasan'da ne de Hindistan'da görülmüştür; görülmeyecektir de. Ancak Sultan Murat'ın ferman-ı şerifiyle böyle bir alay olmuştur... Amin! Hamdolsun ki İstanbul içindeki cümle esnafı mehteraneleriyle tasvir işinin üstesinden geldim!

ÜÇ DELİ SULTAN

Murat iki yıl içinde ayık geçirdiği zamanlarda İran seferinin hazırlıklarıyla uğraştı, hedefi Bağdat'ı geri almaktı. Ne var ki sarhoşluk anlarında yaptığı korkunç işlerle insanları dehşete düşürüyor, halk gitgide Sultan'ın delirdiğine inanıyordu. Rycout, bu dönemde Sultan'ın zulmüne uğrayanların bir an önce onun ölmesini dilediklerini belirtir:

Devletin önde gelen varlıklı paşalarını öldürterek mallarına el koydu; gaddar olduğu kadar açgözlüydü de; ülkede tek bir gün geçmiyordu ki ettiği zulümlere bir yenisi eklenmesin... En büyük zevklerinden biri deniz kıyısındaki köşkünde oturup sahilden geçen sandallardaki insanları okla vurmaktı, bir süre sonra kayıkçılar canlarını kurtarmak için saraya yaklaştıklarında açıktan seyretmeye başladılar. Bir zevki de Boğaz kıyılarındaki parklarda gezerek, merakına yenilip kendisine bakan kişileri karabinasıyla vurmaktı.

Murat'ın bu dönemdeki akıl almaz davranışlarından biri de Evliya Çelebi tarafından anlatılır. IV. Murat bir gün Boğaz'ın Avrupa yakasında bulunan, Dolmabahçe'deki yazlık sarayında oturmuş, Nefî Efendi'nin *Siham-ı Kaza* adlı taşlamasını okurken çok yakında bir yere yıldırım düşer. Sultan önce çok korkar, hemen ardından da Bayram Paşa'ya, Nefî'nin boğularak öldürülmesi emrini verir.

43. 1638'de IV. Murat tarafından yaptırılan Bağdat Köşkü

1638 yılı başında sefer hazırlıkları tamamlanmıştı, aslında çok daha önce bitebilecek olan hazırlıkların gecikmesinin nedeni, 1637 yılında çıkan veba salgınıydı. Rycat bu salgında, "Büyük Sinyor'un henüz iki üç yaşlarında olan tek oğlunun da öldüğünü" yazar.

Murat'ın tek oğlunun da ölmesiyle hanedanlığın iki erkek üyesi kalıyordu; Murat'ın Kafes'e kapadığı kardeşleri Kasım ile İbrahim. Murat'ın bir oğlu daha olana dek kardeşlerden büyük olanı, yani Kasım tahtın vârisi durumundaydı. Kasım, tahtta gözü olduğuna ilişkin kuşklar doğmasından çok korkuyordu. Bu nedenle Bağdat seferinden önce ağabeyinin huzuruna çıkarak büyük bir alçakgönüllülükle ona saygılarını sundu ve başarılar diledi. Murat, kardeşinin iyi dileklerini kabul ettikten sonra aynı günün akşamı, yani 17 Şubat 1638'de onu boğarak öldürttü.

Beş hafta süren ve Türk ordusunun 10.000 asker yitirdiği kuşatmanın ardından 22 Aralık günü Bağdat düştü. Murat teslim olmalarına karşın bütün askerlerin ve kent halkının kılıçtan geçirilmesini emretti. Daha sonra ordu-

suyla birlikte İstanbul'a doğru yola koyuldu. Rycout 12 Haziran 1639'da Murat ve ordusunun kente girişini şöyle anlatır:

Büyük Sinyor, İran âdetlerine uygun şekilde omuzlarına bir leopar kürkü atmıştı... Atının üzengisini Bağdat'ta sırf bu gösteri için esir aldığı yirmi iki soylu tutuyordu.

20 Ocak 1639'da, Murat seferdeyken, ikinci kez tahttan indirilişinin ardından on beş yıldan uzun bir süre boyunca Kafes'te yaşayan amcası Mustafa bilinmeyen bir nedenle öldü. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre o sırada bütün mezarlar sultanlarla ve şehzadelerle dolup taşıdığı için Mustafa eskiden Ayasofya'nın vaftiz bölümü olan yerde toprağa verildi.

Mustafa'nın ölümüyle birlikte İbrahim, 1618'den beri hükümdarların erkek kardeşlerinin kapatıldığı Kafes adı verilen dairede tek başına kaldı. Kafes, büyük olasılıkla selamlıkta gizlenen iki katlı bir yapıydı; başlangıçta yüksek duvarlarla çevriliyken daha sonraları bu duvarlar yıkılarak yapıda yeni pencereler açıldı. Burada tutulan şehzadeler yalnızca kendilerine hizmet eden lallerle ve haremelerini oluşturan kısır kadınlarla görüşebiliyorlardı. Kafes'e girdikten sonra dünyayla ilişkileri tamamen kesiliyor, o zamana kadar Enderun Mektebinde ya da haremde gördükleri eğitimle yetiniyorlardı.

Bağdat'ın alınışından sonra Murat zamanının tamamını haremindeki cariyelerle gönül eğlendirerek geçirdi, bu cariyelerden biri de esir alınan İran prensesi Emirgüne'ydi. Dimitri Kantemir, bu dönemde Murat'ın deli bir canı gibi davranarak maiyetindekileri dehşete düşürdüğünü anlatır:

Masumların kanına susamış bir katildi; ağzından ölüm fermanından başka söz çıkmıyor; sanki kıydığı canlarla besleniyordu. Pek çok gece haremden gizlice çıkıp elinde

kılıcı, sırtında sadece bir pelerinle çıplak ayak, kentin sokaklarını arşınıyor, önüne geleni kılıçtan geçiriyordu. İçki içip dağıttığı odaların penceresinden, o sırada aşağıdan geçenlere ok atıyordu. Gündüzleri ise tebdil-i kıyafet kentte dolaşarak sudan sebeplerle zavallı insanları öldürüyordu. Kent halkına öyle bir korku salmıştı ki, hiç kimse, kendi evinde bile onun adını ağzına almaya cesaret edemiyordu...

İçki nedeniyle Murat'ın sağlığı hızla bozuluyordu. Rycaut, Sultan'ın ileri derecede karaciğer sirozu olduğunu ve sonunda 1640 yılı Şubat ayında Emirgüne'yle birlikte içkili bir ziyafetteyken fenalaştığını yazar:

Bu sefih şölen, Büyük Sinyor'un sonunu hazırladı; damarlarını ve bağırsaklarını yakan bir ateşle korkunç bir nöbete tutuldu. Çağırlan doktorlar bir çare önermekten çekiniyorlardı, çünkü sonuçsuz kalan bir tedavinin canlarına mal olacağını biliyorlardı: sonunda Sultan'ın kanamasına müdahale etmemeye karar verdiler ancak bu, Murat'ın ölümünü çabuklaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Sultan hastalığının dördüncü gününde, 8 Şubat (aslında 9 Şubat) günü, saltanatının on yedinci yılında, otuz yaşındayken öldü; genç yaşının verdiği güç sayesinde böylesine düzensiz, aşırılıklarla dolu bir hayat sürmüştü.

Murat, bu son hastalığı sırasında kardeşi İbrahim'i öldürmeye karar verdi, böylelikle kendisiyle birlikte Osmanlı Hanedanlığı da sona erecek, saltanat Tatar hanlarına geçecekti. Rycaut, Sultan'ın ölüm döşeğindeki son dileğini şöyle yazar:

Bütün oğulları çocuk yaşta öldüğü için ardında bir vâris bırakmıyordu, bütün akrabalarından da nefret ediyordu; öyle ki Osmanlı Hanedanlığının son üyesi olarak ölmek, ailenin saltanatına da son vermek istiyordu, böylece İmparatorluk Tatarların eline geçecekti.

Kösem, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı ikna etmeyi başararak İbrahim'in hayatını kurtardı. İbrahim dört yıldır kapalı tutulduğu Kafes'te, ağabeyi tarafından öldürülmeyi bekleyerek yaşıyordu. Öylesine korkmuştu ki vezirler onu tahta çıkarmak üzere gelip Murat'ın ölüm haberini verdiklerinde hüccresinin kapısını açmaya yanaşmadı. Ancak Kösem'in emriyle Murat'ın cesedi Kafes'e taşınıp kendisine gösterildiğinde "Kasap öldü! Kasap öldü!" diye haykırarak hüccresinden dışarı fırladı.

44. Sultan Deli İbrahim
(1640-1648)

Aynı gün, yani 9 Şubat 1640'ta İbrahim tahta çıktı ve ertesi gün Murat, Sultan Ahmet Camisinde, babasının türbesinde toprağa verildi. Evliya Çelebi, velinimetinin cenaze törenini şöyle anlatır:

Bu merhum padişah "Rabbine dön" emrine boyun eğip fani dünyaya veda edip ebedi saltanata doğru yolcu oldu. Cümle ümmet-i Muhammed, mateme düşüp Atmeydanı'na siyah donlu atlar salıp kendisini Sultan Ahmet Han'ın yanına defnettiler... Efendimiz Kara Mustafa Paşa'nın inci döken ağzından duymuşumdur ki, eğer Allah izin verip Padişah altı ay daha hayatta olsaydı cümle kâfir kralı haraca bağlamak mümkün olacaktı.

Cenaze töreninin ardından İbrahim, Eyüp'te Osman Gazi'nin kılıcını kuşandı, daha sonra atının üzerinde kent sokaklarından geçerek saraya dönerken halkın sevinç gösterileriyle karşılandı. Ne var ki, Rycout bu sırada yeni

Sultan'ın "ata binmeye alışkın olmadığından mı, yoksa delilere has duruşundan mı bilinmez, halkın alkışlarından çok, kahkahalarına yol açan gülünç bir görünümü olduğunu" belirtir.

Rycaut, tarihte Deli İbrahim olarak bilinen yeni Sultan'ı şöyle tanımlar:

İbrahim yumuşak huylu, sakın yaradılışlıydı; geniş bir alnı, parlak gözleri, al yanakları ve hoş yüz hatları vardı; ancak yüzündeki ifadeden fazla gelişmemiş bir zekâya sahip olduğu anlaşılıyordu.

İbrahim tahta çıktığında yirmi dört yaşındaydı ve iki yıl dışında ömrünün tamamını önce Eski Saray'da, ardından Topkapı Sarayında ve Kafes'te hapsedilmiş olarak geçirmişti. Hücrelerde geçen bu zamana zihinsel engelli oluşu da eklenince ülkeyi idare etmesi olanaksızlaşıyordu. Böylelikle ülke yönetimi bir kez daha Valide Sultan olan Kösem'e ve yeniden sadrazamlığa atanan Kara Mustafa Paşaya kaldı. Venedik balyosu Alvisse Contarini, Sadrazam'la Valide Sultan'ın sık sık anlaşmazlığa düştüklerini ve birbirlerini alt etmeye çalıştıklarını belirtir.

Kösem, sahip olduğu yetki sayesinde inanılmaz bir servet edinmişti ve bu servetin çoğunu kendi oluşturduğu hayır kurumlarına harcıyordu, bunlardan biri yetim kalmış kızların bakımını üstlenen ve onlara çeyiz vererek evlenebilmelerini sağlayan bir kurumdu. Ayrıca Üsküdar'da Çinili Cami olarak bilinen bir cami ve İstanbul'un pazar yerinde Valide Hanı olarak bilinen bir kervansaray yaptırdı.

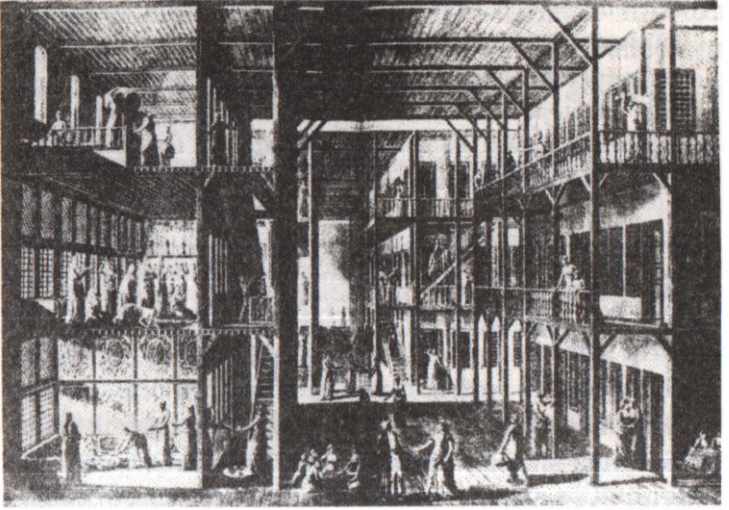
İbrahim tahta çıktığında iktidarsız bir erkek olabileceği düşünülüyordu. Ailenin son erkek üyesi olduğu için, bir oğul sahibi olmadığı takdirde hanedanlığın sona ermesinden korkuluyordu. Rycaut bu durumdan şöyle söz eder:

Hücrede kaldığı süre boyunca yaşadığı ölüm korkusu bünyesini öylesine etkilemişti ki, kadınlara karşı tuhaf bir soğukluk duyuyordu, saltanatının ilk yılında haremdeki en ateşli kadınların cilveleri ve sarılmaları bile bu buzları eritemedi, bu nedenle de Sultan'ın iktidarsız olduğu söylentileri yayıldı.

Kösem bu sorunu çözme işini üstlenerek, güvendiği bir kadın tacirinin köle pazarından kendisine getirdiği güzel kızları İbrahim'e sunmaya başladı. Ne var ki oğlunun bu kızlarla zerre kadar ilgilenmediğini görünce, çareyi Sultan'ın hocası ve sırdaşı olan Cinci Hoca'ya başvurmakta buldu. Cinci Hoca, İbrahim'e içlerinde pornografik resimler bulunan kitaplar ve afrodizyaklar vererek cinsel dürtülerini uyandırmaya çalıştı. Bu tedavi işe yaradı ve kısa süre sonra İbrahim, cariyeleriyle birlikte olmasının yanı sıra hücre yaşamında uzak kaldığı türlü dünya zevkini de keşfetmeye başladı. Rycaut, İbrahim'in saltanatının ilk yılını yazarken, bu gelişmeden şöyle söz eder:

Bu arada Sultan hem zekâ geriliği hem de dünya zevklerine karşı iştahı nedeniyle yönetime hiç karışmıyordu; hapis hayatından sonra kazandığı özgürlük onu öylesine sarhoş etmişti ki, bu yeni zevklere kendini fena halde kaptırdı. Sadrazam ve vezirler de sürekli ziyafetler, şölenler, eğlenceler düzenleyerek onu bu hayata yönlendiriyorlardı. Bunun dışında Sultan'ın en büyük eğlencesi at yarışlarını izlemek, atış talimi yapmak ve en başarılı okçuları ödüllendirmektir... İçinde bulunduğumuz 1641 yılında Sultan, haremde son derece lüks bir yaşantı sürmekte ve cariyelerine bir hazine dağıtmakta...

Rycaut aynı yıl İbrahim'in ciddi bir hastalığa yakalandığını belirtir. İbrahim'in kadınlarla ilgilenmeye başlamasına karşın hâlâ bir çocuk sahibi olmayışı, iktidarsız olduğu ve öldüğü takdirde hanedanlığın sona ereceği korkularını uyandırmıştır.

45. Topkapı Sarayı haremi

Sonunda 2 Ocak 1642'de İbrahim'in cariyesi Hatice Turhan geleceğin IV. Mehmet'i olacak çocuğu doğurdu ve bu korkular yatıştı. Bunu izleyen on dört ay içinde İbrahim'in iki cariyesinden daha iki oğlu oldu, bu çocuklar da gelecekteki II. Süleyman ve II. Ahmet'ti. Daha sonra yedi yıl içinde İbrahim'in dokuzu kız dokuzu erkek olmak üzere on sekiz çocuğu daha doğdu. Bu süre içinde dokuz hasekisi oldu, aralarından isimleri bilinen dördü Hatice Turhan, Saliha Dilâşub, Hatice Muazzez ve Hümâşah'tı. İlk üç haseki sırasıyla IV. Mehmet, II. Süleyman ve II. Ahmet'in anneleriydi. Hümâşah ise İbrahim'in son hasekisi ve gözdesiydi; gelinlerin saçına takılan altın ve gümüş tellerden dolayı ona Telli Haseki de deniyordu. Tarihçi Naima, İbrahim'le Hümâşah'ın görkemli bir şekilde kutlanan evlilik törenlerinin alışılmadık yönlerine dikkat çeker:

Sultan'ın buyruğu üzerine her vezir, değerli taşlarla süslenmiş ay yüzlü bir köle kız hediye ettiler. Ardından gelini Davutpaşa bahçelerinden alarak gösterişli bir alayla

saraya getirdiler. Düğün törenine gelinin adına kızlara-ğası, damadın adına da sadrazam katıldı. Daha sonra vezirlere ve ulemaya kaftanlar dağıtılarak diğer davetlilere de geleneklere uygun şekilde hediyeler verildi.

İbrahim, Topkapı Sarayına günümüze dek ulaşan pek çok yapı ekledi. Bunlardan biri, Has Oda'nın yakınındaki mermer meydanın güneyinde bulunan çinilerle süslü Sünnet Köşküdür. Köşkün bu ismi almasının nedeni, İbrahim'in oğullarının burada sünnet edilmeleridir. İbrahim ayrıca buradaki havuzu ve çeşmeyi de yenilemiş, sarayın alt bahçelerine bakan, Kasrı İftariye denilen bronz bir taraça yaptırmıştır. Ramazan aylarında İbrahim iftar yemeğini burada yer, Fransız diplomat François de la Croix'nın yazdığına göre, havuzda yüzen gözdelerini seyreder, kimi zaman kendisi de aralarına katılarak onları havuza atmaktan, lalleri, soytarıları ve cüceleriyle birlikte burada oynamaktan büyük zevk alırdı. Ayrıca bu taraçanın önünde "kukla gösterileri, güldürüler ve benzeri eğlenceler" yapılırdı.

İbrahim'in saltanatının ilk dört yılında devlet yönetimini Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yla Kösem yürüttüler. Zaman içinde aralarındaki rekabet de giderek arttı ve sonunda 1644 yılında Kösem, oğlunu ikna ederek Kara Mustafa Paşa'yı öldürttü.

Yeni Sadrazam, Kanuni Sultan Süley-

46. Haremde bir doğum sahnesi

man'ın dördüncü kuşaktan torunu Sultanzade Mehmet Paşa'ydı. Sadrazamlığa atanmasını sağlayan kişi ise, Sultan'ın hocası ve Kafes'te kaldığı yıllar boyunca tek arkadaşı olan Cinci Hoca'ydı. Bu nedenle Sultanzade Mehmet Paşa adeta Cinci Hoca'nın kuklası durumuna geldi ve Cinci Hoca'nın İbrahim üzerindeki büyük etkisi sayesinde Kösem, o güne dek sahip olduğu gücü yitirerek geri plana düştü.

Hatice Turhan'ın İbrahim'e bir oğul vermesinin ardından kızlarağası Sümbül, kendi kölelerinden birini şehzadenin bakıcısı olarak görevlendirdi. Bu köle kızı bakire olduğuna inanarak İranlı bir köle tüccarından almıştı ancak kısa süre sonra kızın hamile olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine doğum yapması için köleyi kendi hizmetlilerinden birinin evine gönderdi ve kız burada bir oğlan doğurdu. Sümbül bu çocuğu o kadar sevdi ki onu evlat edindi ve köle kızı Şehzade Mehmet'in sütanneliğine atayarak çocuğun da saraydaki haremde yetiştirilmesini sağladı. İbrahim de zerre kadar ilgilenmediği kendi oğlu Mehmet'ten çok, daha sevimli bulduğu bu çocuğa bağlandı ve zamanının çoğunu onunla oynayarak geçirmeye başladı. Bu durum karşısında çılgına dönen Hatice Turhan, bir gün haremde bu köle kıza ve oğluna saldırdı. Olayı öğrenen İbrahim öylesine öfkelenmişti ki Hatice Turhan'ın kucagındaki Mehmet'i kaptığı gibi bir kuyuya attı, neyse ki haremdeki hizmetlilerin yetişmesiyle çocuk boğulmadan kuyudan çıkarıldı. Ancak başından yaralanmıştı ve kalan ömrü boyunca bu yara izini taşıdı.

Bu olay üzerine korkuya kapılan Sümbül Ağa, emekliye ayrılmasına izin vermesi için İbrahim'e yalvardı, isteği kabul edilince de köle kızla oğlunu alarak bir gemiye bindi ve Mekke'ye doğru yola çıktılar. Ne var ki ters yönden esen rüzgâr nedeniyle gemi Rodos'ta demir atmak zorunda kaldı ve gemiyi basan Maltalı korsanlar Sümbül Ağa'yı öldürerek köle kızla oğlunu esir aldılar. Esirleri ve

ganimeti alarak o sırada Venedik'e bağlı olan Girit Adası'na gittiler. Esir aldıkları çocuğun Sultan İbrahim'in oğlu olduğunu düşündükleri için Osmanlı İmparatorluğundan fide istemeyi denedilerse de bu girişimleri sonuçsuz kaldı. Böylelikle çocuk, bir Hıristiyan olarak yetiştirildi ve Dominiken keşişi oldu, hâlâ birçokları tarafından Osmanlı tahtının vârisi olarak görüldüğü için de Padre Ottomano adıyla tanındı.

Sümbül Ağa'nın esir düştüğü haberini alan İbrahim deliye dönerek Malta'ya saldırmaya karar verdi. Vezirleri büyük çabalar harcayarak onu bu kararından vazgeçirdiler, ancak bu sefer de Girit'e saldırarak korsanların burada barınmalarına izin veren Venedik'ten intikam almaya karar verdi. Böylelikle 1645 baharında Osmanlı donanması Girit'e sefere çıktı, seferin Malta'ya yapıldığı haberleri yayılarak Osmanlı donanmasının Girit'i gafil avlaması sağlandı.

Bu sefer dışında İbrahim zamanının tümünü haremde geçirdi. Kantemir, Sultan'ın zevk âlemlerinin inanılmaz boyutlara vardığını yazar:

Murat şaraba ne kadar düşkünse İbrahim de şehvet oyunlarına o denli düşkündü. Dediklerine göre zamanının tümünü zevk âlemlerinde geçiriyor, cinsel oyunlardan bitkin düştüğünde türlü ilaç ve iksirle güç topluyordu. Türkler için kutsal olan cuma günlerini Venüs'e adamıştı ve her cuma annesinin, sadrazamın ya da bir vezirin bulup getirdiği güzel bir bakire kızla yatıyordu. Yatak odasının duvarlarını aynalarla kaplatmıştı, böylelikle aşk oyunlarının pek çok yansımaları izleyebiliyordu. Değerli kürklerden yastıklar, samur kürkünden yatak örtüleri yaptırmıştı; bu sayede arzusunun perçinleneceğini ve aşk oyunları sırasında dizlerinin berelenmesini önleyeceğini düşünüyordu. Kimi zaman da bütün bakire cariyelerini sarayın bahçesinde toplayarak çıplak soyuyor, kendisi de soyunarak azgın bir aygır gibi onları

kovalıyor, bu arada kızlar da onun isteği üzerine tek-meler atarak onunla boğuşuyorlardı. Bir gün tesadüfen bir düvenin (doğurmamış genç inek) mahrem yerlerini görmüş, bu şekilde altın kalıplar döktürerek aynı yaradılıştaki bir kadın bulunması emriyle imparatorluğun dört bir yanına göndermişti. Dediklerine göre sonunda böyle bir kadın bulunmuş ve hareme gönderilmiş. Sultan'ın ayrıca cinsel birleşmenin bin bir türünü resmeden müstehcen kitap koleksiyonu vardı ve bu kitaplardan daha önce duyulmamış pozisyonlar bulmuştu.

Kantemir'in sözünü ettiği ineğe benzeyen kadın, Arnavutköy'de yaşayan yüz elli kilo ağırlığında olduğu söylenen bir Ermeni kadındı. Rycout, İbrahim'in bu kadına adeta taptığını ve bir dediğini iki etmediğini, bu nedenle Kösem'in bu kadına düşman olduğunu belirtir: "Sonunda Valide Sultan bu kadını boğdurtarak oğlu İbrahim'i de kadının ani bir hastalık sonucu öldüğüne inandırdı, zavallı Sultan bu haber üzerine yıkıldı."

Evliya Çelebi de, İbrahim'in gözdelelerini ve uşaklarını devletin en üst kademelerine atadığını yazar:

Öyle cömert ehl-i keremdi ki en aşağı âdeme, gözdesi bir hatuna Mısır hazinesi kadarını ihsan etmiştir. Bir hamamcı garibi vezaret ile yeniçeri ağası etti ve gözdesi Şekerpere Hatun'un ricasıyla pirinççizadeyi (pirinççinin oğlunu) yeniçeri ağası etti. Ahmed çingenesinin de pehlivanlığından ve hokkabazlığından haz edip yeniçeri ağalığı ihsan etti. Çingene Ahmed, "Padişahım, berber oyuncu taifesiyiz, ceddimiz Âl-i Firavun'dan beri vezir ve yeniçeri ağası olmuş yoktur. Ancak uluca mertebe davasında Firavun dedemiz olmuştur," diye yeniçeri ağalığını kabul etmeyip, akıllıca hareket edip Hac-ı şerife gitmek için izin istedi.

Evliya'nın bahsettiği gözde, Şekerpere'dir. Rycout'a göre Şekerpere, İbrahim'e haremi için güzel cariyeler bulmak görevini üstlenmiştir. Ayrıca İbrahim, ağabeyi Mu-

rat'ın eşlerinden birine âşık olduğunda ona arabuluculuk etmiş, dul kadın ise İbrahim'i reddetmiştir. Bunun üzerine İbrahim kadına tecavüz etmeye kalkışmış, ancak kadın hançerini çekerek onu ölümle tehdit etmiştir. Olaya kulak misafiri olan Kösem araya girerek kadının kaçmasını sağlamış, İbrahim ise çılgına dönerek annesini Eski Saray'a sürmüştür.

Bunun yanı sıra İbrahim kız kardeşleri Ayşe, Fatma ve Hanzâde'nin ve yeğeni Kaya'nın malvarlıklarını ellerinden alarak cariyelerine dağıttı ve onları eşi Hümâşah'a hizmetçi atadı. Bu, bardağı taşıran son damlaydı ve Kösem, oğluna karşı tüm annelik duygularını silerek güçlü bir nefret beslemeye başladı. Kösem'in Sadrazam Ahmet Paşa'ya yazdığı mektuptan da anlaşılacağı gibi bu durum, İbrahim'in sonunu hazırladı: "Sonunda ne siz ne de ben canımızı kurtarabileceğiz. Ülke yönetimi başına buyruk hale gelecek. Bir an önce tahttan indirilmesini sağlayın."

Bu arada İbrahim, Şekerpere'nin kendisine öve öve bitiremediği bir müftü kızına âşık oldu. İbrahim'in kişiliğini bilen müftü, sevgili kızını ona vermek istemiyordu. Ne var ki korkusundan açıkça bu isteği geri çeviremediği için kızını zorla evlendirmek istemediğini, önce onu razı etmeye çalışacağını bildirdi. İbrahim bu yanıtı kabul etti ancak ertesi gün müftü, kızının bu evliliğe yanaşmadığı haberini gönderdi. Bunun üzerine Şekerpere, yanına Sultan'ın hediyesi olan inanılmaz büyüklükte bir elmas alarak müftünün kızını ikna etmeye gitti ancak kız karından dönmedi. Sabrı tükenen İbrahim, Sadrazam Ahmet Paşa'yı göndererek kızı zorla evinden aldırıp haremine getirtti. Birkaç gün ondan faydalandıktan sonra kızcağzın ağlayışlarından ve yakarışlarından bıktı ve onu babasının evine gönderdi. Bu, büyük bir hakaretti; çılgına dönen müftü, Divan üyesi Sofu Mehmet Paşa'ya ve yeniçeri ağası Murat Ağa'ya şikâyetle bulundu. Sofu Mehmet Paşa'yla Murat Ağa, artık İbrahim'i devirme zamanının geldiğine karar verdiler, Kösem'in de etkisiyle Sadrazam'a

karşı da bir suikast planı yapıldı. Kısa sürede kazaskerlerle de birlik olarak harekete geçtiler.

7 Ağustos 1648 günü, Murat Ağa, beraberinde kazaskerler ve vezirlerle yeniçerileri Topkapı Sarayına saldı. İbrahim, Ahmet Paşa'nın yerine Sofu Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa atamayı kabul etmek zorunda kaldı. Ahmet Paşa canını kurtarmak umuduyla müftünün evine kaçtı ancak yeniçeriler onu burada yakalayarak öldürdüler ve cesedini Sultan Ahmet Camii önüne attılar. Atmeydanı'nda toplanan kalabalık galeyana gelerek Sadrazam'ın cesedini parçaladı, bu nedenle Ahmet Paşa tarihte "bin parçaya ayrılmış" anlamına gelen Hezarpare Ahmet olarak anılır. Evliya Çelebi'ye göre Cinci Hoca ve köle pazarındaki kadın taciri de aynı kaderi paylaştılar, Şekerpare ise Mısır'a sürüldü.

Ertesi gün yeniçeriler müftünün huzurunda toplanarak İbrahim'in "deli, gaddar ve ülkeyi idare edemeyecek durumda" olduğuna ilişkin bir fetva aldılar. İbrahim, kendisine verilen bu fetvayı yırtıp atarak müftüyü tehdit etti, bunun üzerine müftü, "Allah'ın buyruğuna karşı gelen her kim olursa olsun bir kâfirdir ve dolayısıyla tahttan inmelidir," diyen bir fetva daha çıkardı. İbrahim bu fetvayı da yırtıp attı ve müftünün ölüm fermanını verdi. Ancak artık kimseye sözünü geçiremediği için bu emir yerine getirilmedi ve yeniçeriler Bâb-üs Selam'ın önünde ayaklanarak İbrahim'in tahttan indirilmesini istediler. Paniğe kapılan İbrahim, gönülsüzce de olsa, Topkapı Sarayındaki hareme dönmesine izin verdiği annesi Kösem'in kollarına atılarak ağlamaya başladı. Kösem onu tahtı bırakmaya ikna etti ve yeniçeriler de İbrahim'in büyük oğlunu IV. Mehmet olarak tahta çıkardılar.

İbrahim haremın bir iç köşkündeki küçük bir odaya kapatıldı, cariyeleri dokuz gün boyunca onun hıçkırıkları içinde ağlayışını dinlediler. Bu durum, İbrahim'e karşı bir acıma duygusu uyandırdı. Onu tahttan indirenlerse bu

merhametin devrilen Sultan'ın yeniden tahta çıkmasını sağlayabileceğini düşünerek endişeye kapıldılar. Böylece İbrahim'in öldürülmesine izin veren bir fetva çıkarıldı ve 17 Ağustos 1648'de cellatbaşı Kara Ali, onu boğmak üzere odasına gönderildi. Evliya Çelebi, Kara Ali'yle İbrahim arasında şöyle bir konuşma geçtiğini yazar:

Cellat Kara Ali Bismillah deyip içeri girince, mazlum İbrahim Han, "Canım Usta Ali, neye geldin?" diye sordu. Kara Ali, "Hünkârım, cenaze namazı kılmaya geldim," deyip İbrahim Han'a sarıldı. Onlar boğuşurlarken celladın bir hüddamı yetişip İbrahim Han'ın can evine diz vurup o can havlindeyken Kara Ali de kemendiyle mazlum İbrahim Han'ı şehid etti. Kara Ali'ye beş yüz altın verip, "Buralarda durma, hacca git," dediler.

Evliya, İbrahim'in Ayasofya'da, amcası I. Mustafa'nın yanı başında toprağa verilişini anlatır; iki deli sultan, burada bir kubbe altında son uykularına yatarlar:

İbrahim Han'ın naaşını Has Oda önünde gusl edip divanhane önünde serviler altında cenaze namazını kıldılar. Cümle vüzera ve vükela İbrahim Han'ın cenazesinde hazır bulundular. Müftü Abdurrahim imam oldu, Sultan Muhammed (IV. Mehmet) Han dahi namaza geldi. İbrahim Han'ın tabutu önü sıra, ters eyerli atlar yürüdü ve cümle vüzera siyah kaftanlar örtündü. İbrahim Han'ın cenazesini, Sultan Mustafa türbesine götürüp burada defnettiler... Zamanında herkes dilenmeden geçinirdi, hazineler meydana dökülür, halk ihya olurdu. Nice yüz şair ardından ah edip mersiyeler ve tarihler düzmüşlerdir. Hâlâ Ayasofya haremünde Sultan Mustafa ile bir kubbe altında beraberdirler, burası kadınların ziyaretgâhıdır zira kendisi kadın taifesine pek muhabbet ederdi...

İşte on yıl içinde tahta çıkan üçüncü deli sultanın, yani Deli İbrahim'in hikâyesi de burada sona erer.

KAFESLENEN AVCI

IV. Mehmet tahta çıktığında henüz altı buçuk yaşındaydı, yani Osmanlı tarihinin en genç sultanıydı. On yedinci yüzyılda üç kez olduğu gibi, Valide Sultan'ın oğlunun vekilliğini yapması gerekiyordu. Ancak Valide Sultan olan Hatice Turhan da henüz yirmi üç yaşında olduğu için Kösem, Büyük Valide Sultan unvanını alarak bu görevi üstlendi.

Bunu izleyen üç yıl boyunca Hatice Turhan, Kösem'e karşı yandaş toplayarak kendi hakkı olan saltanat vekilliğini elde etmeye çalıştı. Turhan'la sipahiler ve güçlü paşalar arasında arabuluculuk yapan kızlarağası Süleyman Ağa, onun başlıca destekçisiydi.

Sipahiler, Üsküdar'da ayaklandılarsa da bu ayaklanma yeniçeriler tarafından bastırıldı. Ancak bu sefer de kent halkı ayaklanarak Topkapı Sarayına yürüdü. Kösem, konumunu korumak için Mehmet'i tahttan indirerek yerine ondan üç ay küçük olan Şehzade Süleyman'ı çıkarmaya karar verdi. Süleyman'ın annesi, İbrahim'in hasekisi Dilâşub'du, Naima'nın yazdığına göre Kösem, Dilâşub'un daha hoşgörülü olduğuna ve, "Valide Sultanlık yetkilerini kullanmaya pek hevesli olmadığına" inanıyordu. Yeniçeri ağası Bektaş Ağa da Kösem'le aynı fikirdeydi. Ne var ki bu planı öğrenen Süleyman Ağa ve Sadrazam Siyavuş Paşa, Kösem'in ölüm fermanını veren bir fetva çıkarttırdılar.

Süleyman Ağa yirmi içöğlanını Kösem'in dairesine gönderdi, burada nöbet tutan haremağaları da bu içöğ-

lanlarını içeri aldılar. Ancak dairede Kösem'in soy-tarısı olan yaşlı bir kadından başka kimse yoktu. Kadının elinde bir silah vardı ve Kösem'in nerede olduğuna ilişkin soruları yanıtlarken bu silahı onlara doğrulttu. Sonunda aradıkları Valide Sultan'ın kendisi olduğunu söyleyerek silahını ateşledi. İçoğlanları yaşlı kadını öldürdükten sonra arka odaya girdiler ve Deli Doğancı adlı bir içoğlanı, elbise dolabında

47. Sipahi alemdarı

saklanan Kösem'i buldu. Kösem onlara rüşvet karşılığında canını bağışlamalarını teklif etti ama içoğlanları onu soyup değerli mücevherlerini ve parasını aldılar, sonra da Süleyman Ağa'nın emriyle ayaklarından tutup Üçüncü Avludaki Kuşhane Kapısına sürüklediler. Kösem, burada kendisini öldürmeye çalışan içoğlanlarıyla kıyasıya mücadele etti ve ancak dört adam birlik olup onu boğmayı başardılar. Öldüğünü düşünerek arkalarını dönüp gittiklerinde Kösem ayağa fırladı ve Kuşhane Kapısından kaçmaya çalıştı. Ne var ki yakalandı ve cellatlar bu sefer vidalı demir halkayla öldüğünden emin olana dek boğazını sıktılar. Rycout, Kösem'in öldürülüşünün hemen ardından olan biteni şöyle anlatır:

Haremağaları hemen cesedi alarak büyük bir ciddiyetle sarayın camisine taşıdılar. Burada Valide Sultan'ın yaklaşıp dört yüz kölesi, ağıtlar yakarak, saçlarını yolarak yas tuttular ve bu halde bütün sarayı dolaştılar.

Kösem'in ölümünün hemen ardından Siyavuş Paşa, Hazreti Muhammed'in kutsal emanetlerinin Has Oda'daki Hırka-i Saadet Dairesinden alınıp Topkapı Sarayının ana kapısı üzerinde sergilenmelerini emretti, böylelikle burası, kentin gözünde kutsal bir yer haline geldi ve isyankâr yeniçeriler bile saraya başkaldırmaktan çekinir oldular. Yandaşları tarafından terk edilen Bektaş Ağa ise diğer elebaşlarıyla birlikte yakalanarak öldürüldü.

Kösem öldüğü gün, yani 2 Eylül 1651'de ardından bir cenaze töreni bile yapılmaksızın Sultan Ahmet Camisinin bitişiğindeki türbede, kocasının ve oğlu IV. Murat'ın yanında toprağa verildi.

Sultan Mehmet'in annesi Hatice Turhan, oğlunun vekili olarak ülke yönetimini ele aldı ve bunu izleyen beş yıl içinde on iki sadrazam değiştirdi.

Turhan Sultan, saltanat vekilliğini bir hayli ciddiye alıyordu ve deneyimsizlikten doğan eksiklerini gidermek için var gücüyle çalışarak ülke yönetimiyle ilgili her konuda bilgi ediniyordu. Donanma için ödenek çıkarılması gündeme geldiğinde Sadrazam'a bir mektup yazarak bu konudaki her ayrıntıyı öğrenmek istediğini belirtti: "Bana bütün kayıtları getirin. Gemilerin yelkenleri için kullanılan kumaş için bile kanunlar olduğunu öğrendim. Bu konuda her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilmeliyim." Yine Sadrazam'a yazdığı bir başka mektupta, Eski Saray'ın gereksinimleriyle yeterince ilgilenilmediği için onu azarlar: "Eski Saray'da bir çorba kaynatacak ateş için odun yok! Bunun nedeni nedir? Orası da imparatorluğa ait bir saray değil midir?" Turhan, oğlunun devletin önde gelenleriyle yaptığı bütün toplantılara da bir perde arkasında oturarak katılıyor, zaman zaman buradan Mehmet'e öğütler veriyordu. Bir seferinde, Anadolu kazaskeri Mesut Efendi bir öneride bulunduğunda Mehmet, annesinin olduğu yöne dönerek, "Duydun mu anne?" diye sormuş, bunun üzerine Turhan da, "Doğru söylüyor, haklıdır," diye cevap vermiştir.

Turhan'ın başa çıkmak zorunda olduğu başlıca sorun, sadrazamlarına yazdığı mektuplardan da anlaşılacağı gibi, bütçe açığıdır. Sadrazamlardan birinin askerlerin maaşlarının ödenmesini istemesi üzerine yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

Yarına kadar benden elli kese altın istemişsiniz. Bense şimdiden korkunç bir borç yükü altındayım. Yine de diyelim ki elli keseyi birilerinden ödünç aldım ve pazar ya da salı gününe kadar size verdim. Siz, karşılığında ne vereceksiniz? Para topladınız mı, toplayamadınız mı? İsteddiğiniz parayı nereden bulup da size vereyim? Bana inanmayacaksınız ama, Allah şahidim olsun ki, zaten üç yüz hatta dört yüz kese altın borçluyum. Ben bile parasızlıktan ne yapacağımı şaşırılmış durumdayım... neyden, kimden medet umayım?

Turhan, Mekke ve Medine'deki dini vakıflardan yüz kese altın borç almayı başardı, büyük olasılıkla bu kutsal şehirlerin yediemini olan kızlarağası ona bu konuda yardımcı olmuştu.

Bu arada genç Sultan IV. Mehmet ergenlik çağına gelmiş, haremden selamlığa taşınmıştı. Ergenlik çağını Enderun Mektebindeki içoğlanlarıyla birlikte değişik sporlar yaparak geçirdi, özellikle de saltanatı boyunca başlıca uğraşı olacak av sporuna karşı büyük bir ilgi gösterdi.

Birbiri ardına gelen ve her biri çok kısa bir süre görevinde kalabilen sadrazamlardan on birincisi, Boynueğri Mehmet Paşa da 1656'da yeniçerilerin ve sipahilerin ayaklanması üzerine azledildi. Askerler aralarından bir sözcü seçerek saraya gönderdiler ve o sırada on dört yaşında olan Sultan Mehmet'i, bizzat karşılarına çıkıp kendileriyle görüşmeye çağırdılar; artık Sultan'ın gerçek bir erkek gibi davranması gerektiğini düşünüyorlardı. Ne var ki Mehmet onlarla görüşmeye yanaşmadı, askerler ise daha fazla kan dökmeden dağıldılar. Çaresizliğe kapılan Turhan, o sı-

rada yetmiş bir yaşında olan ancak sancakbeyliği yaptığı dönemlerde son derece başarılı bir yönetici olduğunu kanıtlayan Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa atadı. Köprülü Mehmet Paşa, 1661'de ölümüne dek sadrazamlık görevini sürdürdü ve Osmanlı tarihinin Sokollu Mehmet Paşa'dan beri gelmiş geçmiş en başarılı sadrazamı oldu. Amaçlarını gerçekleştirmek için ayırım yapmadan herkese katı bir adalet uyguluyor, çok sayıda isyancıyı ve kanunsuz kişiyi gözünü kırpmadan öldürtüyordu.

1656 yılında Mehmet'in yeterince büyüdüğüne kanaat getirildi ve Turhan'ın saltanat vekilliğine son verildi. Ne var ki Mehmet devlet işleriyle zerre kadar ilgilenmiyor, İmparatorluğun idaresini tamamıyla Köprülü Mehmet Paşa'nın becerikli ellerine bırakıyordu. Köprülü, ölüm döşeğindeyken o sırada yirmi yaşında olan genç Sultan'a şu öğütleri verdi: "Asla bir kadının öğüdüne kulak verme, maiyetindekilerin fazla zenginleşmelerine müsaade etme, hazineyi her zaman dolu tut, daima at sırtında ol ve orduyu asla boş bırakma."

Köprülü'nün ardından oğlu Fazıl Ahmet Paşa sadrazamlığa atandı ve en az babası kadar başarılı oldu, IV. Mehmet ise devlet işlerinden bütünüyle elini eteğini çekti. Böylelikle zamanının tamamını avlanarak geçirmeye başladı ve bu nedenle de Avcı Mehmet adını aldı. Sultan'ın av düşkünlüğünü babası Deli İbrahim'in kadın düşkünlüğüne benzeten halk arasında şöyle bir deyiş ortaya çıktı: "Baba .m delisiydi / Oğlu da av delisi."

Mehmet av partileri için sık sık İstanbul'a tercih ettiği Edirne'ye gidiyordu, zamanla yılın çoğunu Edirne Sarayında geçirmeye başladı. Derken 1661'de İstanbul'da korkunç bir veba salgını baş gösterdi ve Mehmet de tüm maiyetiyle birlikte Edirne'ye taşınarak ertesi yılın bahar aylarına dek Edirne Sarayında kaldı. Rycout, Sultan'ın burada her gün ava çıktığını ve Edirne'nin kırsal kesimlerini talan ettiğini yazar:

48. Osmanlı döneminde Edirne'den sokak manzaraları

... Sultan adeta bir Nemrud'a' dönüşmüştü, yorulmak bilmeyen bir avcıydı, dur durak tanımadan sürekli at üstünde iz sürüyor, kimi zaman güneşin doğuşunu ka-

- * Nemrud (Nimrod): Tekvin'de "Rabbin indinde kudretli bir avcı" olarak adı geçen efsanevi kişi –çn.

çırmamak için gece yarısı dağa tırmanmaya başlıyor; böylesine bir yaşama hiç alışkın olmayan maiyetindekiler bitkin düşerek serseri mayın gibi oradan oraya koş-turan bu oğlanın av düşkünlüğünün, babasının kadın düşkünlüğünden de beter olduğuna inanmaya başlıyorlardı. Sultan'ın av aşkı yalnızca maiyetindekiler için değil, çevre sakinleri için de bir eziyete dönüşmüştü çünkü avlanacağı yerlerde kimi zaman otuz bin, hatta kırk bin adam günlerce ağaç kesmek, çalı temizlemek zorunda kalıyordu, o gün Sultan'ın avlanacağı yerleri bu şekilde temizledikten sonra ormandaki tüm vahşi hayvanları burada toplamaya çalışıyorlardı, ardından Büyük Sin-yor av köpekleri, silahlar ve başka yöntemlerle bu hayvanları öldürüyordu. Bu arada öylesine bir gürültü ve kargaşa çıkıyordu ki av sporu serbest olmasına ve Büyük Sultan'ın dilediğince avlanmaya hakkı olmasına karşın, bu durum halk için çekilmez bir hal alıyordu; üstüne üstlük kış aylarında gecelerini buz gibi ormanda geçiren adamların çoğu, bu zorlu şartlara dayanamayarak Sultan'ın zevki için canlarından oluyorlardı.

Veba salgınının sona ermesiyle Sadrazam, İstanbul'a dönmesi için Sultan Mehmet'e baskı yapmaya başladı ve 30 Mart 1662'de, yirminci yaş gününden yaklaşık üç ay sonra Mehmet, Topkapı Sarayına döndü. Evliya Çelebi, Mehmet'in bu dönemdeki görünüşünü, ülke idaresiyle zerre kadar ilgilenmemesi dışında, tam anlamıyla bir Sultan olarak tanımlar:

Gerçi cülusta gayet zayıf ve nahif bir sabi idi. Amma yaşı yirmiye vardığında açık havada avcılığa meyledip kuvvetlendi. Pederi (Sultan İbrahim) gibi sinesi geniş, pazuları semiz, cüsseli idi, yumruğu amcası Murad'ınki gibi arslan pençesi misaliydi. Açık kaşlı, ela gözlü, şirin sözlü, güzel yüzlüydü; ufak bir sakalı, gür bıyığı vardı, yani şekli şemali padişah gibiydi... Gazaya ve ava meraklı ve düşkün bir padişah idi.

Bu arada Hatice Turhan, devlet işlerindeki aktif rolünü bırakmıştı. Bu sürede edindiği serveti III. Mehmet'in annesi Valide Sultan Safiye'nin 1597'de Haliç kıyısında yaptırmaya başladığı caminin tamamlanmasına harcadı ve bu iş için Mimar Mustafa Ağa'yı görevlendirdi. Yapılan külliye, caminin yanı sıra bir hastane, bir medrese, bir türbe, bir hamam, iki çeşme ve Mısır Çarşısı olarak bilinen büyük bir çarşıdan oluşuyordu. Külliye zamanla Yeni Cami adını aldı. Cami, 6 Kasım 1663'te Turhan Sultan tarafından, IV. Mehmet ve saray erkânının katıldığı bir törenle vakfedildi.

1663 yılı başlarında Fazıl Ahmet Paşa, ordunun öncü kolunun başında Sultan Mehmet olduğu halde, Avusturya seferine çıktı. Ne var ki Mehmet, Edirne'de ordudan ayrıldı ve Sadrazam'ın seferde olduğu o yazı burada avlanarak geçirdi. Rycout, Sultan'ın o yaz "hareminde bulunan Hasan Ağa adında, aslen Polonyalı yakışıklı bir gence âşık olduğunu" yazar, Mehmet bu genç adama "öylesine ani ve şiddetli bir aşkla tutulmuştur ki bu duyguların hayırlı ve kalıcı olması beklenemez." Vezirler büyük çabalar harçarak Sultan'ı bu tutkusundan vazgeçirmişler, Mehmet de "zaten artık eskisi kadar tutkulu bir aşkla sevmediği gözdesini günde yüz elli akçe maaşla kapıcıbaşı atamıştır."

Mehmet bu arada kendi haremını oluşturmuş, Topkapı Sarayı ve Edirne Sarayı arasında mekik dokurken cariyelerini de beraberinde götürmeye başlamıştı. O sıralar gözdesi, Girit'in fethinde çocuk yaştayken esir alınan Rum asıllı Rabia Gülnûş Ümmetullah'tı. Gülnûş, 5 Haziran 1664'te Edirne Sarayında geleceğin II. Mustafa'sı olacak çocuğu doğurdu. Mustafa, yirmi yıldan sonra Osmanlı Hanedanlığına katılan ilk erkekti ve doğumu hem İstanbul'da hem de Edirne'de bir hafta süren şenliklerle kutlandı. Mehmet, bir oğlan babası olduğuna öylesine sevinmişti ki, Rycout'un da yazdığı gibi, hasekisi Gülnûş'u servete boğmuştu:

Bu arada Büyük Sinyor, yazın kavurucu sıcağına karşın ava çıkmaya devam ediyordu, bir yandan da haremdeki kadınlarla yakınlaşmaya başlamış, özellikle de yeni yeni konuşmayı öğrenen oğluyla gitgide daha çok vakit geçirir olmuştu; oğlunun annesine büyük özen gösteriyordu, maaşını ve hizmetlilerinin sayısının artırmış, onun için, Edirne'nin en usta kuyumcularına değerli taşlarla süslü bir taç yaptırmıştı...

Mehmet'in kardeşleri Selim, Ahmet ve Süleyman; İbrahim'in ölümüyle birlikte Kafes'e kapatılmışlardı. Mehmet, oğlunun doğumundan sonra kardeşlerini öldürtmek istediye de annesi Turhan, kendi çocukları olmamalarına karşın genç şehzadeleri koruması altına aldı. Sık sık Kafes'i ziyaret ediyor, Edirne Sarayına gitmesi gerektiğinde yokluğunda öldürülmelerinden korktuğu şehzadeleri de beraberinde götürüyordu. Yine de Mehmet, kardeşlerinden en büyüğü olan Selim'i öldürtmeyi başardı.

Mehmet elinden geldiğince Edirne Sarayında kalmaya çalışıyordu, Rycout Sultan'ın İstanbul'a ve Topkapı Sarayına karşı duyduğu nefretin gitgide bir takıntı haline geldiğini belirtir:

Büyük Sinyor, Edirne'deki sarayında maiyetindekilerle birlikte mutlu bir yaşam sürüyordu, artık İstanbul'dan öylesine nefret ediyordu ki bu kentin adının anılmasına bile tahammülü yoktu; av sırasında tesadüfen İstanbul'a giden yola çıktığındaysa büyük bir yanlış yaptığını ya da kendisini yıkıma götürecek bir yola girdiğini anlayan insanlara özgü bir telaşla derhal yön değiştiriyordu.

Mehmet 1665 yazının sonlarında İstanbul'a dönmeye karar verdi ancak o, kente varmadan çıkan bir yangında Topkapı Sarayındaki harem harabeye döndü. Yangının hemen ardından onarım başladı ve birkaç ay içinde harem, oturulacak hale geldi. Bu süre boyunca Mehmet, İstanbul surlarının dışındaki Davut Paşa Sarayında kaldı, zaman

zaman Topkapı Sarayına giderek çalışmaları denetliyordu. Ne var ki burada tek bir gece bile geçirmedi, bunun nedeni bir türlü etkisinden kurtulamadığı korkunç çocukluk anıları olsa gerek.

Mehmet 1673 yazını Edirne'nin kuzeyinde yaptırdığı küçük bir sarayda, yeni gözdesiyle birlikte geçirdi. Ancak 1673 yılının sonuncu gününde Gülnûş'un geleceğın III. Ahmet'i olacak çocuğu doğurmasıyla bir süreliğine de olsa yeni hasekisinden uzaklaşarak eşiyle ilgilendi. Şehzade Ahmet'in doğumu ve bunu izleyen kutlamalar, 1669-1677 yıllarında Beyoğlu'ndaki İngiliz Büyükelçiliğinin papazı olan Dr. Covel'in günlüğünde şöyle yer alır:

Sultan Gülnûş, bu Ramazan ayında, yani 1673 yılının Aralık ayında ikinci oğlunu doğurdu. Kutlamalar bayrama ertelendi ve üç gün üç gece boyunca kentin bütün çarşıları açık kaldı, bütün dükkânlar defne yapraklarıyla, çiçeklerle süslendi, hoş biçimli kandiller yakıldı, kukla gösterileri, danslar ve benzeri eğlenceler düzenlendi; en görkemlisi de yeniçeri ocağındaki şenliklerdi.

Dr. Covel 17 Temmuz 1674'te günlüğüne Sultan Mehmet'in meşhur Sultana Sporca'nın* (Pis Sultan) evindeki güzeller güzeli bir fahişeye âşık olduğunu yazar. Ne var ki Sadrazam'ın korumalarının başı da aynı kadına âşık olmuştur ve onu kaçırarak zevk âlemlerinde kullanır. Ne yapacağını şaşırın Sultana Sporca durumu Mehmet'e bildirmiş, Mehmet de kadını kaçırın bu adamı öldürterek kadını kendi haremine almıştır.

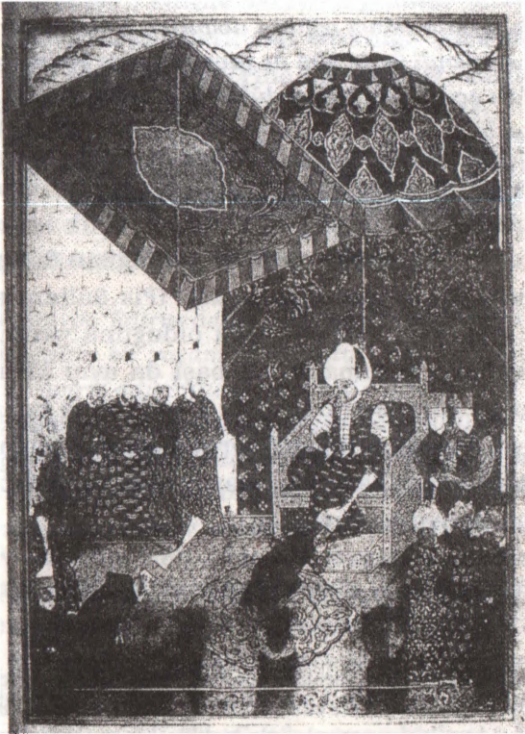
Mehmet'in saltanatı boyunca dört oğlu ve yedi kızı oldu. Bilindiğı kadarıyla Gülnûş'tan başka beş cariyesi

* Sultana Sporca: Sultan İbrahim döneminde haremde şarkıcı ve oyuncu cariyeler yetiştiren bir kalfadır. İbrahim'in tahttan indirilmesiyle saraydan kovulunca cariyeleriyle birlikte bir eve yerleşerek burayı bir randevuevi olarak işletti, hatta cariyelerini dönemin varlıklı paşalarının konaklarına göndererek zevk âlemleri düzenledi -çn.

daha vardı ancak 1675'te kendisine bir oğul veren Polonya asıllı bir cariyeyi hasekiliğe yükseltmesi dışında daimi gözdesinin Gülnûş olduğu kesin.

Rycaut, Mehmet'in 1675 baharında oğlu Mustafa'yı sünnet ettirdiğini ve bunun ardından on bir gün süren kutlamalar yapıldığını yazar. Bu şenliklerin en çarpıcı özelliği, alay sırasında taşınan, nahil adı verilen dev dekorlardır:

Düğün günü Büyük Sinyor ve genç şehzade, kentin yakınlarında kurulmuş olan dev çadırlarına gittiler, bu çadırlar gerçekten de olağanüstü güzellikte ve görkemliydi; vezirler, müftüler ve devletin önde gelenleri de

49. II. Selim, tahtında paşaların tebriklerini kabul ederken

kendi çadırlarını kurdurdular, bunların arasında bir tanesi vardı ki altın kumaştan yapılmış tentesi, kandillerle aydınlatılmış iki ulu karaağacın altında, göz alıcı bir şekilde parlıyordu... Çadırların karşısına sayısız direk dikilmiş, bunların arasına gerilen iplere de her gece değiştirilen çok hoş şekillerde kandiller asılmıştı; akşamları bu kandillerin ışığında pehlivanlar güreşiyor, dans gösterileri yapılıyor, şarkılar söyleniyor, kimi zaman da tuluatlardan ya da saçma diyaloglardan oluşan güldürüler sahneleniyordu; gecenin sonunday-sa havai fişek gösterileri yapılıyordu. Dediklerine göre bu havai fişeklerin yapımı için dört ay boyunca iki yüz kırk adam çalışmıştı, yine de Hristiyan ülkelerinde bulunanlar kadar etkileyici değillerdi, ancak aralarından biri, roketi andıran bir fişek, bildiğimiz havai fişeklere hiç benzemiyordu, arkasında bir kuyruğu olmaksızın yalnızca yıldızı andıran kırmızı bir ışık topuyla; hem de hiç gürültü çıkarmadan görülmemiş yüksekliğe çıktı, en tepede patladı. Geceleri bu gibi eğlenceler yapılırken gündüzleri de türlü zanaatkâr ve tüccar muazzam bir alay halinde mallarını sergileyerek çadırların önünden geçiyor, bu sırada her biri hediyelerini sunuyordu; bu geçit töreni tam on beş gün sürdü. Mayısın yirmi beşinde resmi bir geçit töreni daha vardı; bu törende yeniçeriler ve yeniçeri ağaları, çavuşlar, müteferrikalar... onların ardından sağda sadrazam, ortada müftü ve solda kuloğlu (Sarıkçı Paşa), arkalarından da son derece güzel süslenmiş atının üzerinde sünnet edilecek olan şehzade geliyordu, tülbindinde ve göğsünde inanılmaz irilikte sayısız elmas vardı. Ayrıca yüz kölenin taşıdığı dört küçük, iki büyük nahil sarayın önüne yerleştirildi, büyük olanları bir geminin direği boyundaydı; hepsi de piramit şeklindeydi ve pullarla bezeli on üç bölümden oluşuyordu.

Ayın yirmi yedisinde, yani Mehmet'in doğduğu gün, Büyük Sinyor ve maiyeti Sultan Selim Camisine gittiler, beraberlerindeki içoğlanları altın kumaşlara sarınmış-

lar, başlarına da ortasında bir mücevher bulunan tüy-lü başlıklar giymişlerdi; ardından Büyük Sinyor, o gece sünnet edilen genç şehzadenin yanına gitti. Bütün bu şenlikler boyunca Büyük Sinyor'un emriyle yoksullara yemek dağıtıldı ve iki bin çocuk daha sünnet edilerek her birine birer yorgan verildi ve ömür boyu günde üç akçe maaş bağlandı.

Dr. Covell da, I. Selim'in camisine giden alayı ve onların arasında gördüğü Sultan'ı anlatır:

Sultan oldukça esmer tenli, parlak bir yüzü ve iri, siyah, güzel gözleri var; burnu biraz uzunca, hafif kıvrık; alnı geniş ve yuvarlak; kaşları gür, sakalı siyah, ince ve fazla uzun değil... Yüz ifadesi son derece ağırbaşlı ve dilediğinde son derece ürkütücü olabiliyor. Son zamanlarda bir hayli zayıflamış ve pek çok hastalık geçirmiş (3-4 yıldan beri) ancak şimdi çok sağlıklı ve yapılı görünüyor...

Sünnet düğününden iki hafta sonra Mehmet, kızı Hatice'yi musahiblerinden biri olan Sarıkçı Paşa'yla evlendirdi ve bu evliliğin ardından iki hafta süren yeni bir şenlik başladı. Şenliğin son günlerini anlatan Rycout'a göre Hatice, henüz bir erkeğe eş olamayacak kadar küçük yaşıyordu:

Damat tarafından geline verilen hediyelerden sonra sıra Büyük Sinyor'un kızına verdiği hediyelere geldi; bunlar Doğu geleneğine göre kızın çeyizini oluşturuyordu: ayın on dokuzunda bu hediyeler görkemli bir alayla damadın evine taşındı; bunlar şekerden yapılmış iki bahçe, kırk küçük nahil, seksen altı katırın taşıdığı ev eşyaları, on adamın taşıdığı incilerle bezeli elbiseler, ayakkabılar ve damadın hediye ettiklerinin aksine kar-makarışık, gelişigüzel bir şekilde bulunan mücevherlerdi. Ev eşyalarının üzerleri örtülü de olsa bazı yerlerde bu örtüler açılmış, incilerle, altınlarla işlenmiş kadife yastıklar gözler önüne serilmişti. En arkadan köleleri ve otuz altı siyahi hadımı taşıyan on iki araba geliyor-

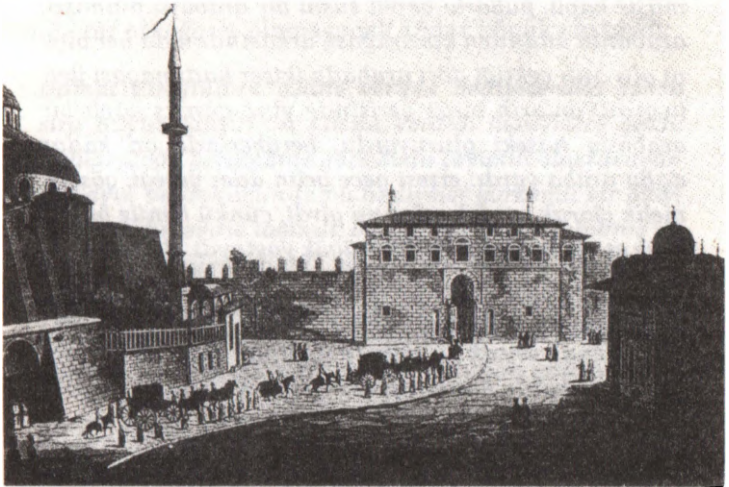

50. IV. Mehmet (Avcı Mehmet),
1648-1687

du. Ayın yirmi üçünde gösterişli bir alay eşliğinde gelin, damadın evine götürüldü; bu alayda da ikisi en az damadınkiler kadar büyük, ikisi de küçük ve gümüşten yapılmış dört nahil vardı. Gelin, altı atın çektiği, gümüşle kaplı, pullarla bezeli süslü bir arabaya binmişti, arabanın önünden kızlarağası, arkasından da her birini altı atın çektiği dört arabada ikişer hadımağası ilerliyordu: onların biraz gerisinde yine gümüş kaplı bir arabada haseki oturuyordu, beraberinde on kadar daha araba vardı: ertesi gece gelin âdet gereği, göstermelik olarak gerdek odasına girdi, çünkü henüz bir erkeğe eş olamayacak kadar küçük yaştaydı: düğün töreni damadın sarayında yapıldı ve daha önceki şenliklerde olduğu gibi eğlenceler ve havai fişek gösterileri düzenlendi, ancak bu sefer ip üstünde dans eden cambazlar da vardı. Bunlardan biri Sultan Selim Camisinin minaresinin tepesine bağlanmış bir ipten aşağı kayarken yere yirmi metre kala ip koptu ve cambaz oğlan önce bir ağacın, ardından bir adamın üstüne düşerek

ölümden kıl payı kurtuldu. Bu gösterilerin en ilginç, cambazlardan birinin minarenin şerefesi yüksekliğinde bir ipin üzerinde yürümesiydi, bu minareler İngiltere'deki kuleler kadar yüksektir: Bir başkası da bir ipe asılarak tam on iki takla attı: Büyük Sultan da bu cambazları dikkatle izleyenler arasındaydı. Böylece şenlikler sona erdi, bu arada herkesin büyük hürmet gösterdiği damadın, sevincini gölgeleyen bir korkusu vardı: gelin henüz çok küçük yaşta olduğu için ergenlik çağına varmadan öldüğü takdirde, bütün mücevherlerinin ve eşyalarının Büyük Sinyor'a iade edilmesi gerekiyordu, anlatıldığına göre gelinin çeyizi Kahire'nin iki yıllık gelirine eş değerdi; böyle bir durumda damadın bu yükün altından kalkması olanaksızdı çünkü şimdi- den üç yüz kese altın borçluydu.

1676 yılına dek zamanının çoğunu Edirne Sarayında geçiren Mehmet, ani bir kararla Topkapı Sarayına taşınmaya niyetlendi. Ne var ki İstanbul'a yaklaştıklarında önce surların dışındaki Davut Paşa Sarayına yerleşti, daha sonra da Boğaz kıyısındaki pek çok sarayda kaldı.

51. Bâb-ı Hümayun'dan çıkan gelin alayı

Zaman geçiyor, Mehmet ise gençliğinin korkulu rüyası olan Topkapı Sarayında tek bir gece dahi geçirmemek için elinden geleni yapıyordu.

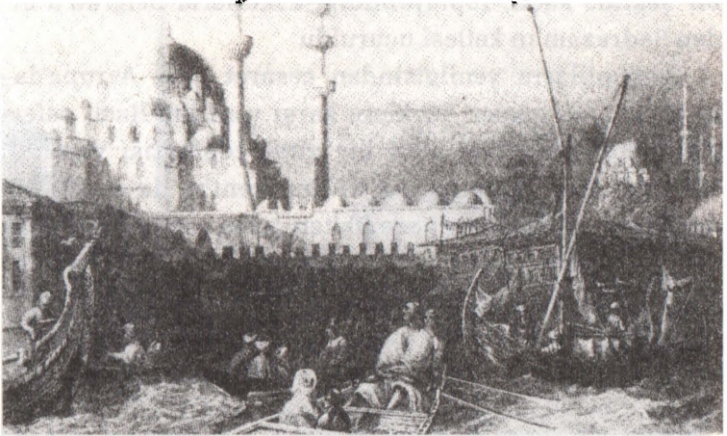
Valide Sultan Hatice Turhan, kocası İbrahim'in ölümünden otuz dört yıl sonra, 1682 yılında elli beş yaşındayken öldü. Sultan Mehmet'in başında bulunduğu cenaze alayı, ağıtlar yakarak Turhan'ı Haliç kıyısında yaptırdığı Yeni Camideki türbeye taşıdı ve toprağa verdi. Ölümünden iki yıl önce Turhan Sultan hakkında yazan Fransız seyyah Grelot, onun "sarayda gelmiş geçmiş en yüce ruhlu insanlardan biri olduğunu" ve "gelecek kuşaklara armağan ettiği Osmanlı mimarisinin şaheseri olan bu yapının, tam da onun yüce cömertliğine yaraşır bir mücevher" olduğunu belirtir.

Ertesi yıl Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, "Avusturya'nın başkenti düştüğünde tüm Hıristiyan âlemi Türklerin önünde dize gelecektir," diyerek Sultan'ı büyük bir Viyana seferine çıkmaya ikna etti. Ne var ki fetih girişimi korkunç bir yenilgiyle sonuçlandı ve iki ay süren kuşatmanın ardından 1683 yazında bozguna uğrayan Osmanlı ordusu başta Mustafa Paşa olmak üzere dağınık bir şekilde kaçtı. Toplayabildiği askerlerle Belgrad'a giden Sadrazam'ın kellesi uçuruldu.

Osmanlıların yenilgisinden cesaret alan Avrupa'daki Hıristiyan güçler, Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi planlamak amacıyla gizli bir zirve toplantısı yaptılar. 1684 yılı Mart ayında Papa XI. Innocent'in da desteğiyle Avusturya, Polonya ve Venedik'ten gelen casusların katıldığı bu toplantıdan bir yıl sonra Osmanlı İmparatorluğunun pek çok sınır bölgesi işgal edildi ve otuz yıl sürece bir savaş başladı. Osmanlı ordusunun birkaç yerde birden geri çekilmesi, İstanbul'un da paniğe kapılmasına yol açtı; hem kent halkı hem de ulema, olan bitene kayıtsız kalarak av partilerine çıkmaya devam eden Sultan'ın tahttan inmesini istiyordu.

Müftü Mehmet Efendi, avdan vazgeçip devlet meseleleriyle ilgilenmezse tahtından olacağını söyleyerek Sultan'ı uyardı. Mehmet önce bu uyarıyı dikkate aldı ve bir aylığına da olsa ava çıkmaktan vazgeçti, ancak bu sefer de ava çıkamamanın verdiği üzüntü ve uykusuz geçen geceler onu yıldırıldı ve yeniden av partilerine döndü. 1687 yılı Kasım ayında İstanbul'daki askerler ve halk ayaklanarak kentin kontrolünü ele geçirdiler, ardından Ayasofya'da toplanarak Sultan'ın tahttan indirilmesini, yerine dindarlığıyla bilinen kardeşi Süleyman'ın geçmesini istediler.

Tam o sırada Sultan Mehmet'in, cellatlarını kardeşleri üzerine yolladığı haberi geldi; Süleyman ve Ahmet ölünce tahtın vârisi de kalmayacaktı. Bostancıbaşı hemen Kafes'in çevresini adamlarıyla kuşattı ve şehzadeleri korumaya aldı. Ayasofya'daki kalabalık, yeniden Mehmet'in tahttan inmesi için tezahürat yapmaya başladı. Köprülü Mustafa Paşa'nın çabaları sayesinde, galeyana gelen isyancılar sarayı basıp Mehmet'i linç etmekten vazgeçtiler

52. Hatice Sultan tarafından yaptırılan Yeni Cami (Valide Sultan Camii)

ve Köprülü'nün önerisine uyarak aralarından seçtikleri delegeleri Sultan'a gönderdiler.

Başlangıçta Mehmet tahtı bırakmaya yanaşmadı ancak delegelerin, "Ya kendin tahttan inersin ya da isyancılar indirir," demeleri üzerine şu sözleri söyleyerek durumu kabullendiğini bildirdi: "Görüyorum ki Müslümanların günahlarıyla kabaran ilahi öfke başımı istiyor, gidin ve kardeşime Allah'ın buyruğunun kullarının ağzından söylendiğini, bundan böyle Osmanlı İmparatorluğunun hükümdarı olduğunu bildirin."

IV. Mehmet, 8 Kasım 1687'de tahttan indirildi ve saltanatı boyunca sadece birkaç kez Edirne'ye götürülürken gün yüzü gören kardeşleri Süleyman'la Ahmet'in hapsedildikleri Kafes'e kapatıldı. Ömrünün kalan beş yılını genç yaşından beri en büyük tutkusu olan av zevkini bir daha tatmamak üzere bu hücrede geçirdi. Böylelikle avcı kafeslenmiş, av sona ermişti.

ŞEHZADE KAFESİ

IV. Mehmet, otuz dokuz yıllık saltanatının ardından tahttan indirildiğinde, büyük oğlu Mustafa otuz bir yaşındaydı ve I. Mustafa'ya dek süregelen kurala göre tahta onun geçmesi gerekiyordu. Ancak yetmiş yıldır taht babadan oğula değil, hanedanlığın en büyük erkek üyesine geçtiği için IV. Mehmet'in kardeşi Süleyman'ın sultan olmasına karar verildi. Bunun üzerine Mustafa'yla kardeşi Ahmet babalarıyla birlikte Kafes'e kapatılırken, amcası da Kafes'ten çıkarılarak II. Süleyman olarak tahta çıktı.

Süleyman'ın kardeşi Ahmet de Kafes'te kalmıştı. Böylelikle Kafes'te o güne dek görülmemiş biçimde, bir devrik sultan ve üç şehzade bir arada bulunuyordu. Geçmişe oranla Kafes'teki yaşam koşulları çok daha insancaydı ve burada hapsedilen hanedanlık üyeleri zaman zaman Topkapı Sarayındaki Kafes'ten daha rahat bir yerde tutuldukları Edirne Sarayına götürülüyorlardı.

II. Süleyman Kafes'te yaşadığı otuz dokuz yıl boyunca hat sanatını öğrenmiş, günlerini Kuran ayetlerini yazarak ve ibadet ederek geçirmişti. Bostancıbaşı kendisini alıp kardeşinin yerine tahta oturtmak üzere hücreğine geldiğinde, Kantemir'e göre şu sözleri söylemiştir: "Allah rızası için cevap verin, neden benim huzurumu bozmaya çalışıyorsunuz? Yalvarırım beni bırakın da ömrümün kalan günlerini hücremde huzur içinde geçireyim; Osmanlı İmparatorluğunu da kardeşim yönetsin, çünkü o hükmet-

mek için doğmuştur, bense ebedi yaşamı incelemek için." Bunun üzerine bostancıbaşı, "Yüce Hünkârım, Müslüman halkının isteği budur, boyun eğmelisiniz!" diyerek onu hücreden çıkartmıştır.

Süleyman tahta çıktığında kırk altıncı yaşının ortalarında idi. Kardeşi Ahmet ve merhum Hatice Turhan'la birlikte çıktıkları yolculuklar dışında ömrünün tamamını Kafes'te geçirmişti. Kafes'teyken cariyeleri olmasına izin verilmemişti, tahta çıktıktan sonra da kadınlara karşı ilgi göstermedi. Kendini tamamıyla düşünce âlemine veren ve oldukça dindar bir yaşam süren II. Süleyman, Osmanlı tarihinde kendi haremını kurmayan ilk sultandır. Tahta çıkışıyla birlikte valide sultanlığa yükselen annesi Saliha Dilâşub'un da iki yıl sonra ölmesiyle haremdeki kadın hiyerarşisi başsız kaldı. Kafes'te tutulan Şehzade Mustafa ve Ahmet'in annesi Rabia Gülnûş Ümmetullah da Eski Saray'a gönderilmiş olduğu için Topkapı Sarayındaki haremde birkaç kadın köleyle onların haremağaları dışında kimse kalmadı.

Süleyman'ın sultan olarak ilk işi, Siyavuş Paşa'yı yeniden sadrazamlığa atamak oldu. Siyavuş Paşa, sadrazamlığa atanır atanmaz karşısında, âdet olduğu üzere askerlerine cülus bahşişi dağıtılmasını isteyen yeniçeri ağalarını buldu. Ne var ki hazine tamtakır olduğu için bu bahşişlerin ödenmesi olanaksızdı ve ulemanın galeyana getirdiği yeniçeriler Sadrazam'ın sarayını bastılar. Siyavuş ve adamları son nefeslerine kadar direndiler, gözü dönmüş yeniçerilerse Sadrazam'ın cesedini parçalara ayırarak sarayın pencerelerinden aşağı attılar. Kantemir, bundan sonra gelişen olayları şöyle anlatır:

Daha sonra o güne dek Türk ülkesinde görülmemiş bir vahşet yaşandı, yeniçeriler hareme dalarak Sadrazam'ın eşinin ve kız kardeşinin burunlarını, ellerini ve ayaklarını kestiler ve bu zavallı kadınları çırılçıplak so-

yup kentin sokaklarında sürüklediler, kölelere ve kadın hizmetçilere de iğrenç işkenceler yaptılar. Sadrazam'ın ailesini böyle yok ettikten sonra, kana susamış kurtlar gibi sokaklarda önlerine geleni kılıçtan geçirip dükkânları yağmaladılar. Bu gidişle bütün şehrin talan edileceğini anlayan ulema, sarayda toplanarak Sancak-ı Şerif'i (Orta Kapıya) astılar. Çığırkanlar aracılığıyla kâfir olmayan tüm Müslümanların bu bayrağın altında toplanması buyuruldu. Önce kent halkı buraya yöneldi, onların ısrarıyla yeniçeriler de silahlarını bırakarak Sultan'a karşı değil, onun düşmanı olan hain Sadrazam'a karşı ayaklandıklarını; onu da cezalandırdık-

53. Sultan yeniçeriler eşliğinde Bâb-ı Hümayun'dan çıkarken

larına göre artık canlarının üzerinde tek söz sahibi olan Sultan neyi uygun görürse onu yapacaklarını bildirdiler.

Ertesi yıl yeniçeriler bir kez daha ayaklanarak kenti yağmaladılar. Bu kez Süleyman şehrin önde gelenlerini huzuruna çağırdı ve 1 Mart 1688'de yapılan toplantıda onları, kendilerini koruyacak bir ordu kurmaya ikna etti. Bu ordunun komutasını bizzat Süleyman üstlendi ve emekli yeniçerilerle esnaftan oluşan ordu, kısa sürede ayaklanmayı bastırdı, kentten kaçmayı başaranların dışında bütün asiler öldürüldü.

Bu zafere karşın halk, II. Süleyman'ın da kendisinden önceki sultan kadar başarısız olduğunun farkına varmıştı. Gitgide artan bu hoşnutsuzluk Sultan'ı da korkutmaya başladı ve Edirne Sarayına taşınmaya karar verdi. Ne var ki sarayda bu taşınmaya yetecek kadar binek ve yük hayvanı yoktu, Sultan'ın bu iş için danıştığı defterdar, hazinede at satın alacak para da olmadığını söyledi. Kantemir olanları şöyle anlatır:

Süleyman, saraydaki altın ve gümüş eşyaların ve mücevherlerin halk pazarında satılmasını ve bunlardan elde edilen parayla gerekenlerin satın alınmasını emretti. Kiralanan atlarla ve arabalarla Sultan ve maiyeti İstanbul'dan ayrıldılar ve böylelikle her an çıkabilecek yeni bir ayaklanmanın önüne geçilmiş oldu.

Süleyman, 22 Haziran 1691'de Edirne'de öldü. Kantemir'e göre ölüm nedeni "müzmin istiska (hidropsi)"ydı; yani karında su toplanmasıydı. Sultan, içine buz kalıpları konan bir tabutla İstanbul'a taşındı ve adaşı Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye'deki türbesinde toprağa verildi. Kantemir, kitabının II. Süleyman'ın saltanatına ayrılan bölümünü, belki de sadece dindarlığıyla anılacak olan Sultan'ın kişiliğine ilişkin şu yorumlarla bitirir:

Süleyman... şişman, kısa boylu, soluk tenli, yuvarlak yüzlüydü, iri siyah gözleri ve uzun, kara, kırçılı bir sakalı vardı; zekâsı ağır işliyor, maiyetindekilerin kulağına fısıldadıklarına çok çabuk kanıyordu... Ancak Türk sultanları arasında dinine onun kadar bağlı ve adalete onun kadar düşkün olanı yoktu.

Süleyman'ın ardından kardeşi Ahmet tahta çıktı; II. Ahmet, İbrahim'in sultan olan üçüncü oğluydu. Yeni Sultan'ın kılıç kuşanma töreni, Eyüp türbesi yerine Edirne Sarayında yapıldı.

Ahmet tahta çıktığında kırk sekiz yaşındaydı ve beş yaşından beri Kafes'te yaşıyordu. Annesi Hatice Muazzez dört yıl önce öldüğü için onun saltanatı boyunca Valide Sultan sıfatını taşıyan kimse olmadı. Ahmet'in de Kafes'teyken cariyeye almasına izin verilmemişti, ancak tah-ta çıkar çıkmaz haremine en az iki kadın aldığı biliniyor (Rabia ve Şayeste), büyük olasılıkla onların dışında adı kayıtlara geçmeyen başka cariyeleri de vardı.

Sultan'ın hasekisi Rabia, 10 Temmuz 1692'de Osmanlı Hanedanlığının ilk ikizlerini doğurdu. Kantemir, İbrahim ve Selim adı verilen bu çocukların doğumu şerefine yapılan "donanma" denen kutlamaları şöyle anlatır:

... 1104 (1692) yılında İstanbul'da Sultan'ın Selim ve İbrahim adı verilen ikizleri doğdu. Daha önce hiçbir sultanın ikiz çocuğu olmadığı için bu doğum, gelecekteki başarıların habercisi olarak yorumlandı. İmparatorluğun her köşesinde sekiz gün sekiz gece süren "Donanma" dedikleri şenlikler yapıldı, türlü eğlenceler düzenlendi.

Şehzade Selim 15 Mayıs 1693'te öldü, İbrahim ise 1714'e dek yaşadı. Ahmet'in haremindeki kadınlardan üç kızı oldu ama bilindiği kadarıyla üçü de çocuk yaşlarda öldüler.

Bu arada 6 Ocak 1693'te Edirne Sarayındaki Kafes'te tutulan IV. Mehmet öldü, ölüm nedeni değişik kaynak-

larda gut, depresyon ya da zehirlenme olarak geçiyor. Öldüğünde elli birinci yaşına gireli dört gün oluyordu. Cenazesi Edirne'den İstanbul'a getirilerek annesi Hatice Turhan'ın Yeni Cami'nin arkasındaki türbesinde toprağa verildi.

II. Ahmet ise 6 Şubat 1695'te Edirne Sarayında öldü, ölüm nedeni hidropsi, depresyon ya da beyin kanaması olabilir. Öldüğünde elli altı yaşına girmesine on dokuz gün vardı ve üç buçuk yıl saltanat sürmüştü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde, ağabeyi II. Süleyman'ın yanı başında toprağa verildi. Kantemir, II. Ahmet'e ayırdığı bölümü de Sultan'ın kişiliğine ilişkin şu yorumlarıyla noktalar:

Yaradılış ve huy bakımından ağabeyi Süleyman'a benziyordu ancak bir dâhi olmasa da, ondan biraz daha çabuk kavrayan bir zekâsı vardı. Maiyetindekilerin iftiralarına kanar ve çok önemli meselelerde onların etkisinde kalarak sık sık karar değiştirirdi. Her ne kadar adalet âşığı görünse de saflığı nedeniyle birbirleriyle çekişen grupların rüşvet yedirdiği dostlarının her sözüne inanır, bu nedenle de adaletin gereğini yerine getiremezdi.

İri siyah gözleri, solgun bir yüzü, kızıla çalan kara çember sakalı, uzun, düzgün bir burnu vardı; orta boy-luydu, şişman değildi ama hidropsi nedeniyle hafifçe göbekliydi. Dindarlığı ve şeriat kurallarına bağlılığı ağabeyininkine oranla daha zayıftı.

Tahtın görünürdeki vârisi IV. Mehmet'in büyük oğlu Şehzade Mustafa olmasına karşın Sadrazam Sürmeli Ali Paşa onun yerine II. Ahmet'in çocuk yaştaki oğlu İbrahim'i tahta çıkarmak niyetindeydi. Ancak Defterdarbaşı Nezir Ağa, Sadrazam'dan önce davranarak Mustafa'yı Kafes'ten çıkardı ve sultan ilan etti.

Yeni Sultan, II. Mustafa olarak tahta çıktı ve kılıç kuşanma töreni yine Edirne Sarayında yapıldı. Mustafa tah-

54. solda: II. Süleyman (1687-1691); ortada: II. Ahmet (1691-1695); sağda: II. Mustafa (1695-1703)

ta çıktığında yedi yıldır Kafes'te yaşıyordu ve otuz bir yaşındaydı. Kafes'e kapatılmadan önce ağabeyi Ahmet ve babasıyla birlikte çoğunlukla Edirne Sarayında kalmış, Topkapı Sarayında büyüyen sultanlara oranla çok daha serbest ve dış dünyayla temasta bir yaşam sürmüştü. Mustafa, IV. Mehmet'in tahttan indirilmesiyle birlikte Eski Saray'a gönderilen annesini Edirne Sarayına çağırdı ve Rabia Gülnûş Ümmetullah Valide Sultan olarak buradaki yerini aldı.

II. Mustafa, saltanatına son derece hayırlı bir işle başladı; devlet yönetiminde süregelen bozuk düzenin değiştirileceğini, haremden zevk âlemlerine dalmak yerine ordusunun başına geçerek İmparatorluğu tehdit eden kâfirlere karşı savaşacağını bildiren bir hattı şerif çıkararak şöyle buyurdu:

Bundan böyle bu sarayda zevk âlemlerine, tembelliğe ve miskinliğe meydan verilmeyecektir... Allah'ın inayetiyle cehennem dölü kâfirlerden büyük bir oç almaya karar verdim ve cihat ordusunun başında ben bulunacağım.

Sefer hazırlıkları tamamlandığında Mustafa, Sadrazam Sürmeli Ali Paşa'ya orduyu Edirne'de toplamasını

emretti. Topları incelerken top arabalarının gerektiği gibi yapılmadığını görerek bu durumdan sorumlu tuttuğu Sadrazam'ı azletti ve idam ettirdi. Kantemir'e göre, bu kararın altında yatan neden top arabaları değil; vaktiyle Sürmeli Ali Paşa'nın Mustafa yerine İbrahim'i tahta çıkarmaya çalışmış olmasıydı.

Mustafa, Elmas Mehmet Paşayı sadrazamlığa atadıysa da devlet işlerinde asıl söz sahibi, şeyhülislamlığa getirdiği hocası Feyzullah Efendi'ydı.

1695 yılı Haziran ayında Mustafa ilk seferine çıktı ve iki kaleyi fethettikten sonra Avusturyalıları yenmeyi başardı, çok kanlı geçen bu savaşta Türkler, düşmanlarından daha çok asker yitirdiler. Zafer haberiyle Edirne'ye dönen Mustafa, ömrü boyunca büyük bir gururla taşıdığı "Gazi" unvanını aldı.

Edirne'ye getirilen savaş esirleri arasında Anna Sophia von Wippach adında güzel bir Alman kadın vardı. Anna, çocuk yaştaki oğlu Heinrich'le birlikte esir alınmıştı ve cariyeler olarak Sultan Mustafa'nın haremine girdi. Herhalde burada Türk isimleri almış olsalar gerek ki hareme girişlerinden sonra ikisine ilişkin hiçbir kayıt yok.

Mustafa'nın isimleri bilinen altı cariyesi daha vardı; kaynaklarda en çok adları geçenler, oğulları tahta çıkan ve böylelikle Valide Sultanlığa yükselenlerdir. 2 Eylül 1696'da Saliha adlı cariyesi, Mustafa'nın ilk oğlu ve geleceğin I. Mahmut'u olan çocuğu doğurdu. 2 Ocak 1699'da Rus asıllı Şehsuvar, Sultan'ın geleceğin III. Osman'ı olacak ikinci oğlunu doğurdu. Mustafa'nın son gözdesi Hafize ise, ikisi ikiz olmak üzere beş oğlan ve bir kız doğurdu ancak oğlanların beşi de çocuk yaşta öldüler. Yedi yıl içinde Mustafa'nın on oğlu, on kızı oldu ama bu çocukların on dördü küçük yaşta öldüler. Mahmut ile Osman art arda sultan oldular, hayatta kalan kızlarsa paşalarla evlendirildiler; aralarından Emine tam dört kez evlendi ve bütün kocalarından daha uzun yaşayarak otuz iki yaşında bir dulken öldü.

Bu arada Mustafa'nın kardeşi Ahmet Topkapı Sarayındaki Kafes'te tutuluyor, Sultan Edirne'ye ya da sefere gittiğinde Edirne Sarayındaki Kafes'e taşınıyordu. Ahmet'le birlikte Kafes'te kalan bir şehzade daha vardı; II. Ahmet'in oğlu İbrahim. Kantemir, Sultan Mustafa'nın İbrahim'i pek sevdiğini ve İstanbul ile Edirne arasındaki yolculuklarında onu da beraberinde götürdüğünü yazar.

1697 yılı yaz başında Mustafa muazzam bir orduyla Belgrad'dan bir kez daha Avusturya seferine çıktı, ancak Temeşvar yakınlarında, karşısına dönemin büyük generallerinden Avusturya Prensi Eugene'nin komutasındaki ordu çıktı. Osmanlı ordusu büyük bir bozguna uğradı, aralarında Sadrazam Elmas Paşa'nın da bulunduğu otuz bine yakın Türk askeri öldü ve Sultan, ancak kılık değiştirerek kaçmayı başarabildi. Bu savaşın ardından yapılan barış antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'daki topraklarının çok büyük bir bölümünü yitirmiş oluyor, iki buçuk asırdır buradan Hristiyan Avrupa'sına korku salan "Türk tehdidi" sona eriyordu.

Sultan Mustafa, Edirne Sarayına çekilerek geride bıraktığı halkın ve ordunun artan öfkesine sırt çevirdi ve günlerini çocukluğunda babasıyla yaptığı gibi kırlarda ava çıkarak geçirmeye başladı.

1703 yılı yaz sonunda İstanbul'daki cebeciler ayaklandılar, kısa süre içinde yeniçeriler ve kentin yoksul halkı da onlara katıldı. Ayaklanma haberi Edirne'ye ulaştığında Mustafa, ayaklanmanın elebaşlarıyla anlaşması için saray kâtibini İstanbul'a gönderdi. Ne var ki bu elçi fena halde dövülerek kovuldu ve yaklaşık elli bin asi Atmeydanı'nda toplanarak Edirne'ye doğru yola çıktılar. Mustafa, Sadrazam Rahmi Mehmet Paşa komutasında bir orduyu asilerin üzerine gönderdi. Yarı yolda bu orduyla karşılaşan asiler, onları da kendilerine katılmaya ikna edince Rahmi Mehmet Paşa İstanbul'a kaçarak saklandı. Bu arada orduyla birleşen asiler Edirne'ye ulaştılar ve Sultan'dan

başta Feyzullah Efendi olmak üzere bazı vezirlerin kendilerine teslim edilmesini istediler. Hiçbir seçeneği kalmayan Mustafa, bu isteği kabul etti ve Feyzullah ölümüne işkenceye çekilerek, Kantemir'in yazdığına göre "toprağa verilmeyi bile hak etmeyen bir kâfir gibi" nehre atıldı.

Bu olayın ardından Mustafa, asilerin kendi aralarından seçtikleri liderlerle görüşerek Dorocan Ahmet Paşa'yı [Kavanoz Ahmed Paşa -çn.] sadrazamlığa atadı ve Rahmi Mehmet Paşa'yı, bulunur bulunmaz onlara teslim edeceği sözünü verdi. Ancak bununla yetinmeyen asiler, Mustafa'yı tahttan indirerek yerine Kafes'teki kardeşi Ahmet'i geçirmeye karar verdiler. Mustafa bu durum karşısında ne yapacağını bilemedi; tahtı bırakmalı mıydı, yoksa vezirlerinin sözüne uyarak kardeşini öldürtmeli miydi? Ahmet'i öldürtmeye gönlü razı olmayınca tahtı kardeşine; kendini de Kantemir'in yazdığına göre "ilahî takdire" bırakmaya karar verdi. O sırada Şehzade Ahmet, ağabeyinin her Edirne'ye gelişinde taşındığı Edirne Sarayındaki Kafes'teydi. Kantemir, Sultan'ın kardeşinin yanına giderek tahtını ona bıraktığını haber verişini ve onun yerine Kafes'e girişini şöyle anlatır:

Böylelikle Mustafa, Kafes'e giderek kardeşini sevgiyle kucakladı ve âlemin onu tahtta görmek istediğini bildirerek onu yeni Sultan olarak selamladı. Oradan ayrılırken Ahmet'e şu sözleri söyledi: "Unutma kardeşim, saltanatım boyunca sana büyük özgürlükler tanıdım, dilerim sen de bana aynı şekilde davranırsın. Ayrıca şunu aklından çıkarma: babanın ve ağabeyinin ardından tahta çıkman hakka uygun olsa da bunu sağlayanlar hain asilerdir, isyanlarının cezasız kalmasına göz yumarsan sana da bana yaptıklarını yaparlar.

22 Eylül 1703'te Mustafa Edirne Sarayındaki tahttan indirildi ve aynı gün yerine kardeşi III. Ahmet çıktı. Mustafa İstanbul'a götürülerek Topkapı Sarayındaki Kafes'e

kapatıldı, kısa süre sonra, 29 Aralıkta öldü, ölüm nedeninin hidropsi olduğu söylene de zehirlendiğine ilişkin dedikodular çıkmıştır. Ölümünün ertesi günü Mustafa'nın cenazesi Yeni Cami'deki türbeye götürülerek babası IV. Mehmet'in yanında toprağa verildi.

Mustafa'nın hayatta kalan oğulları Mahmut ile Osman da amcaları III. Ahmet'in emriyle Topkapı Sarayındaki Kafes'e kapatıldılar. Tuhaf bir şekilde Kantemir, bu şehzadelerin hayatta olduklarından habersiz görünür ve II. Mustafa'ya ayırdığı bölümü, Sultan'ın ardında hiç oğul bırakmadan öldüğünü belirterek bitirir:

Sultan, saltanatının ilk yıllarında daha mutluydu. Kendinden önce gelen iki sultana oranla çok daha yetkin bir kişiliği vardı; muhakemesi güçlü, zekâsı keskindi ve son derece ağırbaşlıydı; vergiler ve maaşlar konusunda ne aşırı cömert ne de açgözlüydü, adildi, iyi bir savaşçı ve biniciydi, ayrıca dinine çok bağlıydı... Orta boylu, yuvarlak yüzlüydü, pembe beyaz sağlıklı bir görünüşü vardı; gözleri mavi, kaşlarıysa sarı ve seyrekli. Bahar aylarında yüzünde çiller çıkar, kışın yok olurlardı. Çok sayıda oğlu olmasına karşın hiçbiri hayatta kalmadı. Özellikle amcası Ahmet'in oğlu İbrahim'i pek sever, gittiği her yere onu da beraberinde götürürdü; söylenilenlere göre ardında bir vâris bırakmadan ölürse tahta onun çıkmasını arzu ediyordu.

İbrahim de Kafes'e kapatıldı ve 4 Mayıs 1714'te burada öldü. Kantemir, II. Mustafa'yı anlattığı bölümün sonuna İbrahim'in ölümünü bildiren bir dipnot düşmüştür: "Umut dolu, iyi niyetli bir şehzadeydi. Ben İstanbul'dan ayrıldıktan sonra onun orada öldüğünü duydum."

Mustafa'nın hayatta kalan eşleri I. Mahmut'un annesi Saliha ile III. Osman'ın annesi Şehsuvar Eski Saray'a gönderilirken; Sultan'ın son gözdesi olan Hafize ise genellikle ölen sultanların eşlerinin bir daha evlenmeleri-

ne izin verilmemesine karşın saray başkâtibi Ebubekir Efendi'yle evlendirildi. Hafize, çaresiz boyun eğdiği bu evlilikten, 1717'de İstanbul'a atanan İngiliz büyükelçisi Edward Wortley Montagu'nun eşi Leydi Mary Wortley Montagu'ya dert yanmış, Leydi Mary de bu durumu 10 Mart 1718 tarihli bir mektubunda İngiltere'deki bir arkadaşına anlatmıştır:

Son imparator Mustafa'nın gözdesi Hafize Sultan'ı ziyaret ettim. Bildiğiniz gibi (belki de bilmiyorsunuz) Mustafa, şu anda hüküm süren kardeşi tarafından tahttan indirildi ve birkaç hafta sonra da -çoğunluğun düşüncesine göre- zehirlenerek öldü. Ölümünden hemen sonra Hafize Sultan'a haremi terk etmesi ve derhal kendine Sultan'ın maiyetindekilerden bir koca seçmesi emredildi... Bunun üzerine Hafize, Sultan'ın ayaklarına kapanarak, ağabeyinin dul karısını bu şekilde küçük düşüreceğine hançeriyle hemen oracıkta öldürmesi için yalvardı. Kaderin kendisine önce beş oğul vererek, sonra da hepsinin canını alarak yeterince acı çektiğini söyleyerek ağladı, ne var ki bu yalvarmaları işe yaramadı ve kendine bir koca seçmek zorunda bırakıldı. Bunun üzerine Hafize de ölen kocasının ardından bir daha hiçbir erkeği yatağına almayacağına ilişkin yeminini tutacağını tüm dünyaya kanıtlamak ve hiç olmazsa bu şekilde henüz on yaşındayken kendisini rahmetli eşine armağan eden seksen yaşın üzerindeki Ebubekir Efendi'ye minnettarlığını belirtmek amacıyla onu kocalığa seçti. Evlendiğinde henüz yirmi bir yaşında olmasına karşın, aradan geçen on beş yılı Hristiyan dünyasında pek az rastlanan bir şekilde ölen eşinin ardından yas tutarak geçirmiş ve bir kez olsun kocasını odasına almamış.

Leydi Mary mektubunu, Hafize'nin hâlâ yasını tuttuğu II. Mustafa döneminde harem hayatına ilişkin anlattıklarını aktararak sürdürür:

Hafize Sultan oldukça iyi görünüyordu ve beni son derece nazik bir şekilde karşıladı. Ben de bu fırsatı, bizim için tam anlamıyla bir sır küpü olan haremle ilgili bilgi almaya çalışarak değerlendirdim. Bana, şu meşhur "sultanın mendil atması" hikâyesinin gerçekdışı olduğunu, Sultan bir cariyesini onurlandırmak istediğinde kızlarağası aracılığıyla onu davet ettiğini söyledi. Böyle bir durum olduğunda, seçilen cariye diğerleri tarafından kutlanarak hamama götürülüyor; burada yıkanıp kokular süründükten sonra Sultan'ın huzuruna çıkmaya yaraşır şekilde muhteşem kıyafetler giydiriliyormuş. İmparator onun dairesine gelmeden önce bir armağan gönderirmiş. Cariyenin, yatağın ayakucunda diz çökerek sürünmesi gibi bir âdet de yokmuş. Ayrıca Sultan'ın haremünde birinci konumda olan kadın, bizim yazarların öne sürdüğü gibi en büyük oğlunun annesi değil, Sultan'ın ilk seçtiği kadınmış (başkadın). Kimi zaman Sultan bütün cariyelerini halka şeklinde etrafına toplar, aralarından birini seçermiş; Hafize Sultan bu gibi durumlarda talihli cariyeyi ölesiye kıskandıklarını ve onun yerinde olmak için canlarını vermeye hazır olduklarını itiraf ediyor...

Hafize Sultan ne zaman ölen eşinden söz etse gözleri yaşla doluyor, ama yaşadıklarından zerre kadar pişman değil; aksine çok memnun ve gururlu. Bana, "Geçmişteki mutlu günlerim şimdi bir rüya gibi geliyor, yine de dünyanın en yüce ve sevgili insanı tarafından sevildiğimi bir an olsun unutamıyorum," dedi. "Bütün yolculuklarında kendisine eşlik etmem için onca cariye arasından ben seçildim. Ölümünden sonra hayat bana haram oldu, biricik kızıma karşı duyduğum derin sevgi beni yaşamak mecburiyetinde bıraktı ama yine de dulluğumun ilk yılında bir gün olsun yüzüm gülmedi. Zaman acımı hafifletse de, hâlâ günlerimi Sultanımı anıp göz yaşı dökerek geçiriyorum."

Hafize, on sekizinci yüzyılın ortalarına dek yaşadı ve öldüğünde Yeni Cami'deki türbede, sevgili eşinin yanı başında toprağa verildi.

LALE DEVRİ

III. Ahmet tahta çıktığında otuz yaşını doldurmak üzereydi. On altı yıl Topkapı ve Edirne saraylarındaki Kafes'te yaşamıştı ancak bu süre boyunca ağabeyi II. Mustafa'nın ona bir hayli özgürlük tanıdığı biliniyor. Mustafa ve Ahmet, Edirne'de geçen çocukluk yıllarında babaları IV. Mehmet ve Giritli anneleri Rabia Gülnûş Ümmetullah'la birlikte av partilerine, sarayda verilen ziyafetlere ve eğlencelere katılmışlar, böylelikle kendilerinden önce gelen şehzadelere oranla, dış dünyayla çok daha yakın ilişkiler kurmuşlardı.

Edirne'de tahta çıkan son sultan olan Ahmet, Osman Gazi'nin kılıcını Edirne Sarayında yapılan törenle kuşandı. Kendisinden sonra saray halkı İstanbul'a taşındığı için, onu izleyen sultanların kılıç kuşanma törenleri eski gibi Eyüp Türbesinde yapılmıştır.

Ahmet tahta çıkışından üç hafta sonra maiyetiyle birlikte Topkapı Sarayına taşındı. Ancak buradaki hayatı Edirne Sarayındakinden çok daha bunaltıcı buldu; sadrazama yazdığı bir mektupta Osmanlı'da süregelen şaşaalı merasimlerden ne kadar sıkıldığını anlatır: "Dairelerden birine çıktığımda Has Oda'nın kırk içoğlanı burada toplanıyor; öyle ki bu sıkışıklıkta pantolonumu giyebilmem için çoğunu odadan çıkarttırmam gerekiyor."

Kurallara göre Ahmet'in Kafes'te kaldığı zaman boyunca kadınlarla ilişki kurması yasaktı; ancak saray kayıtları

rına bakıldığında 1697'de bir oğlu olduğu ve bu çocuğun iki yaşında öldüğü anlaşıyor. Kantemir, ağabeyi II. Mustafa'nın saltanatı sırasında Kafes'te kalan Ahmet'in Valide Sultan Gülnûş'un hizmetindeki bir Çerkez dilberine âşık olduğunu yazar. Kafes'teyken cariyeye almasına izin verilmediği için Ahmet derin bir üzüntüye kapılmış, annesi Gülnûş da bu kızı doktoru Nuh Efendi'nin oğluyla evlendirmiştir. Ancak doktora, Ahmet'in Kafes'ten çıkıp tahta oturunca bu kızı haremine alacağını; o zamana dek bu kızın bekâretine el sürülmemesini tembihlemiştir. Ne var ki Ahmet tahta çıkıp Çerkez cariyeyi haremine almak isteyince, annesi, evli bir kadına el koymanın saray âdetlerine aykırı olduğunu söyleyerek ona engel olmuştur. Bunun üzerine Ahmet, Nuh Efendi'nin oğlunu karısını boşamaya zorlamış, ardından kızı seyisi Baltacı Mehmet'le evlendirmiştir. Kantemir, Baltacı Mehmet'in, karısının Sultan'ın metresi olmasına hiç itiraz etmediğini yazar:

55. Lale Devri sultanı III. Ahmet (1703-1730) oğullarından biriyle beraber

Sultan, metresini, ahırcıbaşı yaptığı Baltacı Mehmet Ağa'yla evlendirdi, daha da garip olanıysa sık sık bu kadınla özel olarak görüşmeye gitmesi ve bu kadını büyük tantanayla sarayına alması; daha önce böyle şey ne görülmüş ne de duyulmuş.

Kantemir, Sultan Ahmet'in "bu kadına olan aşkı nede niyle" Baltacı Mehmet'i üst kademelerde görevlendirdiğini, hatta onu iki kez sadrazamlığa atadığını yazar.

Bu arada Sultan, Topkapı Sarayındaki haremını kurmuş, annesi Gülnüş da Valide Sultan olarak haremın başındaki yerini almıştı. On yedinci yüzyılda azalan harem nüfusu, Ahmet döneminde inanılmaz bir hızla artmıştır. Ahmet'in, yalnızca adları bilinen cariyelerinin sayısı on dördtü ki bu, o zamana dek Osmanlı Hanedanlığında görülmemiş bir durumdur. Ahmet'in üç kez ikiz olmak üzere yirmi iki oğlu, otuz kızı olmuş; bu çocukların otuz dördü bebekken ölmüştür. İlk ikizler oğlan, ikinci ikizler kız, üçüncüler ise bir kız bir oğlandır. 28 Ocak 1717'de Mihrişah'tan olma oğlu Mustafa ve 20 Mart 1725'te Rabia Şermin'den olma oğlu Abdülhamit ileride tahta çıkmışlardır. Kızlarının dokuzu, çoğu sadrazam olan paşalarla evlendirilmiştir.

III. Ahmet döneminde saraya eklenen yapıların bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunların arasında en çarpıcı olanı, haremde yaptırdığı, duvarları meyve resimleriyle süslenen Yemiş Odasıdır. Ahmet gençliğinde hat sanatını öğrenmiş ve onun elinden çıkan eserlerin çoğu Topkapı Sarayının duvarlarını süslemiştir. Bunlardan biri Hırka-i Saadet Dairesinin girişinde bulunur ve bir tarafında "Âlemlerin Sultanı, hattat hükümdar," diğer tarafında "Allah'ın kanununu uygulayan Sultan Ahmet" yazılıdır.

Topkapı Sarayının ana girişi önündeki görkemli çeşme de Ahmet'in adını taşır. En önemli mirası ise 1708-1710 yıllarında Üsküdar'da yaptırdığı Yeni Valide Camisidir.

Cami, annesi Gülnûş'a ithaf edilmiş ve 2 Kasım 1715'te ölen Valide Sultan Gülnûş, buradaki şatafatlı üstü açık türbede toprağa verilmiştir.

Ahmet saltanatının ilk on üç yılı boyunca birbiri ardına tam on iki sadrazam değiştirdi. Sonunda 26 Ağustos 1717'de sadrazamlığa atadığı Nevşehirli İbrahim Paşa'da karar kıldı ve İbrahim Paşa, Ahmet'in saltanatının sonuna dek sadrazamlık görevinde kaldı. İbrahim Paşa, sadrazamlığa atanışından altı ay önce Sultan'ın ikinci kızı Fatma'yla evlenmişti; bu sırada Fatma on üç, İbrahim Paşa ise elli bir yaşındaydı. Leydi Mary Montagu, arkadaşları Leydi Bristol'a Edirne'den gönderdiği 1 Nisan 1717 tarihli mektubunda bu evliliği şöyle anlatır:

Büyük Sinyor'un kızı, buraya gelişinden birkaç gün önce evlendirilmiş ve tüm Türk hanımları olanca zenginlikleri ve güzellikleriyle bu düğünde boy göstermişler. Görkemli bir törenle kocasının evine götürülen gelin, Petrovaradin'de ölen eski Sadrazam'ın (Kömürcü Ali Paşa) dul eşiymiş, ancak aralarındaki evliliğe bir anlaşma demek daha doğru olur, zira kocasıyla birlikte oturmamış... Kocasını onu ancak sarayda ziyaret edebiliyor-muş ve İmparatorluğun en yakışıklı adamlarından biri olduğu için onun gönlünü kazanmış. Kızcağz en az elli yaşında olan bu ikinci kocayı görünce gözyaşlarına engel olamamış. Aslında Sadrazam son derece saygın bir insan ve Sultan'ın, Musahip dedikleri, en yakın adamı; ancak bütün bunlar onu on üç yaşında bir kızın gözünde cazip bir koca kılmaya yeterli değil.

Ardından Leydi Mary, cuma namazına giderken gördüğü Sultan Ahmet'ten söz eder:

Dün Fransız büyükelçileriyle birlikte Büyük Sinyor'un camiye gidişini izledim. Alayın en önünde başlarında devasa beyaz tüyler bulunan çok sayıda yeniçeri, sipahi ve bostancı geliyordu; bunlar hepsi de son derece heybet-

56. Yeniçeri ağası

li adamlar olan atlı ve yaya korumalar ve bahçıvanlardı; üzerlerinde görevlerine özgü iyi kumaştan yapılmış, rengârenk giysiler vardı, öyle ki uzaktan bakıldığında lale bahçelerini andırıyorlardı; onların ardından gümüş kenarlıklı mor kadifeden bir kaftan giymiş yeniçeri ağası geliyordu, atını gösterişli giysiler içindeki iki köle çekiyordu; yanında siyah yüzüne pek yakışan koyu sarı, samur kürklü bir giysi giymiş kızlarağası vardı (bildiğiniz gibi bu adam, haremdeki kadınların baş koruması); alayın sonunda Majesteleri vardı, yakası ve kolları tahminimce 1000 sterlin değerinde olan Moskof kurdu kürküyle çevrelenmiş yeşil bir kaftan giymiş, semeri değerli taşlarla süslenmiş güzel bir ata biniyordu. Arkasından yine böyle süslenmiş altı at ve iki hizmetli geliyordu; bunlardan birisi Sultan'ın altın kahve cezvesini, diğeri de gümüş kahve cezvesini taşıyorlardı. Bir başka adam da başının üzerinde Sultan'ın oturacağı gümüş tabureyi taşıyordu. Bütün bu insanların görevlerini ve mertebelerini simgeleyen kıyafetleri teker teker anlatarak canınızı sıkamak istemem, ancak sayıları binleri bulan bu adamların hepsi de son derece gösterişli ve şık giysilere

bürünmüşlerdi ve ömrümde bundan daha etkileyici bir geçit töreni görmemiştim. Sultan kırk yaşlarında (aslında kırk üç), yakışıklı bir adam; oldukça zarif görünümlü ancak yüz ifadesinde bir acımasızlık seziliyor, gözleriye iri ve siyah. Kim olduğumuz kendisine söylenmiş olacak ki bulunduğumuz pencerenin altında durup dikkatle bize baktı ve bu sayede onu rahatça görme imkânı bulduk; Fransız büyükelçiler de Sultan'ın hoş bir havası olduğunda benimle hem fikirler.

Leydi Mary, Abbé Conti'ye yazdığı 17 Mayıs 1717 tarihli bir mektubunda da kocasının Edirne Sarayında III. Ahmet'in huzuruna kabul edilmesini, bu sırada oğlu Süleyman'ın da babasının tahtının yanı başında oturduğunu yazar:

Bay Wortley'nin Sultan'la görüşmesini size uzun uzun anlatmayacağım, bu gibi durumlarda hep aynı şeyler oluyor ve tekrar ederek canınızı sıkmanın bir anlamı yok. Bu görüşmelerde on bir yaşlarındaki (aslında yedi yaşında) genç Şehzade (Süleyman) babasının yanında oturuyor. Yakışıklı bir oğlan, ama büyük olasılıkla babasının ardından tahta çıkan o olmayacak, çünkü Sultan Mustafa'nın (Sultan'ın ağabeyinin) ondan yaşça büyük iki oğlu daha var; bunlardan biri sanırım yirmi yaşında ve bütün halkın umutları ona bağlanmış durumda. Şimdiye dek saltanat hep kana ve paraya susamış hükümdarların saltanatı oldu. İnanıyorum ki, herkes bu durumun bir an önce sona ermesi için sabırsızlanıyor.

Wortley'den önceki büyükelçi Robert Sutton, bir raporunda Sultan Ahmet'i, "aşırı ölçüde açgözlü, aceleci ve hırslı... şiddet yanlısı ve gaddar, aynı zamanda çok sık fikir değiştiren ve tutarsız" bir hükümdar olarak tanımlamıştır.

Şehzade Süleyman, 1732'de öldüğü için tahta hiç çıkmadı, Ahmet'in yirmi iki oğlundan on beşi, çoğu çocuk

yaşlardayken, babalarından önce öldüler. II. Mustafa'nın Leydi Mary'nin sözünü ettiği iki oğluysa geleceğin I. Mahmut'u ve III. Osman'ıydı ve her ikisi de Topkapı Sarayındaki Kafes'te yaşıyorlardı.

Tam bir diplomasi uzmanı olan Sadrazam İbrahim Paşa, imparatorlukta barış ve tutarlılığın hüküm sürmesini sağladı. Düzenli olarak bahşiş dağıtmak suretiyle İstanbul'un sık sık ayaklanan asilerini de denetim altında tutmayı başardı. Venedik balyosu Giovanni Emo, 1721 tarihli raporunda İbrahim'in hem Sultan'ı hem de kent halkını ustalıkla idare ettiğini belirtir: "Sultan'ın birdenbire alevlenen öfkesinden korunacak hünere ve gayrete sahip. Geçmişte yasaklanan her şeyi serbest bırakarak ve bol keseden tımar dağıtarak halkı memnun etmeyi de beceriyor."

Emo, yine 1721 tarihli bir başka raporunda Sultan'ın, Sadrazam'ın Boğaz'daki Neşetabad Sarayında bir ay kaldıktan sonra Topkapı Sarayına döndüğünü yazar: "Bir sultanın sarayından bunca uzun süre uzak kalması sık rastlanan bir durum değil." İbrahim, bu bir ay boyunca havai fişek gösterileriyle, bahçelerde düzenlenen fener alaylarıyla, Boğaz'da yapılan temsili donanma savaşlarıyla Sultan'ı eğlendirdi. Sultan'ın bu uzun ziyaretinin ardından sarayın artık kendisine ait olmadığını hissederek İbrahim, burayı ona hediye ederek kendisi için Üsküdar'da Şerefabad Sarayını yaptırdı. Bu arada Boğaz'ın Avrupa yakasındaki Çırağan Sarayını ve Anadolu yakasındaki Kandilli Sarayını da İbrahim Paşa yaptırmıştır. Bunların dışında Şehzade Camisinin yakınında bir medrese, bir kütüphane, bir türbe ve bir de sebilden oluşan külliye yaptırmıştır.

İbrahim Paşa, İmparatorluğun Batı Avrupa'yla ilişkilerini güçlendirmek amacıyla Paris, Viyana, Moskova ve Polonya'ya büyükelçiler gönderdi. Batı Avrupa'daki ilk Türk büyükelçisi, İbrahim Paşa'nın, "Fransız uygarlığının

kalelerini, fabrikalarını ve diğer eserlerini inceleme ve Osmanlı İmparatorluğuna uyarlanma olasılığı bulunanlar üzerine bir rapor hazırlama" göreviyle Paris'e gönderdiği Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'dir.

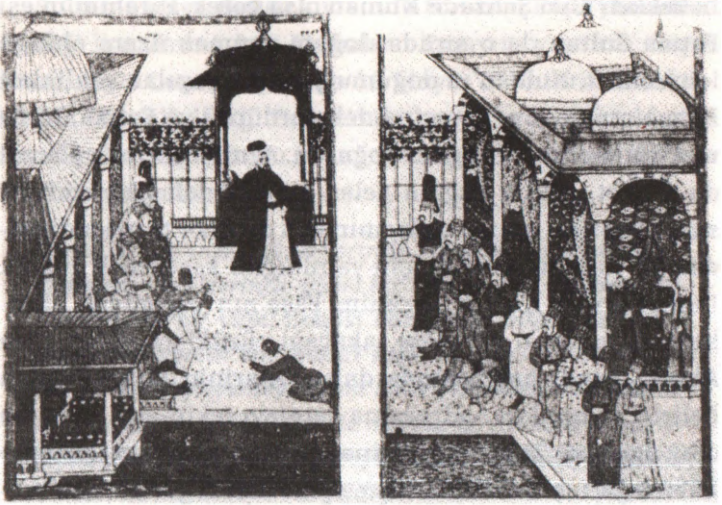
Mehmet Efendi, Paris'ten Fontainebleau Şatosunun eskizleriyle döndü ve İbrahim Paşa ona Haliç sırtlarındaki Avrupalıların "Avrupa'nın Tatlı Suları" olarak adlandırdığı Kâğıthane'de III. Ahmet için benzeri bir saray yapılmasını emretti. İbrahim Paşa bu saraya Sa'dabad, yani "Ebedi Mutluluk Sarayı" adını verdi. İbrahim'in "içki arkadaşı" şair Nedim, bu sarayın şerefine yazdığı bir şiirinin ilk dizelerinde, Sa'dabad'a yapılan bir yolculukta kendisine katılması için sevgilisine şöyle yalvarır:

*Bir safa bahşedelim gel şu dil-i naşada
Gidelim serv-i revanim S'ad-abad'a
İşte üç çifte kayak iskelede amade
Gidelim serv-i revanim S'ad-abad'a*

Emo, III. Ahmet'in Sa'dabad bahçelerine Versay'daki meşhur bahçeleri örnek alarak çiçek bahçeleri yaptır-

57. Kâğıthane'de cümbüş yapanlar

58. III. Ahmet oğullarının sünnet düğününde, oğullarına ve içoğlanlarına para atarken

dığını ve binlerce ağaç diktirdiğini yazar. Kâğıthane Deresinin bir kolu, mermer setlerle yaklaşık bir kilometre uzunluğunda bir kanala akıtılarak havuzlar, çağlayanlar oluşturulmuş, kanalın her iki yakasında Sultan'ın maiyetindekilere ait iki yüzden fazla villa ve köşk yapılmıştır. Bu yapıların her biri ayrı bir renge boyanmış ve önüne sahibinin görevini simgeleyen dekorlar eklenmişti; örneğin tersane müdürünün bahçe girişinin üzerinde küçük bir kadirge; topçubaşının evinin önünde bronz renge boyanmış ahşap bir top; doğancıbaşının kapısı üzerinde kuş oymaları vardı. Sarayın açılışı için Fransa'dan tam bin şişe şampanya ve dokuz yüz şişe Burgundy sipariş edildi. Nedim, bu dönemi, "Gülelim, eğlenelim, kâm alalım dünyadan" dizeleriyle dile getirir.

Venedik balyosu Emo, Şubat 1723'te yazdığı bir raporda Sultan Ahmet'in beşinci oğlunun doğumunu kutladığını yazar. Söz konusu çocuk, aslında Sultan'ın on yedinci oğlu olan, ama kendisinden önce doğan on iki ağabeyi de

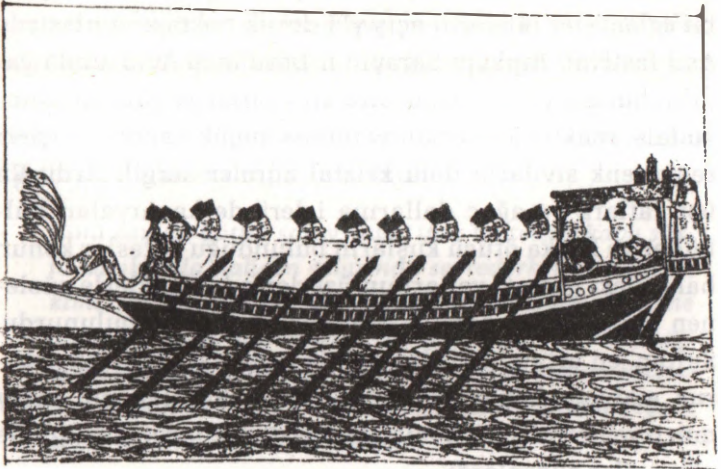
bebekken ölen Şehzade Numan olsa gerek. İbrahim'in eşi Fatma Sultan da o sırada doğum yapmak üzere olduğu için Ahmet, Numan'ın doğumu şerefine yapılan şenlikleri Fatma'nın doğum yapışına dek sürdürdü ve Fatma, Mehmet adı verilen bir oğlan doğurdu. Aynı yılın yaz aylarında Ahmet, evlilik çağına gelen kızlarından biri için bir saray yaptırdı ancak kızlarının üçü de 1724'te evlendiğinden bu sarayın hangisi için yapıldığını kestirmek güçtür. Damatlardan biri de İbrahim Paşa'nın yeğeniydi. İbrahim, damatların gelinlere takacağı yüzükleri gösterirken Ahmet, kendi hazinesinde daha iyilerinin bulunduğunu belirtti ve bunları sadrazama satmayı teklif etti. Emo, bu olay üzerine, "İnsan böylesine büyük bir imparatorluğun hükümdarına, basit bir mücevher satıcısı gibi davranmayı yakıştıramıyor," yorumunu yapmıştır.

Ahmet'in para düşkünlüğünün bir başka örneğini de Venedik balyosu Daniele Dolfin verir. Anlattığına göre Ahmet'in oğullarından biri ona değerli taşlarla süslü bir kemer hediye etmiş, Ahmet de büyük bir sevinçle bu hediyeyi kabul etmiştir. Ancak birkaç gün sonra kemeri bir kuyumcuya göndererek ne kadar pahalı olduğunu öğrendiğinde kemeri alındığı yere geri gönderip parasını almayı tercih etmiştir.

Yine aynı yıllarda Ahmet, dört oğlunun sünnet edilişlerini kutladı. Sultan, şehzadelerle birlikte bin çocuğu daha sünnet ettirmiş, sarayın bahçelerinde doktorlar ve sünnet edilen çocuklar için çadırlar kurulmuştur. Dört şehzadenin sünnet edilişinin ardından, sonraları, on dokuzuncu yüzyıl Avusturyalı tarihçisi Joseph von Hammer-Purgstall'ın, "cerrahın maharetinin su götürmez kanıtlarının üzerine, sadrazam, müftü ve vezirler altın yığdı," diye anlattığı bir merasim yapılmıştır. Sünnet şöleninin ardından şehzadeler ve diğer çocuklar, şehrin tüm esnafı eşliğinde, şatafatlı bir alay halinde kentin sokaklarını gezdiler.

Sultan Ahmet, Boğaz kıyısında İbrahim Paşa'yla evlendirdiği kızı Fatma için Emnabad Sarayını yaptırdı. Leydi Mary, Abbé Conti'ye yazdığı 19 Mayıs 1718 tarihli mektubunda "Kanal" dediği Boğaz'daki bu saraydan söz eder ve Batılılarla Doğuluların yaşam tarzları arasındaki çarpıcı farkları vurgular:

Saray, Kanal'ın en güzel yerinde yapılmış ve arkasındaki tepenin eteklerinde güzel bir orman var. Olağanüstü büyüklükte bir yapı; bekçisi bana tam sekiz yüz odası olduğuna yemin etti. Bizzat saymadığım için bu konuda bir şey söyleyemeyeceğim ama gerçekten de yüzlerce odası olduğu kesin, hepsi de mermerle, yıldızla ve büyüleyici meyve, çiçek resimleriyle süslü... Burada yalnızca Sultan'ın, kızını ziyarete geldiğinde kalması için yapılan odayı anlatacağım; duvarları sedef kaplama; çivi yerine zümrütler kullanılmış, odada sedef kakmalı zeytin ağacından eşyalar ve pek çok Japon porseleni var. Koridorlarda (sarayda bir sürü geniş koridor var) yapma çiçeklerle dolu vazolar, türlü meyve dolu porselen kâseler var; hepsi de öyle ustaca yapılmış ve boyanmış ki bakanı

59. Sultan pazar kayığında

büyülüyorlar. Bahçesi de eve yaraşır şekilde; ağaçlıklar, çeşmeler, gezinti yolları hoş bir dağınıklık içinde serpiştirilmiş. Heykeller dışında hiçbir eksikliği yok.

Görüyorsunuz ya, bu insanlar hiç de onlara yakıştırdığımız gibi kaba, zevksiz değiller. Evet, zevk anlayışları bizlerinkinden farklı, hatta belki de çok daha iyi. Neredeyse, bu şekilde müzikle, şarapla, lezzetli yemeklerle, bahçelerde gezintilerle bir ömür geçirmenin, bizim politikayla ya da sırrına eremeyeceğimiz, ersek de insanları bizim kadar değer vermeye ikna edemeyeceğimiz ilimlerle uğraşarak zihinlerimize işkence edişimizden çok daha yerinde olduğuna inanacağım... Belki de bu itirafıma güleceksiniz ama olanca bilgisiyle bir Isaac Newton olmaktansa, olanca cahilliğiyle varlıklı bir Efendi olmayı yeğlerdim.

Ahmet, saltanatının başlarından itibaren her yıl lalelerin açışı şerefine büyük şenlikler düzenletirdi. Osmanlı sarayı bu dönemde lalelere öylesine düşküncü ki, buna gerçek bir lale deliliği de diyebiliriz. III. Ahmet'in saltanatı tarihte Lale Devri olarak anılır ve Ahmet'e de Lale Sultanı denir. Ahmet ve İbrahim Paşa, her yıl nisan ayının ilk dolunayını içeren üç gün boyunca şöenler tertipler, bu eğlenceler lalelerin açışıyla doruk noktasına ulaşırdı. Asıl festival, Topkapı Sarayının Dördüncü Avlusunda yapılır, buraya yerleştirilen sıra sıra raflarda vazolar dolu su lale, renkli camlardan yapılmış küçük kandiller, içleri rengârenk sıvılarla dolu kristal küreler sergilenirdi. En üst raflara ve ağaç dallarına içlerinde kanaryalar, bülbüller ve başka ötücü kuşların bulunduğu kafesler konur, bahçedeki gezinti yollarının üzerlerinde çiçeklerle süslenen kameriyeler, her iki yanındaysa köşkler bulunurdu. Sultan, en ortada kurulan büyük çadırdaki tahtında oturur, maiyetindekiler ve haremdeki kadınlar için saray müzisyenlerinin, şarkıcılarının ve dansçılarının eşliğinde eğlenceler düzenlerdi.

Ahmet, “çiçekçi usta” olarak bilinen özel bir meslek yarattı. Çiçekçi ustalarının, üzerinde gül amblemi bulunan kartlarında şu ferman yer alıyordu:

Bütün bahçıvanların, bu belge sahibini kendilerinin başı bilmelerini; onun huzurunda, gözlerini nergis gibi, kulaklarını gül gibi açmalarını, zambak gibi on dilli olmalarını, dillerinin sivri ucunu nar dikenine çevirip uygunsuz sözlerini kan rengine boyamamalarını buyuruyoruz. Alçakgönüllü olsunlar ve dudaklarını gül goncası gibi mühürlü tutsunlar. Kendilerine söz verilmeden, insanoğlu sormadan kokusunu salan mor sümbül gibi konuşmasınlar. Onun önünde menekşe gibi boyun eğsinler, dik kafalı olmasınlar.

Kış aylarında Ahmet ve maiyeti, helva sohbetleri olarak bilinen eğlenceler düzenliyorlardı, bu eğlencelerde müzik çalınıyor, danslar ediliyor, şiirler okunuyor ve karagöz oynatılıyordu. Saray şairlerinden Çelebizâde'nin yazdığı gibi: “Baharda fener alayları / Kışın helva sohbetleri.”

Fransız büyükelçisi Louis de Villeneuve, Paris'e gönderdiği raporunda sekiz ay içinde İbrahim Paşa'yla yalnızca bir kez görüşebildiğini, ne zaman onunla görüşmeyi talep etse Sadrazam'ın “ziyafetten sonra kendisini kabul edeceğinin” söylendiğini, ne yazık ki bu ziyafetlerin de “asla bitmeyen” türden olduğunu yazar. Villeneuve, bu festivaller süresince Lale Sultanının bir saraydan diğerine gidişini, dönemin egzotik ihtişamını ifade etmekte yetersiz kalan bir raporla anlatır:

Kimi zaman bütün saray halkı, ipek tentelerle kaplı süslü kayıklarda Haliç'in sularında seyrederken görülüyor; kimi zaman da zevk saraylarından birinden diğerine giden bir geçit alayı oluyor. Bu alaylarda kullanılan atların güzelliği, altından ya da gümüşten koşum takımları, başlarına takılan sorguçları, üstlerine atılan değerli taşlarla süslü örtüleri göz alıcı.

Sarayın bu akıl almaz ölçülerdeki lüks yaşamının masrafları, halktan toplanan fahiş vergilerle karşılanıyordu ve nihayet sabrı taştan halk başkaldırdı. Ayaklanma 28 Eylül 1730'da eski bir yeniçeri olan ve ikinci el giysiler satarak yaşamını kazanan Arnavut Patrona Halil liderliğinde başladı. Patrona ile iki yakın arkadaşı, Kabzımal Muslu ve Kahveci Ali, otuz kadar yandaşlarını Bayezit'taki bedestene göndererek, sefiş bir hayat süren Sultan'ın ve Sadrazam'ın ayaklar altına aldığı şeriat düzeninin yeniden sağlanması için halkı kendileriyle birleşmeye çağırdılar. Patrona'nın liderliğinde kente dağılan isyancılar, hapishaneleri açıp tutukluları ve beş kadırganın kürek mahkûmlarını salıverdiler, çarşılardaki dükkânları yağmaladılar, varlıklı kişilerin evlerini basıp önlerine çıkanı öldürdüler. Sa'dabad'daki bazı villalar ve bahçeler yakılıp yıkıldı, bu arada kaçmayı başaramayan şair Nedim de öldürüldü. İki gün içinde asiler tophaneyi ele geçirmiş, Topkapı Sarayının yiyecek ve su kaynaklarını kesmişlerdi; ardından çaresiz kalan Sultan'dan, Sadrazam'ın ve bazı vezirlerin kendilerine teslim edilmesini talep ettiler. Ahmet öylesine korkmuştu ki İbrahim Paşa'yı, vekilini ve Kaptan Paşa'yı boğdurtarak cesetlerini asilere verdi. Ancak Sadrazam'ın ve yandaşlarının kendilerine canlı olarak teslim edilmesini ve böylelikle onları kendi elleriyle parçalamayı isteyen asiler, bu duruma daha da öfkelenerek Sultan'ın tahttan inmesini istediler. Emo, bu ayaklanma üzerine yazdığı raporunda şöyle der: "Belki de Sultan, güvenliği için yeterince kurban verdiğini sanıyordu ancak isyan bayrağını çekmiş bir halkın susuzluğu, bu kadar kanla giderilemez."

Başka seçeneği kalmadığını anlayan Ahmet; 1 Ekim 1730'da tahtını II. Mustafa'nın ölümünden beri Kafes'te yaşayan yeğeni Mahmut'a bıraktı. Kendisi de oğulları Süleyman, Mehmet, Mustafa, Bayezid, Abdülhamit ve Seyfed-

din ile yeni Sultan'ın kardeşi Osman'ın yanında Kafes'teki yerini aldı.

Emo, yeni sultanın sarayın geniş bir penceresinden isyancıları selamlayarak ve yeniçeri ağasıyla görüşerek olumlu bir etki yarattığını yazar. Âdet olduğu üzere, asker başına yirmi beş kuruş olan cülus bahşişini de dağıtarak ordunun da desteğini kazanmıştır. Tahta çıkışının altıncı gününde Eyüp Türbesine giderek Osman Gazi'nin kılıcını kuşanmış, Emo'nun yazdığına göre, "herkeste sultanlığa yaraşır bir izlenim ve geleceğe dair umutlar" uyandırmıştır. Her nedense Emo, Mahmut'un kambur olduğunu belirtmemiştir; oysa portresinde de açıkça görüldüğü gibi kambur olan Sultan, halk tarafından da bu lakapla anılırdı.

Mahmut, yirmi yedi yıl süren Kafes hayatının ardından tahta çıktığında otuz dört yaşındaydı. Tahta çıkar çıkmaz II. Mustafa'nın ölümüyle Eski Saray'a gönderilen annesi Saliha'yı Valide Sultan olarak Topkapı Sarayına yerleştirdi. Daha sonra, bilindiği kadarıyla en az altı cariyeden oluşan haremını kurdu, ancak bu cariyelerin hiçbirinden çocuğu olmadı.

Saltanatının ilk haftalarında Mahmut'un konumu oldukça kritikti çünkü kent, hâlâ yeniçerilerin ve Patrona Halil'in yandaşlarının denetimindeydi. Mahmut, yoksullara ve yaşlılara para dağıtarak halkın gözündeki yerini sağlamlaştırdı. Ardından isyan nedeniyle kapalı tutulan dükkânları açtırdı ve asiler dağılmaya başladılar.

Mahmut, tahta çıkışını izleyen on dokuz ay boyunca dört sadrazam değiştirdi ancak hiçbirisi Patrona Halil sorunuyla baş edemediler. Patrona, belli bir yerde ocağını kurmuyor, hatta hâlâ ikinci el giysi satıcısı olduğu günlerdeki perişan kılığıyla geziyordu. Daha sonraları yandaşları tarafından bir üniforma giymesi istendiğinde de üniformasının altında eski kıyafetlerini gururla taşımaya devam etti. Ne var ki bu alçakgönüllülüğü kısa süre için-

de kibir ve küstahlığa dönüştü, 12.000 Arnavut askerden oluşan ordusuyla kendini başına buyruk bir sancakbeyi saymaya başladı. Kaptan paşalığa atanmayı talep etti, ordusunu metresi için bir saray yaptırılması işine koşmaya kalkıştı.

Sonunda Patrona'dan kurtulmaya karar veren Mahmut, bu iş için başta Canım Hoca Paşa olmak üzere en güvendiği kumandanlarıyla bir tezgâh hazırladı. Patrona'yı sadaret kaymakamlığına atayacağını bildirerek Topkapı Sarayına davet etti. Çavuşları ve yirmi altı korumasıyla saraya giren Patrona Halil'i, Canım Hoca'nın sarayın dört bir yanına sakladığı silahlı dört yüz adamı gafil avladılar ve geriye tek bir adam kalmayınca dek hepsini katlettiler. Ardından Mahmut ve yandaşlarının intikamı başladı. Patrona Halil İsyanına katılan yaklaşık 7.000 yeniçeri öldürüldü ve Emo'nun yazdığı gibi, "Boğaz, rüzgârın ve dalgaların oradan oraya savurduğu kadavralarla dolup taşıtı."

Ne var ki çok geçmeden Mahmut'un da iradesiz ve yeteneksiz bir hükümdar olduğu anlaşıldı. Her türlü kara-

60. I. Mahmut (1730-1754)

rı annesi Saliha'nın ve Kızlarağası Hacı Beşir Ağa'nın sözleri doğrultusunda alıyordu. Üç sultanın saltanatı boyunca sarayda dönen entrikaların merkezinde bulunan Hacı Beşir, edindiği tecrübeye ve güce dayanarak tahtın görünmez sahibi oldu.

26 Mart 1731 sabahı Kara Ali adlı bir Arnavut'un liderliğinde İstanbul'da yeni bir isyan çıktı. Mahmut sarayda

bir toplantı yaptı ve alınan kararlar Sancak-ı Şerif, Bâb-ı Hümayun önünde açıldı. Ardından Sadrazam'ın emrindeki yeniçeriler asilerin üzerine yürüyerek üç yüz ya da dört yüz kadarını öldürdüler; öğleden sonra olduğunda asiler dağılmış, ayaklanma bastırılmıştı.

Bu olaydan kısa süre sonra III. Ahmet'in kızı, İbrahim Paşa'nın da dul eşi olan Fatma'nın da aralarında bulunduğu bir grup, III. Ahmet'i yeniden tahta çıkarma planları yapmaya başladılar. Ancak girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve Fatma Eski Saray'a sürüldü, 3 Ocak 1733'te de burada öldü. III. Ahmet ise 11 Temmuz 1735'te hapis hayatı sürdüğü Kafes'te öldü ve Yeni Cami'deki türbede toprağa verildi.

Bütün bu olup bitenler, tahtını kaybetme korkusuyla yüzleşen Mahmut'u acımasız önlemler almaya itti ve Emo'nun yazdığına göre on gün içinde on binden fazla insan idam edildi. Kentteki tüm kahvehaneler, buralarda siyaset konuşulduğu için kapatıldı ve İstanbul'a uğursuz bir sessizlik çöktü. Emo bu durum için, "Bu kenti bu halde görmek çok üzücü," demiştir.

1746 yılında İran'la yapılan ateşkes anlaşmasıyla Osmanlı tarihinin en uzun süren, yirmi iki yıllık barış dönemi başlamış oldu. Sultan Mahmut bu dönemde III. Ahmet'in saltanatıyla birlikte son bulan Lale Devri eğlencelerini yeniden başlattı. Topkapı Sarayının Dördüncü Avlusundaki bahçeler eskisi gibi donatıldı. 1740-1755 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Fransız tüccar Jean-Claude Flachet, büyük olasılıkla Kızlarağası Hacı Beşir Ağa'dan duyduklarına dayanarak bu eğlencelerden birini şöyle anlatır:

Sultan'ın çadırı en ortada kurulur. Sarayın önde gelenleri burada ona hediyelerini sunarlar. Bu hediyeler önce Majestelerine gösterilip nereden getirildikleri, özellikleri anlatılır. Sultanı memnun etme yarışına katılmak için iyi bir fırsat...

Her şey hazır olduğunda Sultan halvet (yalnız ya da haremiyle baş başa kalmayı) buyurur. Sarayın bahçesine açılan bütün kapılar kapatılır. Kapıların dışında bostancılar, içinde haremağaları nöbet tutar. Haremağalarının başındaki kızlar ağasının yönetiminde, haremdeki tüm sultanlar burada toplanırlar. Kadınlar tıpkı bir çiçek tarlasına yayılan, her çiçekten bal alan bir arı sürüsü gibi koşarak bahçeye dağılırlar. Aralarında her ırktan, her tipten çok değişik güzeller vardır. Kızlarağası bana halvet zamanında bu kadınların neşeyle cilveleştiklerini, Sultan'ı memnun etmek için tüm hünerlerini sergilediklerini anlattı. Şairlerin, aşk tanrısı Eros'la periler için icat ettikleri küçük oyunlar bu konuda size bir fikir verebilir. Hepsi birbirinden güzel ve işveli olan bu kadınların her biri Sultan'ın gözüne girebilmek için çırpınırlar. Gösterişleriyle ve doğanın bahşettiği yetenekleriyle sevdikleri adamı baştan çıkarmaya çalışan bu genç kadınların neleri akıl edebildiğini görseniz, hayret edersiniz. Zarif dansları, ahenkli seslerle söyledikleri şarkıları, zekice konuşmaları, güzellikleri, işveleri ve aşkları "dünyanın en kurnaz işvebazlarının yarattığı, dünyanın

en arzulu aşkları," hepsi bu neşeli ortamda Sultan'ın gözleri önünde sergilenir.

Sonunda kâhya kadın, Sultan'ın en beğendiği kızı ona götürür. Bu konuma gelmek için canla başla uğraşan kız, sahip olduğu tüm yetenekleri kullanarak Sultan'ı hoşnut etmeye çalışır. Sultan, mendilini ona atarak onunla baş başa kalmak istediğini belirtir.

Sultan'ın oturmakta olduğu divanın perdesi ka-

61. Kâhya kadın (Harem'in kadın yöneticisi)

panır. Kızlarağası Sultan'ın bir işaretiyle perdeyi yeniden açmak için hazır bekler, bu arada o ana dek bahçenin dört bir yanında dans eden, şarkı söyleyen, çalgılar çalan ya da içki içen diğer kadınlar derhal Sultan'ın çadırında toplanarak ona saygılarını sunarlar ve yeni gözdeyi kutlarlar. Eğlence biraz daha sürdükten sonra, kızlarağasının efendisinin emirlerine göre kadınlara mücevher, kumaş ve incik boncuk dağıtmasıyla sona erer. Sultan, kimden ne kadar hoşnut kaldıysa, o değerinde armağan verir, ancak her bir armağanın, alıcısının memnun ve gururlu bir şekilde hareme dönmesini sağlayacak kadar değerli olmasına özen gösterir.

Flachat, Hacı Beşir Ağa'nın sayesinde XV. Louis'nın, I. Mahmut'a armağan ettiği aynaların hareme monte edilmesi işinde çalışan işçilerle birlikte Topkapı Sarayına girerek burada ayrıntılı bir gezi yapmıştır. Gezip gördüğü yerler arasında Sultan'ın gözdelelerinin koğuşu ve harem hamamları da vardır:

... Buradan, on iki sultanın (gözdenin) dairelerinin bulunduğu koridora çıkılır. Bütün daireler geniş ve gösterişlidir. Pencereleleri demir parmaklıklıdır ve avluya bakarlar. Dairelerin bahçeye bakan tarafında... cariyelerin başkalarına görünmeden oturup sarayın bahçelerinde olup biteni izledikleri küçük cumbalar vardır. Koğuşun kuzey cephesinde, tam ortada, sonradan eklenmiş bir yapı vardır. Burası cariyelerin toplanıp Majestelerinin huzuruna çıktıkları ve her gün bir yenisini icat ettikleri binbir çeşit akıl almaz cilveyle onu memnun etmeye çalıştıkları bir çeşit toplantı salonudur.

Buradan geniş bir hamama çıkılır. Hamam, her biri mermer kaplı üç odadan oluşur. En görkemlileri ortadadır, mermer sütunların taşıdığı kubbesinde içeriye ışık girmesini sağlayan vitraylı pencereler vardır. Odaları birbirine bağlayan kapılar camdan yapılmıştır, böylelikle içlerinde olup biten her yerden görülebilir. Her kurnada

iki musluk bulunur, birinden sıcak diğerinden soğuk su akar. Kurnaların her biri ayrı şekildedir ve farklı amaçlar için kullanılırlar. Hepsi de son derece kullanışlı ve güzeldir. Daha alt sınıftaki kadınlar ve haremağalarının hamamları ayrıdır, onlar da oldukça güzel ve rahattır.

Flachat, I. Mahmut'un bu hamamla ilgili büyük olasılıkla Hacı Beşir Ağa'dan duyduğu bir macerasını da anlatır. Hikâyeye göre Mahmut, bütün cariyelerinin hamamda olduğu bir zaman onlara yeni peştamallar dağıttırmış, kendisi de bir paravanın ardına geçip onları seyretmiştir. Terzilere, peştamalları dikiş yerine tutkalla tutturmalarını emretmiştir; böylelikle hamamın sıcaklığında ve buharında tutkallar erir, peştamallar dağılır, cariyelerse çırılçıplak kalır. Bunu gören Sultan kahkahalarla gülünce, gizlice onları seyrettiği anlaşılır, bazı cariyeler de onunla birlikte bu duruma güler, bazılarıysa çok öfkelenir.

Flachat'ın saraya ilişkin anlattıkları arasında en ilginç olanı, şehzadelerin tutulduğu Kafestir. Buradan söz ederken Flachat, I. Mahmut'un kardeşi III. Osman'ın, Kafes'i çok daha rahat ve serbest bir ortama dönüştürmek için yaptıklarını anlatır:

Haremden çıkınca oldukça karanlık bir koridor başlar. Bu koridor, haremağalarının yaşadığı yapıdan geçerek doğrudan Sultan'ın tahta çıkabilecek oğullarının hapsedildiği şehzade hapishanesine çıkar. Bu hapishane sağlam bir kaleyi andırır. Çevresine yüksek bir duvar örülmüştür. (III.) Osman, bu duvarın alçaltılmasını ve üzerinde pencereler açılmasını sağlamıştır. Hapishaneye arka arkaya iki kapıdan girilir, her ikisinde de demirden çifte parmaklıklar vardır ve burada haremağaları nöbet tutar. Hapishanenin kasvetli bir havası vardır. Bakımlı, büyükçe bir bahçesi vardır. Avluyu çevreleyen yapılar da şehzadelerin daireleri bulunur, bu daireler oldukça rahattır ve her birinin bir banyosu vardır. Şehzadelerin hizmetindeki haremağaları zemin katta yaşarlar ve sa-

yıları oldukça fazladır. Şehzadeler buradaki kederli yaşamlarını biraz olsun renklendirmek için ellerinden geleni yaparlar. Son zamanlarda buradaki şehzadelere eskiye oranla daha iyi davranılıyor. Örneğin cariyelerden izin veriliyor, ancak bu cariyeler ya kısır kadınlardan seçiliyor ya da gebe kalmamaları için büyük özen gösteriliyor. Şehzadelerin çok sayıda öğretmeni var ve bu öğretmenlerin desteğiyle konumlarına uygun zanaatlar öğreniyorlar. Kısacası özgürlük dışında isteyebilecekleri her şeye sahipler. Ayrıca sadece Büyük Saray'daki dairelerinde kalmak zorunda değiller, Sultan sık sık onları diğer saraylara, özellikle de Beşiktaş'taki saraya götürüyor, orada da aynı şekilde birer daireye kapatılıyorlar. Bu yolculuklar onlar için hoş bir değişiklik oluyor.

Beşiktaş'taki sözü edilen saray, 1719'da Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yaptığı Çırağan Sarayıdır. Burası, yabancı elçilerce eğlence düşkünü Lale Sultanına benzetilen ve "daima bir saraydan diğerine gezen sultan" olarak tanımlanan Mahmut'un deniz kıyısında bulunan çok sayıda sarayından biridir.

Mahmut, saltanatının son altı yılını Üçüncü Tepede bir külliye yaptırmakla geçirdi ancak ömrü bu yapının tamamlanışını görmeye yetmedi. 1754 yılı sonbaharında ciddi sağlık sorunları başladı, öyle ki atına binip Ayasofya'daki cuma namazlarına katılamayacak denli güçsüz düşmüştü; ancak halkın olumsuz tepkisinden çekinerek bu alışkanlığını sürdürdü. Nitekim 14 Aralık günü, cuma namazından dönerken Topkapı Sarayının Birinci Avlusunda bir kalp krizi geçirerek attan düştü ve son nefesini verdi.

Öldüğünde elli sekiz yaşındaydı ve yaklaşık yirmi dört yıl saltanat sürmüştü. Ertesi gün Yeni Cami'deki türbe- de toprağa verildi. Mahmut, dedesi IV. Mehmet'le birlikte burada son uykusuna yatan üçüncü Osmanlı sultanıdır. Cenaze töreninden kısa bir süre sonra kentte tuhaf bir

söylenti yayıldı. Mahmut'un ölümüne tanık olan onca kişinin şahitliğine karşın Sultan'ın diri diri gömüldüğü anlatılıyordu. Bu söylenti zaman içinde bir efsaneye dönüştü ve çok sayıda hanedan üyesinin mezarlarının bulunduğu Yeni Cami'den her geçene anlatılan bir hikâye oldu.

Böylelikle Lale Devri sona ermiş, sakinleri toprağa karışmış olan Sa'dabad Sarayı ise viraneye dönmeye başlamıştı. Büyük cümbüş bitmişti ama Nedim'in ünlü "Gülelim, eğlenelim, kâm alalım dünyadan" dizeleri her okunduğunda, dönemi yaşayanların anılarında yeniden canlandı.

MEŞKHANEDE CİNAYET

Mahmut öldüğü gün, yerine üvey kardeşi ve II. Mustafa ile Şehsuvar'ın oğlu III. Osman geçti, Şehsuvar da böylelikle Valide Sultan oldu. Osman tahta geçtiğinde yaklaşık elli altı yaşındaydı ve elli bir yıldan uzun bir süre Kafes'te kalmıştı. Ağabeyi Mahmut gibi Osman'ın da hiç çocuğu olmadı. Bilinen iki cariyesinin adları Leyit ve Zerki'ydi, büyük olasılıkla her ikisi de Osman'ın tahta çıkışından sonra hareme gelmişlerdi. Osman cariyeleriyle pek ilgilenmediğinden olsa gerek, haremi çok ender ziyaret ediyordu. Saray âdetlerine göre sultanlar çivili ayakkabılar giyerdi, Osman'ın cariyeleri onun ayak seslerini duydukları anda korku içinde saklanacak yer arıyorlardı.

Osman tahta çıktığında, kuzenleri Mehmet, Mustafa, Bayezid ve Abdülhamit hâlâ Kafes'teydiler. Osman'ın çocuğu olmadığı için en büyük kuzeni Mehmet tahtın vârisi konumundaydı. Mehmet halk ve yeniçeriler tarafından da çok seviliyordu, belki de bu nedenle 2 Ocak 1756'da, otuz dokuz yaşındayken Osman'ın emriyle öldürüldü. Büyük olasılıkla zehirlenmişti; aynı şekilde öldürülecekleri korkusuna kapılan kardeşleri de bazı önlemler almaya başladılar. Mehmet'in öldürülmesi, tahttan indirilen sultanların idam edilmeleri sayılmazsa dört buçuk asırda yetmiş sekiz şehzadenin öldürüldüğü Osmanlı Hanedanlığındaki son şehzade katliamıydı.

Osman çok sık sadrazam deęiřtiriyordu; saltanatının her yılına ortalama iki sadrazam dūřuyor. Azlettięi her sadrazamın malvarlıęına el koyuyor, bu řekilde zaten bir hayli çok olan servetine servet katıyordu. Sadrazamları İmparatorluęun idaresiyle uğrařırken o, halkın üzerinde her gūn deęiřik bir baskı uyguluyor, kahvehaneleri kapatıyor, kadınların dōrt gūnden fazla kocalarının evinden ayrılmalarını yasaklıyor, gayri Mūslimlere kılık kıyafet kısıtlamaları getiriyordu. Osman'ın bir huyu da sık sık tebdil-i kıyafet kenti dolařarak, yasaklara uyulup uyulmadıęını denetlemektir. Bu gezintilerde İstanbul'daki pek çok dūkkāna uğrayarak tūrlū meze, tatlı almayı da ihmal etmiyordu zira hayattaki en būyūk zevki yiyip içmek ve doymak bilmeyen bir iřtahu vardı.

Osman, saltanatının ilk yılında aęabeyi Mahmut'un Őçūncū Tepede yapımını bařlattıęı kūlliyei tamamladı ve buraya Nuruosmaniye Camii adını verdi. Simeon adlı bir Rum mimarın eseri olan bu kūlliye, Lale Devri'nde Avrupa'da bařlayan yeni barok űslubunun Osmanlı mimarisindeki ilk temsilcisidir.

62. III. Osman (1754-1757)

Osman 29 Ekim 1757'de bir kalp krizi geçirerek öldü ve Yeni Cami'deki türbede babaannesi Hatice Turhan'la birlikte burada son uykusuna yatan beşinci hanedan üyesi olarak toprağa verildi. Yerine, yaşayan kuzenlerinin en büyüğü olan III. Mustafa tahta geçti.

III. Ahmet'in oğullarından biri olan Mustafa tahta çıktığında otuz dokuz yaşındaydı ve kardeşleri Bayezit ile Abdülhamit'in hâlâ kapalı tutuldukları Kafes'te yirmi yedi yıl kalmıştı. Annesi Mihrişah o tahta çıkmadan önce öldüğü için saltanatı boyunca valide sultanlık unvanı sâhipsiz kaldı.

Mustafa'nın bilindiği kadarıyla en az altı cariyesi vardı ve bu cariyelerden, ikisi kız ikisi erkek ikiz olmak üzere, on bir çocuğu doğdu. Oğullarından yalnızca biri, kızlarındanansa üçü dışında bütün çocukları bebekken öldüler. Hayatta kalan oğlu, 24 Aralık 1761'de Gürcü bir köle olan Mihrişah'ın doğurduğu Selim'di ve bu çocuk, gelecekte III. Selim olarak tahta çıkacaktı. III. Ahmet'in saltanatından bu yana doğan ilk şehzade olduğu için bu olayın şerefine bütün kentte kutlamalar yapıldı.

Mustafa'nın tahta çıkışından kısa bir süre sonra kentteki zahire kıtlığı nedeniyle ayaklanan kadınlar, sarayın tahıl ambarlarını bastılar. Sir James Porter, bu olağandışı olayı şöyle anlatır:

Kimse onlara karşı duramıyordu, kadınlar, ne yapacaklarını bilemez bir halde kendilerini izleyen memurların gözleri önünde kilitleri, parmaklıkları kırdılar, sürgüleri çektiler ve hiçbir müdahaleyle karşılaşmadan depolara dalarak taşıyabildiklerince zahireyi sırtlanıp götürdüler. Bildiğimiz kadarıyla bu asi kadınların hiçbirisi cezalandırılmadı. Bu konuda hangi Türk'e soru sorsanız, hor gören bir edayla, bunun yaygaracı kadınların bir marifeti olduğunu söylemekle yetiniyor.

III. Mustafa, saltanatının ilk üç yılında iki cami yaptırdı, bunlardan biri Üsküdar'daki Ayazma Camii, diğeri de Dördüncü Tepedeki Laleli Cami'dir. Ayazma Camii, Mustafa'nın annesi Mihrişah'ın anısına yaptırılmıştı, Laleli Cami ise Türk barok mimarisinin en büyük ismi olan Mehmet Tahir Ağa'nın eseridir.

1766'da meydana gelen korkunç bir depremde İstanbul'daki yapıların hemen hepsi hasar gördü, bunların arasında bir enkaz yığınınna dönen Fatih Camii de vardı. Sultan Mustafa derhal aynı yerde yeni bir cami yapılmasını emretti, eskisinden çok farklı bir mimari üslupta yapılan bu cami 1771'de tamamlandı.

Büyük Katerina'nın güttüğü düşmanca siyaset nedeniyle hazinenin günden güne erimesine karşın, saraydaki lüks yaşam olanca hızıyla sürüyordu. Hasbahçede düzenlenen eğlenceler, Osmanlı hizmetindeki bir Macar olan Baron de Tott tarafından şöyle anlatılır:

Haremin bahçesi... her gece düzenlenen eğlencelere sahne oluyor; ortamı renklendirmek için bahçeye sahici ya da yapma çiçeklerle dolu vazolar, sayısız kandil ve fener, bunların ışığını yansıtmaları için aynalar konuyor. Haremin kadınları sırf bu eğlenceler için kurulan giysi dükkânlarında tüccarlarınkine benzer kılık lar giyerek tezgâhtarlık yapıyorlar. Sultan'ın kızları, kız kardeşleri ve kuzenleri de bu eğlencelere davet ediliyorlar, Majesteleriyle birlikte bu dükkânlardan türlü giysi ve mücevher satın alarak birbirlerine hediye ediyorlar, özellikle de eğlenceye davetli olarak katılan ya da dükkânlarda bulunan Sultan'ın eşlerine karşı çok eli açık davranıyorlar. Gece geç saatlere kadar süren danslar, şarkılar ve cirit oyunları; özellikle kasvetli ve can sıkıcı olsun diye tasarlanmış benzeyen bu yerde, geçici bir şenlik havası yaratıyor.

Mustafa 21 Ocak 1774'te, elli yedinci yaş gününe bir hafta kala kalp yetmezliği nedeniyle öldü. Ertesi gün Dör-

düncü Tepede yaptırdığı Laleli Cami'nin türbesinde top-
rağa verildi. Şehzade Bayezit de 1771'de Kafes'te öldüğü
için tahta III. Ahmet'in hayatta kalan tek oğlu Abdülha-
mit çıktı. Abdülhamit'in yeğeni ve III. Mustafa'nın oğlu
olan Selim ise, Kafes'e kapatıldı.

Abdülhamit tahta çıktığında kırk dokuz yaşını doldur-
mak üzereydi ve ömrünün kırk üç yılını Kafes'te geçirmiş-
ti. Bu zaman zarfında Dürrüşehvar adında bir kızı olduğu
biliniyor. Bu çocuğun annesinin adı kayıtlarda geçmese
de, Abdülhamit'in adları bilinen on cariyesi vardı. Bu
cariyelerden on üç kızı ve on üç oğlu oldu ancak bu ço-
cuklardan yalnızca iki oğlu ve üç kızı yaşadı. 8 Ağustos
1779'da Ayşe Seniyeperver'in doğurduğu Mustafa ve 20
Ağustos 1785'te Nakşidil'in doğurduğu Mahmut, ileride
IV. Mustafa ve II. Mahmut olarak tahta çıktılar. Bir söy-
lentiye göre Nakşidil, Fransa kraliçesi Joséphine Bona-
parte'in kuzeni Marie Martha Aimée de Rivéry'ydi ve kor-
sanlarca kaçırılarak İstanbul'daki köle pazarında satışa
çkarılmış, buradan Abdülhamit'in haremine alınmıştı.
Ancak elimizde, bu hikâyede gerçeklik payı olduğuna iliş-
kin hiçbir kanıt yok.

Abdülhamit, saltanatının son yıllarında gitgide harem
eğlencelerine dalarak devlet işlerinden uzaklaştı. Özellikle
yeni gözdesi Ruhşah'a deli divane olmuştu. Bugün Top-
kapı Sarayı Müzesinde muhafaza edilen bir mektubunda
ona şöyle yalvarır:

*Ruhşah'ım Hamid'in sana kurban ola. Cenab-ı Hakk-ı
âlem mahlukatın yaradanıdır. Bir kusur ile azap eyle-
mez. Efendim sana bend olmuş (bağlanmış) bir kulu-
num. İster beni darbeyle, ister öldür. Sana teslimim. Bu
gece gel niyazımdır, billahi sebeb-i illetim ve belki ölü-
müm olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek rica
ederim. Kendimi zaptedemiyorum, Billah il-azim.*

Anlaşılan Ruhşah, gerçekten de Abdülhamit'in sonu oldu ve Sultan 6 Nisan 1789 günü bir kalp krizi geçirerek yatağa düştü, ertesi sabah ise hayata gözlerini yumdu. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı tarihinin en uzun yaşayan sultanı olan Abdülhamit, öldüğünde altmış dört yaşındaydı. Aynı gün tahta yeğeni III. Selim geçti. Ertesi gün yapılan cenaze töreniyle Abdülhamit, İkinci Tepe de Haliç yakınlarında yaptırdığı türbede toprağa verildi.

Henüz şehzadeyken zekâsı ve girişkenliğiyle tanınan Selim'in tahta çıkışı her kesimde sevinçle karşılandı. Selim, saltanat hayatına hızlı bir başlangıç yaptı; fermanlar çıkararak, vezirlerine emirler vererek devlet kadrolarında önemli değişiklikler yaptı. Son demlerini yaşamakta olduğunu düşündüğü İmparatorluğun Batı uygarlıkları seviyesine gelmesi gerektiğine inanıyor ve şu ünlü sözleriyle kararlılığını dile getiriyordu: "Ben kuru ekmek ye-

63. III. Selim (1789-1807)

meye razıyım, devlet elden gidiyor." Fransa büyükelçisi Choiseul-Gouffier, bir arkadaşına yazdığı mektubunda, Sultan'ın bu görülmemiş gayretinden şöyle söz eder: "Sultan'ın tahta çıkışından duyulan sevinç, on beş gün içinde yerini hayrete bıraktı. Başkentte her şey sallantıda."

Selim Kafes'ten çıkarıldığında Abdülhamit'in hayatta kalan iki oğlu –o sırada on yaşında olan Mustafa ve dört yaşında olan Mahmut– Kafes'e kapatıldılar. Selim, tıpkı Abdülhamit'in kendisine davrandığı gibi onların Kafes yaşamını elinden geldiğince rahat kıldı ve eğitimlerini üstlendi.

III. Selim tahta çıktığında yirmi yedi yaşındaydı ve on beş yıl Kafes'te yaşamıştı. Haremde en az sekiz cariyeye bulunduğu biliniyor ancak hiçbirinden çocuğu olmadı.

Kocası III. Mustafa'nın ölümüyle Eski Saray'a gönderilen Mihrişah, oğlu Selim'in tahta çıkışıyla birlikte Topkapı Sarayına dönerek valide sultan unvanını aldı. Selim, onun için geniş ve gösterişli bir daire yaptırdı, ardından bu dairenin bitişiğine kendisi için odalar ekletti. Daha sonraları Mihrişah, Eyüp'te büyük bir külliye inşa ettirdi ve 1805'te öldüğünde, burada kendisi için yaptırdığı barok tarzı türbede toprağa verildi.

Selim, üçü de paşalarla evlendirilen kız kardeşleri Şah, Beyhan ve Hatice'yle oldukça yakın ilişkiler içindeydi. Kız kardeşlerin en büyüğü olan Şah Sultan, çok küçük yaşta art arda iki sadrazamla nişanlanmış, ancak her ikisi de Şah'la evlenemeden idam edilmişlerdi. Sonunda Şah Sultan, Kara Mustafa Paşa'yla evlendi, ancak anlatılana göre talihsiz koca, düğün gecesi eşinin gözü kara öfkesinin kurbanı oldu. Charles MacFarlane, *Turkey and its Destiny* (1850) (Türkiye ve Kaderi) adlı eserinde bu olayı şöyle aktarır:

III. Selim'in kız kardeşi Şah Sultan, Kara Mustafa Paşa'yla evlenir evlenmez, daha gerdek gecesinde kocası-

na baskın çıktı. Evlendiği kadının kaprisli ve ateşli kişiliğinden bihaber Paşa, şafağın sökmesine bir saat kalana değin gerdek odasına kabul edilmeyi bekledi. Sonunda eşinin odasına giremeden sabah ezanının okunacağından ve kocalık görevlerini yerine getirmediği için suçlanacağından korkan Paşa, yirminci sigarasını da söndürerek cesaretini topladı ve hareme girdi. Şah Sultan'ın odasının kapısını açtı, duasını ederek eşinin yatağına yaklaştı. Uyuyan bir kaplanı uyandırırca ancak bu kadar beter olabilirdi. Tam eşinin ayakucuna eğilip yatak örtüsünü öpecekti ki Şah Sultan'ın yattığı yerden savurduğu tekmeyle yüzükoyun yere kapaklandı. Ardından, yatağından fırlayan Şah Sultan, Paşa'nın yüzüne saldırarak zavallı adamın "Sultanım! Canım! Kuzum! Ciğerparem! Aman! Aman!" feryatlarına aldırmadan yanaklarını ve burnunu tırmaladı, öyle ki odanın yerleri kan içinde kaldı. Daha sonra ellerini çırparak hizmetçilerini çağırıp bu haddini bilmez sefilin derhal huzurundan çıkarılmasını emretti ve yatağına dönerek kaldığı yerden uykusuna devam etti.

Bununla da yetinmeyen öfkeli Sultan, ertesi gün ağabeyinin huzuruna çıkarak ayaklarına kapandı ve "bu ırz düşmanının cezalandırılmasını," "namusuna göz dikmiş bu sefilden boşanmasının sağlanmasını" istedi. Sultan Selim dikkatle onu dinledi, sözleri bitince de ona hak verdiğini belirterek kocasının gerektiği gibi cezalandırılacağına söz verdi. Bunun karşılığında kız kardeşinin de kocasını affetmesini isteyerek onu huzurundan gönderdi. Kız kardeşi yanından ayrılır ayrılmaz da kahkahalara boğuldu.

Selim döneminde saray, Türk toplumuna Avrupa kültürünün tanıtıldığı bir merkez haline geldi. Sultan'ın, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun en eski müttefiki olan Fransa'ya karşı bir yakınlık duyduğu biliniyor. Dallaway, *Constantinople, Ancient and Modern* (Antik ve Modern İstanbul) adlı eserinde bu durumdan da söz eder:

Sultan'ın yakışıklı ve etkileyici bir yüzü, biçimli hatları var; oldukça cana yakın ve çok yönlü bir dehaya sahip... hem siyasette hem de savaşta topluma Avrupa ölçülerini kabul ettirmeye kararlı... onun emriyle saraydaki gençlerin Fransızca dersleri aldıklarını öğrendim, ayrıca yakın çevresinin de gayet iyi bildiği gibi, Sultan Fransız şarabına pek düşkün.

Selim, Fransız bir dans hocasının ve beraberindeki müzisyenlerin haremın dış yapılarından birine girmelerine izin verdi, burada haremağalarının gözetiminde Sultan ve eşleri şerefine düzenlenen bir eğlencede görev alacak cariyelere dans dersleri verildi. Selim de bu müzisyenlerle beraber çalmış olabilir çünkü usta bir neyzendi ve pek çok bestesi vardı. Saray eğlencelerinde müzik ve dansın yanı sıra farslar, karagöz oyunları ve masal dinletileri de vardı. Haremden cariyelerin yaptığı bir dansın adı "tavşan"dı, bu dansda kadınlar tıpkı tavşanlar gibi hoplayıp zıplayarak dans ediyorlardı. Ayrıca göbek dansı yapan cariyeleri izleyen Leydi Mary Wortley Montagu, bu gösteri için şöyle bir yorum yapmıştır: "Dünyanın en yaşlı ve katı ahlak temsilcilerinin bile bu dansı seyrederken akıllarından sözünü edemeyecekleri şeyler geçirdiklerinden eminim."

Selim döneminde Topkapı Sarayındaki cariyelerin çoğu Kafkasya'dan gelen ve İstanbul'daki köle pazarında satılan kölelerdi. Kadın köleler, Yedinci Tepedeki antik Arcadius Meydanınının bulunduğu Avrat Pazarında satılıyorlardı. III. Selim'in annesi Mihrişah da III. Mustafa'nın haremi için buradan satın alınmıştı. Dallaway, *Constantinople, Ancient and Modern* adlı eserinde Avrat Pazarını şöyle anlatır:

Haremden cariyelerin çoğu İngiliz ve Çerkez köleler; bu köleler, ya Sultan için satın alınan kızların arasından ya da Avrat Pazarından seçiliyorlar. Pek çok nedenden dolayı küçük yaşta kızlar tercih ediliyor. Şunu rahatlıkla

söyleyebilirim ki dünyanın başka hiçbir yerinde değişik ırklardan bunca güzel bir arada görülmemiştir.

Avrat Pazarı kemerli bir avludan ve bu avluyu çevreleyen yapılardan oluşuyor. Her cuma, Mısır'dan, Habeşistan'dan, Gürcistan'dan ve Çerkezistan'dan getirilen köle kızları burada satışa çıkarılıyorlar. İlk sözünü ettiğim ülkelerden gelen köleler, Türk kadınlarının yapmaya yanaşmadığı hizmetçilik işleri için alınıyorlar, bu kölelerin kişiliklerine ya da güzelliklerine pek bakılmıyor ve genellikle fiyatları kırk sterlini geçmiyor. Güzellikleri için satılan cariyelerse akla gelebilecek her türlü giysi ve takıyla süslenerek sergileniyorlar ve binlerce kuruşa alıcı buluyorlar. Aralarından en şanslıları sultanın haremi için seçilenler.

Dallaway, Avrat Pazarının ardından buradan Topkapı Sarayındaki hareme alınan köle kızların gördükleri eğitimi ve yaşam tarzlarını anlatır:

Bu kızlar oldukça titiz bir eğitimden geçiyorlar, zarafetten ziyade işveli bir şekilde dans etmeyi, şarkı söylemeyi,

64. Köle Pazarından Nuruosmaniye Camisinin görünümü

tef çalmayı ve nakış işlemeyi öğreniyorlar. Kızların eğitimi haremin en yaşlı kadınları üstleniyor, ancak Sultan Selim Avrupai bir zevk anlayışına sahip olduğu için son zamanlarda cariyeler bazı Rum kadınlardan arp ve piyano dersleri de alıyorlar... Haremin üst sınıfına dahil olan kadınlar, günlerini oturdukları yerde gönüllerini eğleyen bir dizi uğraşla geçiriyorlar. Gün içinde defalarca, hayal edebileceğiniz en süslü ve pahalı giysilerin birini çıkarıp diğerini giyiyorlar, gösterişli dairelerinde bin bir tantanayla birbirlerini ziyaret ediyorlar, altlarındaki cariyelerin ardı arkası gelmez hürmet gösterilerini ve iltifatlarını kabul ediyorlar; kısacası yan gelip yatarak her Türk kadınının arzuladığı tarzda, kendilerince mutlu bir yaşam sürüyorlar.

Kimi zaman değişiklik olsun diye deniz kıyısındaki köşklere gitmelerine izin veriliyor, bu gibi durumlarda kentin tüm memurları ve polisleri, bulundukları sarayın yakınlarına hiçbir aracın yaklaşmaması için sıkı önlemler alıyorlar. Sultan her yaz haremiyle birlikte yazlık saraylarına kısa süreli ziyaretler yapıyor, bu ziyaretler sırasında sarayların yedi-sekiz kilometre çevresindeki her yol ve her geçit, heybetli bostancılar tarafından tutuluyor; böylelikle haremin kadınlarının yabancı erkeklerin bakışlarıyla kirlenmeleri engelleniyor.

Bu kadınların tek eğlencesi, yattıkları yerden, dans eden, kukla gösterileri ve türlü soytarlık yapan köle kızları seyretmek. Zaman zaman kocaları saray için tercümanlık ya da ticaret yapan Rum ve Frenk kadınları, Avrupa'dan getirdikleri ilginç şeyleri göstermek bahanesiyle haremdeki kadınları ziyaret ediyorlar. Bu ziyaretlerin asıl amacı bizler için bir sır küpü olan saraya ilişkin bilgi edinmek ki, ben de şu anda bildiklerimin çoğunu onlara borçluyum.

Selim sık sık Topkapı Sarayının bahçelerinde şenlik düzenliyordu. Kâtibi Ahmed Vasıf Efendi'nin günlüğünde, 5 Haziran 1791 günü Sultan'ın has bahçede yapılan bir

güreş müsabakasını ve üç aslanın, bir leoparın, köpeklerin ve horozların bulunduğu bir sirk gösterisini izledikten sonra yemek yemek ve namaz kılmak için Yalı Köşke gittiği yazılıdır. Günlüğün, 15 Nisan 1797 tarihli bir başka sayfasında, Selim'in hasbahçede "lale şenliği" düzenlediği yazılıdır ki, bu Osmanlı tarihinde bilinen son lale şenliğidir.

Selim, kendinden önce gelen sultanlara oranla çok daha hareketli bir kişiydi, örneğin sık sık içoğlanlarıyla cirit oynardı. Büyüyünce Şehzade Mahmut da bu oyunlara katılmaya başladı ve ikisi, sarayın bostanlarında çalışan iki gruptan esinlenerek, "bamyacılar" ve "lahanacılar" adlarını verdikleri rakip takımlar kurdular. Saray kayıtlarına göre Selim "lahanacılar" takımında, Mahmut ise "bamyacılar" takımındaydı.

Selim Avrupai bir zevk anlayışına sahipti; bu nedenle sarayda ve bahçelerinde bazı değişiklikler yaptırdı. Avusturya'daki Schönbrunn Sarayının bahçelerini tasarlayan kişinin erkek kardeşi Jacob Ensle, Selim'in daveti üzerine 1792'de İstanbul'a gelerek on yıl burada kaldı. Ensle, Sarayburnu'ndaki "Yaz Haremi" adı verilen yalıların ve köşklerin çevresinde, ve Topkapı Sarayının değişik yerlerinde yeni bahçeler kurdu. Ensle, Topkapı Sarayının bahçesinde bir dairede kalıyordu ve saray halkı yokken buraya davet ettiği misafirlerini Yaz Haremide ve Topkapı Sarayında gezdiriyordu. Bu misafirlerden biri olan Edward Daniel Clarke, ilk ziyaretinde Ensle'nin iki arkadaşının Valide Sultan'ı ve Sultan'ın eşlerinden dördünü gördüklerini anlatır:

O sırada oradan geçen Valide Sultan'ı ve Sultan'ın eşlerinden dördünü gördük, Sultan'ın eşleri, kız çocukları gibi hoplayıp zıplayarak gülüşüyorlardı. Bahçıvanın dairesindeki küçük mutfak penceresi, birkaç metre ötede bulunan bu kapıya bakıyordu. Bu pencerede sırf

bu amaçla açılan iki küçük delikten olağanüstü güzellikte oldukları söylenen bu kadınları gayet net görebiliyorduk. Kadınlardan üçü Gürcüydüler çünkü oldukça esmer tenliydiler ve çok uzun siyah saçları vardı, dördüncüsüyse bembeyaz tenliydi; upuzun, gür, sarı saçları vardı... Önleri açık, uzun, pullu kaftanlar, bunların içine de altın ve gümüş ipliklerle işlenmiş pantolonlar giymişlerdi, giysilerini süsleyen göz alıcı inciler ve değerli taşlar güzelliklerini perçinliyordu ancak o kadar çok ve ağırdılar ki neredeyse yürümelerini engelliyorlardı. Saçları son derece gürdü ve kalın bukleler halinde omuzlarına dökülerek bellerine dek uzanıyordu. Bu bukleler de gelişigüzel serpiştirilmiş benzeyen elmaslarla süslenmişti. Her birinin başında hafifçe yana yatırılmış küçük bir taç vardı. Yüzleri, boyunları ve hatta göğüsleri apaçık meydandaydı, hiçbir peçe takmıyordu.

Clarke ve bir arkadaşı Ramazan ayında Ensle'nin dediğine göre "bütün gece ayakta duran nöbetçilerin uyku sersemi olacaklarına" güvenerek Topkapı Sarayında ikinci bir gezintiye çıktılar. Bu sefer Clarke, haremın içlerine dek girmeyi başardı. Boğaz'daki saraylara gitmek üzere kısa süre önce buradan ayrılan Sultan'ın eşlerinin dairelerini gezdi ve bu odalarda gördüklerini şöyle anlattı:

Dalgınlıkla divanların üzerinde bıraktıkları bazı eşyalara bakarak yaşamları hakkında fikir edinme fırsatını buldum. Bu eşyaların arasında İngiliz malı bir yazı takımı vardı, siyah cilalı ahşaptan yapılmış kutunun kayarak açılan bir kapağı ve küçük gözleri vardı, bu gözlerde renkli mektup kâğıtları, kamış kalemler, esanslı balmumu ve içlerine notlar koyarak, yerine ulaştırmaları için hem dilsiz hem de hadım olan siyahi kölelerine verdikleri nakışlı saten keseler bulunuyordu. Bu gözlerden uzak dairelerde likör de içildiği açıktı çünkü şişelerden özenle kesilmiş, üzerlerinde "Rosoglio," "Altın Suyu," "Hayat Suyu" gibi Türk içkilerinin isimleri bulunan etiketler gördük.

Clarke, “tıpkı Queen’s College ya da Cambridge’i andıran, kemerli bir avlusu ve burada küçük mermer sütunları bulunan... küçük dörtgen bir yapı” olarak tanımladığı Yaz Hareminden söz eder. Bu avludan “yüz kölenin barınacağı şekilde yapılmış, çok uzun bir koridorun her iki yanındaki koğuşlardan oluşan” yatakhaneye geçilir. Koridorun sonundaki merdivenlerden çıkınca daha üst sınıftaki kölelerin küçük dairelerine varılır. Clarke, buradan sonra “Valide Sultan’ın, Sultan’ın eşlerini ve ayrıcalıklı cariyeleri törenle huzuruna kabul ettiği Büyük Kabul Salonu” olarak tanımladığı yere gelmiştir. Sözünü ettiği salon, III. Selim’in, annesi Mihrişah için yaptırdığı valide sultan dairesinin kabul salonudur:

Bu oda kadar tiyatro sahnesini andıran bir yer daha olamaz... En ünlü ressamı Osmanlı’nın olanca ihtişamını, zenginliğini ve kendine özgülüğünü yansıtan bir resim yapmak isteselerdi, şüphesiz bu odayı seçerlerdi... Odanın duvarları Kâfir Kralların pahalı hediyeleri olan aynalarla kaplıdır. Kimi zaman harem kadınıları gülüp oynarken kazara bu aynaları kırarlar. Odanın ucunda Valide Sultan’ın oturduğu, bir kafesi andıran taht bulunur; taht parmaklıklı pencerelerle çevrilidir çünkü burada bile Valide Sultan, haremdeki sıradan cariyelerin ve kölelerin bakışlarından sakınmak ister. Tahta geniş, kırmızı kumaş kaplı merdivenlerle çıkılır... Tahtın her iki yanında, tahtla aşağı yukarı aynı yükseklikte olan Valide Sultan’ın ve kadın hizmetçilerinin yatak odaları/daireleri bulunur. Tahtın dışarı bakan pencereleri parmaklıklıdır; bir yandaki pencereler denize, diğer yandakiler Harem’in avlusuna bakar; bu daire, dörtgen alanın bir yanında boyu boyunca uzanır. Tahtın önündeki açıklıkta... dans gösterileri yapılır, oyunlar sahnelenir, çalgılar çalınır, içkiler sunulur ve Harem’in eğlencesi için getirilen başka ne varsa burada sergilenir...

Ardından Clarke, "Sultan'ın haremde olduğu zamanlarda maiyetini huzuruna kabul ettiği oda" olarak tanımladığı Has Oda'nın büyük salonunu anlatır:

Kış aylarında Sultan müzik dinlemek ve cariyeleriyle gönül eğlendirmek için buraya gelir. Oda, aynalarla kaplıdır. Diğer eşyalar, Osmanlı'ya özgü o tuhaf ihtişam ve sefalet karışımı zevk anlayışını yansıtır.

Buradan Valide Sultan'ın ve Sultan'ın eşlerinin ban-yolarına geçen Clarke, Üçüncü Avlunun doğu tarafındaki, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesinin Hazine Odası olan, kendi deyişiyle "Dinlenme Odası"na gelir.

Gezinin bir sonraki durağı, haremın üst katında, bahçelere bakan geniş bir dairedir, asıl adı Mabeyn olan bu oda, harem ve selamlık arasında bir bekleme odası görevi görür:

65. III. Selim Bâb-üs Saadet önündeki tahtında maiyetinin tebriklerini kabul ederken. Kapıdağlı Constantine tarafından 1800'de yapılan resimden ayrıntı

Buradan, Harem'in bahçelerine bakan geniş bir daireye çıkılır, Fransızların Salle de promenade; Türklerinse Halvet Yeri dedikleri bu odada, haremdeki diğer cariyeler, güldürüleri, dans ve müzik gösterilerini seyredermiş. Biz gördüğümüzde burası eski eşyaların atıldığı bir tavandan arasını andırıyordu. Odanın bir duvarına "Wakefield Papazı"nın aile resimleri gibi, ağır yaldız çerçeveli, sırları dökülmüş aynalar yaslanmıştı. Bunlardan başka, berbat bir işçiliğin eseri olan meşe, ceviz ya da maundan yapılmış İngiliz mobilyaları, kırık dökük dolaplar, camları kırılmış kandiller, kâğıt parçaları ve boş şekerleme kutuları vardı.

Clarke ve arkadaşları mabeynden sonra en az onun kadar sefil durumda olan bir başka odayı daha gezerler ve günümüzde var olmayan bir köşkten geçerek Dördüncü Avluya çıkarlar. Clarke, bu köşkü Sümbül Bahçesi Köşkü olarak tanıtır:

Burası bizim için özellikle ilginç bir yerdi çünkü Sultan'ın dinlenmeye çekildiği zamanlarda çoğunlukla bu köşkte kaldığını öğrenmiştik. Burayı gezerek, sadece şaşaalı törenlerden tanıdığımız Sultan'ın kişiliğine ve gündelik yaşamına ilişkin bir şeyler öğrenebileceğimizi umuyorduk. Taşlık bir yokuşu tırmanarak sağa döndük ve çinili duvarlarla çevrelenmiş çok hoş, küçük bir bahçeye girdik. Bu bahçede, köşke adını veren sümbülden başka bitki yoktu. Bir pencereden köşkün içine baktık. Ömrümde böylesine görkemli bir yer daha görmemiştim. Odanın üç yanında duvar boyunca uzanan, üzerlerinde siyah nakışlı saten yastıklar bulunan divanlar vardı. Pencerenin tam karşısında Avrupa'da görülen cinsten bir şömine, şöminenin her iki tarafında da kırmızı perdeli birer kapı vardı. Bu kapılarla şöminenin arasındaysa Sultan'ın özel kitaplığı olan, tamamen el yazmalarıyla dolu camlı bir vitrin duruyordu. Her kitabın adı sırtında yazılıydı. Altın yaldız kaplama tavanda, ikisi kapıların biri de şöminenin önünde olmak üzere, üç

pirinç kafes asılıydı. İçlerinde, kurulduğunda öten yapma kuşlar vardı. Odanın tam ortasında muazzam büyüklükte pirinç bir mangal duruyordu, mangalın aslan pençesi şeklinde dört ayağı vardı. Girişin karşısında bir kapıyla geçilen yüksekçe bir kürsünün üzerinde işlemeli bir havlu, bir sürahi ve el yüz yıkamaya yarayan porselen bir su kabı vardı... Kapının yanı başındaki bir girintide sarı çizmeler, kürsünün oradaki ibriğin yanındaysa aynı malzemeden yapılmış bir çift sarı terlik duruyordu. Bu eşyalar Sultan'ın kaldığı her dairenin girişine konurmuş... Duvarlarda gelişigüzel bir şekilde asılmış tüfekler, tabancalar ve kılıçlar sergileniyordu; bütün bu silahların kabzaları inanılmaz büyüklükte elmaslarla süslenmişti ve bu taşların parıltısı, dairenin muhteşem görüntüsünü daha da etkileyici kılıyordu.

Biz bu göz alıcı manzarayı içimize sindirmeye çalışırken ansızın odaya bir bostancının girmesiyle ödümüz koptu, şansımız varmış ki adam pencereden yana bakmıyordu. Hemen çömelip gizlendik ve yerde sürünerek bahçeden kaçtık. Yokuş yukarı çıkarken bülbüllerle dolu bir kuşhaneden de geçtik.

Haremin bazı odalarının anlatıldığı gibi bakımsız halde olmasının nedeni, sultanların Boğaz kıyısındaki korunaklı sarayları tercih etmeleri ve Topkapı Sarayında gitgide daha az vakit geçirmeleriydi.

Bu arada Selim, İmparatorluktaki ıslahat girişimlerini sürdürüyordu, özellikle de askeri alanda köklü değişiklikler yaparak Nizamı Cedit (Yeni Düzen) adlı bir ordu kurdu. Bu durum, Nizamı Cedit'i kendileri için bir tehdit olarak gören yeniçeriler ve sipahiler arasında büyük hoşnutsuzluğa neden oldu.

28 Mayıs 1807'de İstanbul'daki yamaklar (acemi yeniçeriler) Kabakçı Mustafa Ağa liderliğinde ayaklandılar, medreselerdeki öğrenciler de onlara katıldı. Ertesi gün sabahın erken saatlerinde Şeyhülislam Ataullah Efendi'ye, Selim'in tahttan indirilmesini buyuran bir fetva çı-

66. V. Mustafa (1807-1808)

karttırarak "Sultan Mustafa!" nidalarıyla Topkapı Sarayına yürüdüler. Saray kâtibi Ahmet Bey asilerce linç edildi ve kesik başı Selim'e gönderildi. Dehşete kapılan Selim, canının bağışlanması karşılığında tahtı bırakmayı kabul etti. Ardından Kafes'te bulunan kuzeni Mustafa'yı yanına çağırarak ona artık sultan olduğunu bildirdi, ancak ileri derecede zihinsel engelli olan Mustafa'nın ülkeyi yönetmesi olanaksızdı. Başlangıçta tahta oturmaya yanaşmayan Mustafa, sonunda sultanlığa razı oldu; Selim ise Şehzade Mahmut'un yanında Kafes'teki yerini aldı.

Yeni Sultan, 29 Mayıs 1807'de IV. Mustafa olarak Bâbüs Saade önünde kurulan tahta çıktı, bu sırada asiler onu kutlamak ve uzun ömürler dilemek için avluya doluşmuşlardı.

Abdülhamit'in oğlu olan Mustafa, tahta çıktığında yirmi yedi yaşındaydı ve on sekiz yıl Kafes'te yaşamıştı. An-

nesi Ayşe Seniyeperver Eski Saray'dan Topkapı Sarayına gelerek valide sultan unvanını aldı. Yeni Sultan'ın hareminde dört cariyesi vardı, gözdesi ise Peykidil'di. Mustafa'nın bu kadınlardan bir oğlu bir de kızı oldu, ancak her ikisi de bebekken öldüler.

Selim Kafes'e kapatılıp Mustafa da tahta oturtulunca ülke idaresi tamamıyla Ataullah Efendi'yle Sadrazam Vekili Köse Musa Paşa'ya kaldı; ilk işleri de eski rejim taraftarlarını ortadan kaldırmak oldu. Selim'in baş destekçisi Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa suikasta kurban gitti ve yerine Çelebi Mustafa Paşa atandı. Yeni rejim aleyhtarları ise Bayraktar Mustafa Paşa liderliğinde Tuna Nehri üzerindeki Rusçuk'a çekildiler.

Öte yandan Köse Musa Paşa ile Ataullah Efendi arasında iktidar çekişmesi başlamıştı. Bu durumdan faydalanan Kabakçı Mustafa Ağa ve yamakları İstanbul'da terör estiriyorlardı. Bunun üzerine Rusçuk komitesi, Mustafa'yı devirme planlarını uygulamaya koydu ancak Sultan'ın Selim'i öldürtmesini önlemek için harekât gizlice yürütüldü. Bayraktar, ordusunu önce Edirne'ye, ardından İstanbul'a yöneltti ve 18 Temmuz 1808 günü surların önüne ulaştı. Sekiz gün süren harekât boyunca Rusçuk komitesi, Selim'i Kafes'ten kurtararak Mustafa'nın yerine tahta çıkarmaya çalıştı. Sadrazam Çelebi Mustafa 27 Temmuz sabahı harekât planını öğrenip Mustafa'yı uyardıysa da Sultan ona kulak asmadı. Bunun üzerine Sadrazam, Şehzade Selim'i öldürtmeye karar verdi. Muhbirlerinden Selim'in öldürüleceğini haber alan Bayraktar, ertesi gün ordusunu İstanbul'a sokmaya karar verdi. Bir müfrezesini Sadrazam'ın üzerine gönderdi, kendisi de ordusuyla birlikte Topkapı Sarayına yürüdü ve İkinci Avluya dek ilerlemeyi başardılar. Bayraktar, Şeyhülislam'ı, Mustafa'yla görüşüp onu tahtı Selim'e bırakmaya ikna etmesi için saraya yolladı. Mustafa ise bu öneriyi geri çevirerek Bâb-üs Saade'yi kapattırıp sürgületti. Bayraktar ve

adamları saraya girmeye çalışırken, Mustafa, kızlarağasını ve emrindeki haremağalarını Selim'i ve Mahmut'u öldürmek üzere Kafes'e gönderdi, böylelikle Osmanlı Hanedanlığının tek erkek üyesi olarak kendisi kalacaktı.

O sırada Selim, kendisine verilen izinle haremın meşkhanesine gitmiş, ney çalışıyordu. Harem kadınlarının bir kısmı da oturmuş onu dinliyorlardı. Ansızın kızlarağası ve adamları odaya dalarak Selim'e saldırdılar. Selim uzunca bir süre direndikten sonra yenik düştü ve öldürüldü, cesediyse İkinci Avluya atıldı. Selim'in cansız bedenini gören Bayraktar önce hıçkırıklara boğuldu, ardından kendini toplayarak saraya daldı ve Mustafa'yı yakaladı, adamlarını da Şehzade Mahmut'u bulmaya yolladı.

Bu arada Cevri Kalfa'nın, odaya giren kızlarağasının ve adamlarının gözlerine sıcak kül atarak kıl payı kurtardığı Mahmut, haremın çatısına çıkmıştı. Buradan boş bir odaya girerek saklandı. MacFarlane, bu heyecanlı kovalamacayı şöyle anlatır:

Uzun ve heyecanlı bir arayışın sonunda... karanlık bir köşede, halıların ve kilimlerin altına saklanmış tir tir titremekte olan Mahmut'u buldular, öylesine korkmuştu ki kendisini bulanların ağabeyinin adamları değil, onu tahta çıkarmak isteyen kişiler olduğuna ikna olması için epeyce dil dökmeleri gerekti. Anlatıldığına göre Mustafa, kardeşini ve kuzenini boğdurtmaya karar vermiş ancak yaşlı bir köle kadın, Bayraktar'ın saraya saldırdığı anda Mahmut'u saklayarak kurtarmış. Hemen ardından bu sefer kızlarağası Mahmut'un peşine düşmüş ama Mahmut ondan da kaçmayı başarmış ve kısa süre sonra da isyancılar sarayı ele geçirmişler.

Mahmut, üzüntüden ve intikam hirsından deliye dönmüş olan Bayraktar'ın yanına gittiğinde, oradaki herkes tarafından Selim'in tahtına hakkıyla geçen yeni sultan olarak selamlandı. Bayraktar onun önünde diz çökerek yeri öptü ve Mahmut kalkmasını buyurana dek

bu durumda kaldı. Yeni sultan da kendisini Kafes'ten azat edip tahta çıkaran bu adamı sadrazamlığa atadı.

Bayraktar, Şeyhülislam'a Mustafa'nın tahttan indirilmesini buyuran bir fetva çıkarttırdı ve Mustafa bir kez daha Kafes'e kapatıldı. Aynı gün, yani 28 Temmuz 1808'de kardeşi, II. Mahmut olarak tahta çıktı.

Ertesi gün Selim, babası III. Mustafa'nın Laleli Camisindeki türbesinde toprağa verildi. Günümüzde, yenilikçi girişimlerinin yanı sıra, şair ve müzisyen kişiliğiyle de anılır. Selim denilince akla, "İlhami" mahlasıyla yazdığı şu beyit gelir:

*Ey İlhami, miskin olma, güvenme dünya malına
Kimse için durmaz dünya, çarkları döner durur*

Selim'in bazı eserleri hâlâ İstanbul radyolarında dinlenebilir, kim bilir belki de aralarından biri, Dar-üs Saade'nin meşkhanesinde öldürülmeden hemen önce çalmakta olduğu eserdir.

VAK'A-İ HAYRİYE

II. Mahmut, dört yaşında kapatıldığı Kafes'ten çıkıp IV. Mustafa'nın yerine tahta geçtiğinde yirmi üç yaşındaydı. Kafes'te geçirdiği on dokuz yıl boyunca geçmişteki şehzadelere oranla çok daha rahat bir yaşam sürmüştü. Onun tahta çıkışıyla birlikte IV. Mustafa da Kafes'teki yerini aldı.

Mahmut'un ilk işi Bayraktar Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa atamak oldu. Bayraktar da derhal adamlarını Selim'in tahttan indirilişinden ve ölümünden sorumlu kişileri yakalamakla görevlendirdi. Aslında IV. Mustafa'nın da öldürülmesi taraftarıydı ancak Mahmut buna engel olarak kuzenini Kafes'e kapattırmakla yetindi. Bunu izleyen katliamlar Charles MacFarlane tarafından şöyle aktarılır:

Mahmut'un tahta çıktığı gün, sarayın kapısında otuz üç kesik baş sergilendi, bunlardan biri vardı ki, ilk bakışta göze çarpıyordu: Kızlarağasının başı. Vaktiyle başarılarından dolayı kendisine hediye edilen parlak gümüş tepsi üzerine konmuştu. Ayaklanan yamakların elebaşları boğularak Boğaz'ın sularına atıldı. Selim'in ölümünü sevinç gösterileriyle karşılayan cariyelerse çuvallara konarak Kız Kulesinden denize atıldı.

Bayraktar Mustafa Paşa, II. Mahmut'un da onayıyla III. Selim'in başlattığı ıslahat hareketlerini yeniden uygulamaya koydu. Nizamı Cedit'i topladı, yeni askere alı-

nanları ve Anadolu beylerinin gönderdiği birlikleri de bu orduya katarak Sekbanı Cedit adında bir ordu kurdu.

Bayraktar, yeniçeri ve ulema sınıfını da ıslah etme girişimlerinde bulundu, ancak çabaları olumsuz tepkilerden başka sonuç vermedi. Sadrazam'ın sayıları gitgide artan düşmanları, ordunun bir bölümü Rusçuk'a gönderildiğinde fırsatı değerlendirerek ayaklandılar.

İsyan, Sekbanı Cedit'in ilk olarak halkın önüne çıktığı 14 Kasım 1808 günü başladı. Bayraktar'ın kendilerini ortadan kaldırmaya hazırlandığına ilişkin söylentilerden huzursuzlanan yeniçeriler Topkapı Sarayına yürüdüler ancak burada karşılarına çıkan sekbanlar tarafından püskürtüldüler. Ertesi gün asiler Sadrazam'ın konağını bastılar, Bayraktar ve adamları çareyi kendilerini bir baruthaneye kapatmakta buldular. Ne var ki baruthane havaya uçtu; Bayraktar ve adamlarıyla birlikte yüzlerce yeniçeri öldü. Bu olayın ardından bir iç savaş patlak verdi; yeniçeriler kentteki zanaatkârlarla ve boшта gezen rençberlerle birleşip Topkapı Sarayını kuşatmaya alarak sarayın su kaynaklarını kestiler. Sultan'a bağlı kalan Osmanlı donanması askerleri sarayın kuşatıldığını görünce, Haliç'teki donanma gemilerinden asileri ve Bayezit'taki yeniçeri ocağını topa tuttular. Bu arada ulema tarafından galeyana getirilen medrese öğrencileri kentin dört bir yanında yangınlar çıkardı, Birinci Tepeden Üçüncü Tepeye kadarki alan kül olurken İstanbul âdeta cehenneme döndü. Yangınlar ve çatışmalar, asilerden ve Sultan'ın askerlerinden başka, binlerce masum insanın hayatına mal oldu.

Sekbanlar sarayın surları içine çekilince asiler yeniden saraya yürüyerek Mustafa'nın tahta çıkmasını talep ettiler. Bunun üzerine Mahmut, başlangıçta öldürmeye yanaşmadığı kuzeninin idam fermanını verdi ve Mustafa 16 Kasım 1808'de boğularak öldürüldü. Öldüğünde yirmi dokuz yaşındaydı ve ömrünün on sekiz yılını Kafes'te ge-

çirmişti. Böylelikle isyan sona erdi. Bayraktar'ın cesedini Atmeydanı'nda kazığa geçiren asiler ertesi gün ateşkese razı oldular. Aynı gün yapılan cenaze töreniyle Mustafa, kentin büyük bir bölümünü yakıp yıkan yangının kalıntıları arasından taşınarak babası Abdülhamit'in türbesine defnedildi.

Ateşkes anlaşmasına göre Sekbanı Cedit dağıtılacak, ancak isyan sırasında Topkapı Sarayını koruyan sekbanlar da dahil olmak üzere bütün askerler sağ salim evlerine gönderileceklerdi. Ne var ki sarayın kapısında toplanan asiler, saraydan çıkan sekbanlarla birlikte Mahmut'un ıslahat hareketlerine destek veren çok sayıda devlet adamını da katlettiler.

Mahmut bunca ağır bir bedel karşılığında tahtını korumayı başarmış, yeni bir ordu kurmak için öncelikle eskisinden kurtulmak gerektiğini de anlamıştı. Artık ne pahasına olursa olsun yeniçerileri ortadan kaldırmaya kararlıydı ve harekete geçmek için doğru zamanı kollamaya başladı.

Saltanatının ilk yılları böylesine çalkantılı geçen Mahmut, otoriteyi elinde tutmak için gözünü kararttı ve bu yolda önüne çıkan herkesi de acımasızca katletti. Sekbanı Cedit'ten geriye kalan Topçu Birliğini büyüterek 15.000 kişilik sadık ve muazzam bir orduya dönüştürdü.

İngiliz büyükelçisi Robert Adair, 4 Temmuz 1810'da Mahmut'un huzuruna çıktığında, beraberinde İstanbul'a henüz gelmiş iki İngiliz seyyah da vardı. Bunlardan biri Lord Byron, diğeri de onun arkadaşı John Cam Hobhouse, yani Lord Broughton'dı. Broughton, seyahatnamesinde Sultan'dan şöyle söz etmiştir:

Sultan Mahmut, tahtının ortasına kurulmuş, ayaklarını yere indirmişti... Üzerinde kenarları kopkoyu samurla çevrelenmiş sarı satenden bir kaftan vardı; hançeri ve göğsünde taşıdığı bir süs, elmaslarla kaplıydı, mavi be-

*yaz sarığının önünde cennet kuşu tüyünden yapılmış bir sorguç bulunuyordu ve sorgucu tutan toka da elmaslarla süslü üç daldan oluşuyordu. Görüşme boyunca başını ya da bedenini bir kez olsun kıpırdatmadan, bir eli dizinde öylece oturdu; fıldır fıldır dönen gözleriyse kimse-
nin üzerinde oyalanmıyordu. Arada sırada elmas yüzüklerle dolu süt beyazı eliyle sakalını sıvazlıyordu. Kaşları, gözleri ve sakalı hiç doğal görünmeyen kapkara bir renkteydi ama bu durum onu gülünç göstermekten ziyade Doğulu hükümdarlara özgü o tarifedilemez ihtişamı pekiştiriyordu: Teni soluk, yüz hatları düzgündü, atalarının aksine, hafifçe kalkık bir burnu vardı; görünüş itibarıyla yumuşak huylu ve iyi niyetli bir adama benziyordu; son derece etkileyici ve ağırbaşlı bir kişiliği vardı. Tahminlerimize göre kısa boyluydu ve otuz yaşlarında gösteriyordu, oysa çok daha gençmiş. (Yirmi beş yaşına yeni girmişti.)*

Mustafa'nın da ölümüyle hanedanlığın tek erkek üyesi olarak kalan Mahmut'un bir oğul sahibi olması gerekiyordu. Bütün umutlar hamile olan cariyesi Fatma'ya bağlanmıştı ancak 4 Şubat 1809'da doğan çocuk kızdı. Yirmi yıldan sonra Topkapı Sarayında doğan ilk çocuk olan bu kız, aynı yılın 5 Ağustos günü öldü. 6 Ağustos günü Mahmut'un cariyelerinden biri bir kız çocuğu daha doğurdu, ancak bu çocuk da ertesi yıl öldü. Mahmut'un saltanatı boyunca on sekiz cariyeden on dokuz oğlu ve on yedi kızı oldu ama yal-

67. Üniformalı bir yeniçeri

nızca iki oğlu ve dört kızı yetişkinlik çağına dek yaşadılar. Hayatta kalan oğulları, 23 Nisan 1823'te Bezmiâlem'in doğurduğu Abdülmecit ve 9 Şubat 1830'da Pertevniyal'in doğurduğu Abdülaziz'di. Bu çocukların her ikisi de art arda tahta çıktılar. MacFarlane, Mahmut'un son derece ilgili ve sevecen bir baba olduğunu, daha doğrusu yalnızca oğullarına karşı böyle davrandığını yazar:

Bir baba olarak tüm sevgisini (Türklerde âdet olduğu üzere) oğullarına yöneltti, saraylarına giden dostlarından öğrendiğim kadarıyla her iki oğluna da adeta tapıyordu. Sultan sık sık oğullarının oyunlarına katılıyor, kahramanlığa özendirmek için onlara savaş oyunları öğretiyormuş, hatta bu oyunlardan birinde koskoca Sultan'ın elleri ve dizleri üzerine çökerek at rolü oynadığını görmüşler...

Mahmut saltanatının ilk yıllarından itibaren askeri güçleri, özellikle de yeniçerileri ıslah etme çabasıındaydı. Yeniçeri ağaları bu durumu kabullenmiş görünseler de aralarında gizliden gizliye Sultan'ı devirme planları yapıyorlardı. Bu planlardan haberdar olan Mahmut ise, gizlice yeniçeriler arasına soktuğu casuslarına asi elebaşlarını öldürtüyordu.

Nihayet 14 Haziran 1826 akşamı Etmeydanı'nda toplanan yeniçeriler kazan kaldırdılar. Ertesi gün binlerce zanaatkâr, rençber ve başıboş serseri de onlara katıldı. O akşam yeniçeriler yeniden Etmeydanı'nda toplandılar ve yandaşlarıyla birlikte, Sadrazam Selim Benderli Paşa'nın Boğaz kıyısındaki konağını bastılar.

Bu sırada Mahmut, Beşiktaş'taki köşkünde komutanlarıyla toplantıdaydı, isyan haberini alınca piyadelerini ve topçularını Etmeydanı'nı kuşatmaya gönderdi. Kendisi de Topkapı Sarayına dönerek sancak-ı şerifi aldı, ardından vezirleri ve ulemayla birlikte Sultanahmet Camisine yürüdüler, buradaki müftüden yeniçerilerin dağıtılmasını ve öldürülmesini caiz kılan bir fetva aldılar.

Mahmut, asilere bir ültimatom göndererek derhal silahlarını bırakırlarsa affedileceklerini bildirdi. Tahmin ettiği gibi bu  nerisi geri çevrilince ordusunu asilerin üzerine saldı. Topçular asilerin toplandığı ve yeniçeri ocağının bulunduğu Etmeydanı'na çıkan ara sokakları tuttular. Kapana kısıldıklarını anlayan yeniçeriler, topçuların bulunduğu sokaklardan birine akın ettiler. Sultan'ın ordusunun tereddüte düştüğünü gören Karacehennem İbrahim adlı bir asker, buradaki toplardan birinin fitiline tüfeğini bo altarak topu ate ledi. Top mermisi yeniçerileri delip geçti, ikinci topun da ate lenmesiyle yeniçeriler gerisingeri Etmeydanı'na kaçtılar ama burada da Sultan'ın ordusunun tuzağına düşerek katledildiler.

Mahmut sağ kalan yeniçerilerin yakalanarak öldürülmelerini emretti, emekli yeniçeriler bile evleri basılarak idam edildiler. Bazıları Belgrad Ormanına ka tılsa da Mahmut ormanı ateşe verdirerek yangından ka anları av hayvanları gibi vurdurdu. O yıl İngiliz büyükelçisi olan Stratford Canning, 22 Haziran tarihli bir mektubunda Topkapı Sarayını ziyaret ettiğinde tanık olduğu manzarayı şöyle anlatır: "Sarayın tek girişi olan kapının  n , Sultan'ın dairesinin pencerelerinin baktığı kıyı ve denizin yüzeyi cesetlerle dolup taşıyor –  oğu parçalanmış ve köpekler tarafından yenmi ."

Bu arada, 16 Haziran 1826 sabahı toplanan Divan heyeti, yeniçerilik kurumunun resmi olarak sona erdiğini bildiren bir ferman çıkardı. Mahmut'un derhal onayladığı bu ferman, aynı gün ögle namazında kentin tüm camilerinde müminlere duyuruldu ve Vak'a-i Hayriye, yani "Hayırlı Olay" adı verilen bu olayla yeniçeriler tarihe karı tı.

Dört yıl önce Mahmut, Tophane'de bir cami yaptırmaya ba lamı tı. Osmanlı sultanları için sayısız eser ortaya koyan Ermeni mimarların ilki olan Kirkor Balyan'ın yaptığı bu cami, 1826'da, Vak'a-i Hayriye'den kısa bir süre sonra tamamlandı. Mahmut bu yapıya, yeniçerilere kar-

68. Beşiktaş Sarayı

şı kazandığı zaferin anısına Nusretiye (Zafer) Camii adını verdi. Beşiktaş'taki sarayında kaldığı zamanlarda hep bu camiye gitmeyi tercih etti, Topkapı Sarayında kalırken ise kentteki değişik camilere gidiyordu. MacFarlane, Sultan'ın camiye gidiş alayını pek çok kereler seyretmiş, bu alaylardan birini *Constantinople in 1828* (1828'de İstanbul) adlı eserinde şöyle anlatmıştır:

Şafak vakti müneccim, güneşin ufukta belirliğini duyurduğunda alay sarayın kapısından çıktı... Sultan bu uzun alayın ortalarında yer alıyordu, önünde ve arkasında ise vezirler ve devlet adamları vardı. Koşum takımları ve eyeri göz alıcı işlemelerle, değerli taşlarla süslenmiş muhteşem bir arapatına binmiş, kenarları samurlu kırmızı bir pelerine sarınmıştı. Başında uzun, beyaz bir sarık, sarığın önündeyse iri elmas bir tokayla tutturulmuş bir sorguç vardı. Başını ne sağına, ne soluna çevirmeksizin dosdoğru önüne bakıyordu, gözleri boşlukta bir noktaya odaklanmış gibiydi. Yüzünde üzüntüye ya da sıkıntıya benzer bir ifade vardı ama

çevresinde yürüyen içoğlanlarının ve mabeyincilerin taşıdıkları tüylerin arasından onu pek az görebildim. Bana kalırsa gündelik hayatta sık sık giydiği binici kıyafetleri ona çok daha fazla yakışıyordu, hatta belki de bunca mücevherden, tüyden, ipekliden ve benzeri kadınsı süslerden hoşlanmadığı için böyle sıkın görünüyordu. Yine de bu haliyle göz alıcı olduğunu ve seyredenlerde büyüleyici bir etki bıraktığını itiraf etmeliyim... Doğululara özgü yay biçimli gür kaşları, iri, kömür karası gözleri (her zamankinden daha ağırbaşlı bir ifadeyle baktığını fark ettim), ağzını ve çenesini tamamıyla kaplayan gür siyah bıyığıyla sakalı ve başını dimdik tutuşu, son derece iyi hesaplanmış heybetli bir görünüm oluşturuyor, her yönüyle bizlerin kafasındaki Doğulu hükümdar tiplmesine uyuyordu... Uzun boylu sayılmasa da oldukça geniş omuzları ve bir hayli güçlü olduğunu gösteren yapılı bir vücudu vardı...

MacFarlane, Sultan'ın kimi zaman kabalığa kaçsa da güçlü bir mizah anlayışı olduğunu ve onun şakacılığına ilişkin pek çok hikâye duyduğunu belirtir:

Mahmut gibi bir hükümdarın olmadık yerlerde, olmadık şakalar yapan muzip bir adam olduğuna inanmak güç, ama güvenilir kişilerden duyduğum yüzlerce olay, bunun gerçek olduğunu kanıtıyor. Türklere özgü öyle fıkralar ve şakalar var ki bunları İngiltere'de bir meyhanede bile ağza almak hoş kaçmaz; üzümlere belirtmeliyim ki Sultan'a mal edilen bu kaba mizah anlayışı, aslında bütün Türklerin ortak özelliği.

MacFarlane, Sultan'ın alkol bağımlılığının gitgide tehlikeli boyutlara vardığını ve halkın bu durumdan şikâyetçi olduğunu yazar:

Hallerinden hiç de memnun olmayan Osmanlılar (ki konuştuğum insanların yakınmalarından anladığım kadarıyla sayıları hem başkentte hem de Anadolu'da bir

hayli kabarık) Sultan'ın delirdiğini düşünüyorlar, gayri Müslim azınlıklarsa açıkça onun ayyaşın biri olduğunu söylüyorlar. İstanbul'da herkes Sultan'ın aşırıya kaçan şarap düşkünlüğünden söz ediyor. Bu iddiaların doğru olup olmadığını kanıtlamak elbette ki olanaksız, ancak Sultan'ın tutarsız davranışları, kimi zaman sabah vak-ti ancak genellikle geceleri ortaya çıkan gaddar kişiliği –ve eğer konuştuğum kişi yalan söylemiyorsa– Sultan'ın 1828 yazı boyunca hemen hemen her akşam gittiği Kandilli sırtlarındaki küçük bir köşkün bahçesine yığılan şarap şişeleri, bu durumun bir göstergesi sayılabilir. De-diklerine göre Sultan'ın bu köşteki içki âlemlerinde si-lahtarları da ona eşlik ediyormuş.

Bu arada Osmanlı ordusu Ruslar karşısında bir dizi yenilgi yaşamış, topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmişti. 1833'te Yunanistan bağımsızlığını ilan ederken, Mısır da Mehmet Ali Paşa'nın yönetiminde özerkliğini kazandı. O sırada Osmanlı hizmetinde olan geleceğin Prusyalı mareşali Helmuth von Moltke, Mahmut'un Yunanlara bağımsızlık, Mısır'a ise özerklik veren barış antlaşmalarını imzalarken gözyaşlarını tutamadığını; ardından Boğaz'daki saraylarından birinde inzivaya çekilerek kendini adeta içkiyle boğduğunu yazar:

Ömrünü adadığı yolda bozguna uğramıştı. İmparatorlukta kan gövdeyi götürmüş, kutsal gelenekler ayaklar altına alınmış, kurumlar çökmüş, ıslahat hareketleri uğruna halkının güvenini ve inancını kaybetmiş; bunca çabanın sonunda elinde bu acı yenilgi kalmıştı.

Mahmut saltanatının son yıllarında batılılaşma girişimlerini sürdürdü ve askeri güçlerin yeniden yapılandırılması işini bizzat üstlendi. Islahat hareketleri İstanbul'da, özellikle de saray yaşamında etkisini gösterdi. Mahmut, Doğulu hükümdarlara özgü giyim kuşamı bırakarak Avrupalı giysilere büründü; sarayın dışında katıl-

dığı törenlerde pantolon ve İstanbul'da denen siyah frak ceket giyiyor, başına sarık bağlamak yerine kırmızı fes takıyordu. 1829'da bir ferman çıkararak din adamları dışında herkesin modern kıyafetler giymesini zorunlu kıldı. Böylelikle fes, izin verilen tek başlık oldu. Stratford Canning, kılık kıyafetteki bu değişimi şöyle anlatır:

İmparatorluktan uzun süre uzak kalıp da dönen herkes, bu olağanüstü değişime hayret ediyor. Birkaç yıl içinde sarık diye bir şey kalmayacak... Mesleği ya da görevi ne olursa olsun herkes kırmızı fes, Kazak pantolon, siyah çizme ve kırmızı ya da mavi düğmeli ceket giyiyor. Altın işlemeler, mücevherler, cüppeler tarihe karıştı.

Kılık kıyafetteki bu yenilik, muhafazakâr kesimi ayağa kaldırdı. Bir gün Mahmut arabasıyla İstanbul sokaklarında gezerken bir derviş arabasına yaklaşıp, "Gâvur sultan! Allah bu yaptıklarının hesabını soracak! Senin yüzünden din elden gidiyor!" diye bağırdı. Bütün bu olumsuz tepkilere karşın Mahmut ıslahat hareketlerini sürdürdü. Kanunlara getirdiği en büyük yeniliklerden biri de, dini ne olursa olsun herkesin kanun karşısında eşit olduğunu bildiren hükümdü, bu konudaki kararlılığını, "Müslümanlar camiye, Hristiyanlar kiliseye, Yahudiler havraya gider, bunun dışında benim gözümde aralarında hiçbir fark yoktur," sözleriyle belirtti.

Mahmut'un 1828'de Giuseppe Donizetti'yi, "Paşa" unvanı vererek saraya bando yöneticisi atamasıyla, Avrupa'daki operalar ve senfoniler İstanbul'a taşındı. Gaetano Donizetti'nin ağabeyi olan Donizetti Paşa, saray bando-suna alafranga müzik eğitimi verdi, Osmanlı milli marşını* besteledi. Ardından İstanbul'daki ilk opera salonunu açtı ve yabancı sanatçılar burada sahne aldılar. 1840'ta

* Mahmudiye Marşı, otuz bir yıl boyunca Osmanlı milli marşı olarak çalınmış; daha sonra yine Donizetti Paşa'nın Abdülmecit için bestelediği Mecidiye Marşı milli marş olarak kabul edilmiştir -çn.

Osmanlı hükümetinin ve yabancı elçiliklerin maddi desteğiyle Beyoğlu'nda İstanbul'un ilk tiyatrosu açıldı. Cenevrelî Giustiani'nin yaptırdığı bu binada daha sonraları İtalyan Bosco'nun illüzyon gösterileri, Avrupa'dan gelen tiyatro gruplarının oyunları ve operalar sahnelendi. Kısa sürede kentte pek çok yeni tiyatro açıldı, seyircileri genellikle Avrupalılar ya da gayri Müslimler olsa da Mahmut prömiyerlere katılmayı ihmal etmedi.

Bu arada Mahmut, Topkapı Sarayından ayrılarak Ermeni mimar Kirkor Balyan'ın Avrupai tarzda yeniden inşa ettiği Beşiktaş Sarayına taşınmıştı. Julia Pardoe, *Beauties of the Bosphorus* (Boğaz'ın Güzellikleri) (1839) adlı kitabında –sayılarını abartarak da olsa– Mahmut'un saraylarından söz eder:

... Boğaz'ın her iki yakasında ne kadar güzel koy varsa hepsinde birer köşk yapılmış; Sultan'ın yalnızca başkentteki konaklarının sayısı elli yedi. Bunların arasında en son yapılan ve en büyük olanı Beşiktaş Sarayı, ne var ki oldukça zevksiz ve hantal bir yapı. Burayı yapan Erme-

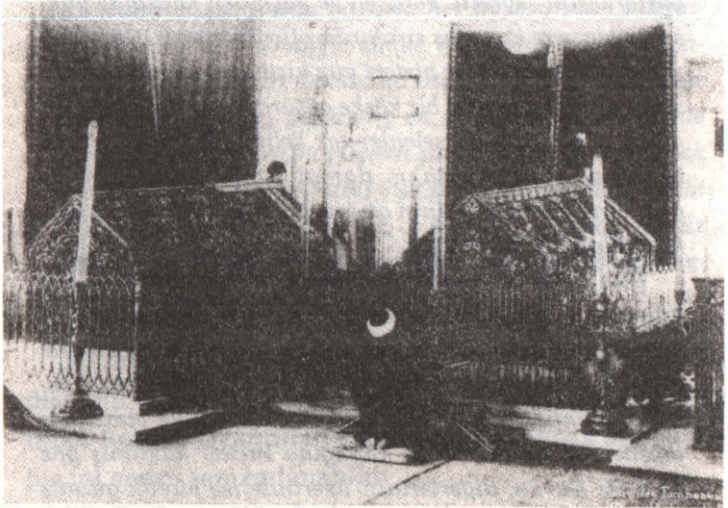

69. Lale Devri'nde Osmanlı sarayında bir eğlence, Jean-Baptiste Vanmour tarafından 1720'de yapılan resim

ni mimar, her yönüyle Avrupai bir saray inşa edeceğini söyleyerek Sultan'ın onayını almış; ama avludaki parlak görkemli sütunlar da olmasa, insanın bir milyon sterlin-den fazlaya mal olan bu yapıya fabrika diyesi gelir.

1838'de Mahmut'un otuz altı çocuğundan yalnızca altısı; oğulları Abdülmecit'le Abdülaziz, kızları Saliha, Mihrimah, Atiye ve Adile hayattaydı. Osmanlı Hanedanlığında bunca çocuğun bebek çağında ölmesi, Beyoğlu'ndaki Avrupalılar arasında hâlâ şehzadelerin öldürüldüğü ya da doğmadan haremdeki cahil ebelerce düşürtüldüğü söylentilerine yol açıyordu. Charles White da Osmanlı Hanedanlığında taht kavgalarını önlemek için çocuk katliamlarının devam ettiğini, özellikle de Kafes'te pek çok bebeğin daha doğmadan öldürüldüğünü öne sürer:

Canları bağışlanan küçük yaştaki oğullar ya da erkek kardeşler sarayın Üçüncü Avlusundaki Kafes denilen yere kapatılırlar. Belli bir yaşa geldiklerinde kendi ha-

70. II. Mahmut (1808-1839) türbesinde; II. Mahmut'un (sağda) ve Abdülaziz'in (solda) sandukaları. Fotoğraf: Abdullah Biraderler, 1880

remleri olabilir, ancak bu haremlerdeki kadınlar kısır cariyeler arasından seçilir. Yine de aralarından hamile kalanlar olursa anne karnındaki bebek, hatta anne adayı öldürülür. Yüzyıllardır süregelen bu vahşet, hanedanlığın en büyük erkek üyesine geçen tahta ortak çıkmasını önlemek adına uygulanıyor.

1836 baharında Mahmut, kızı Mihrimah'ı Osmanlı donanmasının amirali Mehmet Sait Paşa'yla evlendirdi. Düğün şenliklerini anlatan von Moltke, gelinin, kocasını ilk olarak düğün gününde gördüğünü belirtir:

Düğün şenlikleri ve ziyafetleri 28 Nisanda başladı ve gelinin, kocasının konağına gittiği 5 Mayıs dek sürdü.

Dünden önceki gün Sultan, ikinci kızı Mihrimah'ın evliliği şerefine büyükelçilere bir ziyafet verdi. Davetliler, pencereleri İstanbul'a, Pera'ya (Beyoğlu'na) ve denize tepeden bakan şahane manzaralı bir konakta ağırlandı. Konağın önünde toplanan halk, ip cambazlarının, ata binen akrobatların ve İranlı pandomim sanatçılarının gösterilerini seyretti. Feraceli ve yaşmaklı kadınlar yüksekçe bir yere konmuş sıralarda oturuyorlardı. Günbatımından hemen önce bizleri yüz kişilik bir ziyafet sofrasının kurulduğu eski bir köşke götürdüler. Bronz tepsiler, gümüş takımlar, porselenler tek kelimeyle muhteşemdi. Diplomatların, Sultan'ın damatlarının, vezirlerin ve devletin ileri gelenlerinin oturduğu masa, iki yüzü aşkın kandille aydınlatılmıştı.

Dün gelinin çeyizi kocasının evine taşındı. Atlı adamların ve paşaların korumasındaki alayda değerli kumaşlarla yüklü kırk katır, şallarla, halılarla, ipeklilerle ve benzeri eşyalarla yüklü yirmi araba ve başları üzerinde gümüş tepsiler taşıyan yüz altmış köle vardı. Bu tepsilerden ilkinde altın kapağına inciler kakılmış göz alıcı bir Kuran, diğerlerinin üzerinde ise büyük gümüş sandalyeler, mangallar, kutular dolusu mücevher, altın kuş kafesleri ve Tanrı bilir daha neler neler vardı...

Bugün gelin, henüz hiç görmediği kocasına gönderiliyordu. Atlı adamların öncülüğündeki alayda, sarayın tüm memurları, müftü ve benim arkadaşım olan Harbiye Nazırı yer alıyordu. Onların ardından gelen açık bir arabada Sultan'ın iki oğlu, arkadaki her yanı kapalı muhteşem arabada da gelin vardı. Gelin arabası ve onu çeken altı at, Rus çarının armağanıymış. Gelin arabasının peşinden, odalıkları taşıyan kırk kadar araba geliyordu.

1839 yılı yaz başlarında Osmanlı ordusu Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa karşısında Nizip'te ağır bir yenilgi yaşadı. Acı haber 1 Temmuzda İstanbul'a ulaştığında Mahmut ölüm döşeginde son nefesini vermek üzereydi. Ölüm nedeni verem ve sirozdu. Aynı gün oğlu Abdülmecit tahta çıktı. Charles White, şarap düşkünlüğünün Mahmut'un sonunu hazırladığını yazar:

Ömrünün son on yılında had safhaya ulaşan eğlence düşkünlüğü, sonunda hayatta her heyecandan bıkmasına ve kendini tümüyle alkole vermesine yol açtı. (Sarayın şarap tüccarı Galata'da oturan Le Moine adlı bir Belçikalıydı. Bana Sultan'ın en kuvvetli şarapları bile hafif bulduğunu ve bu yüzden şaraplara brendi katmak zorunda kaldığını anlattı.) Sultan hakkında bilgi sahibi kimselere inanacak olursak, 1 Temmuz 1839'da henüz genç yaştayken Sultan'ın hayatına mal olan nöbetin nedeni de, bu ölümcül alkol bağımlılığı.

Mahmut, İkinci Tepedeki Divan Yolunun yanında, kendisi için yaptırılan muazzam türbede toprağa verildi. Karabet Balyan tarafından yapılan türbe, ancak ölümünden bir yıl sonra tamamlanabildi.

MacFarlane, ölümünden on yıl sonra Mahmut'un türbesi önünden geçerken, bir zamanlar tanıdığı Sultan'ı anımsayışını anlatır:

Bir akşam güneş batarken belirgin bir duygu ya da niyet taşımaksızın Sultan Mahmut'un beyaz mermerden yapılmış büyük türbesi önünde durdum. Defalarca gördüğüm o yaşam dolu, sağlıklı, en az yetmiş yaşına dek yaşayacağı benzeyen hükümdardan geriye kala kala bu türbedeki katafalkı kalmıştı. O yapılı zinde vücudu, geniş göğsü, bakanı büyüleyen gururlu, sert hatlı ve yakışıklı yüzü, tuhaf bakışları insanın içine işleyen ve bir an olsun durmayan iri siyah gözleri (ömrümde onunkiler gibi gözler görmedim) hayalimde canlandı. Şimdiyse olabildiğine sessiz, sakindi! Düş kırıklığı ve aşırılıklar, İbrahim Paşa ve brendi onu genç yaşında mezara göndermiş; kaşmir örtülerle kaplı, başucuna mavi püsküllü kırmızı fesini koydukları bu ahşap katafalkın altında son uykusuna yatmıştı...

Stratford Canning ise doğruları ve yanlışlarıyla Mahmut'u değerlendirdiği eserini, Sultan'ın karmaşık kişiliğini öven şu satırlarla bitirir: "Diyebiliriz ki kişiliğinin iyi yönleri kendinden, kötü yönleriyse çoğunlukla içinde bulunduğu ve değiştirme şansı olmayan koşullardan kaynaklanıyordu. Huzur içinde yatsın!"

BOĞAZ KİYİLLERİNDE

Abdölmecit, babası II. Mahmut'un ardından tahta çıktığında on altı yaşındaydı. İki asırdır ilk kez taht babadan oğula geçtiği için, kendinden önce gelen on iki şehzadenin aksine Kafes hayatı yaşamamıştı. Geleneğe göre Abdölmecit tahta çıkar çıkmaz kardeşi Abdölaziz'in Kafes'e kapatılması gerekiyordu ancak ergenlik çağına gelene dek annesi Pertevniyal'le birlikte haremde kalmasına izin verildi. Charles White, Abdölmecit'in, babasının diğer eşlerine ve onlardan olma çocuklarına da çok iyi davrandığını yazar:

Mahmut'un ölümünden sonra Sultan Abdölmecit kardeşlerini sarayına aldırarak burada iyi bir eğitim görmelerini sağladı. Mahmut'un hayatta kalan dört kadını da ikisi Beylerbeyi'ne ikisi de Çırağan'a olmak üzere Boğaz kıyısındaki saraylara taşındılar ve buralarda son derece rahat bir yaşam sürdüler.

Abdölmecit tahta çıktığında henüz otuz bir yaşında olan annesi Bezmiâlem, II. Mahmut'un annesi Nakşidil'in ölümünün üzerinden geçen yirmi iki yıl boyunca sahipsiz kalan valide sultanlık unvanını aldı. Abdölmecit, babasının diğer eşlerini Eski Saray'a göndermek yerine, onların Boğaz kıyısındaki saraylara yerleşmelerini sağladı.

Charles White'a göre Bezmiâlem'in Valide Sultan olarak ilk işi, oğlunu, babasından kalma şarap ve benzeri

alkollü içki stoklarını imha etmeye razı etmek oldu; böylelikle oğlunu alkol bağımlılığından koruyacağını umuyordu:

Mahmut öldüğünde sarayın mahzenleri hâlâ seçme şarap ve içki şişeleriyle doluydu. Oğlunu, babasının ölümüne neden olan alkol bağımlılığından uzak tutma telaşındaki Valide Sultan, bütün içki şişelerinin kırılarak Boğaz'a boşaltılmasını, içki masalarında kullanılan her türlü kadeh, bardak gibi malzemenin de denize atılmasını istedi. Abdülmecit, annesinin bu isteğini yerine getirdi ve bugüne değin alkolden ve tütünden uzak durdu; bu perhizin yanı sıra son derece kanaatkâr ve uyumlu bir insan olarak tanınıyor.

Abdülmecit, babası Mahmut'un başlattığı yenilik hareketlerini sürdürmek niyetindeydi. Bu amaçla aslen Reşit Paşa'nın mimarı olduğu Tanzimat hareketi hayata geçirildi. Alınan kararlar bir hattışerifte derlenerek 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayının Gülhane bahçelerinde halka duyuruldu. Gülhane Hattı Hümayunu olarak bilinen bu kararnamede, Abdülmecit'in aydın bir hükümdar olarak din ayrımı yapmaksızın halkının can ve mal güvenliğini sağlayacağı, vergide adalet gözetken bir hükümet ve düzenli bir yasama meclisi kurulacağı, çağdaş bir ordu ve donanma kurulması için kurallı ve eşit askeri yükümlülükler getirileceği belirtiliyordu. Ne var ki Charles White'ın da belirttiği gibi iki yıl geçmeden "Abdülmecit'in iyi niyetini kötüye kullanan vezirleri, yabancı devletlerin yararına çalışarak, türlü entrika çevirdiler."

Abdülmecit, ne kişiliği ne de dış görünüşü itibarıyla babasına benziyordu. MacFarlane genç Sultan'ı şöyle anlatmıştır:

Bir babayla oğlu arasında ancak bu denli zıtlık olabilir; Sultan Abdülmecit zayıf, dar omuzlu, bezgin bakışlı, hasta görünümlü bir adam; yüzünde cana yakın, yu-

muşak başlı ama pek zekice olmayan bir ifade var, yakışıklı olmadığıysa kesin.

Daha sonraları İstanbul'un İngiliz büyükelçisi olan arkeolog Austen Henry Layard da kendi yaşamöyküsünde Abdülmecit'ten şöyle söz eder:

Sultan Abdülmecit, cesur ve kararlı bir adam olan babası Mahmut'a zerre kadar benzemiyordu. Yufka yürekli, iyi niyetli bir adamdı, halkının bolluk ve mutluluk içinde yaşamasını arzuluyor ancak bunun için gereken kararlılığı ve otoriteyi sağlayamıyordu. Yüz ifadesi kişiliğinin aynasıydı. Ufak tefek, zayıf ve soluk tenliydi, öylece önüne bakarak otururdu; yine de o her daim hüznü yüzünde tatlı, cana yakın bir ifade vardı ve hoşuna giden bir sohbet esnasında gülümsediğinde yüzü birdenbire aydınlanır, güzelleşirdi. "Deli Sultan" olarak anılan Sultan İbrahim'den bu yana ailesinde sık sık görülen akıl hastalığının belirtileri onda da kirli olduğunu düşündüğü şeylere karşı aşırı bir korku ve tiksinti olarak kendini gösteriyordu. Sofraya konan bir bardağın ya da tabağın üzerinde ateşli hayal gücünün eseri olan ufacık bir leke ya da parmak izi belirdiğinde derhal pencereden aşağı atılmasını emrediyor, uşaklarından birinin giysisinde minik bir leke görse onu huzurundan kovuyordu. Bu kirlenme korkusu bir an olsun yakasını bırakmıyordu.

Yabancı gözlemcilerin bilmediği bir şey vardı; o da Abdülmecit'in veremli olduğu ve bu nedenle öleceği gerçeği. Sultan'ın alkol bağımlısı ve sara hastası olduğuna ilişkin söylentiler vardı; oysa MacFarlane bu söylentilerin asılsız olduğunu biliyor, genç Sultan'ı zayıf düşüren saray âdetlerine ateş püskürüyordu:

Abdülmecit'in de babasının ölümüne neden olan alkol bağımlılığından payını aldığına ilişkin yaygın bir kanı var; halbuki yakın çevresinden öğrendiğim kadarıyla Sultan ne şarap ne de başka bir içki içiyor. Zayıflığının

ve erken yaşta çökmesinin nedeni, dedikleri gibi sara hastalığı da değil. Bazıları Sultan'ın sara nöbetleri geçirdiğini söylüyor, görünüşüne bakacak olursanız bu iddia inandırıcı gelebilir. Oysa kendisini gördüğümde yüzünde son derece kibar ve aklı başında bir ifade vardı. Bana kalırsa, çocuk yaştan beri sürdürdüğü ve kurtulma şansı olmayan Doğululara özgü yaşam tarzı onu bu hale getirdi. Bu zavallı çelimsiz delikanlı, daha yirmi yaşını doldurmadan sekiz çocuk babası oldu, üstelik de üç yıl gibi kısa bir süre içinde.

MacFarlane, daha sonra Sultan'ın tahta çıkışından beri Kafes'te yaşayan kardeşi Abdülaziz'den söz eder:

Tahtın vârisi olan kardeşi Abdülaziz'i ne gören ne de duyan var. Bildiğimiz kadarıyla reformdan ve Reşit Paşa'dan önceki zamanlarda olduğu gibi şehzadelerin kapatıldığı yerde hapis hayatı sürüyor. Başlangıçta gazetelerde bu "zeki ve aydın" şehzadeden, Sultan'ın kardeşini ne kadar çok sevdiğinden ve onu sık sık ziyaret ettiğinden söz eden, övgü dolu yazılar çıktı, ancak uzun zamandır tutsak şehzadenin adı anılmıyor. Ölüp gömülmüş olsa bu denli unutulmazdı...

1843-1848 yılları arasında Abdülmecit'in beş oğlu ve altı kızı daha oldu. MacFarlane her doğumun top atışlarıyla halka duyurulduğunu, ne var ki bu çocukların çoğunun bebekken öldüğünü yazar:

Biz İstanbul'dayken, ya da 1847 Ağustosuyla 1848 Haziranı arasında diyelim, Sultan'ın dört çocuğu oldu ve doğumları, yeri göğü inleyen top atışlarıyla dünyaya ilan edildi. Haremdeki cariyelerin ne kadar zayıf ve hastalıklı olduğu herkesçe bilinen bir durum, bu nedenle de çocukların üçü bir aya kalmadan öldüler.. Günlüğümün 22 Nisan 1848 sayfasına şöyle bir not düşmüşüm: "Sabahın çok erken bir saatinde top atışlarıyla yataklarımızdan fırladık. Sultan'ın bir oğlu olmuş. Daha geçen hafta

da bir kızı olmuştu! Oğlan çocuklarının doğumu bir hafta boyunca günde beş kez top atışlarıyla kutlanacak; kız çocuklarınıninkiyse üç gün sürüyor."

71. I. Abdülmecit (1839-1861)

Abdülmecit'in iki kez ikiz olmak üzere on sekiz oğlu ve yirmi beş kızı oldu; bu çocukların yirmi beşi bebekken öldüler. Son Osmanlı imparatorları olan V.

Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve VI. Mehmet Vahdettin, Abdülmecit'in oğullarıydı. 21 Eylül 1840'ta doğan Murat'ın annesi, Abdülmecit'in 1 Ağustos 1839'da evlendiği Çerkez asıllı Şevkefza'ydı, Murat'ın doğumuyla birlikte hasekiliğe yükseldi. 22 Eylül 1842'de doğan Abdülhamit'in annesiye Sultan'ın 10 Kasım 1841'de evlendiği yine Çerkez asıllı bir cariyeye olan Tirimüjgân'dı. Saray âdetlerine göre Sultan'a bir oğul verdiği için onun da haseki olması gerekirdi ama aylar önce Sultan'ın yatağında öksürürken ağzından kan geldiği için Abdülmecit onun veremli olduğundan şüphelenmişti. Bu nedenle Tirimüjgân'ı bir daha yatağına almadı, Abdülhamit doğduğunda da oğluyla birlikte ayrı bir daireye taşınmalarını emretti ve onları bir kez olsun ziyaret etmedi. Tirimüjgân 26 Nisan 1853'te veremden öldü. Rum doktor Zographos, küçük Abdülhamit'in, ölen annesinin odasına gizlice girdiğini ve onu son kez görebilmek için üzerine örtülen örtüyü çektiğini anlatır. Abdülmecit genç şehzadenin bakımını, babası II. Mahmut'un hareminden kendi haremine aldığı kısır bir cariyeye olan Perestû'ya bıraktı ve Perestû da Abdülhamit'e annelik yaptı.

3 Kasım 1844'te doğan Mehmet Reşat'ın annesi, Abdülmecit'in 27 Mart 1843'te evlendiği dördüncü kadını olan Gülcemal'di. 2 Şubat 1861'de doğan Mehmet Vahdetin'in annesiye bir yıl önce hareme alınan Çerkez asıllı Gülüstü'ydü. Abdülmecit'in resmi olarak nikâhına almadığı Gülüstü 1861 Mayıs'ında öldü ve oğlu da adı kayıtlara geçmeyen bir cariye tarafından büyütüldü.

Rıza Paşa'nın başında olduğu muhafazakâr takım, Sultan'ın Tanzimat hareketlerine karşıydı. MacFarlane, Rıza Paşa'nın Valide Sultan Bezmiâlem'e yakınlığı nedeniyle bir hayli güç sahibi olduğunu, Bezmiâlem'in ise oğlunu dilediğince yönlendirebildiğini yazar:

Valide Sultan'ın saray içinde ve devlet yönetiminde ne kadar güç sahibi olduğuna pek çok kereler tanık oldum. Duygusal, yumuşak başlı ve iradesiz oğlunu öylesine etki altına almıştı ki, kendisinin ya da dostlarının işine gelmeyen her hareketi engelliyor, devlet kademelerine dilediği gibi adam atıyordu. Bu kadın aslen Çerkez bir köleymiş. Haremde gördüğü eğitim, zekâsını ve terbiyesini zerre kadar geliştirememiş. Bunun yanında iyi yönleri olduğunu da belirtmeliyim; yardımsever ve cömert bir insandı, servetinin büyük bir bölümünü İstanbul'daki yoksullar için yaptırdığı bir hastaneye harcamıştı. Yine saray dışında yaptığı pek çok iş, tam anlamıyla adilce olmasa da iyi yürekliliğinin belirtisiydi. Sayısız olayda Rıza Paşa'nın yanında yer aldığı, onun meseleleriyle kendi meselesi gibi ilgilendiği ve oğlu üzerindeki etkisini kimsenin yıkamadığı görüldü. Reşit Paşa'nın rakibi olan bu tez canlı ve oldukça yakışıklı adamın (Rıza Paşa'nın) Sultan Mahmut'un ölümünden beri Valide Sultan'ın âşığı olduğu dedikodusu iftiraysa bile, herkesin inandığı bir iftiraydı. Reşit Paşa'nın dostları ve taraftarları bu yasak ilişkiyi İmparatorluğun büyük bir ayıbı ve sorunu olarak görüyorlardı. Valide Sultan'a tanınan özgürlük, böylesine bir ilişkiyi sürdürmesine yeter de artardı bile. Saraya dilediğince girip çıkıyor, kendi ge-

lirini harcıyordu, başına buyruktu. Hristiyan kadınlarının bile pek azına nasip olacak yurtdışı seyahatlerine çıkıyordu; solan güzelliğiyle hâlâ gurur duyduğu için yüzünü gizlemeye gerek görmüyordu. Bana kalırsa Galata'da ya da Pera'da gezip de, onun yüzünü görmemiş gâvur kalmamıştır... Kentin sokaklarında ve Hristiyan mahallelerinde devlet memurlarından çok, Valide Sultan'ın işlemeli siyah frak ceket giymiş siyahi hadımları görülüyordu.

Yine MacFarlane'e göre Abdülmecit zamanının çoğunu Beşiktaş Sarayında geçiriyor, eğlence olarak da Batı müziği dinlemeyi tercih ediyordu:

Kentte kaldığımız uzun süre boyunca Sultan, cuma namazları dışında Beşiktaş'taki sarayından hemen hemen hiç çıkmadı... Herkes, haremının cariyelerle dolup taşıdığını ve zamanının çoğunu onlarla birlikte geçirdiğini biliyor... Müzik konusuna gelince, Sultan'ın büyük bir müzik aşkı ve kusursuz bir zevki vardı. Türklerden oluşan, Alman ve İtalyan ustaların eğittiği saray bandosu modern eserlerin en iyilerini icra ediyordu. Türklerin o kaba ve barbarlara özgü müziği sarayda, hatta resmi törenlerde bile pek az duyuluyordu. İstanbul'a uğrayan ünlü müzisyenler –piyanist, flütçü ya da kemancı olsun– muhakkak saraya davet ediliyor, burada bir ya da birkaç akşam Sultan'ın huzurunda çaldıktan sonra, yüklüce parayla ve elmaslarla süslü altın bir enfiye kutusuyla ödüllendiriliyorlardı. Sarayın en gelişmiş zevki, daha doğrusu tek gelişmiş zevki müzikti. Abdülmecit'in en büyük düşkünlüğü sanattı. Elbette ki haremdaki kadınların bu müzik ziyafetlerine katılmaları yasaktı. Odalıklar ve kadınlar o tatlı notaları duymuşlarsa da, bu ancak pencerelerin ve kafeslerin ardına ulaştığı kadardı.

Charles White, Abdülmecit'in Beşiktaş Sarayındaki hareminden ve buradaki kadınların gündelik yaşamların-

dan söz ederken, Sultan'ın sayısız eşi ve cariyesi olduğunu belirtir:

Eskiden hareme alınan kadınlar çok değişik milletlerden gelirdi, şimdilerdeyse hepsi Çerkez asıllı. Bu cariyeler Sultan'a annesi, kız kardeşleri, teyzeleri, musahipleri tarafından hediye edilen ya da satın alınan köleler. Haremdeki kadınlar eşit haklara ve özgürlüklere sahipler. Haremdeki unvanları farklı olsa da konumları her açıdan birbirine benzerlik gösteriyor. Kendilerine ait yatak odaları, banyoları, çalışma odaları var, ayrıca her birinin emrine eşit sayıda haremağası ve nedimelik yapan, kitap okuyan, giyim kuşamlarıyla ilgilenen, ayak işlerine bakan kadın hizmetçiler verilmiş. Aylık gelirleri yirmi beş bin kuruş civarında, bunun dışındaki harcamaları da Sultan'ın hazine-darı tarafından karşılanıyor.

Haremde görgü kurallarına titizlikle uyuluyor ve kadınlar arasında kıskançlık çıkmasını önlemek için verilen hediyelerin eşit değerde olmasına büyük özen gösteriliyor. Yine de kadınların Sultan'ın huzuruna bin bir hürmet gösterisiyle çıkmalarına, hatta onun yatağına girerken bile diz çöküp emeklemelerine karşın, Majestelerinin tatsız durumlarla karşılaştığı da oluyor; kimi cariyeye yalandan gözyaşı dökerek, kimi serzenişte bulunarak, kimiye isteri krizleri geçirerek Sultan'ın dikkatini çekmeye ya da merhametini kazanmaya çalışıyor. Köle oldukları halde (zira Valide Sultan gibi kanunen özgür kalmadıkça azat edilmiyorlar) bu kadınların her biri, bu ülkede bazı ailelerde görülen şekilde birden çok kadınla evlenen adamların nikâhlı karıları gibi, Sultan üzerinde hak iddia ediyor, ilgi bekliyor.

1846 yılında Abdülmecit, Karabet Balyan ve oğlu Nikoğos'a Beşiktaş'ta yeni bir saray yapılmasını emretti, bunun için de buradaki eski saray yıkıldı. Yeni saray, Boğaz'ın fetihten sonra doldurulan sığ kıyılarında yapıldığı için Dolmabahçe Sarayı adını aldı.

72. Dolmabahçe Sarayının 1856 yılında *Illustrated London News*'da çıkan resmi

Dolmabahçe Sarayının yapımı sırasında Abdülmecit, gelecek on yıl içinde yeniden yapılacak olan Çırağan Sarayında kaldı. Bu süre içinde Nikoğos Balyan'a, biri Boğaz'ın Avrupa yakasında, diğeri de Kâğıthane'de olmak üzere iki yazlık saray yapılması görevini verdi. Boğaz'ın bir yamacındaki saray İhlamur Kasrı, Asya kıyılarındaki iki akarsudan birinin kıyısında bulunan saray da Küçüksu Kasrı adını aldılar. Abdülmecit ayrıca Topkapı Sarayının Dördüncü Avlusuna da Mecidiye Köşkünü yaptırdı.

Çırağan Sarayındaki yaşama ilişkin az sayıdaki kaynaktan biri de, saray doktorunun kızı olan ve 1853'te henüz küçük bir çocukken buraya gelen Leyla Hanım'ın anılarıdır. Leyla Hanım, Abdülmecit'in, gözdelerinden birinin odasına habersiz misafir olduğu bir günü anlatır. Sultan odaya yaklaştığında içeriden müzik sesi geldiğini duyar ve şöyle der: "Anlaşılan burada bir müzik ziyafeti var, daha iyisi can sağlığı!" Ardından odaya girer ve varlığını duyurur:

"Acaba talihi sayesinde bu güzel ana tesadüf eden misafir huzurunuza kabul eder misiniz?" Genç gözde, daire-sine bir arkadaşını davet etmişti, birlikte müzik çalarak oldukça samimi şekilde dans ediyorlardı. Sultan'ın beklenmedik gelişi önce hayretle karışık bir sevinç, ardından da korku uyandırdı. O zamanlar yüksek sınıftan kadınların dans gibi zevklere kendilerini bırakmaları yakışık almazdı. Kadınların telaşlandığını fark eden Sultan, onları rahatlatmak amacıyla şunları söyledi: "Eğlencenizi bozmak için gelmedim; izin verirsiniz bir köşede oturup müzik dinlemek ve dansınızı seyretmek arzusundayım. Rica ederim eğlencenize devam edin, beni de bu keyfe ortak olmaktan mahrum etmeyin."

Bu sözler üzerine buzlar çözüldü. Dairenin kapıları kapandı ve içeride son derece neşeli ve zevkli bir akşam geçirildi. Çok memnun kalan Sultan, bu mutlu akşamın anısına kadınlara hazinedara getirttiği değerli mücevherler armağan etti; kalfalara da hediyeler verdi ve bir sonraki toplantılarına da kendisini davet etmelerini isteyerek oradan ayrıldı.

Abdülmecit her mevsimi başka bir sarayda geçiriyor, Boğaz ve Haliç kıyılarındaki sarayların birinden diğerine taşınıyor, Topkapı Sarayına yalnızca resmi törenler ve görüşmeler için gidiyordu. White, bu saraydan saraya taşınmaları şöyle anlatır:

Sultan'ın bir saraydan diğerine taşındığı zaman, harem kadınları için yılın en eğlenceli ve hareketli gündür. Sıra dışı bir durum olmadıkça bu taşınmalar yılın hep aynı zamanlarında yapılır. Eskiden mayısın ilk günlerinde kışı geçirdikleri Beşiktaş Sarayından ayrılıp bir aylığına Kâğıthane Sarayına giderlerdi. Bu bir ay içinde harem kadınları sarayın bahçelerinde gezip dolaştıkları için sarayın çevresindeki yaklaşık beş kilometrelik alana kimse sokulmazdı... Ancak son zamanlarda Sultan burayı uygun görmediği için Beşiktaş Sarayından

doğruca Çırağan Sarayına ya da onun tam karşısındaki Beylerbeyi Sarayına gitmeye başladılar. Sultan ve saray halkı, güz sonunda günlerin kısaltmaya başlamasıyla birlikte Beşiktaş Sarayına dönerler, oysa ekim ayı yılın en güzel zamanıdır. Taşınma günü ve saati, müneccimbaşına danışıldıktan sonra kararlaştırılır. Zaten önemli olayların hemen hepsinden önce müneccimbaşına fikir sorulur.

İngiliz hükümetinin Osmanlı İmparatorluğundan sorumlu komisyon üyesi Sir Edward Hornby'nin eşi Leydi Hornby, Kırım Savaşı döneminde Beyoğlu'ndaki İngiliz Büyükelçiliğinde süregelen olayları anlatırken, 1855'te Lord ve Leydi Stratford'un verdiği ve Abdülmecit'in de şeref konuğu olduğu bir balodan söz eder:

Lord Stratford ve kurmayları, araba kapısında Sultan'ı karşıladılar ve onun arabadan inmesiyle birlikte tel çekilerek haber verilen donanma, top atışlarıyla Sultan'ı selamladı. Leydi Stratford ve kızları ise merdivenlerin başında Sultan'ı karşıladılar... Elbette herkes iki yana açılarak ona yol verdi ve Abdülmecit, beraberinde Lord ve Leydi Stratford, onların kızları ve bir sürü paşa olmak üzere balo salonuna girdi. Bir an durarak yüzünde hoş bir gülümsemeyle büyüleyici şekilde donatılmış balo salonunu gözden geçirdi, çevresindekileri başıyla selamladı ve kendisi için yüksekçe bir yere konan kadife ve altın kaplama bir koltuğa doğru ilerledi. Ancak gördüklerini çok beğenmiş olacak ki hemen koltuğuna oturmak yerine, bir süre daha ayakta durarak bir çocuğunkini andıran sevinçli ve şaşkın bakışlarını saklamaya gerek görmeden çevresine bakındı. Yakası ve kol ağızları koyu kırmızı, pırlantalarla işlenmiş lacivert bir frak ceket giymişti. Kılıcının kabzası da pırlantalarla süslenmişti. Başında tabii ki hiç çıkarmadığı fesi vardı. Görünüşü son derece ilginçti. İnsanda bitkin ve kederli bir izlenim yaratıyor, ancak konuştuğunda güzel siyah gözleri parlı-

yor, cana yakın ve gönül okşayıcı bir gülümsemeyle yüzü aydınlanıyordu.

13 Temmuz 1856'da Kırım Savaşının sona ermesi şerefine Dolmabahçe Sarayında bir ziyafet verildi. Bu, aynı zamanda sarayın da açılış kutlamasıydı. Bu tarihten itibaren saray halkı tümüyle Dolmabahçe Sarayına taşındı ve Topkapı Sarayı yalnızca idari işler için kullanılmaya başlandı. Önceki yıl Topkapı Sarayında çıkan bir yangında yaz haremi tamamen yanmış, yerine yenisi de yapılmamıştı. Daha sonraları Topkapı Sarayının haremi, Bayezit'teki Eski Saray'ın yerini aldı ve ölen sultanların eşleriyle hizmetçileri burada yaşamaya başladılar.

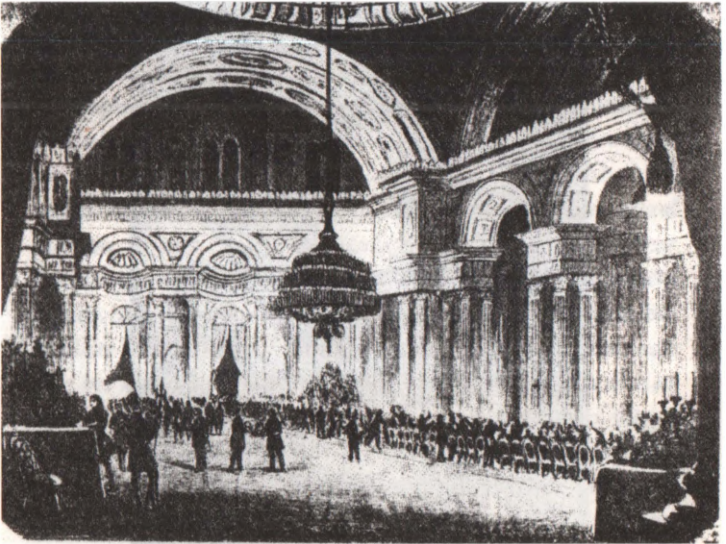
Abdülmecit ayrıca Dolmabahçe Sarayı arazisi içinde tiyatro olarak kullanılacak büyük bir bina yaptırdı ve 12 Ocak 1859'da Sultan'ın, sarayın önde gelenlerinin, büyükelçilerin ve eşlerinin katıldığı bir törenle tiyatro açıldı. Açılış programı Luigi Ricci'nin *Scaraccia* operasından iki perde, Padovani'nin keman için yazılmış bir eseri ve *Chasse de Diane* balesiydi. Tiyatro binası aynı zamanda sanat galerisi olarak da kullanıldı ve burada Sultan'ın bir hayli ilgi gösterdiği yabancı sanatçıların eserleri sergilendi.

Abdülmecit'in pahalı zevkleri hazineyi günden güne eritiyordu. Cevdet Paşa çeyrek asır sonra yazdığı bir raporda, Abdülmecit'in yeni saraylarına alınan Fransız mobilyalar, haremın kadınlarına hediye edilen mücevherler ve Avrupa'dan getirilen giysiler için Ermeni şirketi Küçükkoğlu'na ödenen faturanın Trakya'daki Osmanlı ordusunun bir yıllık masrafına eşit olduğunu yazmıştır. Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın eşi Melek Hanım da anılarında Sultan'ın kadınlarının müsrifliğinden ve akıl almaz davranışlarından söz eder, haremın tamamen başına buyruk bir yaşam sürdüğünü yazar:

Sultan'ın, eşlerine olan aşkı –ki eşlerinin sayısı bir hayli kabarıktı– ülkeyi yoksulluğa sürüklüyordu. Bu kadınlar

olmadık kaprislerini doyurmak için, her gün yeni bir masraf kapısı icat ediyorlardı. Sultan'dan en pahalı armağanı koparmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Elmaslar takıp yanlarında sayısız köleyle her biri 900.000 kuruşa (8000 sterlin) mal olan süslü arabalarına binerek gezintiye çıkıyorlardı. Dairelerine ha bire yeni eşyalar döşeniyordu. İki yıl içinde saray baştan başa tam dört kez yeniden döşendi.

Efendilerinin yağdırdığı armağanlara karşılık ona bağlı kalarak minnetlerini göstermek şöyle dursun, arabalarında kenti arşınıyor, peçesiz yüzleriyle herkesin önünde arzı endama çıkıyor, genç erkeklerle cilveleşiyorlardı. Geceleriye sarayın pencerelerinde oturup gelip geçen erkekleri baştan çıkararak saraya alıyorlardı. Haremde gizli bir âşığı olmayan kadın pek azdı. Odalıklar ve gözdeleler, Sultan'dan aldıkları servet değerindeki armağanları âşıklarına veriyorlardı. Gerçekte bu kadınlar, sahip oldukları ve tasasızca dağıttıkları bu armağanla-

73. 13 Temmuz 1856'da Dolmabahçe Sarayında, sarayın açılışı ve Kırım Savaşının sona erışı şerefine verilen ziyafet, Illustrated London News, 1856

rın ne kadar değerli olduğunun farkında bile değillerdi, tam anlamıyla bir çapulculuk söz konusuydu... Aralarında en güçlü olanı hükümdarın annesi Valide Sultan'dı, sadece konumu gereği değil, iktidar hırsı ve serbest davranışlarıyla da başı çekiyordu. Böylesine bozuk bir düzenin, devlet yönetimini nasıl etkilediğini varın siz düşünün.

Melek Hanım bunların ardından Sultan'ın Mısırlı İbrahim Paşa'nın eşi Mısırlı Hanım'ın kölesiyken beğenerek haremine aldığı gözdesi Besme'nin akıllara durgunluk veren hikâyesini anlatır. Besme, Sultan kendisini nikâhına almadan onun haremine girmeyi reddeder ve nihayet 1851'de isteği gerçekleşir. Abdülmecit, üç oğlundan en küçüğü olan ve annesi ölen yedi yaşındaki Mehmet Reşat'ın yetiştirilmesini Besme'ye bırakır. Ancak Besme kü-

74. Sultan, iki Çerkez cariyesiyle haremde, arka planda siyahi bir haremağası

çük şehzadeye çok kötü davranır, bu arada saraydaki birçok köleyle yasak aşk ilişkileri yaşar; en azından Melek Hanım'ın anlattığı hikâye böyledir. Sonunda Abdülmecit olan biteni öğrenir ve Besme'yi "vaktiyle ona hediye ettiği bir gezinti teknesiyle" sürgüne gönderir.

Abdülmecit'in annesi ve evli kız kardeşleri artık dile-diklerince haremın dışına çıkabiliyorlardı, MacFarlane'e göre paşaların ve vezirlerin eşleri de aynı özgürlüklere sahiplerdi. MacFarlane'in yazdıklarına bakacak olursak, Osmanlı asilzadelerinin eşleri kentte, Boğaz ve Haliç kıyılarında sonu gelmez gezintilere çıkarak, bir zamanlar kadınların hayal bile edemeyeceği bir serbestliğin tadını çıkarıyorlardı:

Güvenilir kaynaklardan aldığım haberlerin hiçbirisi, soylu Türk kadınlarının kişilikleri, zekâları ve zevk anlayışları hakkında edindiğim izlenimi iyileştirecek türden haberler değildi. Artık bu kadınları haremde tutsak edilmiş, dış dünyadan soyutlanmış kafes kuşları olarak görmek büyük hata olur. Sultan'ın eşleri kafesteyse bile onların dışındaki kadınlar tamamen serbest. Sultan'ın evli kız kardeşleri ve annesi yılın büyük bir bölümünde yurtdışındalar. Paşaların ve vezirlerin eşleriye, Londra'daki en zengin ve eğlence meraklısı kadınlardan daha çok gezip tozuyorlar (yalnızca gündüzleri). Havanın güzel olduğu günler Boğaz'da, Haliç'te, çarşılarında, Serasker kulesinin oradaki meydanda ve kentin sokaklarında gezen, alışveriş yapan, arkadaşlarını ziyaret eden bu kadınları görebilirsiniz. Paris'in eski görkemli günlerinde bile bu kadar avare kadın görülmemiştir. Her ne kadar saray dışında giydikleri zevksiz, hantal giysileri vücut hatlarını; bol, şekilsiz sarı botları ya da gülünç terlikleri de ayaklarını gizliyor ve yürüyüşlerini bozuyorsa da genç ve güzel olanları yaşamaklarını yüzlerini örtmeyecek şekilde sarıyorlardı. Zaten modayı yakından takip eden bu kadınların sarındıkları yaşamaklar şeffaf bir kumaştan yapılmıştı ve yalnızca alınlarıyla çeneleri-

ni gizliyordu. Daha önce de belirttiğim gibi gerdanları meydandaydı. En güzellerinin ve kibirlilerinin ağızlarından, en ağız bozuk kişilerin bile etmeyeceği edepsiz laflar duyabilirdiniz.

Abdülmecit, üçü –Refia, Cemile ve Münire– 1858 Haziranında evlenen kızlarının düğünleri için hiçbir masraftan kaçınmıyordu. Her kızı için düğün hediyesi olarak Boğaz kıyısında birer saray yaptırdı. Böylelikle Boğaz'ın kıyıları saraylarla, sularıysa saray halkını bir eğlenceden diğerine taşıyan pazar kayıklarıyla dolup taşıtı.

Abdülmecit ve maiyetinin müsrifliği, hükümeti yabancı ülkelerden çok yüksek faizli borçlar almak zorunda bıraktı ve kısa süre içinde İmparatorluk, deyim yerindeyse, gırtlığına kadar borca battı. Abdülmecit haremdeki kadınların kullandığı arabaların tekerleklerini zincirleyerek Beyoğlu'nda alışverişe çıkmalarını engellemeye çalışmak gibi işe yaramaz önlemler aldıysa da, çıkmaza giren mali durumu düzeltmek mümkün olmadı. Melek Hanım, Abdülmecit'in İmparatorluğun hızla çöktüğünü ve elinden hiçbir şey gelmediğini görerek ümitsizliğe kapıldığını ve devlet işlerini tamamıyla vezirlerine bırakmaya razı olduğunu yazar:

Sultan büyük bir çaresizlik içinde, Osmanlı'nın düşüşünü engellemek için yapabileceği hiçbir şey kalmadığını anladı. Vezirleri ise onun umutlarını canlandırmak yerine, kendini zevk âlemine vererek uykularını kaçıran bu tatsız düşünceleri unutmasını öğütlediler. "Siz Sultansınız," dediler, "size dinlenmek ve eğlenmek düşer; yorucu devlet meselelerini bize bırakın." Bu sözlerle onu kandırdıktan sonra sarayda sayısız zevk âlemleri düzenlediler, bu âlemlerde de onu içkiye boğdular; böylelikle Sultan şaraba ve türlü kuvvetli içkiye alıştı, devlet yönetimiye tamamıyla vezirlere kaldı. Bunun yanı sıra onun lükse ve eğlenceye olan zaafından yararlanarak halktan iyice kopmasını sağladılar.

Yıllardır çektiği ve gereğince tedavi edilmeyen verem hastalığı yüzünden Abdülmecit'in sağlığı iyice bozulmuştu. 11 Nisan 1861 günü atıyla Dolmabahçe'den Topkapı Sarayına giderek, hasta ve zayıf düşmüş olmasına karşın, Bâb-üs Selam'ın önünde kurulan tahtında iki saat boyunca oturdu ve maiyetinin tebriklerini kabul etti. Törenden sonra Topkapı Sarayındaki haremde yere yığılarak bir süre baygın kaldı, kendine geldikten sonra güçlükle Dolmabahçe'ye dönebildi. Doktorları zatürreeye yakalandığını belirttiler ve kısa süre içinde bu hastalık Sultan'ın kalan yaşama gücünü de yiyip bitirdi. Sonunun yaklaştığını anlayan Abdülmecit, yerine o sırada yirmi bir yaşında olan büyük oğlu Murat'ın geçmesini istedi. Ancak Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, on yedinci yüzyılın başından beri geçerli olan kuralı uygulayarak tahtın hanedanlığın en büyük erkek üyesine kalacağını ilan etti. Böylelikle Abdülmecit'in üvey kardeşine veliaht unvanı verildi. Abdülmecit durumu öğrenince kardeşini yanına çağırdı ve son nefesinde onu tebrik ederek tahtını ona bıraktığını belirtti. O sırada Sultan'ın yanında bulunan doktoru Zographos, Abdülaziz'le şöyle konuştuğunu yazar: "Görü-

75. Abdülmecit'in kızı Hatice Sultan'ın Ortaköy'deki sarayı

yorsun ya kardeşim, benim için ümit kalmadı. İşim bitti. Artık her şey senin. Çevremizdeki insanlar bir araya gelmemize meydan vermediler. Gerçek kardeşliği hiç tadamadık. Allah yardımcın olsun!"

Derin bir üzüntüye kapılan Abdülaziz, gözyaşları içinde ağabeyinin odasından ayrıldı. Kısa süre sonra, 25 Haziran 1861 günü akşamüzeri Abdülmecit öldü. Ölüm haberi hareme ulaştığında saray, cariyelerin ağıtlarıyla inledi. Doktorlardan haberi alan Sadrazam derhal genç Veliaht'ı uyandırmak üzere odasına koştu. Ancak Abdülaziz kadınların ağlayışlarına uyanmış, olan biteni anlamıştı. Hıçkırıklarla sarsılarak Sadrazam'a sordu: "Ağabeyim gerçekten de öldü mü? Ne zaman?"

Sadrazam Mehmet Emin Paşa, Abdülaziz, Osman Gazi'nin kılıcını kuşanıp resmen sultan ilan edilene dek, Abdülmecit'in hastalığını ve ölümünü gizli tuttu.

Abdülmecit öldüğünde otuz sekiz yaşından iki ay almıştı ve yaklaşık yirmi iki yıl saltanat sürmüştü. Aynı gün I. Sultan Selim'in Beşinci Tepedeki camisinin arkasında yaptırdığı türbede toprağa verildi. Türbesini burada yaptırmasının nedeni, Yavuz Sultan Selim'e olan hayranlığı ve küçükken hep onun gibi büyük bir sultan olmayı hayal etmesiydi. Ancak bu hayali hiç gerçekleşmedi. Stratford Canning, anılarında övgüyle söz ettiği Abdülmecit'in umduğunu başaramayışını şöyle açıklar:

*... zarif kişiliği ve zekâsı genellikle uysal ve hüzünlü bir ifade taşıyan yüzüne yansır; görenlerde, biraz deneyim ve olgunluk kazandığında bu ülkeyi kurtaracak güçlü ve başarılı bir hükümdar olacağı umudunu uyandırır-
dı... Yumuşak huylu, akıllı, görev bilincine sahip, onurlu ama kibirsiz bir adamdı ve atalarında pek ender görülen bir insan sevgisi taşıyordu. Ne var ki bu iyi özellikleri, doğumundan genç yaşta tahta çıkışına dek süregelen bir üşengeçlik nedeniyle meyvelerini veremedi, gençliğin verdiği zevk düşkünlüğü de bu tembelliği artırdı.*

Düşünce yapısı ılımlı ve özgürlükçü yeniliklere eğilimliydi. Ancak bu isteklerini gerçekleştirecek güce ve gayrete sahip değildi, bu nedenle de var olan yenilikleri onaylamakla ve uygulamakla yetindi.

Abdölmecit pahalı zevkleriyle, özellikle de Dolmabahçe'de ve daha pek çok yerde yaptırdığı saraylarla İmparatorluğu yoksulluğa sürüklemişti. Gün geldi Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı, bu saraylarsa bir zamanlar Boğaz'ın kıyılarını şenlendiren eğlencelerin solgun anılarıyla birlikte ayakta kaldı.

ÜÇ SULTAN YILI

Abdülaziz tahta çıktığında otuz bir yaşındaydı ve yirmi iki yıl Kafes'te yaşamıştı. Annesi Pertevniyal de, Abdülmecit'in annesi Bezmiâlem'in 1853'te ölümünden beri sâhipsiz kalan Valide Sultanlık unvanını aldı.

Abdülmecit'in hayatta kalan dört oğlundan en büyüğü olan yirmi bir yaşındaki Murat'a veliaht unvanı verilmişti. Kardeşi Abdülhamit on dokuz yaşını doldurmak üzereydi, Mehmet Reşat on yedi yaşında, en küçükleri Mehmet Vahdettin ise daha üç buçuk aylıktı. Mehmet Vahdettin dışındaki şehzadeler Kafes'e kapatıldılar ancak Abdülaziz burada oldukça rahat ve serbest bir yaşam sürmelerini sağladı. Vahdettin haremde kalarak üvey annesi tarafından büyütüldü, ergenlik çağına gelince o da Kafes'e kapatıldı.

1857 yılında, yani tahta çıkışından dört yıl önce Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin adında bir oğlu olmuştu. Yusuf'un varlığı babası tahta çıkana dek gizlendi ve Abdülaziz'in sultan olmasıyla birlikte o da veliaht oldu. Yusuf'un annesi Dürrünev birinci kadın ve haseki oldu, Abdülaziz ondan başka eş almayacağına söz verdi. Bunun bir nedeni de Abdülmecit zamanında alıp yürüyen harem masraflarını kısmak istemesiydi. İlk iş olarak da Abdülmecit'in tüm eşlerini ve cariyelerini Eski Saray adını alan Topkapı Sarayına gönderdi.

Ne var ki kız kardeşlerinden birinin kendisine armağan ettiği bir cariyeyi geri göndermek kardeşine hakaret sayılacağından kabul etmek zorunda kaldı. Ardından Melek Hanım'ın yazdığına göre "bir başka kölenin de cazibesine kapılarak onu da odalık olarak aldı." Böylelikle başlangıçtaki iyi niyetine karşın, zamanla Abdülaziz'in toplam yedi hasekisi ve çok sayıda cariyesi oldu. Bu cariyeler ona altı oğlan ve beş kız doğurdular. Oğullarından biri ve kızlarından üçü bebekken öldü, geçmişteki bebek ölümleriyle karşılaştırılacak olursa, bu oldukça düşük bir rakamdı; büyük olasılıkla bunun nedeni Dolmabahçe Sarayındaki yaşam koşullarının ve sağlık hizmetlerinin Topkapı Sarayının adeta bir labirenti andıran kalabalık hareminden çok daha iyi olmasıydı.

Bu dönemde haremdeki izdihamın bir göstergesi de, Abdülmecit'in kızı Behice Sultan'ın kendisinden küçük bir kadın sultanın yan daireye taşınması üzerine kalfasına yazdığı bir şikâyet mektubundan da anlaşılır:

Kalfacığım, şimdi birinden işittim, bizim yanımızdaki daireye geliyormuş; hayır, mademki dünya bir eskiliktir, ben orasını isterim. Ben orada otururken öyle muntazam bir daireye benden küçüğünü oturtamam, bunu şevketli efendimiz işitseler de bir şey demezler. Valide Sultan hazretlerine benden böylece arz ve ifade edesiniz. Niçin o, oraya gelsin de ben ötede oturayım, olmaz! İlla eskiliğimi isterim.

*Böyle olmadığı halde ben de saraya gelmem, vesse-
lam. Amma oturduğu daireden kalkmayacaksa o başka.
Yoksa o hamamlı daireyi ben ona vermem.*

Abdülaziz hem dış görünüş hem de kişilik bakımından üvey ağabeyi Abdülmecit'ten çok farklıydı. Yeni Sultan yaklaşık yüz yirmi kilo ağırlığında, oldukça heybetli bir adamdı; yapılı, kuvvetli bir vücudu vardı ve bu sayede en sevdiği spor olan güreşte bir hayli başarılıydı. Halk ara-

sında Güreşçi lakabıyla anılan Abdülaziz, bu yönüyle de çelimsiz, miskin bir adam olarak tanınan Abdülmecit'le taban tabana zıttı. Avrupa mimarisi ve resim sanatına ilgi gösterse de Abdülmecit'in başlıca uğraşı olan sanatsal etkinliklerle pek ilgilenmiyor, zamanını yakın arkadaşlarıyla ve saraydaki içoğlanlarıyla güreşerek geçirmeyi tercih ediyordu. Üvey ağabeyinin başlattığı Tanzimat hareketlerine de zerre kadar ilgi göstermediğini düşünecek olursak, birbiri ardına gelen bu iki sultanın tek ortak noktalarının müsriflikleri olduğunu söyleyebiliriz.

Abdülaziz, saltanatının ilk yıllarında Sarkis Balyan'ı Beylerbeyi'nde ve Çırağan'da yeni saraylar yapmakla görevlendirdi. Bu saraylardan ilki 1865'te, ikincisiyse 1872'de tamamlandı. Bu arada Kâğıthane'de yeni bir yazlık saray, Maslak'ta bir av konağı, kentin dışındaki Marmara kıyılarında da iki villa yaptırdı. Ayrıca Aksaray'da da annesi Pertevniyal için 1871'de tamamlanan bir cami yaptırdı. Türk tarihçi Enver Ziya Karal, Abdülaziz'in yetiştiriliş tarzından ve kültür hayatından söz ederken, mimari ve dekorasyonla yakından ilgilendiğini belirtir:

Abdülaziz'in çocukluğu sarayda, kadınlarla haremağalarının arasında geçti. Veliaht odasında dış dünyadan tamamen kopuk bir yaşam sürmek zorunda kalmadıysa da son derece sıkı bir denetim altında yaşadı. Eğitimine fazla önem verilmediği için de zamanını yalnızca kendi ilgi alanları doğrultusunda geçirdi.

Bilime zerre kadar merakı yoktu. Çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği çevre de bu konuda onu yönlendirmemişti. Şehzadeyken dersler aldığı Hasan Efendi, çağdaş fikir akımlarından nasibini almamış, medrese mezunu bir hocaydı. Abdülaziz'e sadece dil ve gelenek öğretti ki bu da bir sultanın eğitimi için oldukça yetersiz kalıyordu. Abdülaziz'in güzel sanatlara karşı yara-dılıştan gelen bir ilgisi vardı. Özellikle resim sanatına hayranlık duyuyordu, hatta kendisi de çoğunluğu de-

niz ve kır manzaralarından oluşan karakalem eskizler yaptı. Zamanın ünlü ressamlarından Ayvazovski'yi çok beğeniyordu ve onun bazı eserlerini satın aldı. Ayrıca müziğe karşı da ilgi duyuyor, hiç kuşkusuz Mevlevi tarikatına olan yakınlığından dolayı ney çalıyordu. Batı müziğinden hoşlanmasa da Avrupa mimarisine hayrandı; hükümdarlığı süresince yapılan sarayların planlarını bizzat inceler, bunlar üzerinde kendi zevkine göre değişiklikler yapar, inşaat çalışmalarını da denetlerdi.

Karal, Sultan'ın kaprisli tabiatından ve kaba mizah anlayışından da söz eder:

Söz konusu eğlence ve spor olduğunda onu güzel sanatlara yönelten ince zevk anlayışı kaba, aksi bir taşkınlığa dönüşüyordu... en sevdiği spor, güreşti. Saraya davet ettiği meşhur güreşçileri huzurunda güreştiriyor, anlatılanlara bakılırsa kimi zaman kendisi de onlarla güreşiyordu. Ayrıca deve güreşlerini, horoz ve koç dövüşlerini izlemekten de zevk alıyordu. Generaller ve devlet adamları için yapılmış madalyaları bu dövüşlerden galip çıkan hayvanların boynuna asıyor, bu hayvanlar için süslü barakalar, kümesler yaptırıyordu. Soytarılardan ve taklit sanatçılarından da hoşlanıyordu. Kimi zaman bu adamlara sevmediği devlet adamlarını taklit ettiriyor, daha sonra başlarından aşağı yağlı yemek artıklarını boca ederek üzerlerine köpekler salıyordu. Maiyetindekilere eşek şakaları yapmaktan da geri durmuyor, ancak sonrasında pahalı armağanlarla gönüllerini almayı da ihmal etmiyordu.

1867 yılında Abdülaziz, İmparator Louis Napoléon'un davetlisi olarak Paris Sergisine gitti, böylelikle ilk kez bir Osmanlı sultanı savaş dışında bir nedenle İmparatorluk sınırlarının dışına çıkmış oluyordu. Sultan bu yolculukta yanına oğlu Yusuf İzzeddin'i ve yeğenleri Murat ile Abdülhamit'i de aldı. Sultan ve beraberindekiler Elysée Sarayın-

da, ancak *Binbir Gece Masalları*'nda rastlanacak bir şaşayla ağırlandılar. Basında çıkan haberlere göre Sultan ve maiyeti her sabah kahvaltı olarak iki kuzu rostosu ve elli haşlanmış yumurta yemişler, akşamları da kendilerine konser vermeleri için Folies Bergère'den getirtilen kızların şarkılarını dinlemişlerdi. Tuileries'de verilen bir davet sırasında İmparatoriçe Eugénie üç şehzadeyle sohbet etmiş, bu arada Yusuf İzzeddin'e bir kutu çikolata armağan etmesi üzerine, davetin başından beri asık bir suratla oturan Sultan'ın yüzünde ilk kez bir gülümseme belirmişti. Maxim's'de verilen akşam yemeklerinde Abdülhamit kimseyle konuşmadan oturmuş, şarap kadehine bir kez olsun elini sürmemişti. Bu yemeklerde kendilerine eşlik etmeleri için davet edilen güzel varyete kızlarına da zerre kadar ilgi göstermemişti. Murat ise bu yemeklerde tanıştığı şarap ve brendiye hayran olmuş, beraberinde İstanbul'a götürdüğü içkilerle beden ve akıl sağlığını bozmuştu. Abdülaziz, Napoléon'un büyük bir densizlik örneği göstererek II. Mahmut'un annesi Nakşidil'in İmparatoriçe Josephine'in kuzeni Aimée Dubuc de Rivéry olduğunu iddia eden hikâyeye atfen, babaanneleri tarafından akraba olabileceklerini söylemesi üzerine çok sinirlenmiş, zaten pek hoşlanmadığı bu adama karşı kuvvetli bir nefret beslemişti.

Sultan ve maiyeti, İmparator'un yatıyla Boulogne'dan ayrılarak Dover'a geçtiler ve burada Galler Prensi tarafından karşılandılar. Hızlı trenle iki saatten kısa süren bir yolculuk yaparak Londra'ya vardıklarında, çiçeklerle süslenmiş istasyona doluşan kalabalığın alkışlarıyla trenden indiler. Buradan sarayın atlı muhafızları eşliğinde Buckingham Sarayına gittiler. Akşam yemeği için Guildhall'a giderlerken Sultan'ın beyaz bir süvari atına bindiği, üniformasında pırıltılı madalyalar, fesindeyse elmas bir sorguç bulunduğu anlatılır. Abdülaziz akşam yemeğinde tercüman aracılığıyla davetlilere aktarılan bir konuşma yaptı. Aralarında Türklerin muazzam boyutlara

ulaşan borcunun vadesini uzatan bir uluslararası banker karteline yatırım yapan tüccarların da bulunduğu topluluk, bu konuşmayı büyük tezahüratla karşıladı.

Başlangıçta Kraliçe Victoria, Abdülaziz'le görüşmeye tenezzül etmemiş, Lord Derby'nin çabaları sonucu ikna olduktan sonra da günlüğüne, "Neyse ki Sultan'ın bir daha geleceğini sanmıyorum," diye yazmıştı. Sultan'ın Londra'ya gelişinin ertesi günü Kraliçe onu ve şehzadeleri Windsor Sarayında öğle yemeğine davet etti. Londra ziyaretinin en görkemli olayıysa, Kraliçe'yle birlikte kraliyet yatma binerek seyrettikleri Spithead'de yapılan donanma gösterileriydi. Güneşli ama rüzgârlı bir gündü, donanmanın dev çelik gemileri, Sultan'ı ve beraberindekileri büyüleyen savaş oyunları sunarken yağmur çiseliyor, yat

76. solda: Sultan Abdülaziz'le Edabil'in oğulları Şehzade Mahmut Celaledin (1862-1888); fotoğraf: Abdullah Biraderler, 1873; sağda: Sultan Abdülaziz'le Dürrünev'in 1916'da intihar eden oğulları Şehzade Yusuf İzzettin (1857-1916); fotoğraf: Abdullah Biraderler, 1873

bir fındık kabuğu gibi sallanıyordu. Ne yazık ki Abdülaziz bu olağanüstü gösterinin pek azını seyredebildi çünkü kendisini fena halde deniz tutmuştu ve sık sık aşağıdaki kamaraya inip dinlenmek zorunda kalıyordu. Bu sırada Kraliçe Victoria ise olanca ilgisizliğiyle güvertede oturmuş gösterileri seyrediyordu. Daha sonra bu güne ilişkin olarak günlüğüne şunları yazmıştı: "Sultan'la ben güvertedeki salonda oturduk, diğerleriye ötemizdeydi; oldukça tuhaf bir durumdu... Sultan denize çıkınca fena halde rahatsızlanıyor. Sık sık aşağıdaki kamaraya çekilmek zorunda kaldı ve bu yüzden de gösterinin çoğunu kaçırdı. Yazık, ne kadar da etkileyici bir manzaraydı."

Bütün bunlara karşın Kraliçe, Sultan'a dizbağı nişanı verdi, ancak günlüğüne şunları yazmayı da ihmal etmedi: "Hıristiyan olmayan birine Hindistan Yıldızı nişanını vermeyi tercih ederdim, ama ne yapalım ki Sultan dizbağı nişanını aklına koymuş bir kere." Sultan ve maiyeti bir dizi gösteri ve eğlenceyle daha ağırlandılar. Bunların arasında Abdülmecit'in en hoşuna giden, Kristal Saray'da yapılan havai fişek gösterisiydi; bu gösteriden öylesine memnun kaldı ki kendi hazinesinden bin sterlini, bu yapının bir yangında tahrip olan kanadının onarımına bağışladı.

Ardından Avrupa anakarasına dönen Abdülaziz ve beraberindekiler önce Brüksel kralı Leopold, daha sonra da sırasıyla Koblenz kayseri Wilhelm ve Viyana imparatoru Franz Joseph tarafından ağırlandılar. Son olarak Schönnbrunn Sarayında verilen partinin ertesinde Sultaniye Gemisiyle Tuna Nehri üzerinde yola koyuldular, çiçeklerle süslenen Avusturya donanması da iki imparatorluk arasındaki sınıra dek onlara eşlik etti.

Sultaniye Gemisi İstanbul'a vardığında liman, direklerine flamalar çekerek Sultan'ın dönüşünü kutlayan gemilerle doluydu. Halkın büyük bir bölümü bu gemilere doluşmuş, geriye kalanıysa Boğaz kıyılarına toplanmış, Dolmabahçe Sarayı iskelesine giden gemideki Sultan'ı ve

maiyetini alkışlarla, tezahüratlarla selamlıyorlardı. Leyla Hanım bu coşkulu karşılamayı şöyle anlatır:

Sultan hazretleri Mısır valisi Said Paşa'nın armağanı olan Sultaniye Gemisindeydi... Geminin yanı sıra Sultan'ı karşılamaya gelen vezirleri taşıyan kayıklar ve Sultan hazretlerinin maiyetindekilerin bulunduğu kayıklar geliyordu. Denizin yüzeyi binlerce buharlı gemi, kayık ve tekneyle dolup taşıyordu, hepsinin direklerine de bayraklar çekilmişti. Bunlara binen ve Boğaz'ın kıyılarında toplanan halk, ayağa kalkarak "Padişahım çok yaşa!" nidalarıyla Sultan'ı karşıladılar. Bu arada saray bandosu da selam fanfarını çalıyordu. İnsanlar öylesine bir coşku içindeydi ki, bazı kadınlar sevinçten ağlıyorlardı.

Sultan bu gezide tanık olduğu Batı Avrupa uygarlığına hayran olmuştu, öyle ki Türkiye'de demiryolu olmamasına, Osmanlı donanmasında da eğitimli personel olmamasına karşın, İngiltere'den yeni lokomotifler ve çelik gemiler sipariş etti. Ayrıca Boğaz kıyılarındaki saraylarını Avrupa tarzında yeni baştan döşedi ve İngiltere'den getirttiği çok sayıdaki piyanoyu bu saraylara yerleştirerek Batılı misafirlerini ağırlama hazırlığına girişti.

Beklenen misafirlerden ilki, Fransa imparatoriçesi Eugénie'ydi ve 1869 yılı Ekim ayında, Süveyş Kanalı'nın açılışına katılmadan önce İstanbul'a gelerek üç gün Beylerbeyi Sarayında kaldı. Dolmabahçe Sarayında onuruna verilen bir ziyafete katıldıktan sonra Abdülaziz onu annesi Pertevniyal'ın huzuruna çıkardı. Ne var ki hareme yabancı bir kadın sokulmasına öfkelenen Valide Sultan, Eugénie'yi bir tokatla karşıladı ve bu olay neredeyse iki ülke arasında bir savaşa neden oluyordu.

Karal, Avrupa gezisinden sonra Sultan'ın müsrifliğinin had safhaya vardığını, cinsel tercihlerininse, geçmişteki bazı hanedanlık üyelerinin adını kötüye çıkarmış tercihler doğrultusunda değiştiğini yazar:

Sultan'ın, kadınlara karşı davranışları birdenbire değişmişti. Veliahtken sarayda sürüyle kadın olmasına şiddetle karşı çıkmış, tahta çıktığında da saray sakinlerinin çoğunu kovarak tek bir eşle basit bir yaşam sürmek niyetinde olduğunu bildirmişti. Ne var ki Avrupa gezisinden döndükten sonra müsriflikleri ve şehvet düşkünlükleriyle ün yapmış atalarını bile gölgede bıraktı. Çırağan ve Beylerbeyi saraylarının yanı sıra Kâğıthane'de, Çekmece'de ve İzmit'te yazlık saraylar yaptırmakla kalmadı, bu sarayları doldurup şenlendirecek pahalı mobilyalar ve güzel kadınlar da aldı. Bu kadınların, haremağalarının ve kölelerin sayısı kısa sürede iki bin beş yüze ulaştı... Ancak bu kadınların bitip tükenmez masrafları Sultanı zora sokunca bu sefer de oğlanları tercih etmeye başladı... Gerçi Osmanlı hanedanlığı bu tür doğaya aykırı eğilimlere yabancı değil, ancak Abdülmecit'in saltanatı sırasında böyle sapkınlıklar hayli azalmıştı. Şimdiyse bulaşıcı bir hastalık gibi yeniden hortladı...

77. Abdülaziz (1861-1876),
fotoğraf: Abdullah Biraderler,
1873

Abdülaziz müsriflikte Abdülmecit'i de geçerek hazineyi tamtakır bıraktı. Neredeyse her yıl sadrazam değiştirdiği için hükümette bu durumun önüne geçecek bir tutarlılık da sağlanamıyordu. Siyasi ve askeri unvanlar parayla satın alınabiliyor, her iki kurum da hızla yozlaşıyordu. 1867'deki Paris Sergisi sırasında Abdülaziz'le tanışan Leydi Brassey, 1870'li yıllarda Sultan'ı yeniden gördüğünde onu on beş yirmi yaş yaşlan-

miş bulunduğunu belirtir. Sultan bunalıma girmiş, yarı deli bir haldedir ve oğluyla pek ilgilenmeyen ama son derece hırslı bir kadın olan Valide Sultan Pertevniyal'ın elinde adeta bir kuklaya dönüşmüştür. Hayattaki tek huzuru, 1876 başlarında hasbahçede şarkı söylerken görüp beğendiği ve haremine aldığı on altı yaşında bir Çerkez kızı olan yeni gözdesi Nesrin'le birlikte vakit geçirmektir.

Hükümetin tutarsız politikaları ve gitgide artan mali kriz sayesinde Türkiye'deki muhafazakâr kesim, bu durumdan sorumlu tuttıkları Tanzimat hareketlerini karalama fırsatını yakaladılar. İmparatorluğun Asya ve Avrupa'daki topraklarında, özellikle de Bosna ve Bulgaristan'da ayaklanmalar çıktı. Ancak hiçbir gelişme sağlanamadı ve gitgide daha çok insan, Tanzimat hareketi adı altında demokratik rejime geçilmesi gerektiğini düşünmeye başladı. İngiliz büyükelçisi Sir Henry Elliot, bu konuda şöyle bir yorum yapmıştır:

Vezirinden paşasına, sokaktaki hamalından denizdeki balıkçısına kadar herkes artık aynı şeyden, "anayasa"-dan söz ediyor. Sultan buna yanaşmadığı takdirde tahtını yitirmesi kaçınılmaz.

Abdülaziz bir kez daha Divan heyetini dağıtarak ortalığı yatıştırmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Bu kez de yeni atanan serasker Hüseyin Avni Paşa ile ruhsal rahatsızlık belirtileri göstermeye başlayan Sultan arasında anlaşmazlıklar çıktı. Sonunda Hüseyin Avni Paşa, Mektebi Harbiye Kumandanı Süleyman Paşa ve Mithat Paşa birlik olarak Abdülaziz'i devirmeye ve yerine Abdülmecit'in büyük oğlu Murat'ı geçirmeye karar verdiler.

Sultan'ı devirme harekâtı 29 Mayıs 1876 akşamı başladı. Mithat Paşa, Serasker Kapısına; Hüseyin Avni Paşa ise Dolmabahçe yakınlarındaki kışlaya giderek askerlerini topladılar ve sarayı kuşattılar. Ardından Hüseyin Avni Paşa, Dolmabahçe Sarayına giderek, kızlarağasına, Abdü-

laziz'i Serasker Kapısına götürüp hapsedeceğini söyledi. Devasa bir Nubyeli olan kızlarağası, üzerinde beyaz geceliği olduğu halde Sultan'ı uyandırmaya gitti. Abdülaziz, bir horoz dövüşünü seyrettikten sonra gözdesi Nesrin'le birlikte mutlu bir şekilde uykuya dalmış, ancak gürültüden uyanmıştı. Hüseyin Avni ve Süleyman paşalar odasına girdiklerinde Sultan'ı yarı çıplak bir halde, elinde kınından sıyrılmış kılıcıyla, tahta çıkan merdivenlerin başında buldular, dehşete kapılan hasekisi ise bir yandan onun koluna asılıyor, bir yandan da peçesiyle yüzünü örtmeye çalışıyordu. Abdülaziz'in ilk tepkisi direnmek oldu ancak Şeyhülislam'dan alınan ve tahttan inmesini onaylayan fetva kendisine okunduğunda, "Kismet buymuş," diyerek teslim oldu. Tam o sırada annesi Pertevniyal odaya daldı; başı açık, saçları dağılmış, korkudan beti benzi atmıştı. Hızla Hüseyin Avni Paşa'nın üzerine atılarak yüzünü tırmaladı, ardından kasıklarını tekmeleyerek onu yere yıktı. Paşanın adamları Valide Sultan'ı zapt ederek hizmetçilerine onu dairesine götürmelerini söylediler. Abdülaziz'in de saraydan ayrılmadan önce giyinmesine izin verdiler.

Süleyman Paşa ise, o sırada olup bitenden habersiz, içkiden sızıp derin bir uykuya dalmış olan Şehzade Murat'ı uyandırmaya gitti. Bu beklenmedik ziyaretle paniğe kapılan şehzadeyi sakinleştirdi ve amcası Abdülaziz'in yerine tahta çıkacağını bildirdi. Ardından atılan topla, Serasker Kapısındaki Mithat Paşa'ya, harekâtın planlandığı gibi yürüdüğü duyuruldu.

Murat giyindikten sonra önce kayıkla Sirkeci'ye, buradan da arabayla Serasker Kapısına götürüldü. Serasker Kapısında beklemekte olan Mithat Paşa, Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi tarafından karşılandı. Şeyhülislam, Murat'a saltanat hayatının başlangıcı olan sadakat yeminini ettirdi. Bu arada vezirler, Murat'ın ağzının uçuk içinde, yüzünün bembeyaz olduğunu ve yürüyemeyecek kadar bitkin durumda olduğunu

nu fark ettiler. Murat buradan tahta çıkarılmak üzere Dolmabahçe Sarayına götürüldü, bu sırada Boğaz'daki donanma gemileri top atışlarıyla halka yeni bir sultanın tahta çıkmak üzere olduğunu duyurdular. İlk planlara göre cülus töreni için Topkapı Sarayındaki altın Bayram Tahtı getirtililecekti ancak bazı aksaklıklar nedeniyle yaldızlı bir koltuk taht olarak kullanıldı ve genç şehzade, V. Murat olarak bu koltuğa oturdu.

Bütün bunlar olup biterken Abdülaziz bir kayıkla Topkapı Sarayı önündeki iskeleye götürülmüş, buradan da eski haremde bir odaya kapatılmıştı. Hapis hayatını geçireceği bu oda, 1808'de III. Selim'in öldürüldüğü meş-kaneydi. Burada kaldığı üç günü aç, ıslak ve üşüyerek geçirdi, nöbetçiler ona adi bir suçlu gibi davranıyorlardı. Üçüncü günün sonunda Murat'a tahta çıkışını kutlayan bir mesaj gönderdi ve ertesi gün Murat, Abdülaziz'in Çırağan Sarayının ek binası olan Feriye Sarayına götürülmesini emretti. Abdülaziz buraya vardığında annesi Pertevniyal'i bulmak ümidiyle koşarak ana salona daldı ancak bir asker, süngüsüyle onu göğsünden iterek durdurdu ve annesinin yolda olduğunu söyledi. Çevresinin silahlı

78. Çırağan Sarayının ek binalarından biri olan Feriye Sarayı

askerlerle sarıldığını gören Abdülaziz, "Anne! Anne! Beni öldürecekler!" diye ağlamaya başladı, askerlerse onu sürükleyerek hapsedileceği odaya kapattılar.

Abdülaziz sıkı denetim altında tutulduğu Feriye Sarayında günden güne yaşama isteğini yitiriyor, annesine ve çevresindekilere öldürülmesinin an meselesi olduğunu söylüyordu. Bir gün kâhyası Fahri Bey'e, "Bu dünyanın artık gözümde bir değeri kalmadı," demesi, annesinin korkuya kapılmasına neden oldu. Sonunda, 4 Haziran 1876'da korkulan gerçekleşti ve Abdülaziz odasında bir makasla bileklerini kesmiş halde bulundu, kan kaybından ölmek üzereydi. Olay yerine ilk varan doktor Avni Paşa'ydı ve yapabileceği hiçbir şey olmadığını söyledi, kısa süre sonra da Abdülaziz'in ölüm haberini verdi.

Aralarında II. Mahmut döneminden beri saray doktorluğu yapan Dr. Julius Millingen'in de bulunduğu on dokuz doktordan oluşan bir kurul, Abdülaziz'in ölümü üzerine bir rapor hazırlayarak eski Sultan'ın sakalını düzeltmek için istediği bir makasla bileklerini keserek intihar ettiğini bildirdiler. Ancak devrik Sultan'ın cinayete kurban gittiğine ilişkin söylentiler yayıldı. Bu söylentilerden söz eden Sir Elliot Henry, Dr. Millingen'le görüştüktan sonra Abdülaziz'in gerçekten de intihar ettiğine inandığını yazmıştır. Dr. Millingen, oğlunun intihar eğilimini bildiği halde ona makas verdiği için ölümünden kendini sorumlu tutan Pertevniyal'e sakinleştirici bir ilaç vermiş, Pertevniyal ise, "Oğlumun ölümünün sorumlusu benim! Bana doktor değil, cellat gönderin," diye ağlamıştır.

Abdülaziz, ölümünün ertesi günü babası II. Mahmut'un türbesinde toprağa verildi. V. Murat'ın annesi Şevkefza, Pertevniyal'in yerine Valide Sultan oldu ve ilk iş olarak baş destekçisi Damat Nuri Paşa'yı hazinedarbaşı atadı. Ardından Şevkefza ile Nuri Paşa, Pertevniyal'in Dolmabahçe Sarayında sakladığı altın paralara ve mücevherlere el koyarak kendi kasalarına aktardılar.

79. V. Murat, Dolmabahçe Camisinde cuma namazına gitmek üzere, Dolmabahçe Sarayından ayrılırken

Murat tahta çıktığında otuz altı yaşındaydı ve on beş yıl Kafes'te yaşamıştı. Abdülaziz ona bir hayli özgürlük tanımış, 1867'deki Avrupa gezisine onu ve kardeşi Abdülhamit'i de götürmüştü. Murat'ın akıcı bir şekilde Fransızca konuşması, dans yeteneği ve Avrupalı kadınlarla rahatlıkla sohbet etmesi ona İngiliz sarayında ayrıcalıklı bir yer kazandırmıştı. Kraliçe Victoria, Mountbatten prensesi Marie'yi Murat'la evlendirmek istiyordu. Galler Prensi aracılığıyla Fuat Paşa'ya bildirilen bu teklif karşısında o sırada henüz şehzade olan Murat, ağabeyi Abdülhamit'e danıştı. Abdülhamit de durumu Abdülaziz'e bildirdiğinde çılgına dönen Sultan, teklifi elinin tersiyle iterek aracılık yapan Fuat Paşa'yı da fena halde azarladı.

Abdülaziz'in saltanatı süresince Murat'ın Dolmabahçe Sarayında kendi haremını kurmasına izin verildi. Sadece dördünün adını bildiğimiz cariyelerinden yedi çocuğu oldu, bu çocuklardan ikisi bebekken öldü.

Murat tam anlamıyla bir kitap kurduydu, müzik ve mimariye karşı da derin bir ilgisi vardı. Aynı zamanda döneminin siyaset olaylarıyla yakından ilgileniyordu ve veliahtken Jön Türkler olarak bilinen özgürlükçü Türklerle görüşüyordu. Rum doktoru Capoleone, onu mason locasına soktu ve burada tanıştığı Jön Türk ruhunun temsilcisi, şair ve oyun yazarı Namık Kemal'le arkadaşlık kurdu.

Murat tahta çıktığında kurtulma ümidi olmayan bir alkol bağımlısıydı, ruh sağlığı öylesine bozulmuştu ki, İmparatorluğu idare etmesi olanaksızdı. Bu nedenle Eyüp'te yapılması gereken kılıç kuşanma töreni önce ertelendi, sonra da iptal edildi. Murat yabancı konukların ve büyükelçilerin karşısına çıkamayacak kadar dengesiz davranışlar gösteriyor, halk cuma namazı alayında boşuna onu görmeyi bekliyordu. Murat genellikle kapalı bir araba içinde cuma namazına gider ve doğruca hünkâr locasına götürülerek halkın meraklı bakışlarından gizlenirdi.

Abdülaziz'in ölümü Murat'ı derinden sarstı, onun zaten kötü olan ruh sağlığını iyiden iyiye bozdu. Bunu izleyen iki hafta içinde ağır travmalar geçirdi. Abdülaziz'in ölümünden bir hafta sonra hasekisi Nesrin, doğum yaparken öldü ve ardından ağıt yakan muazzam bir kalabalık eşliğinde Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığında toprağa verildi. Cenaze alayının başında, ölen Sultan'ın sadık adamı ve Nesrin'in erkek kardeşi olan Çerkez Hasan vardı. Cenaze töreninden sonra Hüseyin Avni Paşa, sorun çıkarmasından korktuğu öfkeli Hasan'ı İstanbul'dan uzaklaştırmak niyetiyle Bağdat'ta görevlendirdi. Deliye dönen Hasan, 15 Haziran günü dört tabanca kuşanıp saraydaki Divan toplantısını bastı ve rastgele ateş açarak Hüseyin

yin Avni Paşa'yla Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yı öldürdü. Kendisini durdurmaya çalışan görevlilerin de yedisini öldürdükten ve sekizini yaraladıktan sonra güçlkle zapt edilebildi. Hapse atılarak iki gün içinde yargılandı, suçlu bulundu ve 18 Haziran günü idam edildi.

Bu olaylar Sultan Murat'ın dengesini hepten bozdu ve zaten tuhaf olan davranışları daha da anormalleşti. Bir seferinde kalabalık bir topluluğun arasında ünlü soytarı Vehbi Molla'yı gördü ve öyle bir gülme krizine tutuldu ki adamları onu tutup uzaklaştırmak zorunda kaldılar. Bir başka sefer, kendisini tebrik etmeye gelen Ortodoks Rum keşişlerinin siyah cüppelerinden korkarak tahtından fırlayıp kaçmaya kalkıştı. Annesi Şevkefza büyülerle ve muskalarla onu iyileştirmeye çalıştıysa da sonunda bunların işe yaramadığını anlayarak Dr. Capoleone'den yardım istedi. Kan almak, sülük yapıştırmak, bardak çekmek ve şerbet içirmek gibi eski yöntemler kullanan Capoleone de başarısız olunca ruhsal rahatsızlıklar konusunda uzman olan Viyanalı Dr. Leidesdorf çağırıldı. Leidesdorf, Murat'ı muayene ettikten sonra onu ancak Viyana'daki kliniğinde tedavi edebileceğini bildirdi. Tanısı, akut alkol bağımlılığı ve duygusal sarsıntıların yol açtığı davranış bozukluğuydu. Kliniğinde geçirilecek üç ayın Sultan'ı iyileştireceğini söylüyordu. Ne var ki vezirler, Sultan'ı bu halde yurtdışına göndermenin sorumluluğunu alamayacaklarına karar verdiler, bu karar karşısında hayretler içinde kalan Dr. Leidesdorf ise derhal Viyana'ya döndü.

Bu arada Mithat Paşa, meşrutiyetin ilanı için çalışmalarını tüm hızla sürdürüyordu. Şehzade Abdülhamit'le görüşmüş, ondan tahta çıkması halinde hazırlanacak bir anayasayı kabul edeceği sözünü almıştı. Artık herkes Murat'ın iyileşmesinden umudu kesmişti. Mithat Paşa da Sultan'ın ruhsal rahatsızlığı nedeniyle ülkeyi idare edemeyecek durumda olmasına dayanılarak tahttan indirilmesi ve yerine Abdülhamit'in geçirilmesi için yandaş top-

lamaya başladı. Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa da ona katıldı ve 30 Ağustosta yapılan Divan toplantısında oybirliğiyle Sultan'ın devrilmesine karar verildi. Şeyhülislam, Murat'ın deliliği nedeniyle hükümdarlık yapamayacağını bildiren bir fetva çıkardı, bu fetvayla birlikte doktorlardan oluşan bir kurul da Sultan'ın iyileşmesinin olanaksız olduğuna ilişkin bir rapor hazırladı. Harbiye Nazırı Dolmabahçe Sarayının kuşatılmasını emretti, bu arada Sadrazam, Murat'a tahttan indirileceğini haber vermeye gitti. Murat kararı ifadesiz bir yüzle dinledi ve tuhaf bir gülümsemeyle kabul etti, kendisini götürmeye gelen askerlere de direnmedi.

Ertesi sabah Harbiye Nazırı, üvey annesi Perestü'nün dairesindeki Abdülhamit'e tahta çıkacağını haber vermeye gitti. Abdülhamit bu haberi soğukkanlılıkla karşıladı, giyindi ve Nazır'la birlikte yüz elli atlı asker eşliğinde Topkapı Sarayına doğru yola koyuldu. Sabah saat 8'de saraya vardığında doğruca Taht Odasına giderek kendisini bekleyen vezirlerin ve devlet adamlarının kutlamalarını kabul etti. Saat 10'da yüz pare top atışıyla II. Abdülhamit'in tahta çıkışı halka duyuruldu, ardından yeni Sultan Sarayburnu'ndan pazar kayığına binerek sarayın önde gelenlerini taşıyan kayıkların eşliğinde Dolmabahçe Sarayına gitti. Burada haremının tebriklerini ve maiyetindekilerin bağlılık yeminlerini kabul etti. 31 Ağustos 1876 günü de üç ay içinde tahta çıkan üçüncü Osmanlı sultanı olarak saltanatına başladı. Bu nedenledir ki yıllar yılı İstanbullular, 1876 yılını "üç sultan yılı" olarak andılar.

HAPSEDİLEN SULTANLAR

II. Abdülhamit tahta çıktığı gün Dolmabahçe Sarayının Mavi Salonunda haremdeki kadınların tebriklerini kabul etti. Kadınlar birer birer Sultan'ı kutlayıp yerlerini aldıktan sonra salonda bir anlık bir sessizlik oldu. Tam o sırada II. Mahmut'un torunu Seniye Hatun atılarak, "Padişah hazretleri, yalvarırım Sultan Murat'ı öldürmeyin!" diye haykırdı. Abdülhamit büyük bir şaşkınlık geçirdi, ardından üzüntülü bir sesle yanıtladı: "Bunu nasıl söylersiniz? O benim kardeşim. Bütün bunlar kaderin bir oyunu. Ben tahta çıkmayı hiç istemedim, üç ay sonra tutup beni sultan yaptılar." Haremdeki kadınlardan Şerefnaz Hanım öfkeyle Seniye'yi azarladı: "Allah'ın hikmeti bu! Tahta Sultan Hamit çıktı. Ne dediğinizin farkında mısınız, Sultan Hanım!" Bu sözler üzerine yeni Sultan, sıkıntılı bir sessizlik içinde salonu terk etti. Bu, saltanatı için hiç de hayırlı bir başlangıç değildi.

Kılıç kuşanma töreni Abdülhamit tahta çıktıktan bir hafta sonra yapıldı. 7 Eylül 1876 günü Sultan pazar kayığıyla Dolmabahçe'den Eyüp'e gelirken kent halkı da onu görmek için Boğaz ve Haliç kıyılarında toplanmıştı. Kalabalığın arasında daha sonraları Pierre Loti adıyla ünlü bir romancı olacak Fransız denizci Julien Viaud da vardı. Loti, *Aziyade* adlı eserinde yeni Sultan'dan şöyle söz etmiştir: "Zayıf, soluk tenliydi, üzüntülü düşüncelere dalmış gibi bir hali vardı. Gözleri iri ve siyah, kaşları

gürdü; bakışlarından zeki ve saygıdeğer bir insan olduğu anlaşılıyordu.”

Abdülhamit tahta çıktığında otuz dört yaşını doldurmak üzereydi ve on beş yılını artık sadece adı tutsaklığı çağrıştıran Kafes’te geçirmişti. Onun Sultan oluşuyla birlikte Mehmet Reşat ile Mehmet Vahdettin Dolmabahçe Sarayındaki dairelerine kapatıldılar, V. Murat ve ailesi ise Çırağan Sarayında hapsedildiler.

Abdülhamit’in annesi ölmüş olduğu için valide sultanlık sıfatını üvey annesi Perestû aldı. Abdülhamit, çocukluğundan beri kendisine bakan bu kadını yitirdiği öz annesi gibi seviyordu. Babası Abdülmecit’in ilgisizliği ve şüpheciliği nedeniyle yapayalnız geçirdiği çocukluk ve gençlik yıllarında kendisine sevgi gösteren tek insan Perestû’ydu.

Perestû, Abdülhamit’i öteden beri ilgi duyduğu ahşap oymacılığı ve marangozluk alanlarında kendini geliştirmeye teşvik etti. Ayrıca ona görgü ve nezaket kurallarını öğretti; Sultan hakkında pek de iyi düşüncelere sahip olmayan yabancı gözlemciler bile onun bu yönünü övmüşlerdir. Abdülhamit özellikle kadınlara karşı son derece kibar ve saygılıydı, bu yaklaşımında da Perestû’nun etkisi olsa gerek. Perestû, Abdülhamit’in tahta çıkışı onuruna saraya davet edilen konukları bir imparatoriçe edasıyla ağırladı; sultanların Topkapı Sarayında yaşadığı döneme özgü ağır, gösterişli giysiler giymiş, hazineadaki en değerli mücevherleri takmıştı. İngiliz büyükelçisi Sir Austen Layard’ın eşi Leydi Layard, Perestû’yu “ufak tefek, açık tenli, gençliğinde sahip olduğu göz alıcı güzelliğin izlerini hâlâ taşıyan bir kadın” olarak tanımlamıştır.

Abdülhamit’in çocukluk yıllarında Perestû dışında yakınlık gördüğü tek kişi, Abdülaziz’in annesi Pertevniyal’di. Abdülmecit tahta çıktığında Abdülaziz’in Kafes’e kapatılmasını emretti, Pertevniyal’in ise haremde kalmasına izin verdi. Bu dönemde Abdülhamit sık sık onu ziyaret eder,

Pertevniyal de bir yandan çubuğunu içerken bir yandan da ona sayıların sırrı, astroloji, ruh çağırma, büyü gibi, haremağalarının kendisini büyücü sanarak korkmalarına neden olan konulardan söz ederdi. Abdülhamit'in en sevdiği şey ise, Pertevniyal'ın II. Mahmut'un hasekisi olduğu zamanlara ilişkin anlattığı saray dedikodularını, çarşıların, sokakların o zamanki hallerini dinlemektir. Pertevniyal kent yaşamı hakkında haremdeki kadınlardan çok daha bilgiliydi çünkü II. Mahmut onu haremine almadan önce İstanbul'daki bir hamamda külhancılık yapıyordu. Bir gün bir yığın temiz çamaşırı hamama taşırken kendisini gören II. Mahmut'un dikkatini çekmiş, güzelliği ve keskin zekâsıyla onun gönlünü kazanmıştı. Oğlu Abdülaziz'in ölümüyle valide sultanlık unvanını bırakmaya mecbur kalınca Topkapı Sarayındaki eski hareme taşındı ve ömrünün kalan kısmını burada eski hizmetçilerinden birkaçıyla, saray halkı ve Sultan tarafından tam anlamıyla unutulmuş bir halde geçirdi.

Abdülhamit'in çocukluğu boyunca çektiği yalnızlık, ileri yaşlarda daha da belirginleşen öldürülme korkusunun ve başkalarının özel hayatlarına karşı duyduğu aşırı merakın başlıca nedenlerinden biriydi kuşkusuz. Annesi Tirimüjgân veremli olduğu için ömrünü oda hapsinde geçirdiğinden, haremde olup bitenleri ve dedikoduları öğrenmek için oğlunu gönderiyor, Abdülhamit sık sık kardeşlerini ve onlarla görüşenleri gizlice dinlerken yakalanıyordu. O ve ağabeyi Murat oldukça iyi bir eğitim görmüşlerdi ve her ikisi de Fransızca biliyordu. Bu sayede Abdülhamit, geçmişteki şehzadelere, özellikle de Kafes hayatı sürenlere oranla dış dünya hakkında çok daha fazla bilgi sahibi olabiliyordu. On beş yaşındayken Abdülmecit'in büyük kızı Fatma Sultan'a Fransızca dersleri veren Macar doğubilimci ve seyyah Armenius Vambéry'le tanışmıştı. Vambéry, Abdülhamit'in, ablası Fatma'yla birlikte her derse katıldığını, ancak Fransızcadan çok, ab-

lasının özel hayatıyla ilgili olduğunu yazar ve o zamanki haliyle Abdülhamit'i şöyle anlatır:

...hiç sesini çıkarmadan ve kıpırdamadan öylece oturur, yalnızca haremağası ona kahvesini getirdiğinde yerinden doğrulurdu, siyah gözlerini, ağzından çıkacak her Fransızca kelimeyi kapmak ister gibi öğretmenin gözlerine diker, ablası bir iş için çağırıldığında hafif, ürkek bir sesle dersle hiç ilgisi olmayan, genellikle Reşit'le (Fatma'nın kayınpederi Reşit Paşa), ablasıyla ve onun kocasıyla ilgili sorular sorardı.

Birkaç yıl sonra Abdülhamit, ağabeyi Murat'la birlikte kentin Avrupalı köşesi olan Beyoğlu'na çıkmaya başladı. Murat, Beyoğlu'ndaki kahvehanelerde tanıştığı aydın Jön Türklerle ilişki kurarken, Abdülhamit zamanını Hıristiyan azınlıktan bankerlerle geçirmeyi tercih etti. Rum banker Zarifi ve Ermeni tefeci Assani'yle arkadaşlık kurdu. Zarifi'nin de yardımıyla akıllıca yatırımlar yaptı, böylelikle serveti tahta çıktığında 70.000 sterlini bulmuştu.

Abdülhamit tek başına kentin sokaklarında gezmeyi, Beyoğlu'ndaki dükkânlara ve kahvehanelere uğramayı seviyordu. En sık uğradığı yer de Flora Cordier adında Belçikalı genç bir kızın işlettiği şapkacı dükkânıydı. Abdülhamit, genç kızın bir hayranının "gözlerinin içi gülen sarışın kız" olarak tanımlandığı Flora'ya âşık oldu ve onunla resmi olarak asla tanınmayan bir evlilik yaptı. Abdülhamit'le Flora'nın beraberlikleri, Boğaz'daki bir villada gerçekleşen gizli buluşmalardan ibaret kaldı. Bu ilişkiden ilk kez Benjamin Disraeli'nin Abdülhamit'in tahta çıkışından çok kısa bir süre sonra Lord Salisbury'ye yazdığı bir mektupta söz edilir. Disraeli, bu bilgiyi İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinden başbakanlığa gönderilen bir rapordan almıştır:

Yeni Sultan'ın yalnızca bir eşi var; o da Beyoğlu'ndaki Belçikalı bir şapkacı. Eskiden sık sık hayran olduğu bu kızın dükkânına gider, eldiven, vs satın almış. Bir gün

ona şöyle demiş, "Acaba benimle evlenir misiniz?" Genç kız da bu soruyu, "Pourquoi non," diye cevaplamış ve olan olmuş. Sultan'ı harem hayatından ve oradakilerden soğutan işte bu kız. Kısacası bir Roxelana. Yeni Sultan da bir Muhteşem Süleyman olur mu dersiniz?

Abdülhamit'le Flora'nın aşkı bir yıldan biraz daha uzun sürdü ve sonunda Perestû'nun ve diğerlerinin hareme Avrupalı bir kadının girmesine şiddetle karşı çıkmaları nedeniyle sona erdi. 1876'dan sonra hiçbir kaynakta Flora'nın adı geçmiyor, tek bildiğimiz o yıl Beyoğlu'ndaki dükkânının kapandığı ve Flora'nın Belçika'ya gönderildiğine ilişkin çıkan söylentiler.

Abdülhamit'in tahta çıkmadan önce de bir haremi vardı. Bilinen ilk cariyesi, 1869'da Ulviye adında bir kız

80. Haremde bir sultan, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı

* Neden olmasın? -çn.

çocuğu doğuran Nazikeda'ydı. Ulviye yedi yaşındayken kibritle oynarken çıkardığı bir yangında öldü, annesi ise onu kurtarmaya çalışırken fena halde yaralandı. Leyla Hanım bu acıklı olayı anlatırken "Sultan'la eşinin derin bir kedere kapıldıklarını ve uzunca bir süre birbirleriyle görüşmediklerini" yazar.

Abdülhamit'in ilk karısı, 15 Aralık 1868'de evlendiği Bedrifelek'ti. Bedrifelek, 11 Ocak 1870'te ilk oğlu Mehmet Selim'i, ertesi yılın 11 Ocak günü de kızı Zekiye'yi doğurdu. Abdülhamit'in on iki eşi ve cariyesi vardı. Onlardan ikisi ikiz olmak üzere sekiz oğlu ve sekiz kızı oldu, bu çocukların dördü bebekken ya da çocukken öldüler.

Abdülhamit saltanatının ilk yılında Dolmabahçe'den Çırağan Sarayının arkasındaki tepede bulunan Yıldız Sarayına taşınmaya karar verdi. Bunu izleyen yirmi yıl içinde Dolmabahçe Sarayından çok daha güvenli bulduğu, ağaçlar içerisindeki Yıldız Sarayında pek çok değişiklik ve ekleme yaptı. Yıldız Sarayı, bir saraydan çok, ağaçların ve bahçelerin arasına dağılmış çok sayıda köşkten oluşan bir yerleşim alanıydı, burada, üzerinde küçük köprüler bulunan bir dere, bu dereyle beslenen bir göl ve Sultan'ın gezintileri sırasında uğrayıp oturduğu camekânlı kahvehaneler vardı. Doğubilimci Max Müller'in eşi, bir akşamüstü Sultan'ın çay daveti üzerine gittikleri Yıldız Sarayının bahçelerini şöyle anlatmıştır:

Sağımızda haremın çıplak duvarları yükseliyordu; bunlar İngiltere'deki hiçbir hapishanede görülmeyecek denli yüksek duvarlardı, kapalı ve çok sıkı tutulan bir girişten bu duvarların ardına geçtik. Solumuzda çok güzel bir köşk vardı, onu geçerek yürüdüğümüz dar yolun sonunda karşımıza olağanüstü güzellikte bir manzara çıktı. Yıldız, başkentin en yüksek tepesinin doruğundaydı, burada yapay bir dereyle beslenen geniş bir göl, üzerinde her türden sandallar, kayıklar ve elektrikle işleyen bir tekne vardı. Bahçeler göle doğru eğimliydi, çimler yem-

yeşil ve İngiltere'deki en iyi bahçelerdeki kadar bakımlıydı. Her yanda palmiyeler ve fundalıklar yetişiyordu, çiçek tarhlarıysa göz alıcı renklerdeydi. Havada portakal çiçeklerinin mayhoş kokusu vardı ve bahçıvanlar çimleri, çiçekleri, hatta çakıl taşlı yolları suluyorlardı. Sağımızdaki haremın öbür duvarı ise dışarıdakinin aksine sarılı beyazlı banksiya gülleriyle, güneş çiçekleriyle, çarkıfeleklerle, vs kaplıydı. Duvarın üzerine kurulu, sarmaşıklarla yarı yarıya gizlenmiş bir güvercin evinden binlerce beyaz, gümüşü gri güvercin havalanıp konuyor, bütün bu manzarayı aydınlatan parlak Doğu güneşi, insanın uzaklık duygusunu körelten bir berraklıkla ışıldıyordu. Gölün bir ucunda Majestelerinin avlamaktan hoşlandığı ördekleri çekmek için hazırlanmış, tahtadan ördek şeklinde bir tuzak vardı, bunun ötesindeyse Boğaz'a doğru uzanan parkları görebiliyorduk.

Abdülhamit saray arazisi içinde bir marangozhane ve seramik atölyesi yaptırdı, buralarda üretilen kalitesi dünyaca ünlü eşyalar Yıldız Sarayında ve Boğaz kıyılarındaki diğer saraylarda kullanılıyordu.

Bunların dışında bir tiyatro, bir kütüphane, bir gözlemevi, bir fotoğraf laboratuvarı, bir nakkaşhane, bir hayvan müzesi, Sultan'ın resimlerinin ve antikalarının bulunduğu bir başka müze, bir hastane ve dört klinik, bir eczane, Sultan için halı dokunan bir dokuma atölyesi, marangozhane için çalışan bir bıçkışhane, köpek evleri ve Sultan'ın köpekleri için bir veterinerlik, altı ahır, tropik kuşların bulunduğu bir kuşhane ve içinde bir aslanın da bulunduğu bir hayvanat bahçesi vardı.

Abdülhamit ayrıca çocukları için bir anaokulu ve derslik yaptırdı. 1 Kasım 1887'de Müşfika Kadın'dan doğma kızı Ayşe, anılarında burada geçen çocukluğundan söz eder. Ayşe'nin o günlere ilişkin ilk anıları, burada kendisine bakan sevgi dolu dadısıyla geçirdiği saatlerdir:

Küçükken beni yatağıma yatırır, ben uyuyana dek yatağın ucunda oturup ninniler söylerdi. Beni sonsuz bir özen, sevgi ve şefkatle giydirir, bakardı. Onu öper, "Benim canım dadıcığım," derdim, o ise bana, "Bir tanem, melek sultanım," derdi.

Ayşe, anaokulundan sonra kardeşleriyle birlikte her sabah derslere katılmaya başladı. Abdülhamit'in maiyetindekilerden aldıkları dersler, Ayşe'ye göre o güne değin saltanat çocuklarının görmediği kapsamlı bir eğitim sunuyordu:

Biz dersliğe girmeden önce hizmetçiler kırmızı kadife minderlerimizi ve kürsülerimizi yerleştiriyorlardı. Kürsülerin üzerinde kalem kutularımız, kamış kalemlerimiz dururdu. Öğretmenlerimiz başkâtip Hasib Efendi ve muhasebe-i evvel (baş muhasebe) Kamil Efendi'ydi. Ha-

81. II. Abdülhamit'in iki oğlu ile, hizmetkârları olan haremağası, fotoğraf: Basile Kargopulo, 1870

sib Efendi, Kuran, Arapça ve Farsça öğretir; Kamil Efendi de Türkçe, okuma, Osmanlı ilkeleri, aritmetik, tarih ve coğrafya öğretirdi. Okul çantamı annem hazırlardı. Çantam has mor kadifedendi, gümüş ipliklerle işlenmişti. İçinde çok değerli yaldızlı bir alfabe kitabı ve elmas uçlu altın işaret değnekleri vardı. En sevdiğim renk mor olduğu için çantam da bu renk yapılmıştı

Saray arazisinin üst girişine Hamidiye Camii denen bir cami yapıldı, böylelikle Abdülhamit kent sokaklarına çıkmak zorunda kalmadan cuma namazlarına gidebiliyordu.

Yıldız'daki tiyatro ise 1888-1889 yıllarında Abdülhamit tarafından Sarkis Balyan'a yaptırılmıştı. Bundan dört yıl sonra Sultan, Arturo Stravolo önderliğindeki gezici bir İtalyan tiyatro grubunun oyuncularını burada işe aldı; büyük ustanın babası, erkek kardeşi, kız kardeşi, eşi ve kızı da bu gruba dahildiler. Abdülhamit acı sonlardan nefret ettiği için kimi zaman burada sahnelenen bazı operaların ve oyunların konularının değiştirilmesini istiyordu; bu nedenle *La Traviata*, *Madam Camélia*'ya dönüştürülmüş, son perdesinde Violetta'nın sağlığına kavuşmasına karar verilmişti.

Sultan aynı zamanda bir kitap kurduydü, özellikle de kaftancıbaşı İsmet Bey'in bir paravanın arkasından kendisine okuduğu dedektiflik hikâyelerini ve polisiye romanları dinlemeye bayılıyordu. En sevdiği kahraman Sherlock Holmes'dü ve Arthur Conan Doyle'un yeni bir eseri çıkar çıkmaz Türkçeye çevirtip bir gecede okurdu. Sarayın çevirmenleri onun için İstanbul'da ve yurtdışında çıkan yabancı gazetelerden de çeviri yapıyorlardı. Bunların dışında Sultan gecelerini çok sayıda resmi yazışmayı ve muhbirlerinin topladığı bilgileri içeren jurnalleri okumakla geçiriyordu. Saraydaki vezirler ve kâtipler, gecenin herhangi bir saatinde Sultan'ın huzuruna çağırılmaya

alışkındılar çünkü Abdülhamit ileri derecede uykusuzluk çekiyordu ve genellikle sabaha dek kısa süreli uykularla yetiniyordu.

Abdülhamit tahta çıktığında Balkanlar'da yeni bir kriz patlak vermişti. Türklerle Ruslar arasında bir savaş çıkması olasılığı, büyük devletleri harekete geçirdi ve 4 Kasım 1876'da bu ülkelerin delegeleri İstanbul'da toplandılar. 'Tersane Konferansı' adı verilen bu zirve toplantılarına katılan yabancı delegelerin sözde amaçları, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünü korumak, bunun için de Bulgaristan'da ve Bosna'da süregelen yönetimde köklü değişiklikler yapılmasını sağlamaktı.

Mithat Paşa, Abdülhamit'e, Avrupalıların gözünü boyamak amacıyla bir anayasa komisyonu kurmasını ve onların hazırlayacağı anayasayı kabul etmesini öğütledi; zaten Sultan tahta çıkmadan önce meşrutiyet ilan edeceği sözünü vermişti. Mithat Paşa'nın önderliğindeki komisyonun hazırladığı ve Sultan'ın devlete zararlı gördüğü herhangi birini sürgüne gönderme hakkını saklı tutan bu anayasa aynı yılın 6 Aralık günü onaylandı. Abdülhamit, Mithat Paşa'yı sadrazamlığa atadı ve 19 Aralık günü yeni Osmanlı meclisi (Meclisi Mebusan) oluşturuldu.

Tersane Konferansı tam anlamıyla bir fiyaskoyla sonuçlandı ve 20 Ocak 1877'de delegeler ülkelere döndüler. Abdülhamit bu fırsatı değerlendirerek 5 Şubat 1877'de Mithat Paşa'yı azletti ve İzzettin Gemisiyle onu sürgüne yolladı. Aynı günün akşamı sınırlarını yatıştırmak için Dolmabahçe Sarayına, üvey annesi Perestû'yu ziyarete gitti. Perestû onun çok sevdiği Offenbach'tan ve Meyerbeer'den eserler çalarken, Abdülhamit pencerenin önünde oturarak baş düşmanı ile birlikte limandan ayrılmakta olan İzzettin Gemisini seyretti. Bir ara elini kaldırarak Perestû'nun piyano çalmayı bırakmasını işaret etti ve şöyle mırıldandı: "Mithat'ın, sultanıyla zıt düşmesi büyük aptallıktı."

İlk Osmanlı meclisi 19 Mart 1877 günü Dolmabahçe Sarayında yapılan törenle açıldı, ardından kabine bundan sonra çalışmalarını yapacağı Ayasofya'nın bitişiğindeki Adliye Sarayına taşındı. Ne var ki Abdülhamit asıl gücü elinde tutmak için gereken tüm önlemleri almış, meclise gerçek anlamda bir özerklik tanımamıştı.

24 Nisan 1877'de Çar II. Alexander, Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaş ilan etti ve Rus güçleri dokuz ay içinde İstanbul'un ilçelerine kadar ilerlediler. Büyük devletlerin duruma müdahale etmesi üzerine 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşmasıyla barış yapıldı. Bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da ve Kuzeydoğu Anadolu'da çok geniş topraklar kaybetmesinin yanı sıra, Çar'a yüklü bir tazminat ödemeyi kabul etmiş oluyordu. Bu arada Abdülhamit, meclisi dağıttı ve bu olayın ardından yeniden bir meclis toplanabilmesi için otuz yıldan uzun bir süre geçmesi gerekti.

Böylelikle meclisten de kurtulan Abdülhamit, ülke yönetiminin her alanına el attı. Layard, bu durumu Lond-

82. Ali Suavi'nin V. Murat'ı serbest bırakmak için başlattığı ayaklanma

ra'ya şöyle bildirmiştir: "Majesteleri eskiden olduğu gibi yine tek başına hüküm sürüyor, ancak eskisinden farklı olarak bu kez ülkedeki herkes ve her şey onun sıkı denetimi altında."

Abdülhamit, ağabeyi Murat'ı yeniden tahta çıkarmak amacıyla kendisine karşı bir komplo düzenleneceğinden korkuyor, bu da zaten var olan öldürülme korkusunu artırıyordu. Saltanatının ilk yıllarında kurduğu gizli bir istihbarat teşkilatı sayesinde ülkenin dört bir yanında, özellikle de çarşılar ve kahvehanelerde olup bitenleri takip ediyordu. O ve muhbirleri topladıkları bilgileri düzenli olarak jurnallere kaydediyorlardı. Layard, bu alışkanlığın Sultan'da bir takıntı halini aldığını belirtir: "Sultan, kendisine söylenen hemen hiçbir şeyi unutmaz, çünkü hatırlamaya değer gördüğü her şeyi, sürekli yanında taşıdığı ve düzenli olarak not aldığı bir deftere kaydeder, onunla görüşmelerimizde de sık sık bu deftere başvurur."

20 Mayıs 1878 günü Ali Suavi adlı köktendinci biri, Balkan mültecilerinden oluşan yüz kadar yandaşıyla birlikte Çırağan Sarayına saldırdı. Amaçları V. Murat'ı yeniden tahta çıkarmaktı. Jandarmanın müdahalesiyle bu girişimleri engellendi, Ali Suavi ve adamlarının yarısı öldürülürken sağ kalanların bir kısmı dağıtıldı, bir kısmı tutuklandı. Olaylar yatıştır yatışmaz Abdülhamit, Murat'la ailesini Çırağan Sarayından aldırarak Yıldız Sarayındaki Malta Köşküne kapattırdı. Daha sonra Çırağan Sarayına dönmelerine izin verildiyse de sarayın Mabeyn olarak bilinen kanadında, son derece sıkı bir gözetim altında yaşadılar.

Bu ayaklanmadan sonra can güvenliğinden iyice endişeye kapılan Abdülhamit, Yıldız Sarayının halka açık olan parklarını da kapattırarak burayı adeta bir kaleye dönüştürdü. Artık yalnızca sarayın girişindeki Hamidiye Camisine cuma namazlarına giderken ya da resmi törenler için Topkapı Sarayına gittiğinde halk karşısına çıkı-

yor, bu gibi durumlarda da silahlı Arnavutlar tarafından korunuyordu. Öldürölme korkusu gözle görölür ölçüde artmıştı, geçirdiğı bir bunalım nedeniyle iki hafta odasından dışarı çıkamadı ve bu süre boyunca üvey annesi Perestü ile Rum doktor Mavro saltanat vekilliğı yaptılar.

1880 yılının Nisan ayında Layard, İstanbul'daki büyükelçilik görevinden Londra'ya çağırıldı. Son görüşmelerinde Abdülhamit, çok sevdiği Layard'la eşine, Fatih Sultan Mehmet'in Bellini tarafından yapılan portresini armağan etti. Daha sonra Berlin Antlaşmasına ilişkin karşılıklı suçlamalar sonucu Layard'la araları açıldıysa da Abdülhamit, Leydi Layard'la arkadaşlığını sürdürdü. Osmanlı tarihinde bir Sultan'ın kendisiyle birlikte yemek yemeye davet ettiği ilk kadın Leydi Layard'dır, hatta Abdülhamit, çocuklarının Leydi Layard'la birlikte İngiliz Büyükelçiliğinde çaya gitmelerine dahi izin vermiştir. Leydi Layard sık sık haremi ziyaret eder, çocuklarıyla oynayan, onlardan birinin kırılmış oyuncağını tamir eden ya da piyanosunda Offenbach'ın eserlerini çalan Abdülhamit'e arkadaşlık eder; bu sırada Sultan'ın, saygın ailelerin kızlarına İslam inancıyla zıt düşmeyecek şekilde Batılı eğitim verecek bir okul açma fikrini tartışıyorlardı.

Layard, Abdülhamit'in dış görünüşünün ve kişiliğinin oldukça ilginç bir tanımını yaparken, Sultan'ın aslında Abdülmecit'in oğlu olmadığına ve annesi Tirimüjgân tarafından Ermeni kanı taşıdığına ilişkin dedikodulardan da söz eder:

Sultan orta boyun biraz altındaydı. İnce ve çevik yapıydı. Saçları ve sakalı kapkaraydı. Yüz hatlarında Tatar soyundan geldiğini gösteren hiçbir özellik yoktu, atalarına da pek benzemiyordu – yalnızca Gentile Bellini tarafından yapılan portresi şu anda bende olan Fatih Sultan Mehmet'i biraz andırıyordu. Sultan'da daha ziyade Ermeni ya da Yahudi tipi vardı ki, bu da Galata'da ve Beyoğlu'nda kulaktan kulağına fısıldanan, Sultan'ın

*aslında Abdülmecit'in oğlu olmadığını ve Ermeni kanı taşıdığını öne süren dedikoduları doğrular nitelikte... Oldukça sade giyiniyordu, başındaki fes de olmasa, üzerindeki frak ceketle kılığının herhangi bir Avrupalının-
kinden farkı yoktu...*

Mistisizme karşı, zaman zaman aşırı derecelere çıkan bir eğilimi vardı. Öte yandan su götürmez keskin zekâsı onu, doğaüstü olaylara dayanan teorilerle karşı karşıya getiriyor, konumu gereği Muhammed'in halifesi olmasına karşın son derece nazik dini konuları rahatça tartışıyordu, bu tartışmalar onun şüpheciliğini ele veriyordu... Sultan'ın sarsılmaz bir inancı yoktu ama halk karşısında dindar bir Müslüman gibi davranıyordu.

1878 yılında Abdülhamit, sürgüne gönderdiği Mithat Paşa'yı geri çağırmak zorunluluğunu hissetti ve onu önce Suriye'de, iki yıl sonra da İzmir'de vali olarak görevlendirdi. Derken, 17 Mayıs 1881'de Mithat Paşa ve dokuz yan-

83. II. Abdülhamit (1876-1909) saltanatının son yıllarında

daşı tutuklanarak Abdülaziz'i öldürmekten yargılandılar. Sir Henry Elliot'ın "utanç verici bir maskaralık" olarak tanımladığı mahkeme 27 Haziran günü görüldü ve yargılanan on sanık da ölüm cezasına çarptırıldı. Haber Avrupa'da büyük tepkiyle karşılanınca Abdülhamit ölüm cezalarını ömür boyu hapse çevirmek zorunda kaldı. 28 Temmuz günü Mithat Paşa ve Hayrullah Efendi, Arabistan'da bir tutuklu kampına gönderildiler. Mithat Paşa 8 Mayıs 1884 günü öldü; Hayrullah Efendi onun gardiyanlardan biri tarafından boğularak öldürüldüğünü ve gelişigüzel bir yere gömüldüğünü yazar.

1889 sonbaharında, tam bir yıl önce tahta çıkmış olan Kayser II. Wilhelm, İstanbul'a resmi bir ziyaret yaptı. Abdülhamit onu ve beraberindekileri sıcak bir şekilde karşılayarak Yıldız Sarayında bu ziyaret için yaptırdığı Merasim Köşkünde ağırladı. Bu ziyaret, Almanya'nın Asyalı Türkiye'ye sızma planlarının ilk adımıydı; amaç Berlin'den Bağdat'a bir demiryolu döşemektir. Abdülhamit, Kayser'in başarılı geçen ziyaretinden memnun, ancak Almanlara karşı temkinliydi ve dokuz yıl sonra Wilhelm'in ikinci ziyaretinde de bu tutumunu sürdürdü. Uzun yıllar Abdülhamit'in hizmetinde bulunan Polonya-Fransız soy-lusu Kont Ostrorog, "Sultan'ın Kayser'in anlattıklarına hayran olduğunu ama körü körüne inanmadığını, her ne kadar etkilendiyse de ikna olmadığını" yazar.

Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin durumu, Abdülhamit'in saltanatının başından beri, büyük devletlerle Osmanlı arasında bir tartışma konusuydu. Rusya'nın teşvikiyle Ermeni milliyetçiliğinin yükselişi bu sorunu körüklüyordu. Devrimci Ermeni komiteleri olan Hınçakların ve Taşnakların terör eylemleri, adını Abdülhamit'ten alan Hamidiye ordusundaki Kürt askerlerin kanlı misillemeleriyle sonuçlandı.

26 Ağustos 1896 Çarşamba günü, bir grup Hınçak militanı Galata'daki Osmanlı Bankasını basarak iki çalışa-

nı öldürdü, yüz elli memur ve müşteriye de rehin alarak binayı havaya uçurma tehdidi savurdu. Ardından cuma günü Ayasofya'ya namaza giden Abdülhamit'e bomba atıldı. Sultan bu saldırıdan yara almadan kurtulduysa da çok sayıda adamı öldü. Bu olayı takip eden misillemelerde Ermenilerden de pek çok ölen oldu. Osmanlı Bankasını basan Hınçaklarsa pazarlıklar sonucu sağ salim kentten ayrılmışlar, tüm dünyada dikkatleri Ermeni özgürlüğü konusuna çekmişlerdi.

Ermenilerin ölmesi Batı Avrupa'da büyük tepkiyle karşılandı, Gladstone Abdülhamit'e "Büyük Katil" derken, Clemenceau onu "Yıldız Canavarı Kızıl Sultan" olarak lanetliyordu. Büyük devletler Sultan'a bir ültimatom göndererek "katliamın derhal sona ermesini, aksi takdirde hanedanın ve tahtın tehlikeye gireceğini" bildirdiler. Abdülhamit bu uyarıyı dikkate aldı ve 28 Ağustos Cuma günü verilen bir emirle katliam durduruldu.

1901 yılında Abdülhamit, saltanatının ve halifeliğinin gümüş yılını kutladı. Bu olayın şerefine Şam'dan Mekke ve Medine'ye demiryolu döşeneceğini ilan etti, böylelikle Müslümanlar Hicaz'a ve hacca daha rahat gidebileceklerdi. Hicaz Demiryolu olarak bilinen bu projeye yalnızca Müslümanların katılmasına izin verildi ve Abdülhamit bu projeye 50.000 sterlin bağışladı.

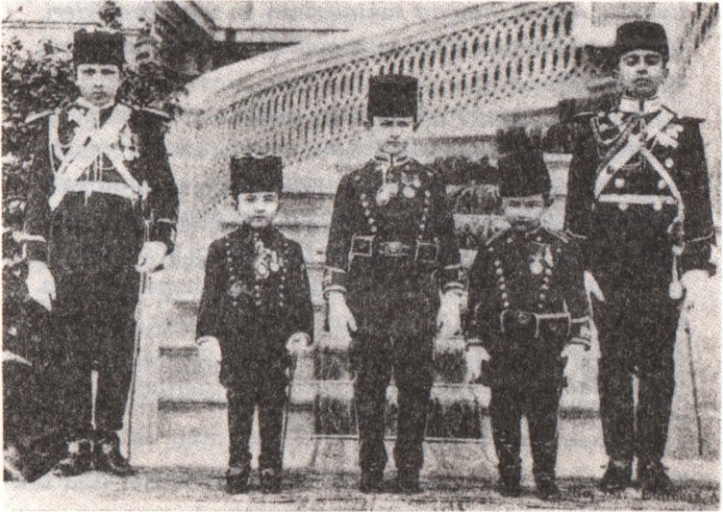
Abdülhamit'in saltanat sürdüğü bu yirmi beş yıl boyunca ağabeyi V. Murat ailesiyle birlikte Çırağan Sarayında tutuklu hayatı sürdü. Murat'ın annesi Şevkefza 1889'da ölmüş, I. Selim'in yaptırdığı camideki türbede, kocası Abdülmecit'in yanında toprağa verilmişti. Murat tahta çıkmadan önce üç oğlan ve iki kız babası olmuş, oğullarından yalnızca Selahattin hayatta kalmıştı. Tahttan indirildikten sonra iki kızı daha oldu, bunlardan biri bebekken öldü, diğeri Fatma ise hayatta kaldı. Murat'ın oğlu Selahattin, kızları Hatice, Fehime, Fatma ve anneleri de Çırağan Sarayında tutukluydular. Buradaki haremın başında, Sultan'a

hiç çocuk doğurmamasına karşın birinci kadın olan Ebru bulunuyordu. Türk tarihçi Haluk Şehsuvaroğlu, Murat'la birlikte Çırağan Sarayında kalan üç gözdesinden öğrendiklerine dayanarak Ebru'dan şöyle söz eder:

V. Murat'ın baş kadını Ebru çok becerikli bir terziymiş. Son derece bilgili, kibar, terbiyeli bir kadıymış. Sultan'a hiç çocuk doğurmamasına karşın, Murat tahta çıktığında onu ikbal olarak bırakmak istememiş ve Osmanlı geleneğine tamamen aykırı olarak onu baş kadın yapmış.

Şehsuvaroğlu devrik Sultan'ın haremini anlatırken, Murat'a kara sevdıyla tutkun, aynı zamanda da yetenekli bir müzisyen olan Terzi Nevin'den söz eder:

Terzi Nevin, şehzadeliğinden beri Sultan Murat'a delicesine âşıktı. Öyle ki durumun farkında olan Abdülhamit Efendi, ağabeyine bu kadının aşkına karşılık vermesini öğütlemişti: "Allah aşkına ağabey, kadın perişan halde. Neden onu almıyorsun?"

84. Sünnet düğünü: Abdülhamit'in üç oğlu ve onlardan yaşça büyük iki oğlan çocuğu, fotoğrafı çeken bilinmiyor: 1897

Terzi Nevin, Çırağan Sarayındayken karşılıksız aşkı nedeniyle sinir krizleri geçirdi. Bu buhran dönemlerinde yıkanmayı, taranmayı reddediyor, adını bile unutuyordu. Bu durum bir süre devam etti ama Murat şehzadeyken de sultanken de ona sevillecek ya da arzulanacak bir kadın gözüyle bakmadı.

Terzi Nevin, Çırağan Sarayının neşe kaynağıydı. Kendi kurduğu oyuncu grubuyla tiyatro oyunları sahneliyordu. Kızların bazıları erkek kılığına girerek V. Murat'ın huzurunda oynuyorlardı. Ayrıca haremde bir orkestra kurmuştu. Hem müzisyenleri yetiştiriyor, hem konserler düzenliyor, hem de şehzadelere ve sultanlara Farsça ve Arapça dersleri veriyordu. Kendi bestesi olan çok sayıda vals ve polka vardı. Konser akşamlarında Terzi Nevin piyanonun başına oturur, Sultan'ın huzuruna çıkmaktan duyduğu derin heyecanla çalmaya başlardı. O çalarken iki kız omuzlarından tutardı. Piyano çalarken adeta kendinden geçer, en zor eserleri ustalıkla icra ederdi.

Sultan tahttan indirilip Çırağan Sarayına kapatılınca çocuklarının eğitimi ve bakımı bu kadınlara bırakıldı. Bazıları Arapça ve Farsça, bazılarıysa Fransızca biliyordu. Ancak Çırağan sakinlerinin en ünlü özellikleri, piyano ve Doğu'ya özgü müzik aletlerini çalmadaki ustalıklarıydı.

V. Murat, Çırağan Sarayında günlerini okuyarak ve müzik dinleyerek geçirdi. Kendisi de son derece yetenekli bir piyanistti. Çocuklarının yetiştirilişi ve eğitimiyle yakından ilgileniyordu... Çocuklar da piyano çalmayı biliyorlardı. Kimi zaman küçük kızı tiyatro gösterilerinde rol alıyor, diğer kızlarından biri de piyanonun başına geçiyordu... Çırağan'daki herkes okuma yazma bilir, müzikle iç içe yaşırdı. Aynı zamanda kendi gereksinimlerini karşılama zorunluluğu, bu kızların el işlerinde de son derece ustalaşmalarını sağlamıştı...

Abdülhamit, baş musahibi Kızlarağası Cevher Ağa aracılığıyla ağabeyi Murat'ı sıkı gözlem altında tutuyor, onun hakkında sürekli bilgi topluyordu. Şehsuvaroğlu, durumdan

haberdar olan Murat'ın bu konuda kardeşiyle alay ettiğini yazar:

Başmusahip düzenli olarak gelir, bir isteği olup olmadığını sorardı, ama Çırağan'da kapalı geçirdiği onca yıl boyunca V. Murat kardeşinden hiçbir şey istemedi. Bir keresinde, "Kardeşimden öyle bir şey isteyeyim ki delirdiğimi düşünüp sevinisin!" diyerek, ondan kendisine ka-feste bir kuş göndermesini istedi.

Sanılanın aksine tahttan indirildikten sonra Murat'ın akıl sağlığı bir hayli düzelmiş, sultan olmanın getirdiği ağır sorumluluktan kurtulunca alkol almayı azaltmıştı; yine de yemeklerde su yerine bira ya da şarap içiyordu. Çırağan'daki ilkel yaşam koşulları sayesinde pek çok beceri kazanmıştı, hatta burada bir diş doktoru bulunmadığından, kötü durumda olan dişlerini kendisi çekmeyi öğrenmiş, bu durum onun için bir gurur kaynağı olmuştu. Şehsuvaroğlu, sorumluluklarından sıyrılmanın Sultan'a kültürel olaylarla ilgilenecek özgürlüğü sağladığını belirtir:

Çok zengin bir kütüphanesi vardı; zamanının çoğunu okuyarak, yazarak, piyano çalarak ve beraberindekilerle eski günleri yâd ederek geçiriyordu. Osmanlı Hanedanlığında Batı müziğini en iyi bilenlerden biriydi, şehzadelik ve veliahtlık günlerinde pek çok eser bestelemişti. Bunların arasında en ünlüsü "Silistre Marşı"dır. Çırağan'da da bazı besteler yapmış, 1882'de ikinci torunu Celile için bir polka yazmıştır.

V. Murat sık sık babasından, amcasından ve Avrupa gezisinden söz ederdi. Çocuklarına uzun uzun Fransa'ya ve İngiltere'yi, buralardaki mutlu özgürlük anılarını anlatırdı. "Bir gün yine özgür olacağız," derdi, "ve ben gemiyle sizi o ülkelere götüreceğim."

Ne var ki Murat o günleri göremeden, 29 Ağustos 1904'te şeker hastalığından öldü. Öldüğünde Çırağan'daki yirmi sekizinci yılının dolmasına iki gün kalmıştı. Son arzusu üzerine oğlu Selahattin kendisine Kuran okurken hayata gözlerini yumdu. Murat ertesi gün Yeni Cami'deki türbede, burada son uykusuna yatan altıncı sultan olarak toprağa verildi.

Ecel, Murat'ı Çırağan'daki hapis hayatından kurtarmıştı; Batı'nın "Kızıl Sultan"ı, Murat'ın kardeşi Abdülhamit ise kendi eliyle bir hücreye dönüştürdüğü Yıldız Sarayında saltanatının son yıllarını yaşıyordu.

OSMANLI HANEDANLIĞI'NIN ÇÖKÜŞÜ

21 Temmuz 1905'te Abdülhamit'e karşı bir suikast daha düzenlendi. Sultan cuma namazına giderken Hamidiye Camisinin önündeki meydana bırakılan dinamit yüklü bir araba havaya uçuruldu ve on yedi kişi hayatını kaybetti. Patlama sırasında Abdülhamit camide olduğu için bu eylemden de yara almadan kurtuldu.

Polis bu eylemin arkasında Ermeni teröristlerin olduğunu düşünüyordu ancak tutuklanan Ermenilerin işken-ce altında verdikleri ifadeler bile suikastın sorumlularına ilişkin elle tutulur bir bilgi sağlamadı. Öldürülme korkusu had safhaya ulaşan Sultan, çevresindeki herkesten, hatta kendi ordusundan ve saray halkından bile şüphelenmeye başladı. Bunun sonucunda aşırı baskıcı bir yönetim uygulamaya girişti. Kitaplar, gazeteler, oyunlar sansürleniyor; liberal düşüncelere sahip olduğundan kuşku duyulan herkes ya hapse atılıyor ya da sürgüne gönderiliyordu.

Abdülhamit'in diktatörlüğüne ilk karşı çıkanlar Jön Türklerdi. Kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti, zamanla muhalefet hareketinin öncüsü konumuna geldi. Cemiyetin Şubat 1902'de ve Aralık 1907'de Paris'te yaptığı kongreler sonucunda, gerekirse şiddete başvurularak Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve demokratik bir düzen kurulmasına karar verildi. Cemiyet, 23 Temmuz 1908'de Abdülhamit'e bir telgraf göndererek yirmi dört

saat içinde anayasa yeniden yürürlüğe konmadığı takdirde Makedonya'daki ordunun İstanbul'a yürüyeceğini bildirdi. Abdülhamit haberi aldığının ertesi günü anayasayı yürürlüğe koydu ve süresiz kapattığı meclisin yeniden açılacağını ilan etti. Böylece ikinci meşrutiyet dönemi başlamış oluyordu.

1908 sonbaharında yeni Osmanlı meclisi üyeleri için seçim yapıldı ve 288 koltuktan 287'sini İttihat ve Terakki Cemiyeti kazandı. 17 Aralık 1908 günü meclis Adliye Sarayında toplandı. H. G. Dwight, Abdülhamit'in burada yaptığı konuşmayı "son derece dokunaklı bir sahne" olarak tanımlar:

Sultan bir eli kılıcında dikiliyor, dikkatle ülkesinin geniş topraklarını ve buralarda yaşayan ırkları temsil edenlerin yüzlerine bakıyordu; koyu renk askeri üniformasının içindeki bedeni yılların ve üzüntülerin etkisiyle hafifçe kamburlaşmış, ancak saçları umulduğu gibi ağarmamıştı, bakışları keskin, burnu kartal gagası gibi kıvrıktı, sakalı oldukça gürdü. Saniyeler uzayıp dakikalara dönuştükçe ortama hâkim olan sessizlik ve gerginlik artıyordu. O sırada arkamdan biri, "Kafeste bir kurt!" diye fısıldadı.

Bir süre sonra köktendinciler meşrutiyete karşı çıkarak şeriat düzenine dönölmesini talep ettiler. 1909 yılı 12 Nisanı 13 Nisana bağlayan gece, Birinci Ordu'nun askerleri medrese öğrencileriyle birleşerek meclisi bastılar. İki meclis üyesi öldürölürken diğler üyeler dehşet içinde kaçarak canlarını kurtarabildi. Hâlâ İstanbul'da bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri de kaçınca hükümetin kontrolü yeniden Abdülhamit'in eline geçmiş oldu.

Abdülhamit'e karşı ikinci ayaklanma Selanik'teki Üçüncü Ordu'nun komutanı Mahmut Şevket Paşa önderliğinde başladı. Şevket Paşa askerlerini demiryoluyla Çatalca'ya getirerek İstanbul'u kuşatma altına aldı. 22

Nisan günü dağılan meclisin üyeleri eski Sadrazam Sait Paşa başkanlığında gizlice Ayastefanos'da toplanarak oy-birliğiyle Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve yerine kardeşi Mehmet Reşat'ın geçirilmesine karar verdiler. Ancak ordu başkenti tamamen kontrol altına alıncaya değin bu karar gizli tutulacaktı.

24 Nisan sabahı Mahmut Şevket Paşa ordusuyla İstanbul'a girdi ve gün sona ermeden kentin denetimini ele geçirdi. Sultan'ın Yıldız Sarayındaki askerleri başlangıçta direnmeye yeltendilerse de karşılarında Makedonyalı askerleri görünce geri çekilerek sarayı terk etmeye başladılar. Tamamıyla savunmasız kalan sarayın elektriği de kesilince saray halkı, özellikle de haremdeki kadınlar dehşete kapıldılar. Francis McCullagh, bu panik halini şöyle anlatır:

Yüzlerce talihsiz kadın, sarayın ırz düşmanı askerlerce basılmasının an meselesi olduğuna inanıyorlardı. Kimileri baygınlık, kimileriye isteri krizleri geçiriyordu, o gece öyle bir an geldi ki bütün kadınlar dehşet içinde çığlıklar atmaya başladılar ve saray bir tımarhaneye döndü. Cumartesi gecesine ise sarayı kuşatan silahlı on bin Makedonyalı asker, burada bir ölüm sessizliğinin hâkim olduğunu gördüler, yalnızca arada sırada haremdeki bir kadının korku dolu çıığı duyuluyordu. Bu çığlıklar Sultan'ın bulunduğu yerden de duyuluyor olmalıydı ancak hiçbir işaret gelmiyor, saray tuhaf bir sessizlik içinde yenilgiyi kabulleniyordu.

Abdülhamit, Mahmut Şevket Paşa'ya haber göndererek Yıldız'daki devlet adamlarının teslim olacaklarını bildirdi ve o sırada on beş yaşında olan oğlu Abdürrahim'le birlikte Küçük Mabeyn'e çekildi. Pazartesi sabahı Makedonyalı askerler saraya girdiler, iki kâtip ve dört hizmetli dışındaki bütün erkekleri saraydan çıkardılarsa da Sultan'a ilişmediler. McCullagh, bu sahneyi şöyle anlatır:

Kadınlar dışında herkesin derhal haremi terk etmesi istendi ve hemen herkes bu emre uydu. Haremağaları tereddüt ettilerse de haremdeki genç kadınlar tarafından dışarı çıkarıldılar... Ertesi gün öğle vaktinde Beyoğlu'nda neredeyse bir kilometre uzunluğunda bir alaya rastladım, bunlar saraydan atılan hizmetçiler, kapıcılar, sığıntılar, casuslar, aşçılar, hadımağalar, köleler ve silahsız memurlardı; çevrelerinde tüfekli, keskin bakışlı Makedonyalı askerler vardı.

Ertesi gün, yani 27 Nisan 1909 Salı günü Şeyhülislam, Abdülhamit'in artık saltanata layık olmadığını bildiren bir fetva çıkardı. Esat Paşa önderliğinde bir grup milletvekili fetvayı Abdülhamit'e vermeye giderken, bir başka grup da Mehmet Reşat'a tahta çıkacağını haber vermek üzere yola koyuldu.

Esat Paşa ve beraberindekiler Yıldız'a vardıklarında Çitli Köşke buyur edildiler ve burada saray kâtibi Cevat Bey tarafından karşılandılar. Cevat Bey ziyaretlerinin nedenini sorduğunda, millet meclisinden Abdülhamit'e bir haber getirdiklerini söylediler. Bunun üzerine Cevat Bey, Sultan'ın silahlı olduğunu ve çok iyi bir nişancı olduğunu belirterek onları uyardı. Delegeler yine de Sultan'la görüşmekte ısrar edince, Cevat Bey onları Abdülhamit'le oğlu Abdürrahim'in beklemekte oldukları Küçük Mabeyn'e götürdü. Sultan onları ayakta karşılayarak neden geldiklerini sordu, Esat Paşa da tahttan indirilmesini buyuran fetvayı göstererek Sultan'ın can güvenliğinden endişe etmemesini söyledi. Bunun üzerine Abdülhamit, yıllardır ağabeyinin tutulduğu Çırağan Sarayında yaşamasına izin verilmesini istedi. Esat Paşa bu isteği millet meclisine iletceğini ve kabul edeceklerini umduğunu söyledi.

Esat Paşa ve beraberindekiler saraydan ayrılırken Şehzade Abdürrahim'in hıçkırıklarla ağladığını duydular, Abdülhamit ise sessizliğe gömülmüştü. Otuz iki yıldan uzun bir zaman tahtta oturmuş, saltanatının ilk birkaç

ayı dışında tam anlamıyla bir despot olarak hüküm sürmüş bu adam, şimdi onca yıl ağabeyini hapsedtiği virane sarayda yaşamasına izin verilmesi için yalvaran zavallı bir ihtiyardı.

Meclis, Abdülhamit'in Selanik'e sürülmesi gerektiğine karar verdi. Kararı bildirmek için Hüsnü Paşa o gün akşam saat 9'da Yıldız Sarayına geldi. Hüsnü Paşa'nın daha sonra meclise verdiği rapor, Abdülhamit'in bu haber karşısında duyduğu şaşkınlığı ve üzüntüyü açıkça ortaya koyar:

Sultanı ikna etmek için çok çaba sarf ettim, ancak sonunda fenalık geçirerek bayıldı. Kadınları koşup su getirdiler ve başında acı gözyaşları döktüler. Sonunda oğullarının, kızlarının ve haremindeki kadınların ısrarlarıyla kararı kabullendi ve arabaların hazırlanmasını emretti.

Aynı akşam geç saatlerde Abdülhamit ve maiyeti arabalarla Yıldız Sarayından ayrılarak Sirkeci Garına geldiler. Burada yirmi yıl önce Doğu Demiryolu Şirketinin Abdülhamit'e armağan ettiği vagona binerek Selanik'e doğru yola koyuldular. Sultan'ın beraberinde iki oğlu, iki kızı, üç eşi, dört cariyesi, dört haremağası, on dört hizmetçisi, Ankarakedileri ve devasa Saint Bernard

85. V. Mehmet Reşat (1909-1918)

cinsi köpeği vardı. Yirmi saatlik bir yolculuğun sonunda Selanik'e vardılar ve deniz kıyısındaki büyük ve rahat bir konak olan Alatini Köşküne yerleştiler. Abdülhamit, beğenmiş görüldüğü bu köşkte sürgün hayatına başladı.

Aslında Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden çok daha önce, yeni rejim eskisinin kökünü kazımaya başlamıştı. Makedonyalı ordu altı binden fazla zanlıyı tutuklamış, bir önceki hükümetin devrilmesinden ve halka karşı başka suçlardan sorumlu tuttuğu bu kişileri askeri mahkemelerde yargılamıştı. İdam edilenlerin arasında Galata'da bir elektrik direğine asılan Kızlarağası Cevher Ağa da vardı. Cevher'in malvarlığına el kondu, Boğaz'daki villasında ise efendisinin ölümünü üzüntüyle karşılayan Mısırlı güzel bir köle kız bulundu.

Abdülhamit sürgüne gönderilince, geride kalan harem üyeleri de Yıldız Sarayından tahliye edildiler. McCullagh bu sahneyi şöyle anlatır:

O günlerde Yıldız Sarayından kovulup yollara düşen alayların arasında bir tanesi vardı ki, hepsinden daha acıklıydı: devrilen Sultan'ın Yıldız Sarayındaki hareminden Topkapı Sarayına giden kadınların alayı. Yaşları on beşten elliye uzanan bu talihsiz kadınların sayıları öyle çoktu ki, hizmetçileriyle birlikte otuz bir arabayı doldurmuşlardı. Bazıları ilk sultanların yaşadığı Eski Saray'a gönderildilerse de, buranın yaşanamayacak durumda olduğu anlaşılnca Yıldız'a geri getirildiler.

Yeni hükümet, haremdeki kadınların çoğunluğunun geldiği Çerkez köylerindeki ailelerle temas kurarak Abdülhamit'in maiyetindeki kadınların azat edildiğini, buradaki akrabalarını gelip alabileceklerini duyurdular. Yaşça büyük kadınların bazılarını kimse sahip çıkmayınca hükümet "onlarla evlenmek isteyenler çıkana değin" gereksinimlerinin devlet tarafından karşılanacağını ilan etti.

Mayıs ayı başında Meclis, Abdülhamit'in malvarlığının kaydının tutulması için Yıldız Sarayına bir komisyon gönderdi. McCullagh, bu işlem esnasında sarayda yaşanan tuhaf bir olayı anlatır:

Milletvekilleri dualarını ederek sarayı arama işine giriştiklerinde bitişikteki boş bir odadan boğuk sesler geldiğini duyarak hayrete düştüler çünkü bu odayı az önce kendileri kapatıp mühürlemişlerdi. Hele duydukları seslerin şu sözcükler olduğunu fark edince hayretleri dehşete dönüştü: "Padişahım çok yaşa!" Neyse ki bu nidalar korktukları gibi gericilerden ya da hayaletlerden değil, kafeslerde tutulan ve vaktiyle bu sözlerin öğretildiği yüzlerce aç papağandan geliyordu.

Bu arada Abdülhamit'in hayatta kalan kardeşlerinden büyük olanı, Mehmet V. Reşat olarak tahta çıkmıştı. Yeni Sultan altmış dört yaşındaydı ve kırk sekiz yıl Dolmabahçe Sarayındaki veliaht dairesinde lüks de olsa bir Kafes hayatı yaşamıştı. Tahta çıktıktan sonra da Dolmabahçe'deki sultan dairesine yerleşti, böylelikle Dolmabahçe Sarayı bir kez daha saltanat makamı oldu.

Yeni Sultan tahta çıktığı gün, önce Harbiye Nazırına, ardından hükümete giderek devletin önde gelenlerinin tebriklerini kabul etti. Ardından Topkapı Sarayındaki Hırka-i Saadet dairesine giderek hırka-i şerifi öptü. 30 Nisan Cuma günü ise Ayasofya'da namaz kıldı. O sırada İngiliz Büyükelçiliğinde genç bir diplomat olan ve bu ziyaretlerde hazır bulunan Sir Andrew Ryan, anılarında yeni Sultan'dan şöyle söz eder:

Bu sefer tahtın görünürdeki vârisi olan ve Jön Türklerin de saltanata uygun gördüğü, devrik Sultan'ın küçük kardeşi Mehmet Reşat'ın tahta çıkmasına hiçbir engel yoktu. Yeni Sultan yaşlıca bir adamdı ve ömrünün çoğunu yaldızlı bir Kafes'te geçirmişti; iyi niyetli fakat siyasi deneyimden yoksundu ve kendini geliştirmeye istekli de görünmüyordu. Zekâ seviyesi öyle düşüktü ki, insanda çoktan bunamış olduğu izlenimini uyandırıyor, ancak tanık olduğum bir olayda hiç de görüldüğü kadar aptal olmadığını anladım.

Kılıç kuşanma töreni gecikmeli olarak 10 Mayıs Pazar-tesi günü yapıldı. Mehmet Reşat çok şişman olduğu için Şeyhülislam, kollarını Sultan'ın devasa göbeği etrafın-dan dolaştırıp kılıcı takmaya çalışırken az kalsın Osman Gazi'nin kılıcı yere düşüyordu, neyse ki Mekke şerifi Ali Haydar erken davranarak kılıcı havada yakaladı ve fela-ket alameti sayılacak bir kazanın önüne geçilmiş oldu.

Mehmet Reşat'ın tahta çıkmadan önce bilinen üç eşi vardı: Kâmures, Dürradem ve Mihrengis. 25 Ağustos 1872'de Kâmures'ten Mehmet Ziyaettin adı verilen bir oğlu; 23 Haziran 1878'de adı bilinmeyen bir cariyesinden Mahmut Necmettin adı verilen ikinci oğlu; 1887'de yine adı bilinmeyen bir cariyesinden Refia adı verilen bir kızı ve son olarak 2 Mart 1888'de Mihrengis'ten Ömer Hilmi adı verilen üçüncü oğlu doğdu.

Sultan'ın annesi Gülcemal 1851'de ölmüş olduğu için, saltanatı boyunca valide sultanlık unvanı sahipsiz kaldı. Kardeşi Mehmet Vahdettin ise Abdülaziz'in oğulları Yu-suf İzzeddin ve Abdülmecit'le birlikte Dolmabahçe Sara-yındaki rahat dairesinde yaşamayı sürdürdü.

Çelik Gülersoy bir yazısında, V. Mehmet'i şöyle tanımlar: "hoş tabiatlı, cana yakın, uyumlu ancak hafiften bunamış bir ihtiyardı... Son derece savurgandı ve mücevher-lerle içli dışlı olmaktan aldığı zevki başka hiç bir şeyden almazdı, dinine olduğu kadar brendi ve liköre de düşkün-dü." Gülersoy, Sultan'ın Boğaz'ın bir yamacındaki İhlamur Kasrına gittiği günlerin akşamında, saraya döndüğü zaman, kadın efendiye bir çift gül vererek, başkâtibine, "Bugün ne güzel vakit geçirdik, değil mi?" dediğini söyler.

Reşat tahta geçtikten üç ay sonra gönülsüzce de olsa, artık Adliye Sarayına sığamayan meclise Çırağan Sarayını vermeyi kabul etti. Çırağan Sarayı, bazı değişiklikler yapıldıktan sonra 2 Kasım 1909 günü Sultan'ın da katıldığı bir törenle Osmanlı meclisinin yeni binası olarak hizmete açıldı. Ne var ki 6 Ocak 1910'da çıkan bir yangında

bina harap olunca meclis Fındıklı'daki, günümüzde Güzel Sanatlar Okulu olan binaya taşınmak zorunda kaldı. Kömürleşmiş bir kabuğa dönen Çırağan Sarayı ise yıkılmaya terk edildi.

Yeni hükümet Sultan'ın yetkilerini büyük ölçüde kısıtladığı için, Reşat'ın saltanatı törenlerden ibaret kaldı. Yeni rejimde güç sahibi olan iki kesim vardı; bunlardan biri meclisi elinde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğeryse Mahmut Şevket Paşa komutasındaki orduydu. Sultan yalnızca sadrazamı ve şeyhülislamı atama yetkisine sahipti. Hükümet Sultan'ın gelirini de bir hayli azalttığı için Reşat, geçmişteki sultanlara oranla çok daha az sayıda hizmetliyle yetiniyor, sarayların bakımı ve onarımı çok düşük bir bütçeyle hallediliyordu. Bu nedenle yangında viraneye dönen Çırağan Sarayı onarılmadı, Dolmabahçe ve diğer saraylarsa bakımsızlıktan köhneleşmeye başladılar.

Bu arada Abdülhamit, Selanik'teki Alatini Köşkünde halinden memnun bir yaşam sürüyordu. McCullagh, devrik Sultan'ın ruh halindeki bu değişimi şöyle anlatır:

... insanlar Sultan'ın yeni durumuna bu kadar kolay uyum sağlamasına, o eski sinirli halinden eser kalmayışına, çevresine büyük ilgi göstermesine, her gün hevesle hadımağasından dünyada olup bitenlere ilişkin haberler almasına ve kendisinden sorumlu olan görevlilere bu denli kibar ve cana yakın davranmasına hayret ediyorlardı... Yıllardan sonra ilk kez dış dünyayla ilgilenmeye, örneğin çiçeklerin isimlerini öğrenmeye başlamıştı. Bahçede gezintilere çıkıyor, boyuna sigara içiyordu. Güneşli bir pazar sabahı bahçesiyle uğraşan sıradan bir çiftçi gibi üzerinde bir gömlekle taş basamaklarda, ağaç kütüklerinde oturuyor, sigarasını tütürüyordu.

Ne var ki birkaç ay sonra devrik Sultan'ın ruh sağlığı yine bozulmaya başladı:

Son birkaç haftadır eski Sultan sürekli bir melankoli halinde... Yüzü hep asık, hiç konuşmuyor ve ciddi buhranlar geçiriyor. Üstüne üstlük dertlerine bir de uykusuzluk belası eklendi, geceler boyu odasında pencerenin önünde, gözleri İstanbul'dan yana dikili, öylece oturuyor.

Öte yandan siyasi alanda çok hızlı gelişmeler yaşanmış, Osmanlı İmparatorluğu 1911'de İtalya'yla savaşa girmiş, bunu 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları izlemişti. Hükümet, baskılar nedeniyle, Abdülhamit'i İstanbul'a geri getirmek zorunda kalınca, eski Sultan'ın Beylerbeyi Sarayına kapatılmasına karar verildi. Abdülhamit, kendi isteğiyle sarayın Boğaz'ı ve öbür yakadaki çok sevdiği Yıldız Sarayını görmeyen kanadında bir daireye taşındı.

Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı hükûmetine hâkim durumdaydı. Talat, Cemal ve Enver beylerin yönetimindeki Türkiye, 1914 sonbaharında Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşına girdi. Bu, Osmanlı İmparatorluğu için yıkıcı bir karardı ve dört yıl sonra Almanya'yla ve diğer İttifak devletleriyle birlikte yenilgiye uğradı.

Abdülhamit ise Beylerbeyi Sarayında günden güne eriyordu. 1917 yılında kadınlarından biri dışında hepsi azatlarını istediler ve hareminden ayrıldılar. Devrik Sultan'ın yanında kalan tek kadını Müşfika Sultan'dı ve Abdülhamit 10 Şubat 1918'de son nefesini onun kollarında verdi. Ertesi gün dedesi II. Mahmut'un türbesinde toprağa verildi. Müşfika, ölen eşi için şöyle demiştir: "Efendilerin en iyisi ve anlayışlısıydı ama başta kendisi olmak üzere, kimseyi sevmeydi."

Aynı zamanlarda Sultan Mehmet V. Reşat da kendi sonuna yaklaşmaktaydı. Ömrünün son haftalarında cuma namazı dışında Dolmabahçe Sarayından hiç çıkmıyor, kendi kendine, "Artık benim için yaşamanın bir anlamı kalmadı," diye mırıldanıp duruyordu. Mehmet Reşat'a

göre Büyük Savaş'ın bir sultan olarak kendisi üzerinde iki etkisi olmuştu: sarayda o zamana dek fazlasıyla bulunan iki şeyin, duaların ve yiyeceğin kesilmesi. Sultan'ın cuma namazı dışında Dolmabahçe Sarayından tek çıkışı, Hazreti Muhammed'in kutsal emanetlerini ziyaret ediydi. Topkapı Sarayına son gidişinde dua etmek için tek başına Hırka-i Saadet dairesine girdi. Ancak içeride o kadar uzun süre kaldı ki, telaşlanan adamları daireye daldılar ve Sultan'ı, hırka-i şerifin bulunduğu altın mahfazanın üzerine uzanmış uyurken buldular. Hemen onu uyandırarak Dolmabahçe Sarayına götürdüler ve Sultan 1918 yılı yaz başına dek burada kaldı. Daha sonra âdeti olduğu üzere, yazı geçirmek için Yıldız Sarayındaki hareme taşındı. 3 Temmuz 1918 günü, yetmiş üçüncü yaş gününden sekiz ay sonra kalp yetmezliği nedeniyle burada öldü ve Osmanlı Hanedanlığının kendi ülkesinde toprağa verilen son sultanı olarak Eyüp'teki bir türbede son uykusuna yattı.

Mehmet Reşat'ın ardından tahta geçen kardeşi Mehmet VI. Vahdettin, Abdülmecit'in hayatta kalan son oğluydu. Eyüp'teki kılıç kuşanma töreni 23 Temmuz gününe ertelendi. Vahdettin hem sultan, hem halife olmak istediği için, törende Şeyhülislam'ın yanı sıra Senusi şeyhi Seyyid Ahmet ve Mekke şerifi Ali Haydar da vardı.

Vahdettin tahta çıktığında elli yedi yaşındaydı ve neredeyse doğduğundan beri Kafes'te yaşıyordu. Annesi Gülüstü o daha üç aylıkken öldüğü için bakımını önce babasının haremindeki kadınlardan biri, ardından yine Abdülmecit'in eşlerinden biri olan Şayeste üstlenmişti. Vahdettin, amcası Abdülaziz'in saltanatının son yıllarında Kafes'e kapatılmış, ağabeyleri V. Murat, II. Abdülhamit ve Mehmet V. Reşat'ın saltanatları boyunca da burada kalmıştı. Haremden geçen çocukluğunu da sayarsak son Osmanlı sultanı olan Vahdettin, Kafes'te tam elli yedi yılını doldurmuş oluyordu ki, bu Osmanlı tarihinde bir rekordu.

Vahdettin tahta çıkmadan önce dört kez evlenmiş, ikinci ve üçüncü evlilikleri çocuksuz olarak, boşanmayla sonuçlanmıştı. 1885'te evlendiği ilk eşi Emine Nazikeda'dan 1888'de Fenire adlı bir kızı oldu ancak henüz bebekken öldü, ardından 1892'de Fatma Ulviye ve 1894'te Rukiye Sabiha doğdular. 1911'de evlendiği dördüncü eşi Müveddet'ten de 10 Eylül 1912'de Ertuğrul adında bir oğlu oldu.

İngiliz diplomat Andrew Ryan, 1918 yazında evine yazdığı bir mektupta yeni Sultan'dan şöyle söz eder: "Sultan en az ataları kadar iyi bir Türk ve pek çok yönüyle kendinden önce tahta geçen üç ağabeyinden daha iyi... Abdülhamit'ten daha dürüst, Mehmet Reşat'tan kat kat daha zeki."

Vahdettin sultan olduğunda, Osmanlı İmparatorluğu son demlerini yaşıyordu. Durumun farkında olan yeni Sultan, tahta çıkış töreninde Şeyhülislam'a şöyle demişti: "Ne yapacağımı bilemiyorum. Benim için dua edin." Ancak anlaşılan Vahdettin imparatorluktan çok, kendisi için kaygılanıyordu. Bu durum Ali Haydar Mithat'ın anılarında yer alan, Vahdettin'in, Şehzade Sabahattin'in annesi Seniha Sultan'ın sorduğu bir soruya verdiği yanıtta da açıkça görülmektedir: "Siz hiç merak etmeyin. Bu ülkeye ne olacağı umurumda değil. Beni asıl ilgilendiren benim ve hanedanlığımızın geleceği."

Irak'ta ve Suriye'de bir dizi yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusu, 1918 yılı Ekim ayında Anadolu'ya çekilerek Mustafa Kemal Paşa önderliğinde geriye kalan toprakları savunmaya hazırlanıyordu. Bu arada Mustafa Kemal, Sultan'a bir telgraf göndererek yeni bir hükümet kurulmasını ve barış girişiminde bulunulmasını istedi.

8 Ekim günü Talat Paşa sadrazamlıktan çekilerek Enver ve Cemal paşalarla birlikte bir Alman savaş gemisine binerek Türkiye'den kaçtı. 14 Ekim günü Sultan, Ahmet İzzet Paşa'yı sadrazamlığa atadı ve derhal İngiltere'yle barış antlaşması girişimleri başlatıldı.

31 Ekim günü Mondros'ta imzalanan mütarekeye göre Osmanlı ordusu kayıtsız şartsız teslim olacak, Türkiye'deki tüm stratejik noktalar İtilaf devletlerine bırakılacaktı. Düşman donanmaları 13 Kasım günü İstanbul'a vardılar ve kentin işgali için asker indirmeye başladılar. Bir grup Türk parlamenter, Vahdettin'i ziyaret edip üzüntülerini dile getirdiklerinde Sultan, eliyle Boğaz'da demirlemiş düşman gemilerini göstererek, karamsar bir sesle şöyle dedi: "Pencereden bile bakamaz oldum. Onları görmekten nefret ediyorum."

İstanbul, İtilaf devletlerince yüksek komiser atanan İngiliz Amiral Calthorpe komutasında resmen işgal edilmişti. Türkiye'nin tek umudunun düşmanla, özellikle de İngilizlerle işbirliğine gitmek olduğunu düşünen Vahdettin, ha bire değişen sadrazamlarıyla birlikte Amiral Calthorpe'la masaya oturdu ve çöken İmparatorluktan geriye kalan toprakların pazarlığına başladılar. Vahdettin 21 Aralık 1918'de meclisi dağıttı ve 1919 yılı Mart ayı başında damadı Ferit Paşa'yı sadrazamlığa atadı. Bu atamayı tepkiyle karşılayanlara verdiği yanıt ilginçtir: "Ferit Paşa'yı mevki-i sadarete getirmek kararını verdim ve öyle yapacağım. ... Ben Rum patriğini, Ermeni patriğini ve hahambaşını da istersem getiririm."

1919 yılı Ocak ayında başlayan Paris Barış Konferansında İtilaf devletleri, Osmanlı İmparatorluğundan geriye kalan toprakların nasıl bölüşüleceğini görüştüler. Yunanlar İzmir'i ve sahilin ardındaki bölgeyi istiyorlardı. Yunan başbakanı Venizelos, Lloyd George ve Clemenceau'dan da destek bularak Anadolu'ya bir keşif gücü yolladı ve 14 Mayıs 1919 günü İtilaf devletlerine bağlı bir donanma İzmir'e bir Yunan tümenini indirdi. İzmir'in işgal edildiği haberini sadaret toplantısında alan Vahdet-

* *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Hüseyin Kazım Kadri (İletişim Yayınları, 1991) haz. İsmail Kara.

tin gözyaşlarına boğuldu. Ardından kuzeni Abdülmecit'e yaslanarak ayağa kalktı ve toplantı salonunu terk ederken ona dönerek şöyle dedi: "Şu halime bak, kadın gibi ağlıyorum."

Bu arada Osmanlı hükümeti, Sultan'la kabinesini, birer kukla gibi kullanan İtilaf devletlerinin yüksek komiseri himayesinde varlığını sürdürüyordu. Öte yandan Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ulusal direniş hareketi başlamıştı. Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşunu ilan etti. TBMM ilk toplantısını 23 Nisan günü yaptı ve Mustafa Kemal meclis başkanlığına seçildi. Sultan ise bütün bu olan bitene Mustafa Kemal ve altı yandaşının ölüm fermanını çıkararak karşılık verdi.

İtilaf devletleri, 10 Ağustos 1920'de yapılan Sevr Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun son sınırlarını çizdiler. Bu anlaşmaya göre Osmanlı toprakları İç Anadolu ve Kuzeybatı Anadolu'dan ibaretti. İstanbul Osmanlı idaresinde kalacak, ancak boğazlar uluslararası bir komisyonun denetiminde olacaktı. Başka şansı kalmayan Vahdettin anlaşma şartlarını kabul ederken TBMM bu anlaşmayı tanımadığını ve imzalayan herkesin vatan haini sayılacağını ilan etti.

1921 yılı Eylül ayı boyunca tek bir yabancı büyükelçi ya da görevli Sultan'a ulaşamadı. Şerif Ali Haydar anılarında bu durumun nedenini şöyle açıklar: "Vahdettin kendine yeni bir eş almıştı ve ilgisinin tamamını bu kadına yönelttiğinden ziyaretçi kabul edecek zamanı kalmıyordu." O sırada altmışını geçmiş olan Vahdettin, bostancıbaşının on dokuz yaşındaki kızı Nevzad'a tutulmuştu. Nevzad genç bir denizciyle nişanlı olduğu için Sultan'la evlenmek istememiş, ancak Vahdettin, onun ve ailesinin itirazlarına karşın 1 Eylül 1921'de Nevzad'la evlenmeyi başararak onu haremine almıştı.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa komutasındaki Türk orduları Yunanları püskürtmüş, 1922 yılı Eylül ayı başlarında İzmir'i işgalden kurtarmıştı. Aynı yıl 11 Ekim günü Mudanya'da imzalanan mütarekeyle savaş resmen sona erdi.

1 Kasım 1922'de TBMM, sultanlıkla halifeliği birbirinden ayıran bir kanun çıkardı; bu kanunla saltanat kaldırılıyor, halifelikse dini bir konumdan ibaret kalıyordu. İtilaf devletlerine, İstanbul'un TBMM idaresinde olacağı, Vahdettin'in artık yalnızca halife olduğu bildirildi. Böylelikle altı yüzyıldan uzun bir zaman boyunca otuz altı sultanla hüküm süren Osmanlı Hanedanlığının saltana-

86. VI. Mehmet Vahdettin kendisini Malta'ya sürgüne götürecek olan HMS Malaya adlı İngiliz savaş gemisine binerken, 17 Kasım 1922

tı sona ermiş oluyordu. Son sultan Vahdettin ise elindeki son koz olan halifelik sıfatına sarılıyordu.

4 Kasım günü Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, kabinesiyle birlikte istifa etti ve mührünü Yıldız Sarayındaki Vahdettin'e iade etti. Tek başına kalan Vahdettin, hayatının tehlikede olduğunu düşünerek 16 Kasım'da yazdığı bir mektupla korkularını İngiliz yüksek komiseri General Harington'a açtı: "Sayın Bay: İstanbul'da hayatımın tehlikede olduğunu göz önünde bulundurarak İngiliz Hükümeti'ne sığınıyorum ve bir an önce İstanbul'dan başka bir yere alınmamı rica ediyorum."

Harington bu ricayı kabul etti ve ertesi sabah Yıldız Sarayına iki ambulans göndererek Vahdettin'le on yaşındaki oğlu Ertuğrul'u, bando şefini, altı hizmetçisini ve kızlarağasını aldırıldı. Aralarındaki anlaşmaya göre, Vahdettin'in eşleri daha sonra kızlarağasının himayesinde Vahdettin'in yanına gönderilecekti. Vahdettin ve beraberindekiler önce Dolmabahçe Sarayına gittiler, buradan bir motora binerek onları Malta'ya götürmek üzere açıkta bekleyen *Malaya* adlı İngiliz savaş gemisine vardılar.

Basında çıkan bir fotoğraf, sağ ayağını motora atmış, sol ayağı iskelede duran Vahdettin'i gösterir, arkasında fesli bir Türk beyi elinde bir buket çiçekle beklerken siyahı bir hadımağa bavulları taşımakta, bir İngiliz görevliyse selam durmaktadır. Bu sahnenin ardından motor Vahdettin'i *Malaya*'ya götürmüş, gemi hemen demir alarak Boğaz'ın sularına açılmış ve son Osmanlı sultanını bir daha dönmeyeceği sürgüne taşımıştır.

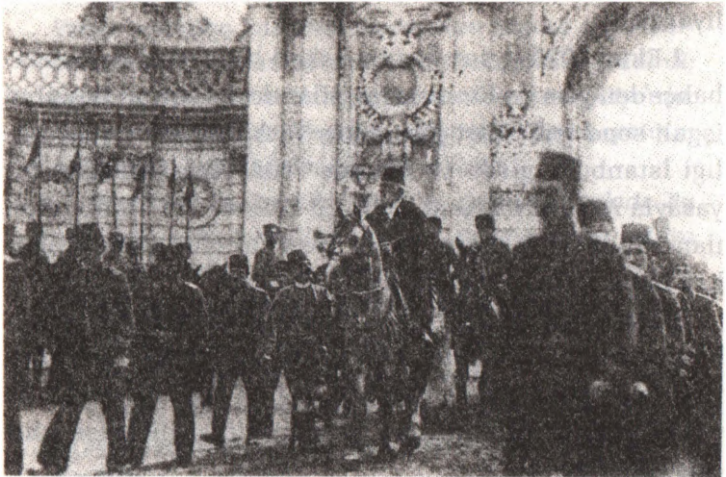
Şerif Ali Haydar, Vahdettin'in kaçtığını öğrendiğinde günlüğüne şunları yazdı: "Allah bizi bu kadar iradesiz bir sultandan korusun." Daha sonra günlüğüne düştüğü bir notta ise, "İslam dünyasının çözülüşünden büyük ölçüde saltanat ailesinin sorumlu olduğunu" belirtmiştir.

Vahdettin'in kaçışından bir gün sonra TBMM, "düşmanla işbirliği edip yabancıların korumasına girdiğini

ve bir İngiliz gemisine binerek hilafet tahtını bıraktığını" bildiren bir fetva çıkarttırarak halifeliğine resmen son verdi.

Halifelik unvanı önce Vahdettin'in kuzeni, Abdülaziz'in ilk eşi Hayramdil'den olma oğlu ve Osmanlı Hanedanlığının hayatta kalan en büyük erkek üyesi olan Veli-aht Abdülmecit Efendiye teklif edildi. Abdülmecit bu unvanı kabul edeceğini söyleyince, 19 Kasım 1922'de Mustafa Kemal Paşa'dan halifeliğe seçildiğini bildiren bir telgraf aldı. Ertesi Cuma, yani 24 Kasım 1922 günü on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından beri kullanılmayan Topkapı Sarayında yapılan bir törenle halifeliği ilan edildi. Törende hazır bulunan tek İngiliz gözlemci George Young, bu merasimi bir güldürüye benzetmiştir: "Ankara milletvekillerinden oluşan bir grup, geçkince bir gösteriş budalasına, sıradan bir parti lideri gibi, oyçokluğuyla seçildiğini bildiriyor."

Yeni halife Fatih Camisinde cuma namazına katıldı, ardından Eyüp Türbesini ziyaret etti. Burada bir dua okuyarak hemen Dolmabahçe Sarayına geçti. Osman Gazi'nin

87. Halife Abdülmecit cuma namazına giderken, 1923-1924 kışı

kılıcı Hanedanlığın ebedi saltanatını temsil ettiği için kılıç kuşanma töreni yapılmadı. Young bu konuda, "Halife'den Osman'ın kılıcı esirgendiye de, kendisine Demokles'in kılıcı verildi!" der. Abdülmecit, geleneksel halife kıyafetlerini giymek yerine, zamanın sivil kıyafetini tercih etti. Young yeni Halife'yi, "fesli, frak ceketli, göğsü yeşil kurdeleli şişmanca bir adam" olarak tanımlar.

Abdülmecit halife olduğunda elli dört yaşındaydı ve ömrünün kırk altı yılını, artık Dolmabahçe Sarayındaki lüks bir daire olan, Kafes'te geçirmişti. Kültürlü bir beyefendi, amatör bir ressam ve yetenekli bir müzisyendi; törenlerde oynadığı bir rolden ibaret olan, "İslam âleminin lideri" unvanını taşımaktan memnundu.

Abdülmecit halife olmadan önce dört kez evlenmiş, yalnızca iki çocuğu olmuştu. Oğlu Ömer Faruk 28 Şubat 1898'de ilk eşi Şehsuvar'dan, kızı Dürrüşehvar ise 12 Mart 1913'te ikinci eşi Hayrünissa'dan doğmuştu. Üçüncü ve dördüncü eşleri Mihisti ile Behrus'tan çocuğu olmadı.

Lozan Antlaşmasının 24 Temmuz 1923'te imzalanan son maddeleri, daha sonra halk oylamasıyla alınan Hatay hariç, Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü sınırlarını belirliyordu.

2 Ekim 1923'te son İngiliz askeri birliğinin de Dolmabahçe'den gemiye binmesiyle İtilaf devletlerinin İstanbul işgali sona erdi. Dört gün sonra Türk ordusunun bir birliği İstanbul'a girdi. 13 Ekimde TBMM'den çıkarılan bir yasayla Ankara başkent oldu. 29 Ekimde ise Cumhuriyet ilan edildi ve Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanı olurken İsmet Paşa'yı da başbakanlığa seçti.

3 Mart 1924'te TBMM'nin çıkardığı bir yasayla halifelik kaldırıldı, böylelikle Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki son bağ da koparılıyordu. Bu yasayla halifeliği sona eren Abdülmecit ve ailesi ise sınır dışı edildiler.

O akşam saat on birde İstanbul Valisi Haydar Bey, TBMM'nin dört temsilcisiyle birlikte meclis kararını Abdülmecit'e bildirmek üzere Dolmabahçe Sarayına geldi. Gece yarısı Sirkeci Garından hareket edecek olan Simplon Ekspres'te eski Halife ve ailesi için bir vagon ayrılmıştı. İstanbul'dan trene bindikleri takdirde halkın ayaklanacağından endişe edildiği için Abdülmecit ve ailesinin trene Çatalca'dan binmelerine karar verildi. Abdülmecit, eşleri ve çocukları şafak sökmeden saraydan ayrılacak, ailenin diğer üyeleri ise gece yarısından bir saat önce yola çıkacaklardı.

Ayrılık öncesinde yaşanan acıklı sahnelerden biri, Mekke şerifi Ali Haydar'ın kızı Musbah Sultan tarafından aktarılır. Musbah Sultan ve iki kız kardeşi, Dolmabahçe yakınlarındaki bir konakta oturan ağabeyleri Mecit'le V. Murat'ın torunu olan eşi Rukiye'ye veda etmeye gelmişlerdi. O akşam konakta Rukiye'nin teyzesi Selma ve sü-tannesi Taya da vardı:

O akşam son kez yengemin (Rukiye) resim odasında herkes bir araya geldi. Dışarıda soğuk, adeta insanı ısırان bir rüzgâr esiyordu. Kimse fazla konuşmuyordu.

Selma Hanım, Rukiye'den bir şeyler çalmasını istedi. Yenge yerinden kalkarak piyanonun başına geçti. Parmaklarını, okşarcasına cilalı kapağın üzerinde gezdirdi; odadaki herkes aklından geçenleri tahmin edebiliyordu: Bu ev, bu odalar, bu eve gelin geldiğinden beri hayatının bir parçası haline gelen tanıdık eşyalar...

Beethoven'in 'Ayışığı Sonatı'nı çalmaya başladı. Bu asil, dokunaklı melodinin kederli Adagio açılışı, odaya bir su gibi dalga dalga yayılırken suskun dinleyicilerin gözleri yaşlarla doldu. Rukiye ansızın durarak arkasını döndü, yüzü gözyaşlarıyla sıırıslıkladı.

"Daha fazla çalamayacağım," dedi.

O gece saat on birde Mecit ile Rukiye, arkadaşlarına ve ev halkına veda ederek şerifelerle birlikte arabalarına bindiler.

Bütün gözlerde yaş vardı. Araba hareket ederken Musbah, Taya'nın çaresizlik içinde feryat ettiğini duydu:

"Allahım, gözümün nurunu koru!"

Gece ayaz, rüzgâr sertti. Sirkeci'ye vardıklarında Musbah garın girişinin polis birliklerince tutulduğunu gördü. Bu, gereksiz bir önlemdi; polis de Osmanlı Hanedanlığının Türkiye'den sürülüşünü kayıtsız gözlerle izliyordu.

İki sıra polisin arasından geçerek Simplon Ekspres'in beklemekte olduğu perona çıktılar. Burası, veda etmek için toplanan akraba ve arkadaşlarla doluydu.

İşte Sirkeci Garının bu peronunda, Türk tarihinin bir bölümü dokunaklı bir sahneyle sona eriyordu.

Keskin bir düdük sesi duyuldu; son kez kucaklaştılar, son veda sözcükleri sarf edildi.

Şerifeler geri çekildiler. Arkalarında Mecit'in sadık Rum hizmetçisi Akil Efendi hıçkırıklarla sarsılıyordu. Çocuk yaştan beri hizmetinde olduğu efendisine veda ediyordu.

Üç kız kardeş trenin ağır ağır perondan ayrılıp karanlığın içinde kayboluşunu izlediler. Bir an kırmızı bir ışık parladı, sonra o da gözden silindi. Hanedanlığın son üyeleri, sürgüne doğru yola çıkmışlardı.

Sultan yengesi Rukiye, Musbah'ı, onun için yapılan oyuncak bebeklere bakmaya götüreli ne kadar zaman olmuştu?

Biri omzuna dokundu. Bu, Akil Efendi'ydi.

"Gelin, efendim! Gittiler – bitti artık."

Bu arada Abdülmecit ve ailesi hâlâ Dolmabahçe Sarayındaydılar. Haydar Bey, dört saat içinde bavullarını toplayıp yola çıkmaları gerektiğini, yoksa eşyalarını bırakmak zorunda kalacaklarını bildirmişti. Sarayda geçirilen son saatler, Amerikalı gazeteci Constantine Brown tarafından şöyle anlatılır:

Çaresizlik içinde bağırıp çağıran uşaklar, ki sayıları iki yüzü aşkındı, eski tip heybeleri, altın ve gümüş elbise

sandıklarını ortalığa saçmış, yolculuğa çıkan kalabalık bir aileden çok, bir süs eşyası dükkânına lazım olabilecek, akla hayale gelmeyecek şeylerle dolduruyorlardı. Türlü Arap ve İran ipeklisini ve kadifesini dertop ediyorlar, yaldızlı ayaklıklarıyla birlikte antika kahve fincanlarını, gül ağacından yapılma sedefli el aynalarını sarıp sarmalıyorlar, saray kıyafetlerini, altın sırmalı üniformaları katlıyorlardı. Kimsenin aklına, gündelik hayatta giyilecek basit ve kullanışlı birkaç giysi almak gelmiyordu. Sabahın iki buçuğunda hâlâ hiçbir iş tamamlanmamıştı. Komiser ve dört meclis temsilcisi ise bütün bu zaman boyunca sultanlara ait mücevherleri göz hapsinde tutuyorlardı. Sonunda birkaç adamın yardımıyla Halife'nin özel eşyalarını ve ailenin sürgünde gereksinim duyabilecekleri şeyleri getirdiler ve hepsini yetmiş iki bavul ve çantaya sığdırdılar.

Sonunda her şey toplanıp sürgünleri Çatalca'ya götürecektir motorlu arabalara ve kamyonlara yüklenmişti. Sabah saat dörtte, Halife ve ailesi saraydan çıkarak arkalarında bıraktıkları iki yüz hizmetçiye ve V. Murat'tan bu yana vefat eden sultanların dul eşlerine veda ettiler; kadınlar teker teker vedalaşırken hıçkırıklarla ağlıyorlardı. Halife, Haydar Bey'e dönerek şöyle dedi: "Umarım millet bu insanların açlıktan ölmelerine göz yummaz; onların suçu yok." Vali, hepsine sahip çıkacaklarına söz verdi. Bir asker birliği, Halife arabaya binmek üzere önlerinden geçerken selam durdu. Bu saygı gösterisinden çok duygulanan Abdülmecit, onlara dönerek: "Hoşça kalın çocuklar, sizler için hep dua edeceğim," dedi.

Konvoy saraydan ayrılırken yaşlı bir hizmetçi kadın, eski geleneğe uyarak tez zamanda dönmeleri dileğiyle arkalarından bir leğenle yola su döktü.

Ne var ki Abdülmecit bir daha Türkiye'ye dönmeyecekti, arabası Boğaz kıyısından Haliç'e doğru ilerlerken büyük olasılıkla kendisi de bunu biliyordu. Tan ağarırken

Birinci Tepenin sırtlarındaki servi ağaçları arasından dört asır boyunca atalarının yaşadığı, daha sonra Dolma-
bahçe ve Yıldız sarayları için terk ettikleri Topkapı Sara-
yının köşkleri görünüyordu. Artık Osmanlı İmparatorlu-
ğu sona ermiş, Hanedanlığın saltanatı bitmiş, son halife
de son sultanın ardından sürgün yollarına düşmüştü; o
büyük Saadet Sarayı ise hayaletlere kalmıştı.

CİNLERİN MEŞVERET YERİ

Malaya'dan Malta'ya inen Vahdettin, 1922 senesini 1923'e bağlayan kış boyunca burada kaldı. 1923 baharında Kral Hüseyin'in davetini kabul ederek Mekke'ye gitti, böylelikle Osmanlı Hanedanlığının hacca giden ilk üyesi oldu. Burada kendini halife olarak kabul ettirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı ve sonunda bu çabasından vazgeçti.

Daha sonra Mısır'a yerleşmek umuduyla İskenderiye'ye gitti. Ne var ki İngilizlerin, bir zamanlar bu topraklara sahip olan bir imparatorluğun sultanını kendilerine ait topraklarda barındırmaya hiç niyetleri yoktu, bu nedenle Vahdettin buradan da ayrılmak zorunda kaldı. Kral III. Victor Emmanuel'in davetiyle İtalya'ya gitti ve San Remo'da bir villa kiraladı. Ardından hasekisi Nevzad'ı ve diğer iki eşini alması için kâhyasını gönderdi. Haber Amerika'daki magazin basınında çıkınca, Amerikalı bir tiyatro yapımcısı İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine şöyle bir telgraf gönderdi: "Hippodrome New York, eski sultanın eşlerini kullanabilir, onlara ulaşmamı ayarlayacak kişilerle temas kurmamı sağlayınız."

Vahdettin ömrünün son üç yılını San Remo'da geçirdi ve altmış altı yaşındayken, 15 Mayıs 1926 günü kalp yetmezliğinden öldü. Son yıllarını borç içinde geçirmişti; cenazesinin defnedilmesi beş parasız kalan ailesini sıkıştıran alacaklılar yüzünden ertelendi. Türk yetkililer cenazesinin Türkiye'ye gönderilmesini kabul etmedikleri için,

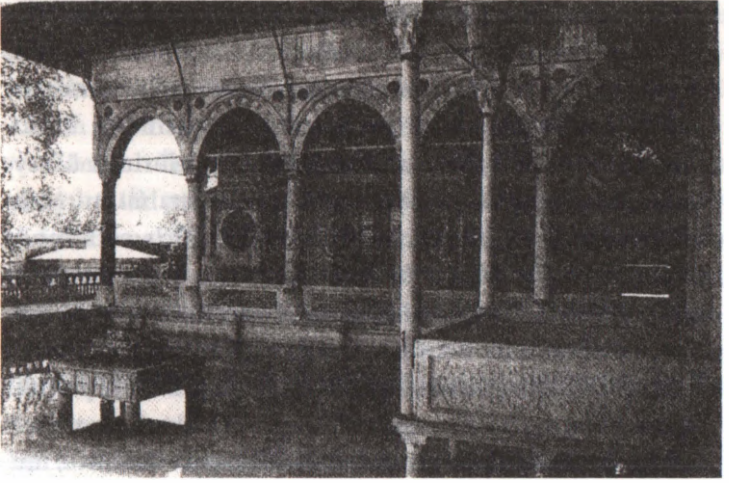
Fransızların izniyle Şam'da, Sultan I. Selim'in türbesinde toprağa verildi.

Vahdettin'in ölümünden sonra eşleri İstanbul'a döndüler, Nevzad, Sultan'ın haremine alınmadan önce nişanlı olduğu kaptanla evlendi. Ailenin diğer üyeleriye değişik yerlere sürgüne gittiler, tek oğlu Ertuğrul da Mısır'a yerleşerek 1944'te burada öldü.

Vahdettin'den önceki sultanların aileleri de sürgüne gönderilmişlerdi. II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu, anılarında ailenin kaderini şöyle anlatır: "Memleketinden, yuvasından uzak, sığınacak yeri olmayan bir avuç insanız. Sürgündeki ailemizin tarihi, bir dizi trajik ölümden ibaret." Ayşe Osmanoğlu'nun ağabeyi Mehmet Abdülkadir, Sofya'da bir orkestrada çalışmış, 1944'te öldüğünde kimsesizler mezarlığına gömülmüştü. Kız kardeşi Zekiye ise son yıllarını bir hayır kurumunun yardımları sayesinde yerleştiği Fransa'nın güneyindeki bir otelde yoksulluk içinde geçirmiş, 1950'de bu otel odasında ölmüştü. Erkek kardeşleri Abdurrahim Havri 1952'de Paris'te intihar ettiğinde geride bıraktığı parayla cenaze masrafları güçlüklerle karşılanabilmişti.

Öte yandan son halife Abdülmecit, Nice'e yerleşmeden önce kısa bir süre İsviçre'de yaşadı ve II. Dünya Savaşına dek burada kaldı. Ardından Paris'e gitti ve 23 Ağustos 1944'te, kent Alman işgalinden kurtulmadan hemen önce kalp yetmezliğinden öldü. Paris'in özgürlüğüne kavuşmasının yarattığı heyecan ortamında Abdülmecit'in ölümü fazla dikkat çekmedi, hatta Londra'nın *The Times* gazetesinde bir ölüm ilanı olarak bile geçmedi. İtilaf devletlerinin izniyle Medine'de toprağa verildi ve onunla birlikte halifelik unvanı da tarihe karıştı.

Abdülmecit'in ölümünden sonra Osmanlı Hanedanlığının yaşayan en büyük erkek üyesi V. Murat'ın torunu Ahmet Nihat (1884-1954) oldu. Ahmet Nihat'ın 1954'te ölümüyle bu sıfat, sırasıyla, yine V. Murat'ın torunu Os-

88. Topkapı Sarayının Dördüncü Avlusundaki Revan Köşkü ve Mermer Havuz

man Fuat'a (1895-1973); Abdülaziz'in torunu Mehmet Abdülaziz'e (1901-1977); V. Murat'ın torununun oğlu Ali Vasib'e (1903-1984); II. Abdülhamit'in torunu Mehmet Orhan'a (1909-1994) ve yine II. Abdülhamit'in torunu olan ve bugün New York'ta sade bir yaşam süren Osman Ertuğrul'a* (1912-) geçti.

Sürgündeki Osmanlı ailesinin en renkli üyesi, yaşamöyküsü de bir macera romanını andıran Mehmet Orhan'dır. On yedi yaşında Nice'ten ayrılmış, Buenos Aires'te hamal ve tramvay kondüktörü olarak çalışmış, burada öğrendiği pilotluk mesleğini geliştirip akrobasi pilotu olarak taşra kentlerini gezmiştir. Ardından Arnavutluk kralı Zog'un kâhyalığına atanmış, II. Dünya Savaşına dek kralın özel pilotluğunu da yapmıştır. Savaş başlayınca Fransa'ya dönmüş, İtilaf devletleri Normandiya'ya çıkartma yapınca Amerika Birleşik Devletleri ordusuna yazılmış, savaş bitince kendisine bağlanan 300 dolar aylık-

* Bu kitap ilk olarak 1999 yılında basılmış, Osman Ertuğrul ise 2009'da İstanbul'da vefat etmiştir -çn.

la, bir yandan da Paris'teki Amerikan Mezarlığında rehber olarak çalışıp hayatını kazanmıştır. Üç kez evlenip boşanmış, bu evliliklerden bir kızı ve bir oğlu olmuştur. 1992'de Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından Türkiye'ye davet edildiğinde, saltanat ailesi üyelerinin ülkeye dönmelerini yasaklayan yasa çoktan kaldırılmıştı. Mehmet Orhan, 1924 yılının o soğuk ve rüzgârlı sabahında Sirkeci Garından Musbah'a ve diğerlerine veda ettiğinde on beş yaşındaydı. Döndüğündeyse ömrünün son iki yılını yaşamakta olan, acı tatlı anılar biriktirmiş ihtiyar bir adamdı ve 1994 yılında Nice'te hayata gözlerini yumdu. Yeğeni Bülent Osman, cenazesi için Türkiye'den toprak getirterek, törene katılan az sayıdaki kişiyle birlikte, amcasının son uykusuna yattığı mezarın üzerine serpti.

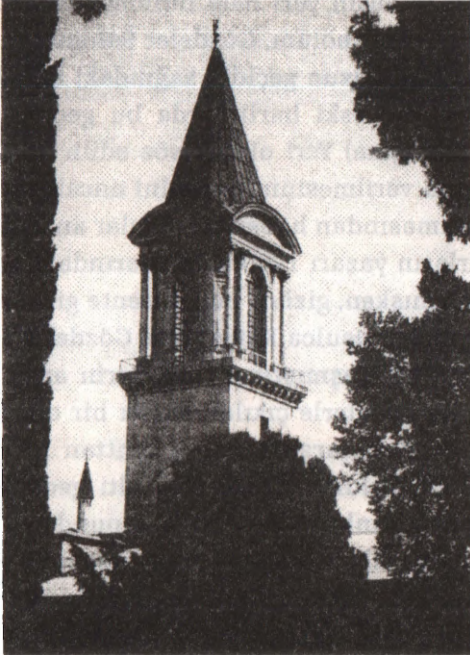
Mehmet Orhan İstanbul'a döndüğünde artık beş yıldızlı bir otele dönüştürülmüş olan Çırağan Sarayında Cumhurbaşkanı Özal tarafından karşılandı. O zamana

89. Topkapı Sarayı hareminin dış bahçeleri ve gotik sütun

dek diğer Osmanlı sarayları da onarılmış, çoğu müzeye dönüştürülmüştü. Dolmabahçe Sarayı önce cumhurbaşkanlarının yaşadığı bir yer olarak kullanılmış, Atatürk 10 Kasım 1938'de son nefesini burada vermişti.

Osmanlı İmparatorluğu sona erdiğinde on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından beri kullanılmayan Topkapı Sarayı içler acısı bir haldeydi. İmparatorluğun son yıllarında burada yalnızca birkaç yaşlı haremağası, ölen sultanların cariyeleri ve köleleri kalmıştı; aralarında 1909'da Abdülhamit'in haremının dağıtılmasından sonra ortada kalan Çerkez kadınlar da vardı. Bu dönemde saray büyük oranda yıpranmış, bir kısmı viraneye dönmüştü. Bir zamanların cennet bahçelerini andıran hasbahçeleri bakımsızlıktan harap olmuş, arazinin eteklerindeki kameriyeli köşkler ve yalılar 1880'lerde yapılan Doğu Ekspresi yolu

90. Topkapı Sarayı haremının kulesi

buradan geçtiği için yıkılmıştı. Yıkım sırasında hasbahçedeki şimşir ağaçları köklerinden sökülmüş, II. Mahmut döneminden beri sarayda çalışan ihtiyar Memiş Efendi ağaçların ardından şöyle yakınmıştı: "Eyvahlar olsun! Her çarşamba gecesi bu şimşir ağaçlarının altında cinler padişahı toplantı yapar. Şimdi nereye gidecek?"

1923 yılının Nisan ayında TBMM'nin kararıyla Topkapı Sarayı İstanbul Müzeler Müdürlüğüne bağlandı. Yıllar süren onarım çalışmalarından sonra sarayın bazı bölümleri Topkapı Sarayı Müzesi olarak halka açıldı; bu müzede sultanların hazinelerinin yanı sıra sarayda günlük hayatta kullanılan eşyalar sergilenir.

Sarayın halka açılan son kısmı haremdir ancak bu eski labirentin hâlâ onarımı süren ve gizli kalan bölümleri vardır. Bunların arasında Gözdeler Salonu ve Kafes de yer alır ki, zaman içinde sık sık yer değiştirdiğinden olsa gerek, Kafes'in kesin yeri hâlâ bilinmemektedir. Yine de Kafes için en olası bölüm, Gözdeler Salonunun altındaki açık avluya çıkan uzun geçidin sağındaki bir dizi odadır. Haremi gösteren eski haritalarda bu geçitten Cinlerin Meşveret (Buluşma) Yeri olarak söz edilir ki, buraya bu gizemli ismin verilmesinin nedenini ancak Memiş Efendi'nin sızlanmasından haberleri olanlar anlayabilirler.

Bu satırların yazarı 1960 sonbaharında, harem henüz halka açılmamışken, gizlice bu labirente girmiş, kimselele yakalanmadan usulca Kafes'in ve Gözdeler Salonunun loş odalarında dolaşmıştır. Bu iki yerin arasında gıcır tılı tahta merdivenlerle çıkılan küçük bir oda keşfetmiş, okuduklarına dayanarak buranın tahttan indirilen Deli İbrahim'in kapatıldığı ve altı gün altı gece ağlayışının haremdeki kadınlarca işitildiği, sonunda da Kara Ali tarafından öldürüldüğü oda olduğu sonucuna varmıştır.

Bu odalar hâlâ halka açılmamıştır, belki de hiç açılmaları daha iyidir çünkü yazar, izinsiz ziyareti sırasındaki panjurları kapatılmış ve terk edilmiş haliyle bile bir

zamanlar burada yaşayanların; yaldızlı kafeslerdeki şehzadelerin ve olanca güzellikleri sarayın duvarları içinde hapsolan gözdelerin varlıklarını hissetmiştir. Pencereleri sımsıkı örtülmüş, neredeyse zifiri karanlığa gömülmüş bu odalardan birinde sarsak bir tentenin altında duran, örümcek ağlarıyla kaplı eski pirinç bir karyola vardır; çürümekte olan örtüsünden mezarlara özgü bir ölüm kokusu gelir. Gölgelelerin arasında barok bir tuvalet masasının aynası terk edilmiş bir odanın karanlık yüzünü yansıtır. Gece indiğindeyse Cinlerin Meşveret Yerinden geçerek Dar-üs Saade'ye gelen hayaletlerin varlığı hissedilir.

SÖZLÜK

acemi oğlan: Sarayda, devlet hizmetinde görevlendirilmek üzere eğitilen devşirme erkek çocuklar.

ağa: Osmanlı devletinde, ordu, saray memur ve mensupları için kullanılan unvan.

akağa: Beyaz hadımağalar

balyos: Venedik büyükelçisi

beylerbeyi: Osmanlı devletinde yüksek bir askeri ve idari unvan.

birinci kadın: Sultanın yaşayan en büyük oğlunun annesi olan kadın.

bostancı: Osmanlı saraylarının sultana ait bağ, bahçe ve bostanlarına bakan, bunun yanı sıra sarayın diğer bazı hizmetlerini gören (korumalık, kürekçilik, bekçilik vs) hizmetliler.

bostancıbaşı: Bostancıların başı olmasının yanı sıra inzibat Amirliği, sultanın korumalığı gibi görevleri de vardı. Aynı zamanda cellatbaşısıydı ve tutuklanan devlet adamlarının sorgulanması, azledilmesi ya da sürgüne gönderilmesi işlerinden de sorumluydu.

cebeci: Yeniçerilerin zırhlı piyadeleri.

daye hatun: Haremde doğan çocukların sütannesi.

defterdar: Osmanlı devletinde mali işlerin en büyük amirine verilen unvan.

devşirme: Yeniçerilerdeki personel ihtiyacını karşılamak için İmparatorluktaki gayri Müslim ailelerden alınan ya da savaşta esir edilip Türk ailelerin yanına verilerek Müslüman inancına göre yetiştirilen erkek çocukları.

divan: Osmanlı devletinde bugünkü meclis işlevini gören bir teşkilat. Asil üyeleri sadrazam, kubbe vezirleri, kaptan paşa, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, defterdarlar, ni-

şancı, vezir rütbesindeki yeniçeri ağası, kaptanıderyaydı. Ülke genelinde adli ve idari işlere bakan bir kurumdu.

dragonum: Çevirmen.

ferman: Sultanın herhangi bir konudaki resmi emri.

fetva: Müftünün şeriat kanunlarıyla ilgili bir konudaki fikrini beyan eden bildiri.

haseki: Sultandan çocuk doğurmuş olan odalık.

haremler: Sarayların ve konakların, yalnız kadınlara mahsus olan kısmı.

hattı şerif (hattıhümayun): Sultanların bizzat yazarak verdikleri emirler.

hazinedar: Haremin hazinesini muhafaza etmekle yükümlü görevli.

ıçoğlanı: Saraya alınarak çeşitli devlet hizmetleri için yetiştirilen devşirmelere verilen ad. Devşirmelerin arasından en zeki, yetenekli ve yakışıklı olanlar saray hizmetleri için ayrılır, eğitimi bitirenlerin en iyileri de Topkapı Sarayına alınır.

ikbal: Sultanın odalıklarına verilen ad.

kazasker: Dini meselelerde hüküm veren en yüksek merci. Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olarak ikiye ayrılırdı. Anadolu'daki kadılar Anadolu Kazaskerine; Rumeli ve Adalardaki kadılar Rumeli Kazaskerine bağlıydı.

kalfa: Acemi cariyelerin eğitim görüp yetiştirildikten sonra aldıkları sıfat.

kapı ağası: Akağaların başı.

kâhya kadın (kethüda kadın): Haremin yaşça en büyük ve deneyimli kadını. Cariyelerin eğitimiyle de o ilgilenirdi.

kira: Haremdaki kadınların harem dışındaki işlerini takip eden kadın.

kızlarağası: Siyahi hadımağaların başı.

küllîye: Caminin yanı sıra hastane, kütüphane, okul gibi pek çok yapıdan oluşan kompleks.

lala: Öğretmen.

mabeyn: Sarayda haremlerle dış daireler arasındaki ya da haremlerle selamlığın arasındaki kısım.

meşkhane: Müzik odası.

musahip: Sultanın sohbetinden, dostluğundan hoşlanarak kendine yakın olarak seçtiği kişilere verilen sıfat.

Nizamıcedit: III. Selim döneminde yeniçeri ordusunun yerine kurulan ordu.

odalık: Sultanın yatak odasını paylaşan köle kızlara verilen ad.

pazar kayığı: Sultanın kullandığı kayık.

sancak-ı şerif: Hazreti Muhammed'in bayrağı.

Sekbanı Cedit: III. Selim'in kurduğu Nizamı Cedit'in dağıtılmasından ve Selim'in tahttan indirilmesinden sonra, Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın oluşturduğu askeri teşkilat.

selamlık: Sarayda ve konaklarda erkeklere mahsus kısım. Ayrıca padişahın cuma namazı kılmak üzere camilerden birine gidişi dolayısıyla yapılan tören.

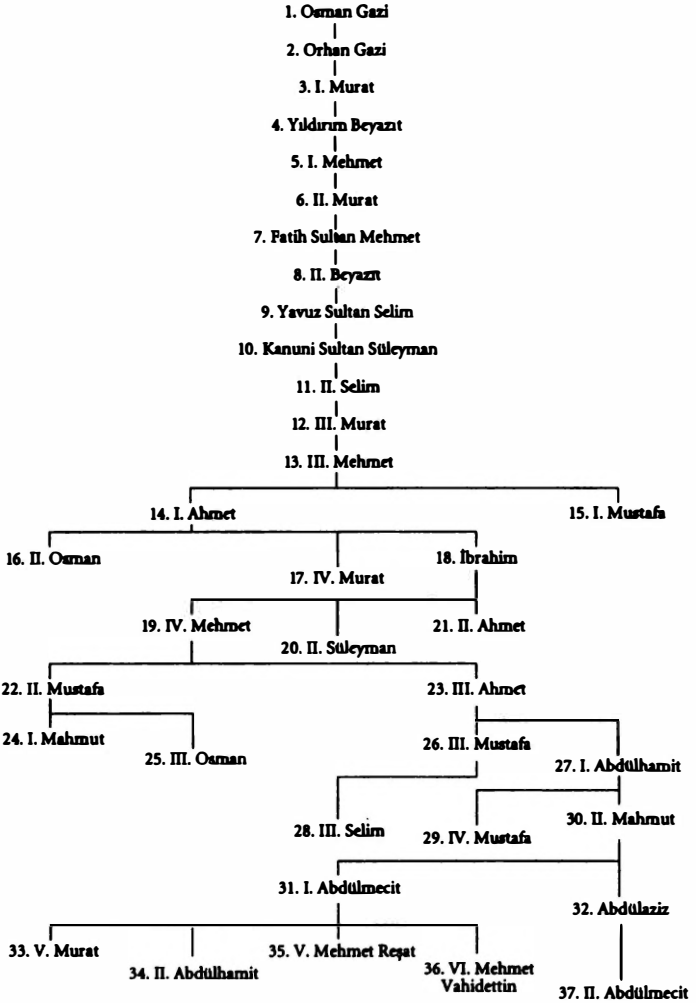
serasker: Sadrazamdan başka biri orduya komuta ettiğinde ona verilen unvan. En yüksek askeri rütbedir.

Osmanlı Sultanları

(Osmanlı Hanedanlığı)

1. Osman Gazi, y. 1282-1326
2. Orhan Gazi, 1326-1362
3. I. Murat, 1362-1389
4. Yıldırım Bayezit, 1389-1402
(Fetret Dönemi)
5. I. Mehmet, 1413-1421
6. II. Murat, 1421-1444,
1446-1451
7. Fatih Sultan Mehmet,
1444-1446, 1451-1481
8. II. Bayezit, 1481-1512
9. Yavuz Sultan Selim,
1512-1520
10. Kanuni Sultan Süleyman,
1520-1566
11. II. Selim, 1566-1574
12. III. Murat, 1574-1595
13. III. Mehmet, 1595-1603
14. I. Ahmet, 1603-1617
15. I. Mustafa, 1617-1618,
1622-1623
16. II. Osman, 1618-1622
17. IV. Murat, 1623-1640
18. İbrahim, 1640-1648
19. IV. Mehmet, 1648-1687
20. II. Süleyman, 1687-1691
21. II. Ahmet, 1691-1695
22. II. Mustafa, 1695-1703
23. III. Ahmet, 1703-1730
24. I. Mahmut, 1730-1754
25. III. Osman, 1754-1757
26. III. Mustafa, 1757-1774
27. I. Abdülhamit, 1774-1789
28. III. Selim, 1789-1807
29. IV. Mustafa, 1807-1808
30. II. Mahmut, 1808-1839
31. I. Abdülmecit, 1839-1861
32. Abdülaziz, 1861-1876
33. V. Murat, 1876
34. II. Abdülhamit, 1876-1909
35. V. Mehmet Reşat,
1909-1918
36. VI. Mehmet Vahdettin,
1918-1922
37. (II.) Abdülmecit
(yalnızca halife), 1922-1924

Osmanlı Sultanlarının Soyağacı

Sultanların Anneleri

(İtalik yazılanlar valide sultanlardır)

Sultan	Annesi
1. Osman Gazi	?
2. Orhan Gazi	Mal Hatun
3. I. Murat	Nilüfer
4. Yıldırım Bayezit	Gülçiçek
5. I. Mehmet	<i>Devletşah</i>
6. II. Murat	Emine
7. Fatih Sultan Mehmet	Hüma
8. II. Bayezit	<i>Gülbahar</i>
9. Yavuz Sultan Selim	Ayşe
10. Kanuni Sultan Süleyman	<i>Hafsa</i>
11. II. Selim	Hürrem (Roxelana)
12. III. Murat	<i>Nurbanu</i>
13. III. Mehmet	<i>Safiye</i>
14. I. Ahmet	<i>Handan</i>
15. I. Mustafa	?
16. II. Osman	Mahfiruz (Hatice)
17. IV. Murat	<i>Kösem</i>
18. İbrahim	<i>Kösem</i>
19. IV. Mehmet	<i>Hatice Turhan</i>
20. II. Süleyman	<i>Saliha Dilaşub</i>
21. II. Ahmet	Hatice Muazzez
22. II. Mustafa	<i>Rabia Gülnûş</i>
23. III. Ahmet	<i>Rabia Gülnûş</i>
24. I. Mahmut	<i>Saliha</i>
25. III. Osman	<i>Şehsuvar</i>
26. III. Mustafa	Mihrişah
27. I. Abdülhamit	Rabia Şermi

28. III. Selim	<i>Mihrişah</i>
29. IV. Mustafa	<i>Ayşe Seniyeperver</i>
30. II. Mahmut	<i>Nakşidil</i>
31. I. Abdülmecit	<i>Bezmiâlem</i>
32. Abdülaziz	<i>Pertevniyal</i>
33. V. Murat	<i>Şevkefza</i>
34. II. Abdülhamit	<i>Tirimüjgân</i>
35. V. Mehmet Reşat	<i>Gülcemal</i>
36. VI. Mehmet Vahdettin	<i>Gülüstû</i>
37. II. Abdülmecit	<i>Hayranıdil</i>

1. (solda) Fatih Sultan Mehmet (1451-81); Gentile Bellini tarafından yapılan portresi, 1480

2. (üstte) Kanuni Sultan Süleyman (1520-66)

5. (karşı sayfa, sol üst) Lale Devri Sultan III. Ahmet (1703-30)

6. (karşı sayfa, sağ üst) III. Selim (1789-180)

7. (karşı sayfa, sol alt) Kâtip Efendi

8. (karşı sayfa, sağ alt) Kapı Ağası (Dar-üs Saade Ağası)

9. (sağda) IV. Mustafa (1807-8)

10. (sol alt) Hünkârın Başçuhadarı

11. (sağ alt) Çeşnicibaşı

12. Esnaf Alayı'nda Şekerciler Alayı

13. (karşı sayfa) Sultan ve maiyeti sarayda

و مطرب سر او کون
و کف بند خنک کون

قصید و ایراد میس با
سهمینک لک زانیا

14. (üstte) Boğaz'da Pazar kayıkları

15. (altta) II. Mahmut (1808-39)

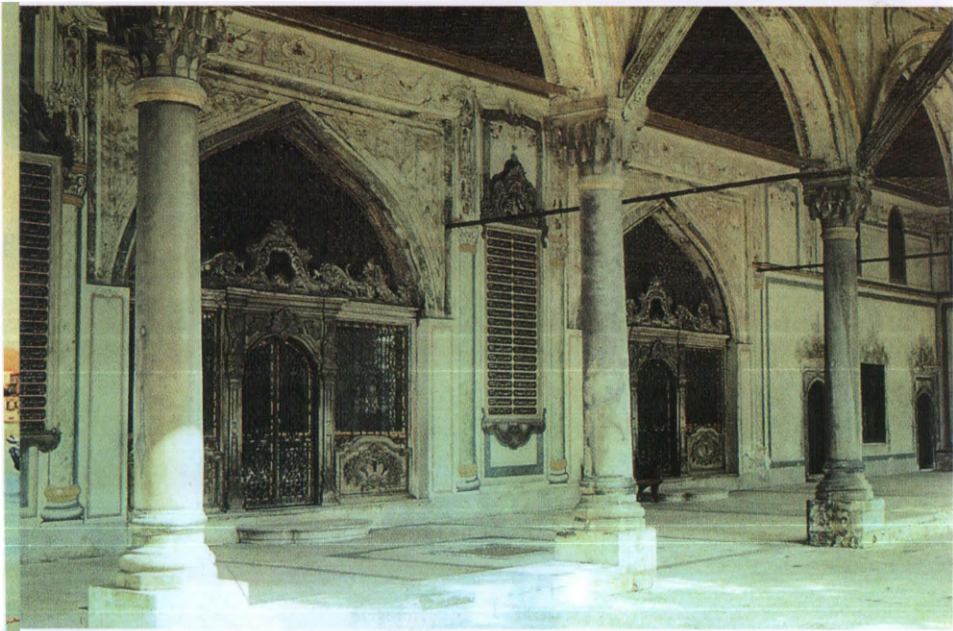
16. (karşı sayfa, üst sol) Abdülaziz (1861-76)

17. (karşı sayfa, üst sağ) V. Mehmet Reşat (1909-18)

18. (karşı sayfa, alt) Haremde Kadın, Halife Abdülmecit tarafından yapılan tablo

12. (üstte) Divan

13. (altta) Arz Odası

KAYNAKÇA

- Ahmed Vasıf Efendi, *Tarih-i Vasıf*. Kahire, 1830
- Alberti, Eugenio (ed.), *Relazione degli ambasciatori Veneti el Senato durante il XVI secolo*. Seri 3, cilt 1-3. Floransa 1842-1855
- Alderson, A. D., *The Structure of the Ottoman Dynasty*. Oxford, 1956
- Ali Seydi Bey, Tuğlacı Pars içinde, *The Ottoman Palace Women*. İstanbul, 1985
- Ambros, F. G., *Candid Penstrokes: the lyrics of Meali, an Ottoman poet of the 16th century*. Berlin, 1982.
- Andrews, Walter, 'The Sexual Intertext of Ottoman Literature: the story of Meali, magistrate oh Mihaliç' *Ediyabat* 3 (1989): 31-56
- Angiolello, Giovanni Maria, *Historia Turchesa (1300-1514)*, ed. I. Ursu. Bükreş, 1909
- Arifi (Fethullah Arif Çelebi), *Süleymanname*. İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, 1517
- Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed, *Die altosmanische Chronik des Âşıkpaşazâde*, ed. Friedrich Giese. Leipzig, 1929.
- Atıl, Esin, *The Age of Süleyman the Magnificent*. Washington, DC ve New York, 1987
- *Süleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*. Washington, DC ve New York, 1986
- Babinger, Franz, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, ed. William Hickman. Princeton, 1978
- Badoara, Andrea, Alberi içinde, *Relazione*, cilt. 1, s. 362
- Barozzi, Nicolo and Giglielmo Berchet (ed.), *Le Relazioni degli stati Europei*. Seri 5: Turkey. 2 cilt. Venedik, 1871-1872
- Bassano da Zara, Luigi, *I Costumi et i modi particolari della vita de' Turchi*, ed. Franz Babinger, Roma 1545 baskısının kopyasıyla. Münih, 1963

- Beauvau, Henry de, *Relation journalière du Voyage du Levant*. Lyon, 1609
- Bernardo, Lorenzo, Alberi içinde, *Relazione*, cilt 2, s. 321-426
- Bobovi, Albert, *Mémoires sur les Turcs* (el yazması). Harvard Üniversitesi, Houghton Kütüphanesi. Kont Paul Riant Koleksiyonu, Fransızca 103
- Bodnar, E. W., *Cyriacus of Ancona and Athens*. Brüksel, 1960.
- Bon, Ottaviano, *The Sultans Seraglio: an intimate portrait of life in the Ottoman court*, önsöz ve notlar Godfrey Goodwin. Londra, 1996
- Bordier, Julien, *Relation d'un voyage en Orient (1604-1619)* (el yazması). Paris, Bibliothèque National, Fr. 18076
- Bragadin, Pietro, Alberi içinde, *Relazione*, cilt 3, s. 102
- Brassey, Leydi, *Sunshine and Storm in the East, or Cruises to Cyprus and Constantinople*. Londra, 1880
- Brown, Constantine, Asia içinde makale, Haziran 1924, Gülersoy içinde, *Dolmabahçe Palace and its Environs*
- Busbecq, Ogier Ghiselin de, *Turkish Letters*, çev. Seymour Forster. Oxford, 1927
- Cantemir, Demetrius, *The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire*, çev. N. Tindal. Londra, 1734-1735
- Capello, Girolamo, Calendar of State Papers, Venedik, cilt 9, madde 563
- Cassels, Lavender, *The Struggle for the Ottoman Empire, 1717-1740*. Londra, 1966
- Cevdet Paşa, Çelik Gülersoy içinde, *Dolmabahçe Palace and its Environs*
- Clarke, Edward Daniel, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*. Cilt 2. Londra, 1816-1824
- Clot, André, *Suleiman the Magnificent; the man, his life, his epoch*, çev. Matthew J. Reisz. Paris, 1989
- Commynes, Philippe de, *The Memoirs of Philippe de Commynes (1445-1509)*, ed. Samuel Kinser, çev. Isabelle Cazeaux. 2 cilt. Kolombiya, Güney Carolina, 1969, 1973
- Contarini, Alvise, Barozzi ve Berchet içinde, *Le Relazione*, I: 374
- Contarini, Bartolomeo, 'Summario della relazione [1519]', Alberi içinde cilt 3, s. 56-68
- Contarini, Iacomo, 'Relazione [1507]', Sanuto içinde, cilt 7, ss. 7ff

- Contarini, Paolo, Alberi içinde, *Relazione*, c. 3, s. 209-250, 234-235
- Contarini, Simon, Barozzi ve Berchet içinde, *Le Relazioni*, I: 132-134
- Courmenin, Louis Deshayes de, *Voyage de Levant fait par le Commandement du Ruy en l'année 1621*. Paris, 1632
- Covel, Dr. J., 'The Diaries of Dr. J. Covel (1670-1679)', ed. J.T. Bent, *Early Voyages and Travels in the Levant*. Londra, 1893
- Croix, François Petis de la, *État general de l'empire otoman*. Paris, 1965
- Dallam, Thomas, 'The Diary of Master Thomas Dallam, 1559-1600', J.T. Bent (ed.), *Early Voyages and Travels in the Levant*. London, 1893 içinde, s. 1-98
- Dallaway, James, *Constantinople Ancient and Modern, with Excursions to the Shores and Islands of the Archipelago and to the Troad*. London, 1797
- Davis, Fanny, *The Palace of Topkapı in İstanbul*. New York, 1970
- Davis, James C. (ed. ve çev.), *Pursuit of Power: Venetian ambassador's reports on Spain, Turkey and France in the age of Philip II, 1560-1600*. New York, Evanston ve Londra, 1970
- Dolfın, Daniele, *Dispacci, 1726-30*. Venedik Devlet Arşivi, Filza 181
- Donini, Marcantonio, Alberi, *Relazione* içinde, c. 3, s. 173-209
- Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas: an annotated translation of 'Historia-Byzantina'*, Harry J. Magoulas. Detroit, 1975
- Du Fresne-Canaye, Philippe, *Le Voyage du Levant*, ed. M. H. Hauser. Paris, 1897
- Dwight, H. G., *Constantinople Old and New*. New York, 1915
- Edip, (Adıvar), Halide, *Memoirs*. New York, 1926
- Elliot, Sir Henry G., *Some Revolutions and other Diplomatic Experiences*. Londra, 1927
- Emo, Giovanni, *Dispacci, 1720-26*. Venedik Devlet Arşivi, Filza 183-5
- Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, çev. (Ermeniceden Türkçeye) H. O. Andreasyan. İstanbul, 1952
- Evliya Çelebi, *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa [Seyahatname]*, çev. Joseph von Hammer. Londra, 1834-6

- Feridun Ahmet Bey, *Nüzhet-el esrar der sefer-i Zigetvar* (el yazması). Topkapı Sarayı Arşivi, 1339
- Fermatel, Gilles, *Le voyage d'Italie et du Levant* (1630). Rouen, 1664
- Flachat, Jean-Claude, *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Asie, de l'Afrique, et meme des Indies Orientales* (1740-1758). 2 cilt. Lyon, 1766-1777
- Freely, John, *Istanbul, The Imperial City*. Londra, 1996
- Fresne-Canaye, Philippe du, *Le Voyage du Levant de Philippe du Fresne-Canaye* (1573), ed. M. H. Hauser. Paris, 1897
- Garzoni, Costantino, 'Relazione del impero ottoman [1573]', *Alberi içinde*, c. 1, s. 369-436
- George, Brother, of Mühlentbach, 'Fr. Georgius de Hungaria, O. P., and the Tractatus de Moribus Conditionibus et Nequicia Turcorum'. John Rylands Kütüphanesi bülteni 34 (1951), 44-68
- Gibb, E. J. W., *A History of Ottoman Poetry*, 6 cilt. Londra, 1971
- Giovio, Paolo, *A Shorte Treatise upon the Turkes Chronicles*, çev. Peter Ashton. Londra, 1546, Folio C
- Goodwin, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*. Londra, 1971
- , *The Janissaries*. Londra, 1994
- , *The Private World of Ottoman Women*. Londra, 1997
- Grelot, Guillaume-Joseph, *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople*. Paris, 1680
- Gritti, Andrea, 'Relazione fatta in Pregadi per sier Andrea Gritti ritornato orator dil Signor turcho', *Sanuto içinde*, c. 5, s. 449-68
- Gritti, Francesco, *Dispacci*, 1723-27. Venedik Devlet Arşivi
- Gritti, Ludovico, Anton von Gévay (ed.), *Urkunden und Actentücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern, und der Pforte in XVI. und XVII. Jahrhunderte*, c. II, bölüm 1, s. 21,31
- Gülersoy, Çelik, *Dolmabahçe Palace and its Environs*. İstanbul, 1990
- , *The Çerağan Palaces*. İstanbul, 1992
- Haidar, HRH Princess Musbah, *Arabesque*. Londra, 1944
- Halman, Talat S., *Süleyman the Magnificent Poet*. İstanbul, 1987

- Halsband, Robert (ed.), *The Complete Letters of Leydi Mary Wortley Montagu*. Oxford, 1965
- Hamlin, Cyrus, *Among the Turks*. New York, 1878
- Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte des osmanischen Reiches*. 10 cilt. Pest, 1827-35
- Harington, General Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*. Londra, 1940
- Hasan Kati el-Akhisari, İpsirli içinde.
- Haslip, Joan, *The Sultan: the life of Abdul Hamit II*. Londra, 1958
- Hierosolimitano, Domenico, *Relatione della Gran Citta di Constantinopoli* (el yazması). Londra, British Museum, Harley 3408, fol. 83-141
- Hobhouse, John Cam, *A journey through Albania and Other Provinces of Turkey during the years 1809 and 1810*. Londra, 1813
- Horby, Leydi, *Constantinople during the Crimean War*. Londra, 1863
- İpsirli, Mehmet, Hasan Kafi el-Akhisari, ve Devlet Düzenine Ait Usû/ü'l-hikem fi Nizami'-Alem. Tarih Enstitüsü Dergisi 10-11 (1979-80): 239-78
- Itzkowitz, Norman, *Mehmed Raghib Pasha: the making of an Ottoman grand vezir* (Doktora tezi). Princeton University, 1959
- Jenkinson, Anthony, Lewis içinde.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu yayınları, c. 8, s. 258 (tarihi bilinmiyor)
- Kâtip Çelebi, *Fezleke*. 2 cilt. İstanbul, 1869-70
- Kemalpaşazâde, *Tevarih-i al-i Osman*, ed. Şerafettin Turan. 2 cilt. Ankara, 1954-7
- Knolles, Richard, *The Lives of the Othoman Kings and Emperors*. 2 cilt. London, 1610
- Kritovoulos of Imbros, *History of Mehmet the Conqueror*, trans. Charles T. Riggs. Princeton, New Jersey, 1954
- Lane-Pool, Stanley, *The Life of Sir Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe*. 2 cilt. Londra, 1888
- Languschi, Giacomo, 'Excidio e presa di Constantinopoli nell'anno 1453 (dalla Cronica di Zorzi Dolfin)', in Agostino Pertusi, *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli*, ed. Antonio Carile. Bologna, 1983, s. 167-80

- Layard, Sir Austen Henry, *Autobiography and Letters*. 2 cilt. Londra, 1903
- Lello, Henry, *The Report of Lello/Lello'nun Muhtırası*, ed. O. Burian. Ankara, 1952
- Lewis, Bernard, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*. Norman, Oklahoma, 1963
- Leyla Hanım, *The Imperial Harem of the Sultans*, çev. Landon Thomas, İstanbul, 1994
- Lokman bin Seyyid Hüseyin, *Hünername* (el yazması). 2 cilt. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H 1523-4
- Loti, Pierre, *Aziyadé*. Paris, 1892
- Ludovisi, Daniello de', Alberi, *Relazione* içinde, c. 1, s. 1-32
- MacFarlane, Charles, *Constantinople in 1828*. 2 cilt. Londra, 1829
- , *Turkey and its Destiny*. 2 cilt. Londra, 1850
- Magni, Cornelio, *Quanto di piu curioso e vago ha potuto raccaopgliere nel primo biennio da esso consumato viaggi e dimore Per la Turchia*. 2 cilt. Parma, 1673-4
- Mansel, Philip, *Constantinople, City of the World's Desire, 1453-1924*. Londra, 1995
- Mayes, Stanley, *An Organ for the Sultan*. Londra, 1956
- McCullagh, Francis, *The Fall of Abdul-Hamid*. Londra, 1910
- Melek Hanım, *Haremde Otuz Yıl*. İstanbul, 1872
- Menavino, Giovantonio, *I cinque libri della legge, religione, et vita de'Turchi et della corte, alcune guerre del Gran Turco*. Floransa, 1548
- Merriman, Roger Bigelow, *Suleiman the Magnificent, 1520-66*. Cambridge, Massachusetts, 1944
- Midhat, Ali Haydar, *Hatıralarım, 1872-1946*. İstanbul, 1946
- Miller, Barnette, *Beyond The Sublime Porte: the grand seraglio of Istanbul*. New Haven, Connecticut, 1931
- , *The Palace School of Muhammed the Conqueror*. Cambridge, 1941
- Moltke, Helmuth von, *Briefe aus dem Türkei*. Berlin, 1873
- Montagu, Leydi Mary Wortley, *The Complete Letters of Leydi Mary Wortley Montagu*, ed. Robert Halsband. Cilt 1:1708,1720. Oxford, 1965
- Morgenthau, Henry, *Secrets of the Bosphorus: Constantinople, 1913-1916*. Londra, 1918

- Moro, Giovanni, Alberi 'Relazione [1590]' içinde, c. 3, s. 323-80
- Morosini, Gianfrancesco, Alberi 'Relazione [1585]' içinde, c. 3, s. 251-322
- Moryson, Fynes, *An Itinerary Containing his ten yeares Travell* cilt 2. Glasgow, 1907
- Müller, Mrs. Max, *Letters from Constantinople*. Londra, 1897
- Mustafa Ali, Babinger içinde, s. 428
- Naima, Mustafa, *Annals of the Turkish Empire from 1591 to 1659*, çev. Charles Fraser. Londra, 1831
- Nani, Agostino, *Calendar of State Papers, Venedik*, c. 9, madde 950
- Navagero, Bernardo, Alberi, *Relazione [1553]* içinde, c. 1, s. 33-110
- Necipoğlu, Gülrü, *Architecture, Ceremonial and Power: the Topkapı Palace in the fifteenth and sixteenth centuries*. Cambridge, Massachusetts, 1991
- Osman, Sultan II., İngiltere Kralı I. James'e mektup, Ross içinde. Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Abdülhamid*. İstanbul, 1960
- Ostorrog, Count Leon, *The Turkish Problem*, çev. Winifred Stevens. Londra, 1915
- Palmer, Alan, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. Londra, 1992
- Palmer, J. A. B., 'Fr. Georgius de Hungaria, O. P., and the *Tractatus de Moribus Conditionibus et Nequicia Turcorum*', John Rylands Kütüphanesi bülteni 34 (1951), 44-68
- Papadakis, A., 'Gennadius II and Mehmet the Conqueror', *Byzantion* 42 (1972)
- Pardoe, Julia, *The Beauties of the Bosphorus*. Londra, 1839
- Pears, Sir Edwin, *Forty Years in Constantinople*. Londra, 1916
- , *Life of Abdul Hamid*. Londra, 1917
- Peçevi, İbrahim, *Tarih*. 2 cilt. İstanbul, 1864-7
- Peirce, Leslie P., *The Imperial Harem: woman and sovereignty in the Ottoman Empire*. New York ve Oxford, 1993
- Penzer, N. M., *The Harem*. Londra, 1936
- Pingaud, Léonce, Choiseul-Gouffier, *La France en Orient sous Louis XVI*. Paris, 1887
- Porter, Sir James, *Observations on the Religion, Government and Manners of the Turks*. 2 cilt. Londra, 1761
- Postel, Guillaume, *De la Republique des Tures*. Poitiers, 1560

- Ragazzoni, Jakopo, Alberti, *Relazione* içinde, 2. cilt, s. 97
- Roe, Sir Thomas, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in His Embassy to the Sublime Porte, 1621-1628*. Londra, 1740
- Rosedale. H. E., *Queen Elizabeth and the Levant Company*. Londra, 1904
- Ross, E. Denison, 'A Letter from James I to the Sultan Ahmad'. *Bulletin of the School of Oriental Studies* içinde, London Institution, c. vii, böl. 2, 1934
- Roth, Cecil, *The House of Nasi: the Duke of Naxos*. Philadelphia, Pennsylvania, 1949
- Ryan, Sir Andrew, *The Last of the Dragomans*. Londra, 1951
- Rycaut, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire*. Londra, 1680
- Sadeddin, Hoca, *Tacü't-tevarih*. 2 cilt. İstanbul, 1862-3
- Safi, Mustafa bin İbrahim, *Zübdetü't-tevarih*. 2 cilt. İstanbul, 1862-3
- Sagredo, Giovanni, Babinger içinde, s. 408
- Sagundino, Alvise, 'Relazione [1496]', Sanuto içinde, c. 1, s. 323; 'Relazione [1499]', Sanuto içinde, c. 2, s. 600
- Salomone, Rabbi, Rosedale içinde, s. 23
- Sanderson, John, *The Travels of John Sanderson in the Levant, 1584-1602*, ed. Sir William Foster. Londra, 1931
- Sanuto, Marino, *I Diarii di Marino Sanuto (1496-1533)*, 58 cilt. Venedik, 1879-1903
- Selaniki, Mustafa, *Mustafa Selaniki's History of the Ottomans* (Doktora tezi), ed. Mehmet İpsirli. University of Edinburgh, 1976
- Seymour, Sir Hamilton, *Collected papers*. British Library.
- Shaw, Ezel Kural, ve C. J. Heywood, *English and Continental Views of the Ottoman Empire, 1500-1800*. Los Angeles, 1972
- Shaw, Stanford, *Between Old and New: the Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*. Cambridge, Massachusetts, 1971
- Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume I: Empire of the Gazis: the rise and decline of the Ottoman Empire*. Cambridge, Massachusetts, 1976
- Shaw, Stanford and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform Revolution, and Republic, 1808-1975*. Cambridge, Massachusetts, 1977

- Shay, Mary Lucille, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734, As Revealed in Dispatches of the Venetian Baili*. Urbana, Illinois, 1944
- Sherley, Sir Thomas, *Discourse of the Turkes*, ed. E. Denison Ross. Londra, 1936 Sitwell, Edith, *Victoria of England*. Londra, 1977
- Skilliter, S. A., *William Harbone and the Trade with Turkey, 1578-1582*. Londra, 1977
- Soranzo, Jacopo, E. Spagni, 'Una Sultana veneziana' içinde. *Nuovo Archivio Veneto* 19 (1900), s. 241-261
- Spandugino, Teodoro, 'De la Origini delli imparatori otomani, ordini de la corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito et costumi de la nazione', C. Sathas, *Documents inédits relatifs a l'histoire de la Grèce*, içinde. 9 cilt. Paris, 1880-90, s. 138-261
- Süleyman and Magnificent, *Tagebuch* [Viyana seferi günlüğü], ed. ve çev. W. F. A. Behrnauer. Viyana, 1858
- Sumner-Boyd, Hilary ve Freely, John, *Strolling through Istanbul*. İstanbul, 1972
- Swallow, Charles, *The Sick Man of Europe: Ottoman Empire to Turkish Republic, 1789-1923*. Londra, 1973
- Şehsuvaroğlu, Haluk, *Sultan Aziz hayatı hal'ım ölümü*. İstanbul, 1949
- , *Çırağan Sarayına dair bazı hatıralar*. Akşam Gazetesi, 26 Kasım 1947
- Tavernier, Jean-Baptiste, *The Six Voyages... through Turkey into Persia, and the East Indies, finished in the Year 1670... Together with a New Relation of the present Grand Seignor's Seraglio*, çev. J. Philips. Londra, 1678
- Tott, Baron François de, *Mémoires du Baron Tott sur les Turcs et les Tartares*. 2 cilt. Paris, 1785
- Tournefort, Joseph Pitton de, *A Voyage into the Levant...* Londra, 1741
- Tuğlacı, Pars, *The Ottoman Palace Women*. İstanbul, 1985
- Tursun Beg [Bey], *The History of Mehmet the Conqueror by Tursun Beg*. Halil İnalçık ve Rhoads Murphey'nin açıklamalarıyla facsimile. Minneapolis ve Chicago, 1978
- Uluçay, M. Çağatay, *Osmanlı Sultanlarının Aşk Mektupları*. İstanbul, 1950

———, *Harem'den Mektuplar*, İstanbul, 1956

Valier, Cristoforo, Barozzi ve Berchet içinde rapor, *Le Relazioni*, I: 302-3

Vambéry, Armenius, *His Life and Adventures, told by himself*. Londra, 1896

Vandal, Albert, *Une ambassade française en Orient sous Louix XV: la mission du Marquis de Villeneuve, 1728-1741*. Paris, 1887

Venier, Maffeo, *Description dell'Imperio Turchesco (1582)*. Biblioteca Patriarchalis, Sala Monico Cod. 34, ve Biblioteca Marciana. Classe VI, Cod. DCCCLXXXII (8505)

Venier, Marco, Rosedale içinde, ss. 36-40

Walsh, Robert, *A Residence at Constantinople*. 3 cilt. Londra, 1844

Wheatcroft, Andrew, *The Ottomans*. Londra, 1993

White, Charles, *Three Years in Constantinople*. 3 cilt. Londra, 1844

Yalman, Ahmed Emin, *Turkey in My Time*. Norman, Oklahoma, 1956

Youn George, *Constantinople*. Londra, 1926

Zographos, Dr. Xenophon, *Les derniers Jours de S. M. Le Abdulmedjid*. Paris, 1892

DİZİN

- Abdülaziz, sultan 6, 248, 255,
259, 262, 275, 276, 278, 279,
280, 281, 282, 283, 284, 285,
286, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 296, 297, 309, 322, 325,
331, 339, 347, 350
- Abdülhamit II, sultan 263, 294,
295, 302, 308, 325, 338, 339,
347, 350
- Abdülhamit I, sultan 347, 349
- Abdülmecit, halife 338
- Abdülmecit I, sultan 262, 347,
350
- Adair, Robert 246
- Ağalar Cami 58
- Ahmet III, sultan 6, 10, 179, 197,
198, 201, 202, 203, 206, 208,
212, 217, 225, 227, 347, 349
- Ahmet II, sultan 162, 192, 193,
194, 196, 347, 349
- Ahmet I, sultan 10, 121, 124, 133,
134, 138, 139, 347, 349
- Ahmet İzzet Paşa 326
- Ahmet Tevfik Paşa 330
- akağalar 57
- Akdeniz kaptanları 149, 150
- Alâeddin Ali 21, 22
- Alay Köşkü 151, 154
- Alexander II 305
- Ali Haydar, Mekke şerifi 322, 325,
326, 328, 330, 333, 356
- Ali Paşa (Kömürcü) 204
- Ali Paşa (Sürmeli) 193, 194, 195
- Ali Suavi 305, 306
- alkol 119, 142, 143, 251, 257, 260,
261, 292, 293, 313
- Almanya 83, 309, 324
- Amirutzes, George 39
- Anconalı Cyriacus 22, 23
- Angiolello, Giovanni Maria 39,
351
- Arabalar Kapısı 55, 58
- Âşıkpaşazâde, Türk tarihçi 36,
351
- Atatürk 326, 328, 329, 331, 332
- Atatürk (Mustafa Kemal Paşa)
326, 328, 329, 331, 332, 341
- Ataullah Efendi 239, 241
- Atik Valide Camii 99
- Atina 36
- Atmeydanı 76, 97, 126, 131, 139,
159, 168, 196, 246
- Av, IV. Mehmet 162, 168, 169, 170,
173, 174, 177, 182, 187, 188,
192, 193, 194, 198, 201, 221,
347, 349
- Avrat Pazarı 232
- Aya İrini 51
- Ayasofya 30, 31, 32, 96, 105, 122,
123, 134, 145, 157, 169, 186,
221, 305, 310, 321
- Ayazma Camii 226
- Ayşe Hatun, I. Selim'in annesi 49
- Ayşe, II. Abdülhamit'in kızı 338
- Ayşe Seniyeperver, valide sultan
227, 241, 350
- Ayşe Sultan 131

Bâb-ı Hümayun 20, 45, 51, 184,
190, 217
Bâb-üs Saade 10, 53, 57, 59, 240,
241
Badoara, Andrea 91
Bağdat 10, 22, 75, 155, 156, 157,
292, 309
Balıkhane Kapısı 52
Balıkhane Kasrı 52
Balyan, Karabet 257, 266
Balyan, Nikoğos 267
Balyan, Sarkis 280, 303
Barton, Edward 109
Başmusahip Cevher Ağa 312
Bayezit II 25, 40, 47, 49, 50, 53,
54, 55, 57, 58, 61, 67, 347, 349
Bayezit I (Yıldırım) 21
Bayraktar Mustafa Paşa 241, 244
Beauties of the Bosphorus 8, 254,
357
bedesten 24, 35, 214
Behice Sultan, I. Abdülmecit'in
kızı 279
Bekri Mustafa 142, 143
Belgrad 35, 36, 69, 84, 85, 185,
196, 249
Bellini, Gentile 6, 43, 307
Bernardo, Lorenzo 88, 101
Beşiktaş 221, 248, 250, 254, 265,
266, 268, 269
Beylerbeyi Sarayı 269, 285, 324
Bezmiâlem 248, 259, 264, 278, 350
Bithynia 20
Blakhernai Sarayı 31
Bobovi, Albert 61
Bon, Ottaviano 90, 127
Bordier, Julien 126
Boynueğri Mehmet Paşa 173
Bragadin, Pietro 71
Brassey, Leydi 286
Broughton, Lord 246
Brown, Constantine 334
Bursa 20, 21, 26, 42, 49, 50, 81
Büyük Bizans Sarayı 31

Büyük Katerina 226
Byron, Lord 246
Canım Hoca Paşa 216
Canning, Stratford 249, 253, 258,
276, 355
Capello, Girolamo 110
Capoleone, Dr. 293
Cariyeler 10
Cellat Çeşmesi 53
Cevdet Paşa 270, 352
Choiseul-Gouffier 8, 229, 357
Cihangir, Kanuni Sultan Süley-
man'ın oğlu 73, 76, 78, 79,
96, 108
Cinci Hoca 161, 164, 168
Clarke, Edward Daniel 234, 352
Cocco, Nicolò 47
Commynes, Philippe de 43, 352
Comnenus, David 38
Constantinople, Ancient and
Modern (Dallaway) 230, 231
Constantinople in 1828 (MacFar-
lane) 250, 356
Contarini, Alvise 160
Contarini, Bartolomeo 65, 67
Contarini, Iacomo 58
Contarini, Paolo 98
Contarini, Simon 125, 133
Cordier, Flora 298
Courmenin, Louis Deshayes de
52, 353
Covel, Dr. 179, 182
Croix, François de la 163
Çandarlı Halil Paşa 23
Çelebi Mustafa Paşa 241
Çerkez Hasan 292
Çırağan Sarayı 322, 323
Çinili Cami 160
Çinili Köşk 46
Dallam, Thomas 112, 113, 122,
353

- Dallaway, James 230, 231, 232, 353
- Damat Nuri Paşa 290
- Darphane 51
- Davut Paşa 131, 136, 137, 138, 139, 178, 184
- de Medici, Catherine 93
- Derviş Mehmet Ağa 145
- Dimitri Kantemir 135, 157
- Disraeli, Benjamin 298
- Divan Avlusu 54
- Dolfin, Daniele 210
- Dolmabahçe Sarayı 266, 270, 284, 321, 341
- Donini, Marcantonio 81
- Donizetti, Giuseppe 253
- Dorocan Ahmet Paşa 197
- Doukas, Yunan tarihçi 27, 353
- Dürrünev, Yusuf İzzeddin Efen-
di'nin annesi 278, 283
- Ebubekir Efendi, saray kâtibi 199
- Edirne 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 33, 35, 36, 38, 41, 61, 65, 67, 89, 101, 174, 175, 177, 178, 179, 184, 187, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 204, 206, 241
- Edirne Sarayı 177
- Elizabeth, Kraliçe 111, 112, 113
- Elliot, Sir Henry 287, 309, 353
- Elmas Mehmet Paşa, sadrazam 195
- Emirgüne, İran prensesi 157
- Emirgüne Revan hanı 144
- Emnabad Sarayı 211
- Emo, Giovanni 207
- Ensle, Jacob 234
- Enver Ziya Karal 280
- Eremya Çelebi 52, 353
- Erganun 113
- Eski Saray (Gözyaşı Sarayı) 37, 39, 58, 59, 74, 91, 106, 107, 111, 120, 123, 124, 125, 132, 133, 134, 138, 139, 160, 167, 172, 189, 194, 198, 215, 217, 229, 241, 259, 270, 278, 320
- Esnaflar alayı 150
- Etmeydanı 248, 249
- Eugene, Savoy Prensi 196
- Eugénie, İmparatoriçe 282, 285
- Eugenius IV., Papa 22
- Evliya Çelebi 50, 60, 62, 66, 77, 95, 136, 144, 145, 155, 157, 159, 166, 168, 169, 176, 353
- Evliya Efendi 146, 147
- Eyüp Ensari 38
- Fahrettin, müftü 23
- Fatih Camii 37, 226
- Fazıl Ahmet Paşa 174, 177
- Ferhat Paşa 65, 103, 104, 108
- Feriye Sarayı 289
- Fermanel, Gilles 127
- Feyzullah Efendi 195, 197
- Flachat, Jean-Claude 217, 219, 220, 354
- Fransa 60, 93, 119, 209, 227, 229, 230, 285, 313, 338, 339
- Fresne-Canaye, Phillipe du 89, 353, 354
- Galatasaray Lisesi 57
- Galler Prensi 282, 291
- Garzoni, Constantino 89
- Gedik Ahmet Paşa 42
- gedikliler 89
- Gennadius, Rum Ortodoks Patriği, 32, 33, 40, 357
- Gevherhan, sultan 88, 124, 129
- Gözde 89
- Gözdeler Salonu 342
- Grelot, Guillaume-Joseph 185, 354
- Gritti, Andrea 54, 354
- Gritti, Ludovico 75
- Gülbahar 25, 37, 40, 59, 60, 349
- Gülhane Hattı Hümayunu 260

Gülnüş, Rabia Ümmetullah 177,
179, 180, 189, 194, 201, 202,
203, 204, 349

Gürani, Molla Ahmet 22, 23

Hacı Beşir Ağa 216, 217, 219, 220

Hafız Ahmet Paşa 131, 142

Hafsa Hatun, valide sultan 67

Halep 78, 79, 95, 131

Halep Ahmet Paşa 131

Hamidiye Camii 303

Hasan Ağa 177

Hasan Efendi 280

Haseki 6, 69, 76, 90, 162

Haseki Hürrem Camii 76

Hatice Sultan, I. Abdülmecit'in
kızı 186, 275

Hatice Turhan 162, 164, 170, 172,
177, 185, 189, 193, 225, 349

Hıristiyanlık 40

Hırka-i Saadet Dairesi 10, 64

Hicaz Demiryolu 310

Hierosolimitano, Domenico 102,
127, 355

Hobhouse, John-Cam (Lord
Broughton) 246, 355

Hornby, Leydi 269

Hümâşah (Telli Haseki) 162, 167

Hünyadi, John; Belgrad seferi 24,
25, 35

Hüseyin Avni Paşa 287, 288, 292

Iacopo, Maestro 45, 60

I. Dünya Savaşı 324

Ihlamur Kasrı 267

II. Dünya Savaşı 338, 339

Innocent XI 185

İbrahim Hilmi Paşa 241

İbrahim Paşa 69, 70, 71, 72, 74,
75, 76, 204, 207, 208, 210, 211,
212, 213, 214, 217, 221, 257,
258, 272

İmralı Kritovulos 30

İncili Köşk 103, 117, 122

İran 15, 41, 48, 63, 75, 79, 80, 81,
83, 103, 144, 155, 157, 217, 335

İran şahı İsmail 63

İshak Paşa; Anadolu Beylerbeyi
28, 34, 46, 47

İsmet Bey, kaftancıbaşı 303

James I, İngiltere Kralı 134, 357

Jenkinson, Anthony 79, 355

Jön Türkler 292

Kabakçı Mustafa Ağa 239, 241

Kadınlar Saltanatı 93

Kâğıthane 208, 209, 267, 268, 280,
286

Kâhya kadın 218

Kantemir, Dimitri 135, 157

Kara Ahmet Paşa, sadrazam 79

Kara Ali, cellatbaşı 169, 216, 342

Karacehennem İbrahim 249

Kara Davut Paşa 136

Karagöz 213, 231

Karamanlı Mehmet Paşa 45

Kara Mehmet Paşa 129

Kara Mustafa Paşa 159, 163, 185,
229

Karıştıran Süleyman Bey 33

Kemal, Namık 292

Kemalpaşazâde, tarihçi 65, 355

Kıbrıs 94

Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa 275

Kırım Savaşı 269

Knolles, Richard 50, 62, 88, 106,
119, 120, 126, 128, 129, 355

Koca Sinan Paşa 103

Kosova Savaşı 25

Köprülü Mehmet Paşa 174

Köprülü Mustafa Paşa 186

Köse Musa Paşa 241

Kösem, valide sultan 124- 126,
131, 133, 134, 139-142, 159,
160, 161, 163, 164, 166, 167,
168, 170, 171, 172, 349

- Kuşhane Kapısı 58, 92, 171
 Kutucu usta 90
 Küçük Ahmet, Murat'ın oğlu 26, 28
 Küçük Kıyamet (deprem) 61
 Küçükoğlu, Ermeni firması 270
 Küçüksu Kasrı 267
 külhancı usta 89

 Laleli Cami 226, 227
 Languschi, Giacomo 33
 Layard, Leydi 296, 307
 Layard, Lord Austen Henry 261
 Leidesdorf, Dr. 293
 Lello, Henry 112, 117, 120
 Leo X., Papa 65
 Levanten Kumpanyası 111, 112
 Leyla Hanım 267, 285, 300, 356
 Lives of the Othoman Kings and Emperors, The (Knolles) 50, 355
 Loti, Pierre 295
 Lozan Antlaşması 332

 Macaristan, Kanuni Sultan Süleyman 65, 70, 83, 109
 MacFarlane, Charles 229, 242, 244, 248, 250, 251, 257, 260, 261, 262, 264, 265, 273, 356
 Mahidevran 68, 69, 73, 74
 Mahmut II, sultan 6, 19, 227, 243, 244, 255, 259, 263, 282, 290, 295, 297, 324, 342, 347, 350
 Mahmut I, sultan 195, 198, 207, 216, 219, 220, 347, 349
 Mahmut Paşa 35, 37, 39, 42
 Mahmut Şevket Paşa 316, 317, 323
 Malchi, Esperanza 118, 119
 Malta Köşkü 306
 McCullagh, Francis 317, 320, 323, 356
 Mecidiye Köşkü 10, 267
 Mehmet Ağa, mimar 126, 145, 203
 Mehmet Efendi, müftü 186
 Mehmet II., (Fatih), sultan 19, 21, 24, 124
 Mehmet, III. Osman'ın kuzeni, 97, 104, 107, 108, 110, 117, 118, 120, 123, 129, 134, 144, 177, 347, 349
 Mehmet III, sultan 97, 104, 107, 108, 110, 117, 118, 120, 123, 129, 134, 144, 177, 347, 349
 Mehmet, II. Osman'ın kardeşi 19, 21, 24, 124
 Mehmet IV (Avcı), sultan 162, 168, 169, 170, 173, 174, 177, 182, 187, 188, 192, 193, 194, 198, 201, 221, 347, 349
 Mehmet Rüştü Paşa 288, 294
 Mehmet Sait Paşa 256
 Mehmet Tahir Ağa, mimar, 226
 Mehmet VI Vahdettin, sultan 263, 329, 347, 350
 Mehmet V Reşat 6, 263, 319, 347, 350
 Melek Hanım 270, 272, 273, 274, 279, 356
 Menavino, Giovantonio 55
 Merasim Köşkü 309
 Mermer Havuz, Topkapı Sarayı 10, 338
 Mermer Köşk 64
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 185
 Mısır 45, 64, 65, 140, 151, 166, 168, 177, 232, 252, 257, 285, 337, 338
 Mihrimah, II. Mahmut'un kızı 255, 256
 Mihrimah, Kanuni'nin kızı 69, 76, 77
 Mihrişah, valide sultan 203, 225, 226, 229, 231, 236, 349, 350
 Millingen, Dr. 290
 Mithat Paşa 287, 288, 293, 304, 308, 309

- Mohaç Savaşı 70
 Montagu, Leydi Mary Wortley 199, 204, 231, 355, 356
 Moro, Giovanni, balyos 101, 102
 Morosini, Gianffancesco, balyos 97, 98, 99, 100, 357
 Moryson, Fynes 107
 Murat Ağa 167, 168
 Murat III, sultan 10, 88, 92, 96, 98, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 126, 347, 349
 Murat II, sultan 21, 50, 347, 349
 Murat IV, sultan 125, 140, 141, 144, 155, 156, 172, 347, 349
 Murat V, sultan 263, 289, 290, 296, 305, 306, 310-313, 325, 333, 335, 338, 339, 347, 350
 Mustafa Ağa, mimar 133, 177, 239, 241
 Mustafa III, sultan 225, 226, 227, 229, 231, 243, 347, 349
 Mustafa, II. Mehmet'in oğlu 177, 193, 194, 198, 199, 201, 202, 207, 214, 215, 223, 347, 349
 Mustafa II, sultan 177, 193, 194, 198, 199, 201, 202, 207, 214, 215, 223, 347, 349
 Mustafa I, sultan 134, 169, 188, 347, 349
 Mustafa IV, sultan 6, 227, 240, 244, 347, 350
 Mustafa, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu 68, 69, 73, 78, 79, 96
 Mütevekkil 64
 Naima 133, 162, 170
 Naima, Mustafa 357
 Nakşidil 227, 259, 282, 350
 Nani, Agostino 120
 Nasi, Joseph (Joao Miquez) 93
 Nasuh Paşa 131
 Navagero, Bernardo 73, 74, 75, 78, 357
 Nedim, şair 208, 209, 214, 222
 Nesrin, Abdülaziz'in gözdesi 287, 288, 292
 Nevin (Terzi) 311, 312
 Nevşehirli İbrahim Paşa 204, 221
 Nezir Ağa 193
 Nizamı Cedit 239, 244, 346
 Notaras, Grandük Lucas 33
 Nurbanu (Cecelia Venier-Baffo) 87, 88, 90, 91, 93, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 349
 Nuruosmaniye Camii 224
 Orhan Gazi 20, 347, 349
 Orhan, Mehmet 339, 340
 Orta Kapı 53, 54
 Osman Gazi 20, 26, 27, 38, 47, 61, 121, 159, 201, 215, 276, 322, 331, 347, 349
 Osman III, sultan 195, 198, 207, 220, 223, 224, 347, 349
 Osman II, sultan 124, 134, 138, 347, 349
 Osmanlı Hanedanlığı 15, 19, 26, 28, 29, 37, 87, 100, 121, 129, 131, 132, 134, 137, 158, 177, 192, 203, 223, 242, 255, 286, 313, 315, 325, 329, 331, 334, 337, 338, 347
 OSMANLI HANEDANLIĞI 315
 Osmanlı Sarayı 22, 41, 212
 Palaeologus, Demetrius 38
 Pardoe, Julia 8, 254, 357
 Paris 8, 207, 208, 213, 273, 281, 286, 315, 327, 338, 340, 352, 353, 354, 356, 357, 359, 360
 Patrona Halil isyanı 214, 215, 216
 Perestû, valide sultan 263, 294, 296, 299, 304, 307
 Pertevniyal, valide sultan 248, 259, 278, 280, 285, 287, 288, 289, 290, 296, 297, 350
 Pindar, Paul 113, 114

- Piri Paşa 69
 Pis Sultan 179
 Porter, Sir James 225
 Postel, Guillaume 78

 Rahmi Mehmet Paşa 196, 197
 Reşit Paşa 260, 262, 264, 298
 Revan (Erivan) 10, 144, 338
 Rıza Paşa 264
 Roe, Sir Thomas Roe 135, 137, 138, 358
 Roxelana (Haseki Hürrem) 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 84, 86, 299, 349
 Rusçuk komitesi 241
 Rusya 309
 Rüstem Paşa 76, 77, 78, 79, 83
 Ryan, Sir Andrew 321, 326
 Rycaut, Paul 118, 129, 130

 Sa'dabad 208, 214, 222
 Sadeddin Hoca 108, 110
 Sadi, şair, 31
 Safiye, valide sultan 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 109, 113, 117, 118, 120, 123, 134, 177, 349
 Sagundino, Alvisse 58, 358
 Saliha Dilâşub 162, 189
 Salomone, Rabbi 104, 105, 106, 358
 Sanderson, John 102, 111, 112, 120, 358
 Sarıkçı Paşa, evliliği 181, 182
 Sekbanı Cedit 245, 246, 346
 Selaniki, Mustafa, tarihçi 111, 119, 358
 Selim Benderli Paşa, sadrazam 248
 Selim II (Sarhoş) 87, 93, 101, 104, 180, 347, 349
 Selim I, sultan (Yavuz) 43, 49, 64, 67, 182, 310, 338
 Sevr Antlaşması 328

 Seyahatnâme (Evliya Çelebi) 50, 60
 Seydi Bey, Ali 92, 351
 Shakespeare, William 105
 Sherley, Sir Thomas 123, 359
 Simeon, mimar 224
 Sinan, Mimar 76, 77, 79, 96, 98, 102
 Sipahiler 170
 Sitti Hatun, Fatih Sultan Mehmet'in eşi 25
 Sixtus IV., papa 47
 Siyavuş Paşa, sadrazam 170, 172, 189
 Sofu Mehmet Paşa, sadrazam 167, 168
 Sokollu Mehmet Paşa, sadrazam 80, 83, 84, 85, 88, 93, 94, 95, 97, 174
 Stratford, Lord 249, 253, 258, 269, 276, 355
 Sutton, Robert 206
 Süleyman Ağa 170, 171
 Süleyman II, sultan 162, 188, 189, 191, 193, 194, 347, 349
 Süleyman I, (Kanuni) sultan 6, 68, 78, 82, 84, 85, 122, 135, 163, 191, 193, 228, 347, 349
 Süleymaniye Cami 80
 Süleyman Paşa 287, 288
 Süleyman, Şehzade 170, 206
 Sümül Ağa 164, 165
 Sünnet Köşkü 163
 Sürmeli Ali Paşa, sadrazam 193, 194, 195

 Şah Sultan 88, 229, 230
 Şayeste 192, 325
 Şehsuvar, valide sultan 195, 198, 223, 332, 349
 Şekerpere 166, 167, 168
 Şevkefza, valide sultan 263, 290, 293, 310, 350

- Tanzimat 260, 264, 280, 287
 Tavernier, Jean-Baptiste 56, 359
 Tekfur Sarayı 31
 Temeşvar, savaşı 196
 Timurlenk 21
 Tirimüjgân, II. Abdülhamit'in annesi 263, 297, 307, 350
 Topçu Birliği 246
 Topkapı Sarayı 8, 11, 18, 37, 39, 88, 101, 119, 162, 177, 227, 237, 270, 289, 340, 341, 342, 351, 354, 356
 Tott, Baron de 226, 359
 Truva 36, 37
 Tursun Bey 47
 Türkiye Büyük Millet Meclisi 328
 Ukeyle (Âkile) 135
 Üveys Paşa 63
 Vak'a-i Hayriye 249
 Valier, Cristoforo 125
 Vambéry, Armenius 297, 360
 Vasıf Efendi, Ahmed, başkâtip 233, 351
 Venier, Marco 87, 97, 104, 109, 360
 Viaud, Julien 295
 Victor Emmanuel III, Kral 337
 Victoria, Kraliçe 283, 284, 291
 Villeneuve, Louis de 213, 360
 Viyana 72, 74, 185, 207, 284, 293, 359
 White, Charles 255, 257, 259, 260, 265
 Wilhelm II, kaiser 309
 Yahudiler 127, 253
 Yaz Haremi 234
 Yedikule 31, 42, 112, 136, 137, 139
 Yemen 140
 Yeni Cami 118, 177, 186, 193, 198, 200, 217, 221, 222, 225, 314
 Yeniçeriler 24
 Yıldız Sarayı 300
 Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi 208
 Young, George 331, 332
 Yunanistan 252
 Yusuf İzzeddin 278, 281, 282, 322
 Zapolya, John 73
 Zara, Luigi Bassano da 96
 Zarifi, Rum banker 298
 Zigetvar 83, 84, 85, 354
 Zographos, Dr. 263, 275, 360
 Zrinyi 83, 84

“Bu kitabın konusu Osmanlı İmparatorluğunun tarihi değil; yirmi bir kuşak boyunca otuz altı sultanla bu imparatorluğu yöneten ailenin; yani Osmanlı hanedanlığının öyküsüdür. Kitaptaki bölümler, bu ailedeki sultanların, onların eşlerinin ve çocuklarının önce Topkapı Sarayında, daha sonra da Boğaz’daki diğer saraylarda, 1923’te imparatorluğun sona erişine dek saltanat süren insanların yaşamöykülerini anlatmaktadır. Günümüzde bu saraylar müzeye dönüştürülmüş olsa da, odalarında bir zamanlar burada yaşayan sultanların varlıkları hâlâ hissediliyor ve sarayın her köşesine sinmiş anılar, Dar-üs Saade’deki [Saadet Evi] çok özel yaşantıları bilenler için, canlanmaya hazır bekliyor.”

